

Педагогічний Вісник

2023
№3

ШАНОВНІ КОЛЕГИ І КОЛЕЖАНКИ!

Вітаємо вас зі святом! Святом традиційним і таким бажаним для всіх учасників освітнього процесу.

Бажаємо, щоб в єдиній меті — компенсувати освітні втрати і дати нові належні знання здобувачам освіти — об'єдналися педагоги, методисти, освітні управлінці, науковці. Адже всіх чекає справжня боротьба на освітньому фронті за нову українську школу, перспективне майбуття дітей України, вплетене у візію майбутнього Європи.

Хай у колективах закладів освіти завжди панує злагода, культ розуму й досвіду, віра в силу людей, освіти й виховання; ніколи не згасає творчий вогник і невичерпною буде криниця інноваційних ідей і далекоглядних задумів.

Міцного здоров'я, щастя, радості, добра і головне — миру на нашій українській землі!

Редакція журналу «Педагогічний вісник» завжди готова до співпраці і чекає розробки ваших творчих проєктів з освітньої діяльності.

*З повагою, головний редактор журналу ректор, кандидат педагогічних наук, доцент, заслужений працівник освіти і науки **Наталія Чепурна** і члени редакційно колеги*

Засновник журналу:
Черкаський обласний інститут
післядипломної освіти педагогічних
працівників

Ресстраційне свідоцтво
ЧС № 1034 ПР від 20.09.2018

Журнал видається з березня 1995 року
щоквартально

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Н. М. Чепурна, ректор КНЗ "Черкаський
обласний інститут післядипломної освіти
педагогічних працівників Черкаської обласної
ради", кандидат педагогічних наук, Заслужений
працівник освіти України, доцент
(головний редактор)

Г. А. Назаренко, проректор
з наукової-методичної роботи інституту,
доктор педагогічних наук, професор
(науковий редактор)

К. М. Криворот (заступник головного редактора)

Н. І. Лісова, проректор з питань зовнішнього
незалежного оцінювання та моніторингу якості
освіти інституту, доктор педагогічних наук

Ю. І. Завалевський, заступник директора
Державної наукової установи
«Інститут модернізації змісту освіти»,
доктор педагогічних наук, професор

Т. В. Черкашина, доктор
педагогічних наук

Т. К. Андрющенко, доктор
педагогічних наук, професор

С. А. Гаряча, кандидат педагогічних наук

О. В. Крутенко, кандидат
педагогічних наук

Ю. М. Зоря, кандидат
педагогічних наук

Технічна редакція та комп'ютерна верстка

В. М. Шемшур

Відповідальний за друк **В. М. Шемшур**

Думка редакції не завжди збігається

з думкою автора

Редакція рукописів не рецензує
і авторам не повертає

За достовірність фактів, цитат, власних імен,
географічних назв та інших відомостей
відповідають автори публікацій

Рекомендовано до друку
вченою радою ОПОПП

Протокол №2 від 2.06.2023

Підписано до друку 20.08.2023

Папір друкарський №1

Умовн. друк. арк. 6,25

Зам.№ 1673

Тираж 1000 пр.

Адреса редакції:
18003, Черкаси, Бидгощська, 38/1,

КНЗ "ЧОПОПП ЧОР",

т. +380-472-64-21-78

e-mail: redaktor6@ukr.net

Зміст

ОСВІТА ХХІ СТОЛІТТЯ

Данилевський В.В. Регіональна система освіти в контексті сучасних вимог: здобутки та завдання розвитку.....2

Дзюбак Р.М. Аналіз результатів III етапу всеукраїнських учнівських олімпіад з навчальних предметів за 2023 рік5

ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС У 2023-2024 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ: МЕТОДИЧНІ ОРІЄНТИРИ І СТВОРЕННЯ УМОВ БЕЗПЕЧНОГО СЕРЕДОВИЩА

Замулко О.І. Управлінський аспект реалізації концепції НУШ в базовій школі.....13

Добровольська Л. Н., Кириленко В.М. Основні напрямки діяльності педагогів початкової школи у новому навчальному році.....15

Сіренко А.Є., Ванько К.І. Дієві інструменти та практики в освітньому процесі закладів дошкільної освіти.....18

Січкар С.І., Архипова В.П. Мовно-літературна освіта в контексті нових викликів сьогодення.....21

Боровець Л.М. Викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах російсько-української війни25

Савицька Г.І., Бородай Т. В. Актуальні вимоги до навчання іншомовного спілкування.....28

Крижанівський В.В. Правильний вибір учителем практичної діяльності – запорука формування ключових компетентностей та наскрізних умінь.....30

Козлова О.М. Роль та можливості математики у Новій українській школі.....34

Северінова А.М. Основи компетентнісного підходу під час вивчення фізики і астрономії.....39

Северінова А.М. Якісна хімічна освіта – важливий аспект розвитку успішної особистості.....43

Даниленко Л.І. Взаємодія вчителя з учнями в освітньому процесі.....46

Харченко А.М. Використання сучасних підходів формування знань з економіки та фінансової грамотності у здобувачів освіти.....50

Шемшур В.М. Шляхи формування інформаційних компетентностей учасників освітнього процесу.....54

Кудін В.С. Формування української національної та громадянської ідентичності у закладах позашкільної освіти.....58

Кудін В.С. Особливості роботи з національно-патріотичного виховання молодого покоління.....60

Бугайчук Н.В. Національно-патріотичне виховання учасників освітнього процесу в системі роботи закладу загальної середньої освіти.....63

Бугайчук Н.В. Новий підхід до викладання та оцінювання на уроках морально-етичного спрямування.....66

Кондратюк С.Ю. Технологічна освітня галузь в умовах впровадження концепції Нової української школи.....70

Лемешева Н.А. Нові шляхи пізнання мистецтва.....75

Гловацький С.В. Вивчення предметів мистецької освітньої галузі: програми, підручники, оцінювання.....78

Глоба М.Г. Організація освітнього процесу та викладання фізичної культури у закладах загальної середньої освіти.....83

Литвин І.М. Забезпечення якісних освітніх послуг для осіб з особливими освітніми потребами у сучасному інклюзивному просторі.....86

Харитоновна С.М. Безпечне освітнє середовище в умовах сьогодення: психологічний аспект.....89

Артеменко Т.Б. Війна і ми: іспит на професійну зрілість.....93

Брайченко Т.В., Якухіна Н.О. Соціальна адаптація дітей із родин внутрішньо переміщених осіб.....97

В.В. Данилевський,

начальник управління освіти і науки Черкаської обласної державної адміністрації, кандидат історичних наук

РЕГІОНАЛЬНА СИСТЕМА ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ВИМОГ: ЗДОБУТКИ ТА ЗАВДАННЯ РОЗВИТКУ

Уже дев'ятий рік і другий рік від початку повномасштабного вторгнення Україна продовжує відстоювати свою незалежність і свободу. Освітній процес у нашій державі відбувається під звуки сирен, часто – під звуки обстрілів. Війна зумовила суттєві зміни в організації освітнього процесу. Передусім постала необхідність убезпечення учасників освітнього процесу, створення безпечних умов навчання та забезпечення доступності освіти.

Одним із пріоритетних напрямків роботи у галузі освіти є забезпечення доступності здобуття **дошкільної освіти**, оскільки саме вона є базою цілісного розвитку майбутніх громадян України, фундаментом творення нового освітнього процесу.

Головна мета дошкільної освіти – створити сприятливі умови для особистісного становлення дітей, забезпечити їхній збалансований розвиток, формування життєвої компетенції, розвитку ціннісного ставлення до світу природи, культури, людей, самих себе.

Якщо на початку минулого навчального року **58% закладів дошкільної освіти** працювали у очному і змішаному режимах, то на кінець року цей показник зріс до 77%. Понад 30 тисяч дошкільнят, а це 97%, були охоплені всіма видами дошкільної освіти, а діти п'ятирічного віку – стовідсотково. **303** заклади дошкільної освіти поповнилися 1800 дітьми з числа внутрішньо переміщених осіб. Відсоток охоплення дітей віком від 3 до 6(7) років закладами дошкільної освіти Черкащини є одним із найкращих в Україні.

Зусилля дошкільників області були спрямовані на забезпечення варіативності надання освітніх послуг з дошкільної освіти у громаді, для максимального охоплення дітей дошкільною освітою.

Протягом 2022/2023 навчального року продовжувалася робота щодо оснащення закладів дошкільної освіти комп'ютерною технікою. 569 (96 %) закладів дошкільної освіти оснащені **810 комп'ютерами**. До мережі Інтернет підключено 554 комп'ютери, 377 – до WI-FI.

Щодо галузі загальної середньої освіти

В області також створені необхідні умови для здобуття **загальної середньої освіти кожною дитиною шкільного віку**. У 2022/2023 навчальному році функціонувало **475** шкіл та забезпечено здобуття освіти 118 тис. учнів, у тому числі майже 5 тисячам із числа внутрішньо переміщених осіб. Поряд з цим, 8 % (9 340) учнів закладів загальної середньої освіти перебували за межами країни і підтримувався з ними зв'язок.

У літній період, у рамках оптимізації мережі, ліквідовано 5 шкіл та 5 філій; реорганізовано – 14, призупинено освітній процес у 5, створено 4 опорні школи (загалом їх 39).

Перед вереснем у соцмережах розгорнулися справжні баталії – після того, як у Міністерстві освіти оголосили, що навчання проходитиме очно – за наявності перевірених укриттів у освітніх закладах. Багато батьків критикували таке рішення через постійну небезпеку

ракетних обстрілів. Однак батькам дали вибір – навчати дітей онлайн чи водити до школи. У мирний час на балансі закладів освіти перебувало лише **44 протирадіаційні укриття**, більшість з яких не мали належного стану для їх використання за призначенням. Найпростіших укриттів та споруд подвійного призначення **не було облаштовано взагалі**, замість них – підвальні приміщення, тир.

Довіра батьків щодо безпекової ситуації в закладах освіти була недостатня. Тому спільно з органами місцевого самоврядування було проведено значну роботу щодо облаштування укриттів і вже на кінець навчального року працювало **87% шкіл** в очно/змішаному форматі, що на 27% більше, ніж на початок вересня.

Наразі ми маємо **405 укриттів**, фактично 87,3 % шкіл забезпечені власними укриттями і ще **115 орендуємо** в інших суб'єктів господарювання. Лише у період літніх канікул виконано ремонтні роботи у **240 укриттях**. До кінця поточного року маємо побудувати **6 укриттів** за рахунок субвенції з державного бюджету. У результаті цієї роботи плануємо у 98 % шкіл забезпечити навчання в очному та змішаному форматі.

Крім того, „Тривожною кнопкою“ облаштовано кожному третю школу, у кожній четвертій – відеонагляд, облаштовано огорожу у 83% закладів, всі, стовідсотково, забезпечені фізичною охороною.

Проте, у 8 закладах навчання на початку нового року поки що буде здійснюватися дистанційно, але триває пошук шляхів організації освітнього процесу в очній формі, так як, пріоритетом є курс на очне навчання.

Сьогодні мережа Інтернет – це частина щоденного шкільного життя. Тому, **ВСІ** школи підключені до всевітньої мережі і активно її використовують в освітньому процесі. 71% шкільних укриттів підключено до мережі Інтернет та мають Wi-Fi доступ. Лише 22 заклади (4 %) мають швидкість інтернету до 30 Мбіт/с, у 2022 році їх було 42. Причина цього – відсутність у провайдера високошвидкісної мережі в територіальній громаді.

За рахунок різних джерел фінансування було придбано **2 204 сучасні** комп'ютери і ноутбуки, 173 школи, фактично кожна третя, використовують електронні журнали та щоденники.

Вже **всьоме** провели *Обласний фестиваль з робототехніки*, цього року під гаслом „Роботи допомагають Україні!“. У ньому взяли участь **167 учасників** із **35 команд робототехніків**. У Всеукраїнському STEM-фестивалі „ROBOTICA+ROBOFEST 2023“, у Києві, команди Черкаської санаторної школи та Черкаської гімназії №9 отримали **три** абсолютних перемоги у п'яти номінаціях. Крім того, перше та друге місця у **міжнародних змаганнях Robotiada**, в Чехії, вибороли учениці Черкаської гімназії № 9.

Незважаючи на воєнний стан учні демонструють високу результативність навчання. Здобули **56 перемог** у різноманітних олімпіадах, творчих конкурсах і змаганнях всеукраїнського і міжнародного рівнів. А учень Черкаської гімназії № 31 Денис Громовий отримав золото у категорії програмування на міжнародному конкурсі комп'ютерних

проектів „Infomatrix-2023“ (Мексика), на якому було представлено більше 170 проєктів з 23 країн.

Викликом для освітян Черкащини було проведення під звуки сирени *національного мультипредметного тесту*. Але ми справились і збоїв не було.

Функціонувало **28 тимчасових екзаменаційних центрів** (2022 рік – 24), роботу забезпечували 270 педагогічних та науково-педагогічних працівників. Участь у тестування взяли майже 8,5 тисяч осіб. 10 учасникам з особливими освітніми потребами було створено спеціальні умови на пунктах тестування.

Маємо 97 найвищих балів: 88 учнів отримали по 200 балів з одного предмета, а 9 учнів – з двох предметів! Найбільше двохсотбалників: з математики – **44!** 3 української мови – **23**, з англійської мови – **17**, історії України – **9** та біології – **4**.

Місто Черкаси традиційно залишається в лідерах: **56** 200-бальних результатів, м. Сміла – 7; по 5 – Звенигородська, Монастирищенська, Уманська, Канівська територіальні громади.

Активно продовжуємо підтримку *обдарованої молоді*. **81** учень отримує обласну стипендію, по **5** – стипендії голови Черкаської обласної військової адміністрації та голови Черкаської обласної ради. Крім того, **8 учнів** Черкащини отримують стипендію Президента України, 1 – стипендію Кабінету Міністрів України.

Дотримання соціальних гарантій дітям є невід'ємною складовою освітнього процесу. Тому додатково відкрили **62** інклюзивні класи та групи для 102 дітей, які потребують особливої уваги та ввели **74 посади** асистента учителя та вихователя. На постійному контролі питання щодо організації підвезення дітей сільської місцевості до закладів освіти. Упродовж року для потреб ЗСУ вилучено 66 автобусів, у тому числі 39 на постійній основі, але робота щодо поновлення автопарку триває і на цей час маємо **260 шкільних автобусів**. У минулому навчальному році за рахунок державного та місцевих бюджетів було придбано 27 та 4 – отримали, як гуманітарну допомогу від Французької Республіки. Орендовано 31 одиницю автотранспорту. До закладів освіти підвозилося понад 11,5 тисяч учнів та майже 1,5 тисячі педагогічних працівників.

Протягом літа 2023 року вже поставлено до закладів освіти області **10 шкільних автобусів**, які закупились на умовах співфінансування та 4 – придбано за кошти місцевих бюджетів. До кінця року заплановано ще придбати 11 шкільних автобусів у тому числі 3 – за кошти місцевих бюджетів. Всі діти будуть забезпечені безкоштовним підвезенням!

Невід'ємною складовою соціальних гарантій є *проведення медичних оглядів школярів*. Нажаль, відсоток захворюваності дітей в області, у порівнянні з 2022 роком, зріс на 2 % і становить 42 % (а це понад 41 тисяча учнів). Тому питання організації повноцінного, збалансованого гарячого харчування залишається надважливим. Школи перейшли на нове чотиритижневе меню, у якому активно використовувались страви з рецептурного збірника Є. Клопотенка. У **80% шкіл** було організовано гаряче харчування, у решті – призупинено харчування учнів у зв'язку з дистанційною або змішаною формою навчання. Хоча і постерігається позитивна тенденція збільшення вартості шкільного обіду, і сьогодні вона становить у місті 31 грн, у селі – понад 28 грн, проте цього не достатньо, щоб забезпечити учням повноцінне, збалансоване харчування відповідно до нових вимог сьогодення. Багато родин не зможе оплачувати гаряче харчування у школі. Тому Управління освіти активно співпрацює з міжнародними та громадськими організаціями щодо пошуку можливостей покращення харчування у закладах. Плідна співпраця з Всесвітньою продовольчою програмою Організації Об'єднаних Націй дала можливість Черкащині у числі 11 областей увійти до проєкту щодо надання фінансової підтримки закладам загальної середньої освіти. У новому навчальному році **46 школам** буде здійснюватися часткове відшкодування за гаряче харчування учнів 1-4 класів.

Ми активно налагоджуємо партнерські стосунки з міжнародними організаціями. Лише за рахунок ЮНІСЕФ **35 опорних шкіл** отримали одноразову допомогу в розмірі **5 тисяч доларів США**. Також школи області отримали **356 наборів** раннього розвитку; **6 000** рюкзаків з канцелярським приладдям; **1436** наборів „Школа в коробці“, **100** рюкзаків для вчителів, які працюють дистанційно; 400 наборів інституційної гігієни; 2204 сучасні комп'ютери і ноутбуки; 91 генератор різної потужності та 4 шкільні автобуси.

У рамках ініціативи „Спільно до навчання“, започаткованої МОН спільно з ЮНІСЕФ та Першою леді України виконуються поточні ремонти укріплень у 8 закладах освіти.

Робота з педагогічними кадрами

Освітній процес у закладах загальної середньої освіти області забезпечують понад **12 тисяч** педагогів. Через широкомасштабну російську агресію проти України 130 вчителів виїхали за кордон, 62 із них повернулися. Разом з тим, працевлаштовано 253 особи з числа внутрішньо переміщених та 243 молодих спеціалістів.

174 педагогічні працівники беруть участь у російсько-українській війні, Воробйов Олександр Трохимович, керівник гуртків Центру дитячої та юнацької творчості Чорнобаївської селищної ради, загинув. Загалом вже 5 педагогічних працівників галузі загинуло на фронті.

На базі комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради» підвищення кваліфікації пройшли 11,5 тисяч осіб, з них майже 3 тисячі – за спеціальними програмами підготовки до роботи в умовах Нової української школи в 6 класах.

У рамках волонтерського проєкту „Надаємо руку допомоги“ забезпечили підвищення кваліфікації та підготовку до роботи в умовах Нової української школи майже **3 тисячам** педагогам-колегам із інших областей, у тому числі, де ведуться бойові дії.

Щороку педагоги області беруть участь у всеукраїнському конкурсі „Учитель року“. У 2023 році на Всеукраїнському етапі переможцем в номінації „Початкова освіта“ стала **Маценко Наталія Володимирівна**, учитель початкових класів НВК «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №3 – колегіум» Смілянської міської ради.

Патріотичне виховання та волонтерство

Цей напрям роботи – один із важливих аспектів освітньої галузі.

Сьогодні на долю освітян випала важлива місія – виховати покоління справжніх патріотів. І це вони роблять на власному прикладі! Понад **400 працівників галузі освіти** області боронять незалежність України. Практично кожен заклад освіти перетворився на потужний волонтерський хаб, в якому працюють і дорослі, і діти на підтримку Збройних сил України. Проведено тисячі благодійних акцій, ярмарків, концертів, лотерей, аукціонів. Зібрано мільйони коштів, виготовлено сотні тисяч консервів та окопних свічок, сплетено тисячі кілометрів маскувальних сіток, придбано 6 автомобілів для потреб воїнів. І цей перелік можна продовжувати дуже довго.

Не зважаючи на воєнний стан, ми провели низку масових заходів, зокрема всеукраїнського рівня, а саме: Всеукраїнська історико-краєзнавча конференція учнівської молоді, І етап Чемпіонату України з автотранспортного спорту та Всеукраїнські відкриті змагання з радіокерованих автомоделей шосейних перегонів серед учнівської молоді.

Провели обласний етап Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри „Сокіл“ („Джуря“) та організували урочисте нагородження її переможців. **62** кращих учня нагороджені обласною почесною відзнакою „Відмінник Захисту України“ за вивчення предмета „Захист України“. Загалом вже відзначено **769** учнів.

Стресова ненормальна реальність, у якій ми живемо, позначається на психіці дітей, їх емоційному стані та

ставленні до навчання. І в подоланні цих наслідків війни головну роль відіграють фахівці психологічної служби.

У закладах освіти безпосередньо працюють **813 спеціалістів психологічної служби**, з них – 425 практичних психологів та 388 соціальних педагогів. Працівники психологічної служби здійснюють психологічний та соціально – педагогічний супровід учасників освітнього процесу, надають групові та індивідуальні консультації, проводять заняття з малими групами дітей та класами загалом. Особливу увагу в своїй роботі фахівці приділяють дітям з числа сімей внутрішньо перемішених осіб, дітям та членам сімей захисників України, волонтерським родинам і дітям з сімей, які потрапили у складні життєві обставини. Працівники психологічної служби здійснюють психологічну підтримку дітей під час повітряних тривог, тривалого перебування в укриттях.

Здійснюється методична та науково-практична підтримка всіх напрямів діяльності психологічних служб та педагогічних колективів закладів освіти, зокрема здобувачів освіти вразливих категорій (вимушено перемішених осіб, дітей із родин військових та захисників України, дітей із особливими освітніми потребами, дітей та підлітків, які перебувають у складних життєвих обставинах).

Наша підтримка й допомога не обмежується кордонами області. Ми підтримуємо наших друзів з Херсонщини. Провели обласну благодійну акцію до Дня Святого Миколая, в ході якої було передано дітям Херсонщини понад 5 тон гуманітарної допомоги. А вже в липні ми приймали делегацію дітей та педагогів з Херсонщини та організували для них екскурсійні поїздки історичними та визначними місцями області.

З усвідомленням вимог часу та з метою поглибленого вивчення в закладах освіти історії та культури рідного краю, у новому навчальному році, на Черкащині, буде реалізовано для учнів 7-11 класів, новий освітянський проект „Моя Черкащина“. Це унікальний проект, аналогів якого наразі немає в Україні. Творчою групою науковців та педагогів розроблено та видано програму і навчально-методичні посібники, які пройшли відповідну експертизу і схвалені Міністерством освіти і науки України для використання в роботі.

Формування чіткої громадянської позиції у дітей та молоді, свідомого ставлення до своєї ролі у розвитку громадянського суспільства відбувається через розвиток органів учнівського самоврядування. З 2006 року функціонує обласний орган учнівського самоврядування – Ліга старшокласників Черкащини, яка наразі об'єднує понад **60 осередків** органів учнівського самоврядування області. Понад 10 років поспіль реалізується Інтернет-проект „Ми – патріоти Черкащини!“, який висвітлює діяльність школярів Черкащини у низці таких підпроектів: „Пишаємось тобою, рідний краю!“, „Патріоти на захисті Батьківщини“, „Я – свідомий громадянин України“ та інші. Лідери беруть активну участь у житті громад, співпрацюючи з органами місцевого самоврядування та виконавчої влади, долучаються до реалізації проектів, що сприяють розвитку громад.

У закладах освіти області діють **689 шкільних волонтерських загонів**. Але сьогодні майже кожен учень є волонтером. Юні волонтери надають шефську допомогу понад 5,8 тис. осіб, які цього потребують, у тому числі близько 2 тис. родинам учасників АТО/ООС, Революції Гідності, воїнів-захисників України від російського вторгнення.

Загалом упродовж навчального року учасниками освітнього процесу закладів освіти області для потреб сил оборони України зібрано та передано **близько 150 млн грн**.

Щодо матеріально-технічного забезпечення

Наразі, всі заклади готові до нового навчального року. Виконано окремі види робіт з капітальних ремонтів у **211** освітніх закладах, зокрема, у 23 – відремонтовано дахи і покрівлі, у 3 – харчоблоки, у 37 – здійснено заміну віконних блоків на енергозберігаючі, у 46 – проведено

ремонт автономних котельень, у 28 – ремонт внутрішніх систем опалення, у 96 – заміну інженерних мереж та інші. У 7 закладах тривають роботи з утеплення фасадів.

Заклади забезпечені паливом у середньому на 48% від потреби на початок опалювального періоду, проводяться тендерні процедури щодо подальшого придбання різного виду твердого палива і природного газу.

Про основні пріоритети освітньої діяльності у 2023/2024 навчальному році

Безпека учасників освітнього процесу – понад усе. Наше основне завдання – **поновити очний навчальний процес у школах усюди**, де це дозволяє безпекова ситуація та є усі необхідні умови і не забуваємо про пожежну, техногенну безпеку та охорону закладів освіти. Тож підходимо до кожної ситуації з розумінням, аналізуємо ризики та стаємо більш гнучкими, особливо, якщо питання стосується збереження людських життів.

Головним стратегічною ціллю є **забезпечення здобуття учнями якісної освіти**, яка була і надалі залишається найвищим національним пріоритетом, основою для розвитку особистості, суспільства та держави. Для її реалізації потрібно:

- продовжувати реалізацію Концепції Нової української школи. Практично минулий рік педагоги витягували це все на власному ентузіазмі, по-суті рятували цю реформу. Зараз уряд виділив 1,5 млрд грн, на відновлення реформи, закупівлю обладнання необхідного для базової школи, тому насамперед увага до учнів 6 класу;

- забезпечити безпечне підвезення учнів та вчителів до закладів загальної середньої освіти і в зворотному напрямку;

- протягом вересня визначити рівень знань учнів з предметів, оцінити освітні розриви і втрати, запровадити систему додаткових занять і підтримки учнів, які мають освітні втрати;

- на виконання Закону України „Про освіту“ міським, сільським, селищним радам до 1 травня 2024 року визначитися з типами закладів освіти на підпорядкованій території для подання та подальшого затвердження обласною радою плану формування мережі ліцеїв;

- продовжуємо працювати над реалізацією обласної програми „Інноваційні школи Черкащини“. Буде переглянуто перелік шкіл-учасників програми.

Діджиталізація освіти є саме тим каталізатором швидких перемог в освіті, що творять дива. Ковід нас багато чого навчив, під час війни завдяки діджиталізації ми змогли відновити освітній процес і крокувати далі. Тому, жодна дитина не повинна страждати від зупинки чи призупинення освітнього процесу, а також від нестачі певного обладнання та технологій для розвитку освіти. А обласний інститут післядипломної освіти має надати методичний інструмент та супровід.

Продовжуємо роботу з національно-патріотичного виховання дітей і молоді для формування у них глибокої шани, поваги та почуття вдячності до захисників України; волонтеримо та підтримуємо Збройні сили України;

Активно працюємо над збереженням ментального здоров'я та психологічною підтримкою дітей і сімей, які мають втрати, пов'язані з війною. Саме на працівників психологічної служби покладається велика відповідальність за цей відрізок роботи. Будьте уважними, звертайте увагу на ознаки психологічної травми, втоми та вигорання співробітників. Пам'ятайте, що людина може мати вторинну психологічну травму навіть тоді, якщо безпосередньо не перебувала в зоні бойових дій, а вчителі як фахівці, що постійно працюють з іншими людьми, можуть мати «втому від співчуття» чи емоційне вигорання. Тому, надихайте педагогічні колективи власним прикладом. Транслюйте спокій та впевненість, які ваші колеги будуть переймати та демонструвати дітям. І **РУХАЄМОСЬ РАЗОМ ДО ПЕРЕМОГИ!**

Р.М. Дзюбак,

проректорка з навчально-методичної роботи, методисти з навчальних предметів комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ III ЕТАПУ ВСЕУКРАЇНСЬКИХ УЧНІВСЬКИХ ОЛІМПІАД З НАВЧАЛЬНИХ ПРЕДМЕТІВ ЗА 2023 РІК

В області з 10 січня до 11 лютого 2023 року проведені обласні учнівські олімпіади з 18 навчальних предметів, зокрема, з української мови і літератури, іноземних мов (англійська, іспанська, німецька, французька), історії, правознавства, математики, фізики, хімії, біології, екології, астрономії, інформатики, економіки, географії, інформаційних технологій, трудового навчання, технологій. Олімпіади проводились у дистанційному форматі.

Значну допомогу у проведенні олімпіад надали викладачі Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Із 66 територіальних громад в обласних олімпіадах брали участь заклади загальної середньої освіти із 33 громад (50%): Звенигородський район – 6, що становить 35,3% (17 ТГ), Золотоніський район – 7, що становить 63,6% (11 ТГ), Уманський район – 9, що становить 75%, (12 ТГ), Черкаський район – 11, що становить 44% (25 ТГ).

У I, II і III етапах Всеукраїнських учнівських олімпіад взяли участь 21207 учнів, із них – 11292 учні із сільської місцевості, 3783 – учні гімназій, ліцеїв, колегіумів і спеціалізованих шкіл.

У I етапі взяли участь 17451 учень, із них – 11304 учні сільських закладів загальної середньої освіти.

У II етапі взяли участь 3097 учні, із них 2906 – учнів сільських закладів загальної середньої освіти.

У III етапі олімпіад взяли участь **661** учнів закладів загальної середньої освіти, із них – 84 учні із сільських закладів загальної середньої освіти.

За I місце нагороджено **59** учнів, за II – 115 учнів, за III – 156 учнів.

Здобули найбільше призових місць та підтвердили високий рівень підготовки учні територіальних громад Черкаської (108 призерів), Смілянської (45), Уманської (44), Золотоніської (21 призер), Кам'янської (13), Монастирищенської (12), Канівської (11), Чорнобаївської (11), Червонослобідської (9), Лисянської (7).

Від 5 до 3 переможців мають заклади загальної середньої освіти Драбівської (5), Городищенської (5), Звенигородської (5), Виноградської (3), Жашківської (4), Руськополянської (3), Маньківської (3), Христинівської (3), територіальних громад.

По 2 переможці у закладах загальної середньої освіти Новодмитрівської, Паланської, Вільшанської, Іркліївської, Катеринопільської, Шполянської, Чигиринської територіальних громад.

По 1 переможцю мають заклади загальної середньої освіти Тернівської, Піщанської, Ротмистрівської, Гельмязівської, Іваньківської, Леськівської територіальних громад.

У розрізі районів: Черкаський (198 переможців, I місце – 38, II місце – 73, III місце – 87); Уманський (67 переможців, I місце – 10, II місце – 23, III місце – 34); Золотоніський (43 переможців, I місце – 9, II місце – 13,

III місце – 21); Звенигородський (21 переможці, I місце – 1, II місце – 6, III місце – 14).

У I етапі Всеукраїнської учнівської олімпіади з **української мови і літератури** взяли участь 6465 учнів. Із міських шкіл – 3035, сільських – 1280, гімназій, ліцеїв, колегіумів – 3310.

Учасниками II етапу стали 2306 учнів. Із міських закладів освіти – 1055, сільських – 175, гімназій, ліцеїв, колегіумів – 1076.

У III етапі взяли участь 62 учні (8-11 клас) області.

Більшість учасників виявили високий рівень знань, умінь і навичок із мови та літератури, креативність та загальну ерудованість.

У ході III етапу змагання кращі результати показали учні закладів освіти міст Черкаси, Умань, Сміла та районів – Звенигородського, Золотоніського, Уманського, Черкаського. Це, зокрема, учасники, що посіли перші місця: Баранікова Аріна, учениця 8 класу Черкаського гуманітарно-правового ліцею Черкаської міської ради; Матюшка Надія, учениця 9 класу Золотоніської гімназії ім. С.Д. Скляренка Золотоніської міської ради; Тупчій Софія, учениця 10 класу Уманського ліцею № 3 Уманської міської ради; Жупаник Марія, учениця 11 класу Уманського ліцею № 2 Уманської міської ради.

Завдання II і III етапів Всеукраїнської олімпіади з української мови і літератури відрізняються від шкільних контрольних робіт та передбачають комплексну мовно-літературну підготовку учасників, орієнтовані на лінгвістичну компетентність учнів, їхній інтелектуальний потенціал, неординарність та креативність мислення.

Завдання з української мови і літератури були розроблені у тестовому форматі та передбачали написання творчої роботи. Тести і творчу роботу учасники виконували у програмі «Знайка».

У процесі написання твору із запропонованої теми загалом учні впоралися із завданням, продемонстрували творчі навички під час написання роботи, оскільки виклали власні міркування, наводили цитати із художніх текстів, дотримувалися структури. Водночас учні допустили значну кількість граматичних, стилістичних та лексичних помилок.

Під час виконання завдань із літератури в більшості учнів виникали труднощі під час роботи з питаннями на відповідність, послідовність (наприклад: установіть відповідність між рядками твору Т. Шевченка та його назвою; розташуйте у правильній послідовності події роману Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» тощо), що свідчить про недостатній рівень роботи вчителів та учнів із текстами художніх творів.

Загалом усі результати свідчать про такі недоліки:
– відсутність систематичної роботи з творчо обдарованими учнями;

– недостатній рівень формування вчителями мотиваційної компетентності учнів;

– ігнорування вчителями міжпредметних зв'язків (історія, зарубіжна література, образотворче мистецтво, географія, музика тощо);

– відсутність глибокого аналізу результатів попередніх олімпіад.

Всеукраїнська учнівська олімпіада з англійської мови була проведена у три етапи. Перший етап пройшов в усіх школах області. Другий етап відбувся в територіальних громадах області. В обласному етапі Всеукраїнської учнівської олімпіади з англійської мови, який було проведено онлайн, взяло участь 59 осіб. Цей етап проводився у чотири тури за основними видами мовленнєвої діяльності: аудіювання, письмо, читання та говоріння.

Завдання на кожен тур були підвищеної складності згідно з вимогами проведення обласних турів Всеукраїнських олімпіад з іноземних мов. Всі учасники олімпіади впоралися із завданнями. Найбільшу складність у 9 та 10 класах викликало виконання завдань із письмового мовлення, що спрямовувалося на комунікативний аспект спілкування та знання граматики англійської мови, та говоріння, що відображало рівень сприйняття і розуміння усного мовлення. Учні 11 класу показали високий рівень знань та успішно пройшли всі чотири тури.

Вчителям, які надалі працюватимуть із обдарованими учнями, рекомендується створювати умови та впроваджувати систематичну підготовку олімпійського резерву з іноземних мов, залучаючи носіїв мови та незалежних експертів до навчання учнів, приділяти більше уваги комунікативній спрямованості підготовки та використовувати зразки міжнародних іспитів.

Досить вдало виступили на олімпіаді учні сільських шкіл, які стали гідними суперниками учням міських та спеціалізованих закладів освіти. Усі райони обласні представили своїх учасників згідно з рейтингом.

У обласному етапі учнівської олімпіади з іспанської мови взяли участь 4 учні з навчальних закладів міста Черкаси.

Олімпіада проходила в чотири тури за чотирма видами мовленнєвої діяльності: аудіювання, письмо, читання і говоріння. Завдання на кожен тур були підвищеної складності згідно з нормами і вимогами проведення обласних турів Всеукраїнських олімпіад з іноземних мов, які спрямовувалися на комунікативний аспект спілкування. Усі учасники олімпіади показали достатній рівень навичок у виконанні продуктивних та репродуктивних завдань.

Методичним службам рекомендується організувати систематичну роботу з обдарованими дітьми та впроваджувати вивчення іспанської мови, як другої іноземної, у закладах загальної середньої освіти своїх.

У III етапі олімпіади з німецької мови взяли участь 17 учнів із: міських шкіл – 2, гімназій, ліцеїв, колегіумів і спеціалізованих шкіл – 13, сільських шкіл – 2.

Олімпіада проходила у три тури: аудіювання (слухання тексту і виконання тестових завдань до нього), визначення рівня мовленнєвої компетенції (говоріння), читання і творча робота. Для усного і писемного мовлення були представлені цікаві ситуації на вибір, які учень повинен був розкрити якнайширше, розповісти цікаво та змістовно. Із цим видом діяльності не всі учні впорались добре. Не всі учні мають достатній лексичний запас, правильно вживають граматичні структури. У турі з читання потрібно було прочитати декілька текстів і виконати тестові завдання до них. З аудіювання і читання для надсилання відповідей були використані Google-форми.

Учні 9 класу добре справилися з читанням і творчою роботою, посередньо з аудіюванням, говорінням.

Десятикласники добре виконали всі види роботи (лише одна учениця отримала менше 50 % можливих балів у турі «Говоріння»).

Учні 11 класу добре справилися з аудіюванням, посередньо з говорінням і творчою роботою, але на низькому рівні написали роботу з читання (лише один учень набрав 50% можливих балів у цьому виді мовленнєвої діяльності).

Було зафіксовано лише один максимальний результат (читання, 30 балів): Білякова Юлія, Смілянський НВК «Загальноосвітня школа I ступеня – гімназія імені В.Т.Сенатора» Смілянської міської ради.

Під час підготовки до інтелектуальних змагань учителям слід звернути увагу на морфологічні, синтаксичні помилки, вживання епітетів, порівнянь, різноманітність вживаних структур, ідіоматичних зворотів під час виконання творчих робіт, порядок слів у реченнях, вживання часових форм і артиклів, вимоги до написання листа. Вчителям бажано використовувати в роботі з обдарованими учнями матеріали з автентичних джерел.

У III етапі олімпіади з французької мови взяли участь 9 учнів: всі – із гімназій, ліцеїв, колегіумів і спеціалізованих шкіл (найменше за всі попередні роки).

Олімпіада проходила у три тури: аудіювання (слухання тексту і виконання тестових завдань до нього), визначення рівня мовленнєвої компетенції (говоріння), читання і творча робота. Для усного і писемного мовлення були представлені цікаві ситуації на вибір, які учень повинен був розкрити якнайширше, розповісти цікаво та змістовно. У турі з читання потрібно було прочитати декілька текстів і виконати тестові завдання до них. З аудіювання і читання для надсилання відповідей були використані Google-форми.

Найкраще з усіма видами діяльності справилися учні 11 класу. Учні 9 і 10 класу продемонстрували невисокі результати з усіх видів мовленнєвої діяльності.

Під час підготовки до наступних олімпіад учителям слід більше уваги приділяти розвитку мовленнєвої компетенції учнів, написанню творчих письмових робіт, а також роботі з автентичними текстами для читання і аудіювання, використовувати в роботі з обдарованими учнями матеріали TV5, RFI, Franceinfo, 1jour1actu і т.д.

III етап Всеукраїнської учнівської олімпіади з математики проведено у два тури 05.02 та 11.02.2023 відповідно до листа ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» від 20.12.2022 № 21/08-290 «Про проведення III етапу Всеукраїнської учнівської олімпіади з математики у 2022/2023 н. р.» та керуючись посібником, авт. Кремінський Б.Г., «Організація та проведення Всеукраїнських учнівських олімпіад і турнірів: науково-методичні рекомендації. Чернівці: Букрек, 2022.

Відповідно до звітів ОТГ, районів і міст у I етапі взяли участь 4038 учнів, з них 2195 - з міських шкіл, 1174 – з сільських шкіл та 669 – учні спеціалізованих шкіл; у II етапі – 1258 учнів, з них 709 - з міських шкіл, 411 – з сільських шкіл і 138 учнів спеціалізованих шкіл. У III етапі брали участь 54 учні 7 – 11 класів (7 команд), з них учнів спеціалізованих шкіл – 9, з міських шкіл – 28, сільських шкіл – 17. На жаль, не було дотримано кількості учасників по класах: Уманський район (лише 3 учні з 15), Золотоніський район (4 з 15 учнів), Звенигородський район (6 учнів з 15).

За рейтингом переможців на III етапі олімпіади юних математиків I-III місяця посіли команди міста Черкас, Умані і Черкаського району.

III етап олімпіади проводився у два тури за єдиними завданнями МОН України. Зміст завдань базувався відповідно до діючої навчальної програми, в тому числі з урахуванням програми поглибленого рівня вивчення математики. Завдання включали як задачі, пов'язані з розділами шкільного курсу математики поточного навчального року, так і задачі,

що відображали вивчений раніше матеріал, а також задачі олімпіадного рівня. Серед завдань для кожної паралелі було принаймні по одній задачі з алгебри, геометрії, теорії чисел та комбінаторики.

Крім того, у I турі III етапу олімпіади поточного року було започатковано проведення онлайн-тестів на 40 хвилин, які передбачали виконання тестів закритого типу з вибором правильної відповіді шкільного курсу математики.

Слід зазначити, що для успішного виконання завдань учасники III етапу олімпіади мають володіти не тільки методами, безпосередньо передбаченими навчальними програмами, але й спеціальними прийомами розв'язування олімпіадних задач для відповідних вікових груп, додатковими теоретичними знаннями, передбаченими програмами факультативних курсів, математичних гуртків, усталеною практикою проведення математичних олімпіад в Україні та світі тощо, навичками логічного та критичного мислення. З учнями, які виявляють здібності та бажання серйозно займатися математикою, слід організувати та вести системну індивідуальну роботу, планувати індивідуальну траєкторію розвитку таких дітей.

У I етапі Всеукраїнської учнівської олімпіади з **фізики** взяли участь 3218 учнів 7-9 класів. У II етапі олімпіади юних фізиків взяли участь 479 школярів 8-11 класів, із них 257 учнів – міських навчальних закладів, 201 учнів – сільських шкіл, 21 учнів спеціалізованих шкіл.

У III (обласному) етапі Всеукраїнської учнівської олімпіади з фізики брали участь 39 учнів 8-11 класів.

Завдання обласного етапу олімпіади складено відповідно до методичних рекомендацій щодо проведення III етапу Всеукраїнської учнівської олімпіади з фізики у 2022–2023 навчальному році.

Високі результати на цьогорічній олімпіаді показали учні із закладів загальної середньої освіти міст Черкаси, Умань, Сміла і Уманського району.

Згідно з методичними рекомендаціями щодо проведення Всеукраїнської олімпіади з фізики обласна олімпіада проводилась у два тури – теоретичний і практичний.

Аналізуючи учнівські відповіді на завдання теоретичного туру, можна зробити висновок, що учні 8-11 класів володіють значним обсягом теоретичних знань програмного змісту та оперують знаннями щодо сучасних досягнень в галузі фізичної науки. Проте суттєві труднощі виникли при розв'язуванні у 10% учасників олімпіади, які набрали лише від 3-5 балів. 27% учнів справились із завданнями теоретичного туру менш ніж на 30% запропонованих завдань.

Практичний тур проводився з виконанням віртуального експерименту. Із поставленим завданням справились 21% учасників олімпіади, проте 30% учнів отримали по 1 балу з 5-и, що говорить про низький рівень підготовки до виконання експериментальних дослідів. Тому вчителям при підготовці учнів до олімпіад потрібно приділяти більше уваги авторським та нестандартним задачам, а також рекомендувати учням при розв'язуванні задач застосовувати знання з початків математичного аналізу (похідна, інтегрування, диференціювання) та знання тригонометричних функцій. А також приділяти більше уваги практичній складовій предмета.

У I етапі Всеукраїнської учнівської олімпіади з **хімії** брали участь 3693 учні 7-11 класів навчальних закладів області. У II етапі олімпіади юних хіміків взяли участь 653 школярі 8-11 класів, із них 336 учнів – міських навчальних закладів, 229 учнів – сільських шкіл, 88 учнів спеціалізованих шкіл, ліцеїв, гімназій, колегіумів.

У III (обласному) етапі Всеукраїнської учнівської олімпіади з хімії взяли участь 40 учнів 8-11 класів.

Завдання обласного етапу олімпіади складено відповідно до методичних рекомендацій щодо

проведення III етапу Всеукраїнської учнівської олімпіади з хімії у 2022–2023 навчальному році.

Найкращі результати показали учні навчальних закладів міста Черкас, Сміли, та Канева.

При підготовці до олімпіади вчителям потрібно більше уваги приділяти комбінованим та нестандартним задачам, звернути на розвиток умінь: оперувати формулами та одиницями вимірювання величин; аналізувати умову задачі та коротко її записувати; розв'язувати задачі на виведення формул сполук. Учні повинні знати номенклатуру основних класів речовин та їх хімічні властивості (якісні реакції).

Аналіз виконаних завдань учнями 8 класу показав, що типовими є такі помилки: у задачах на суміші учасники не в повній мірі розуміють склад продуктів після проходження реакції, випарювання чи висушування розчинів речовин; відсутні практичні навички запису рівнянь хімічних реакцій амфотерних металів в розчинах; не знають правил взаємодії металів з концентрованими та розбавленими кислотами.

Одними із типових помилок, яка зустрічалась при розв'язуванні завдань теоретичного туру учнями 9 класу, було нехтуванням законом збереження маси при розрахунках за рівняннями реакції, у яких відбувається ви виділення газоподібних продуктів реакції. Крім цього, учні мали труднощі у розумінні загальної кількості йонів та їх видів, які утворюються в результаті багатоступеневої дисоціації трьохосновної кислоти.

Найтиповішою помилкою у запропонованому завданні про розчинність кристалогідрату є відсутність розуміння загальної кількості (маси) розчиненої речовини, що залишається в розчині після охолодження розчину.

Під час написання рівнянь хімічних реакцій деякі учасники припускались помилок, не врахувавши зміну зарядів йонів, які беруть участь у реакціях дисоціації та ступенів окиснення атомів у реакціях заміщення.

У цілому спостерігається допущення помилок на початковому етапі розв'язування задач. У подальших міркуваннях це не дає змогу виправити недоліки та отримати правильну відповідь.

При виконанні завдання практичного туру учнями було продемонстровано уміння застосовувати знання про основні поняття речовини (об'єм, маса газів), водночас поняття густини газової суміші ототожнювали із фізичним поняттям густини індивідуальної речовини.

Учні 10-11 класів на задовільному рівні володіють знаннями в області органічної хімії, розуміють, як проходять певні реакції та вміють виводити найпростішу формулу хімічної речовини. Але мають помилки у визначенні формул органічних сполук, складанні рівнянь хімічних реакцій, мають недостатнє володіння знаннями в області аналітичної хімії, зокрема, окисно-відновних рівнянь із записом спостережень та відповідними математичними розрахунками, а також слабкі знання з теми «Електроліз», запис формули, рівнянь за участі органічних сполук. Найтиповішою помилкою у практичному завданні є відсутність записаної схеми гальванічного елемента. Слід зауважити, що учасниками були візуально зображені рисунки гальванічних елементів, проте процеси, що відбуваються на електродах не були висвітлені.

Аналіз перевірки олімпіадних завдань для учнів 10-11 класів показав, що у багатьох роботах відсутній короткий запис умов задач та хід розв'язку (питання до дій, опорні формули, детальні розрахунки). Учні володіють знаннями в області органічної хімії на задовільному рівні; переважна більшість учнів неправильно записали рівняння реакції постадійної реакції взаємодії алюмінію гідроксиду з надлишком луку; не вміють визначати продукти гідролізу; практично відсутні роботи з правильно записаною комплексною сполукою, хоча це шкільний матеріал.

Експериментальний тур показав, що майже всі учні не знають хімічних властивостей основних класів неорганічних сполук.

При підготовці до олімпіад обласного рівня необхідно звертати увагу не тільки на шкільний матеріал, але і на хімічні властивості елементів побічних підгруп та інертних газів.

У I етапі Всеукраїнської учнівської олімпіади з **астрономії** взяли участь 319 учнів. У II етапі олімпіади – 59 учнів. В обласній олімпіаді з астрономії брали участь 13 учнів 10-11 класів області у тому числі: 12 – з міських шкіл і 1 – з сільської школи

Найкращі результати показали учні Золотоніського району і учні з міста Умані.

Згідно з умовами проведення Всеукраїнських олімпіад обласна олімпіада проводилась у два тури.

Аналізуючи учнівські відповіді на теоретичні питання, можна зробити висновок, що учні 10-11 класів володіють значним обсягом теоретичних знань програмного змісту та оперують знаннями щодо сучасних досягнень в галузі астрономії. Проте певні труднощі виникли в учнів 10 і 11 класів із застосуванням фізичних законів Кеплера й математичної складовою задач.

Вчителям при вивченні відповідного матеріалу та підготовці до олімпіад потрібно рекомендувати учням при розв'язуванні задач застосовувати знання фізичних законів та їх математичне обґрунтування відповідно до обрахунків астрономічних процесів, а також знання з географії. Аналіз виконання олімпіадних завдань показав, що для підготовки учнів більше уваги необхідно приділяти роботі із застосування методів та засобів обробки результатів астрономічних досліджень, співвідношенню результатів практичної діяльності з теорією, формулюванню висновків за запропонованою інформацією.

У I етапі Всеукраїнської учнівської олімпіади з **географії** брали участь 3369 учнів, з них: із сільської місцевості – 1428 учнів, спеціалізованих шкіл – 244 учні.

У II етапі Всеукраїнської учнівської олімпіади з географії взяли участь 555 учнів, з них: із сільської місцевості – 222 учні, спеціалізованих шкіл – 47 учнів.

У III етапі Всеукраїнської учнівської олімпіади з географії взяли участь 57 учнів: із сільської місцевості – 11 учнів, спеціалізованих шкіл – 14 учнів.

Оргкомітет олімпіади підготували завдання 3 типів (тести, творчі завдання, практичні завдання), які мали компетентнісний характер та передбачали не лише перевірку когнітивних знань, а й уміння застосовувати їх у житті та на практиці, які були покликані виявити креативність та дивергентність.

Із різнорівневими тестовими завданнями більш ніж на 50% справилися 87,7% учасників. У розрізі класів: 8 – 92,3% учасників набрали понад 50%, у 9 – 100%, у 10 – 75,0%, в 11 – 87,5%. Понад 2/3 правильних відповідей на тести дали 42,1% учасників, менше 1/3 – 1,8%. Аналіз вказує на високу підготовку учнів усіх класів.

Творчі завдання передбачали наявність в учасників теоретичних знань, ерудиції та вміння висловлювати власні судження з приводу сучасних процесів, що відбуваються на планеті: природних, пов'язаних із проявом внутрішніх та зовнішніх сил, екологічних, соціальних та економічних процесів, що відбуваються у світі та Україні зокрема.

Найкраще з творчими завданнями справилися учні 11 класів – 50,0% учасників набрали понад 50% балів, у 10 класі цей показник складає 31,3%, у 9 класі – 7,7%, у 8 класі такі учасники взагалі відсутні. Лише 3,5% учасників, які взагалі не виконали творчі завдання, 54,4% виконали їх на 1/3 і більше. Цей аналіз показує, що учні 10 та 11 класів краще уміють висловлювати власні думки, мислити на географічну тематику та доводити своє ставлення до різних подій чи

явищ. Аналіз також вказує на низьку підготовку учнів 8 класів, де лише 1 учасник (7,7%) набрав максимальну кількість балів у 40%.

Практичні завдання передбачали розв'язування географічних задач, роботу зі схемами та таблицями, а також роботу на контурній карті. Завдання мали обов'язковий компетентнісний характер та вимагали від учасників креативного підходу та критичного мислення.

У 8 класі з практичними завданнями на понад 50% справились 61,5% учасників.

У 9 класі 23,1% учасників набрали понад 50% балів, 5 учасників 38,5% не виконали хоча б одне завдання, 3 учасники (23,1%) не виконали по 2 завдання.

У 10 класі з практичними завданнями на понад 50% справились 62,5% і відсутні учасники, які не справились хоча б одним завданням. У 11 класі 50% учасників справились з завданнями на понад 50%, лише 1 учасник (6,3%) не справився хоча б з одним завданням.

Щодо роботи на контурній карті, то понад 50% балів набрали 64,9% учасників: у 8 класі цей показник становить 30,8%, у 9 класі – 100%, у 10 класі – 50,0%, у 11 класі – 81,3%. Взагалі із завданнями на контурній карті не справились 2 учня з 8 класу – 3,5%. Аналіз вказує на низьку підготовку учнів 8 класів.

У 8 класі найкращі результати показали, а це більше 50% виконання роботи, всього 2 учасники (3,5%) з Черкас та Сміли.

У 9 класі найкращі результати, тобто понад 50% виконання роботи, показали 4 учні (30,8%) – представники Черкас, Драбова, сіл Макіївка та Іваньки.

Серед учасників 10 класу якісною підготовкою і виконанням роботи на понад 50% виділились 10 учнів, а це 62,5%, (Черкаси, Умань, Сміла, Золотоноша, Вільшана, Катеринопіль та село Тернівка). Найбільше балів (понад 50% виконання роботи) в 11 класі отримали 12 учнів (75,0%), що вказує на найкращі показники серед усіх паралелей. Це представники Черкас, Умань, Сміли, Городища, Христинівки та Чорнобая. Аналізуючи ці дані, спостерігаємо, що з сільських населених пунктів переможцями стали лише 3 учасники, а це 10,7% усіх переможців.

Відповіді цих учнів супроводжувалися поясненнями, прикладами, не обмежувались лише теоретичним викладенням. Це говорить про те, що учні зорієнтовані не лише на відтворення матеріалів підручника, а й на уміння застосовувати набуті знання на практиці та у житті.

Учителям необхідно звертати більше уваги на викладення матеріалу учня із застосуванням компетентнісного підходу до навчання, розв'язуванню компетентнісно зорієнтованих завдань, формуванню навичок практичного застосування учнями набутих знань.

У I етапі Всеукраїнської учнівської олімпіади з **економіки** брали участь 155 учнів, з них: із міських шкіл – 114 учнів; сільський шкіль – 8 учнів; спеціалізованих шкіл – 33 учні.

У II етапі Всеукраїнської учнівської олімпіади з економіки взяли участь 44 учні, з них: міських шкіл – 35 учнів; спеціалізованих шкіл – 9 учнів.

У III етапі Всеукраїнської учнівської олімпіади з економіки взяли участь 16 учнів: із міських шкіл – 6 учні; спеціалізованих шкіл – 10 учні у тому числі гімназій, ліцеїв – 6 учнів.

Олімпіада проходила у один тур. Оргкомітет та журі олімпіади підготували завдання 3 типів (тести, практичні завдання, творчі завдання), які мали компетентнісний характер та передбачали не лише перевірку когнітивних знань, а й уміння систематизувати, виокремлювати ключове, аналізувати, робити висновки, орієнтуватися у економічних процесах сьогодення задля виявлення

креативності та уміння пристосуватися і проявити високий рівень підготовки.

Із тестовими завданнями більш ніж на 50% справилися 36% учасників. У розрізі класів це виглядає так: у 9 класі жоден учасник не виконав тестові завдання більш ніж на 50%, у 10 класі – 67% учнів виконали більш ніж 50% тестових завдань, у 11 класі – 43%. Понад 2/3 правильних відповідей на тести дали 29% учасників, менше 1/3 – 21%, по одному учню з кожного класу учасників. Аналіз вказує на достатню підготовку учнів.

Практичні завдання передбачали розв'язування економічних задач. Завдання мали обов'язковий компетентнісний характер та вимагали від учасників критичного мислення.

У 9 класі учасникам було запропоновано три задачі, із всіма не справилися 2 учні, а лише з однією 1 учень. У 10 класі було задано також три задачі, із 2 задачами не справився 1 учень, а з 1 задачею не справився лише учень. У 11 класі також запропоновано три задачі, із всіма не справився 1 учасник, а лише з однією не справилися 5 учнів. Понад 50% балів набрали 21% учасників; у 9 класі цей показник становить 0%, у 10 класі – 33%, у 11 класі – 30%. Аналіз виконання практичних робіт вказує на низьку підготовку учнів усіх класів, а особливо 9 класу.

Творчі завдання передбачали наявність в учасників теоретичних знань, ерудиції та вміння висловлювати власні судження з приводу економічних процесів, що відбуваються в державі, а також змін у світовій економіці.

Найкраще з творчим завданнями справились учні 11 класів – 70% учасників набрали понад 50% балів, у 9 та 10 класах цей показник складає 25% і 33% відповідно. Приємним є той факт, що немає жодного учасника, який би не виконав творче завдання повністю. Цей аналіз показує, що учні 11 класів краще уміють висловлювати власні думки, мислити на економічну тематику та доводити своє ставлення до різних економічних подій чи явищ і робити аргументовані висновки.

Найбільше балів за роботу серед учасників 10 класу набрав учень Золотоніської гімназії ім. С.Д.Скляренка Золотоніської міської ради Черкаської області, який відзначився особливо якісним рівнем підготовки та відповідно високими балами з усіх учасників олімпіади за всіма класами. У 11 класі найкращі результати показали учні Золотоніської гімназії ім. С.Д.Скляренка Золотоніської міської ради, Золотоніської спеціалізованої школи №1 Золотоніської міської ради та Кам'янського еколого-економічного ліцею Кам'янської міської ради Черкаської області. Відповіді учнів зазначених вище шкіл супроводжувалися поясненнями, прикладами, не обмежувались лише теоретичним викладенням. Це говорить про те, що учні зорієнтовані не лише на відтворення матеріалів підручника, а й на уміння творчо застосовувати набуті знання на практиці та у житті.

Учителям необхідно звертати більше уваги на викладання матеріалу учням із застосуванням компетентнісного підходу до навчання, розв'язуванню практичних завдань та творчого характеру, формуванню навичок практичного застосування учнями набутих знань, особливо це стосується роботи з учнями 9 класу.

Оргкомітет та журі відзначили якісну підготовку учасників учителями Золотоноші та Кам'янки. Окрім того, участь у олімпіаді не взяли учні Звенигородського і Уманського районів.

У цьогорічній Всеукраїнській учнівській олімпіаді з біології на I етапі взяли участь:

- 310 учнів 8 класу із міських загальноосвітніх шкіл I-III ступенів, 680 із закладів загальної середньої освіти I-III ступенів, навчально-виховних комплексів, 180 із спеціалізованих шкіл, ліцеїв, гімназій, колегіумів, 280 учнів 9 класу із міських загальноосвітніх шкіл I-III

ступенів, 760 із закладів загальної середньої освіти I-III ступенів та навчально-виховних комплексів, 250 із спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв, колегіумів;

- 380 учнів 10 класу із міських загальноосвітніх шкіл I-III ступенів, 780 учнів із закладів загальної середньої освіти I-III ступенів та навчально-виховних комплексів, 210 із спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв, колегіумів;

- 395 учнів 11 класу із міських загальноосвітніх шкіл I-III ступенів, 675 учнів закладів загальної середньої освіти I-III ступенів та навчально-виховних комплексів, 180 учнів спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв, колегіумів.

- На другому етапі взяли участь:

- 175 учнів 8 класу із міських загальноосвітніх шкіл I-III ступенів, 215 із закладів загальної середньої освіти I-III ступенів та навчально-виховних комплексів, 110 із спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв, колегіумів;

- 145 учнів 9 класу із міських загальноосвітніх шкіл I-III ступенів, 140 із закладів загальної середньої освіти I-III ступенів, 70 із спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв, колегіумів);

- 98 учнів 10 класу із міських та районних загальноосвітніх шкіл I-III ступенів, 85 із закладів загальної середньої освіти I-III ступенів та навчально-виховних комплексів, 75 із спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв, колегіумів.

- 122 учнів 11 класу із міських загальноосвітніх шкіл I-III ступенів, 165 із закладів загальної середньої освіти I-III ступенів та навчально-виховних комплексів, закладів загальної середньої освіти I-III ступенів, 88 із спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв, колегіумів.

На третьому етапі олімпіади взяли участь: 65 учнів, з них: 15 учнів 8 класу, 14 учнів 9 класу, 18 учнів 10 класу і 18 учнів 11 класу з 3-х міст (м. Сміла, м. Черкаси, м. Умань) і 4-х районів (Звенигородський, Золотоніський, Уманський, Черкаський) області. Учнівські команди м. Сміли, м. Черкас, Черкаського, Звенигородського, Золотоніського районів були представлені у повному обсязі згідно з визначенням рейтингом.

Цьогорічна олімпіада проходила у два тури – теоретичний і практичний.

Теоретичний тур у 8-11-х класах складався з двох етапів. Перший етап теоретичного туру проводився за завданнями журі III етапу Всеукраїнської учнівської олімпіади з біології.

Комплект завдань для учнів 8-11-х класів включав: тестові завдання трьох рівнів складності (А, Б, В).

Тестові завдання групи «А» передбачали вибір однієї правильної відповіді із чотирьох запропонованих.

Тестові завдання групи «Б» передбачали вибір усіх можливих відповідей із п'яти запропонованих.

Тестові завдання групи «В» містили завдання, одне або декілька, до поставленої умови: на встановлення відповідності; на визначення правильності наведених пояснень, припущень, тверджень.

Зміст завдань ґрунтувався на знаннях матеріалу, визначеного навчальною програмою з біології, що вже вивчений на час проведення олімпіади. Також зміст завдань охоплював вивчений матеріал з різних розділів біології, включаючи теми, що вивчались у попередніх класах.

Результати цьогорічного виконання учнями тестових завдань груп «А» і «В» дещо кращі порівняно з минулорічними показниками. Проте труднощі знову виникли в учасників олімпіади при виконанні тестових завдань групи «Б».

Отже, результати тестового туру свідчать про те, що й надалі залишається актуальним питання щодо покращення роботи з тестовими завданнями групи «Б», які є більш складнішими на відміну від тестів групи «А». Вчителям необхідно більше уваги звертати саме на роботу з цим видом тестових завдань. Для поліпшення роботи з тестами групи «Б» вчителям

необхідно включати їх до змісту завдань контрольних та самостійних робіт. Після виконання тестів цієї групи обов'язковою має бути робота над помилками, які були допущені учнями.

Експериментальний тур включав 2 експериментальні задачі для кожного класу.

Тематика експериментальних задач визначалась межами шкільної програми з біології відповідного класу, включаючи й теми, що вивчались у попередніх класах.

Кожна експериментальна задача містила опис певного невеликого експерименту з малюнками, графіками, розрахунками та таблицями.

На цьогорічній олімпіаді учням 8-11-х класів були запропоновані експериментальні задачі з різних розділів курсу біології: анатомії, морфології і фізіології рослин, молекулярної біології, анатомії і фізіології людини, цитології, біохімії, молекулярної генетики, екології.

Як і на минулорічних олімпіадах учні 8-11-х класів мали виконати по дві експериментальні задачі. Кожна задача у 8, 10, 11 класах оцінювалась у 20 балів, а у 9 класі одна із робіт оцінювалась у 30 балів.

Для учнів 8-11 класів були запропоновані такі експериментальні задачі: «Будова рослинної клітини» та «Паразитологічний аналіз» (8 клас); «Дослідження альгологічної проби» та «Аналіз крові» (9 клас); «Ідентифікація бактерій» та «Лабораторна діагностика» (10-11 класи).

Прочитавши запропоновані тексти завдань, учасники олімпіади мали зрозуміти: мету експерименту, логіку послідовності його проведення; роль кожного етапу у отриманні кінцевого результату експерименту; висновки, сформульовані за результатами експерименту, а також оцінити чи досягнута мета експерименту; наскільки правильними (коректними) є сформульовані висновки; чи ґрунтуються сформульовані висновки на реально отриманих експериментальних результатах; практичне значення отриманих результатів. І, насамкінець, відповіді на тестові запитання до експериментальної задачі (об'єкту, мети, ходу роботи, висновків); розв'язати задачу; провести певні розрахунки; зробити власний висновок за результатами експерименту.

Результати виконаних експериментальних задач свідчать, що учні 8-11 класів добре володіють програмовим матеріалом із розділів «Рослини» і «Людина» (8-9 класи), «Цитологія», «Біохімія», «Людина», «Молекулярна біологія» (10-11 класи).

У цілому, цьогорічні показники щодо виконання експериментальних задач дещо кращі на відміну від показників минулорічних олімпіад.

До регіонального практичного туру було включено завдання для учнів 8-11 класів щодо визначення за назвами рослин назву їх плодів, типи плодів та способи їх поширення. Також учням 8-го класу було запропоновано виконати творче завдання «Які з перелічених подій стануть причиною збільшення кількості лейкоцитів у периферичній крові людини, а які – ні?»; для учнів 9-го класу – творче завдання «Як розміщуються капіляри кровоносної системи у названих органах і тканинах організму людини»; для учнів 10-го класу – творче завдання «З'ясування історії становлення та розвитку цитології» (учням було запропоновано хронологію визначних наукових досягнень в історії розвитку цитології, а їм потрібно було назвати імена вчених і їхні відкриття та зобразити графічно стрічку часу, що відображала б послідовність подій, пов'язаних із цитологією); для учнів 11-го класу – творче завдання «З'ясування природи спадковості» (учням було запропоновано хронологію визначних наукових досягнень в історії розвитку генетики, а їм потрібно було назвати імена вчених і їхні відкриття та зобразити графічно стрічку часу, що відображала б послідовність подій, пов'язаних із генетикою). Серед

запропонованих подій були й ті події, які не стосувалися означених вище наук. Тому учні не повинні були їх використовувати у відповіді.

Результати виконання учнями 8-11-х класів практичної роботи №1 «Типи плодів та способи їх поширення» свідчать про те, що учні недостатньо володіють знаннями щодо морфологічних ознак рослин родини Розоцвітих, зокрема частина учнів не змогли правильно визначити назву та типи плодів (учням було представлено назви 5 видів рослин родини розоцвітих, а саме: шипшина, яблуна, персик, горобина, суниця). Найнижчі бали за цю практичну роботу отримали саме учні 10-11 класів.

Учні 8-9-х класів та 10-11-х класів також отримали невисокі бали і за виконання творчих завдань, зокрема: переважна частина учнів 10-11-х класів не зуміли графічно зобразити стрічку часу щодо значних наукових відкриттів в галузі цитології і генетики, а також назвати учених-цитологів і учених-генетиків, які здійснили вказані у завданні наукові відкриття.

Отже, практичний тур за завданнями КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради» показав, що учні 8-11-х класів мають прогалини в знаннях щодо систематики, анатомії і морфології покритонасінних рослин. Виявлені помилки, яких припускалися учні 8-11-х класів, свідчать про те, що вчителі недостатньо уваги приділяють повторенню навчального матеріалу із розділів «Біологія рослин», «Людина», «Цитологія», «Спадковість і мінливість».

Найкращих успіхів на цьогорічній олімпіаді досягли учні таких міст і районів області як Умань (8 переможців), Черкаси (7 переможців); Сміла (5 переможців), Черкаський район (5 переможців), Звенигородський (4 переможці), Золотоніський район (3 переможці), Уманський район (2 переможці).

Серед 65 учасників олімпіади: 11 учнів із міських загальноосвітніх шкіл I-III ступенів; 8 учнів із закладів загальної середньої освіти; 11 учнів із навчально-виховних комплексів «Загальноосвітня школа I-III ступенів – заклад дошкільної освіти», «Заклад загальної середньої освіти I-III ступенів імені С.В. Васильченка – гімназія», «Загальноосвітня школа I-III ступенів №3 – колегіум», «Ліцей» - загальноосвітня школа I-III ступенів – «Лідер»; 8 учнів із гімназій; 22 учні із ліцеїв; 3 учні із спеціалізованих шкіл; 2 учні із колегіуму.

Найбільшу кількість балів за три тури олімпіади набрали учні таких вчителів: Сірченко Т.П., Гладун Н.І., Носаєвої І.П., Юрченко Л.П., Тетянка Т.П., Костриці І.В., Фрідман Л.П., Лисенко Н.О. Мельник Г.Л., Кононець І.А.

На цьогорічній олімпіаді високі результати показали учнівські команди м. Умані, м. Черкас, м. Сміли та Черкаського району.

У цьогорічній Всеукраїнській учнівській олімпіаді з екології на першому етапі взяли участь:

- 96 учнів 10 класу із міських загальноосвітніх шкіл I-III ступеня, 86 учнів із закладів загальної середньої освіти I-III ступенів, 48 учнів із спеціалізованих шкіл I-III ступенів, гімназій, ліцеїв;
- 106 учнів 11 класу із міських загальноосвітніх шкіл I-III ступенів, 116 учнів із закладів загальної середньої освіти I-III ступенів, 56 учнів із спеціалізованих шкіл I-III ступенів, ліцеїв, гімназій.
- На другому етапі взяли участь:
- 44 учні 10 класу із міських загальноосвітніх шкіл I-III ступенів, 48 учнів із закладів загальної середньої освіти I-III ступенів, 42 учня із спеціалізованих шкіл I-III ступенів, гімназій та ліцеїв;
- 42 учні 11 класу із міських загальноосвітніх шкіл I-III ступенів, 52 учні із закладів загальної середньої освіти I-III ступенів, 38 учнів із спеціалізованих навчальних закладів (спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв).

На третьому етапі учнівської олімпіади взяли участь 18 учнів із них: 10 учнів 10 класу і 8 учнів 11 класу із 4-х районів (Звенигородський, Золотоніський, Уманський, Черкаський) і 3-х міст (м. Сміла, м. Умань, м. Черкаси) області. На цьогорічній олімпіаді були представлені команди усіх вищеозначених районів і міст.

Учасники олімпіади були задіяні у двох турах – теоретичному та практичному.

Теоретичний тур у 10-11-х класах складався з двох етапів, за завданнями КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради». Зміст теоретичних завдань включав тести групи А та Б, одного відкритого теоретичного питання та розрахункової задачі екологічного змісту. 2/3 цих завдань становили завдання з екології, де базовим предметом є біологія, а решта – фізика, хімія, географія.

Аналіз результатів щодо виконання тестових завдань різного рівня складності показав, що учні 10-11-х класів як і у минулому році мали труднощі, виконуючи тести групи «Б». У тестових завданнях цього типу варіанти правильних відповідей від одного до п'яти. Так, серед 10-ти учнів 10-го класу лише 3 учні набрали по 8 балів із 20 можливих, що становить 30%, решта учнів набрали від двох до семи балів, що становить 70%.

Серед 8-ми учнів 11-го класу 2 учнів набрали 9 балів із 20 можливих, що становить 20%, 6 учнів набрали від 4 до 8 балів із 20 можливих, що становить 80%. Це свідчить про те, що учні 10-11-х класів недостатньо засвоїли програмовий навчальний матеріал на належному рівні і недостатньо володіють технікою виконання цього виду тестових завдань.

На теоретичному турі олімпіади учні 10 класу мали висвітлити відкрите питання щодо використання людською цивілізацією різноманітних енергетичних ресурсів, способи отримання енергії та якої вони завдають найменшої та найбільшої шкоди довкіллю України. В цілому учні 10 класу вірно висвітлили питання щодо способів отримання енергії в Україні, аргументували якої шкоди наведені способи отримання енергії завдають довкіллю.

Що стосується розв'язування розрахункової екологічної задачі на визначення чисельності популяції форелі в озері учнями 10-го класу, то 7 учнів із 10-ти отримали по 10 балів із 10 можливих, що становить 70% і лише 3 учні набрали від 5 до 7 балів, що становить 30%. Проте, як і в минулому році, учні припускались помилок у запису екологічної задачі такого типу.

Виконуючи відкрите питання теоретичного туру, учні 11-го класу мали розкрити внутрішню стійкість екосистем щодо пристосування до факторів антропогенного впливу, зокрема навести приклади реакції живої природи на розвиток хімічної промисловості, а також визначити, які екосистеми є найбільш стійкими до зовнішніх катаклізмів, а які найменше. В цілому учні справились із завданням, але у відповіді мало наводили прикладів щодо того, як швидко відновлюються різні екосистеми після пожеж, землетрусів, торнадо. Також не відповіли на питання, який ключовий фактор є визначальним для стійкості екосистеми.

Щодо розрахункової екологічної задачі на угруповання водних рослин, то з 8-ми учнів 4 розв'язали задачу на 9 балів, що становить 50%, а 4 на 7 балів, що становить також 50%. Проте зауваження є до алгоритму запису учнями умови екологічної розрахункової задачі.

Отже, аналізуючи розгорнуті відповіді учнів 10-11-х класів на відкриті питання, можемо дійти такого висновку: учні недостатньо володіють наскрізними вміннями, зокрема навичками логічно та послідовно викладати письмово свої думки, аргументувати наведені факти, визначати ключові фактори у

стійкості екосистем, а також здійснювати узагальнюючі умовиводи.

Практичний тур проводився у формі постерного захисту екологічних проєктів. На постерний захист було представлено 18 екологічних проєктів. На захист учням було виділено 5 хвилин. За цей час учні мали розкрити основну ідею проєкту, а також використані ними методи дослідження, методика проведення експерименту та практичне значення. Протягом наступних 3-х хвилин учасники олімпіади мали відповісти на запитання членів журі щодо методики експериментальної частини проєкту.

Зазначимо, що основну частину балів (до 80%) учасник змагань отримував за рахунок стендового захисту постера. До того ж при оцінюванні захисту проєктів членами журі враховувались такі критерії: оригінальність, науковість, ясність, ґрунтовність, екологічність та практичність проєкту.

Постерний захист показав, що деякі учасники олімпіади недостатньо володіють здатністю аргументовано доводити актуальність й практичну значущість розробленого проєкту. Також недостатньо оперують науковою термінологією, яка стосується змісту представленого проєкту, та недостатньо володіють вмінням чітко і конкретно відповідати на запитання членів журі.

Тому керівникам учнівських екологічних проєктів треба особливу увагу звернути на експериментальну складову проєкту, який має складати 60% від загального обсягу роботи (опис методик, ходу та результатів дослідження, їх аналіз, порівняння з даними різних інформаційних джерел). Обов'язковим має бути посилання на джерело, з якого взято методику дослідження.

У цілому, на цьогорічній олімпіаді високих результатів за двома турами досягли учні таких міст і районів області: Черкаський район (3 переможці), м. Черкаси (2 переможці), м. Умань (2 переможці), м. Сміла (1 переможець), Золотоніський район (1 переможець).

Серед 18 учасників екологічної олімпіади: 5 учнів із міських загальноосвітніх шкіл I-III ступенів; 3 учні із закладів загальної середньої освіти I-III ступенів; 4 учні із ліцею; 1 учень із навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа I-III ступенів №34 – ліцей спортивного профілю»; 1 учень із навчально-виховного комплексу учнів «Загальноосвітня школа I-III ступенів – заклад дошкільної освіти»; 2 учні із гімназії; 2 учні із спеціалізованих шкіл.

На цьогорічній олімпіаді високі результати за теоретичний тур показали учні команд м. Черкас, м. Сміли, м. Умані та Черкаського району (Канівська ТГ). Найкращі екологічні проєкти представили: учні 10 класу Братчиков Роман (науковий керівник Довгаль Л.В.), Ортинська Марія (науковий керівник Юрченко Л.П.), Матина Олексій (науковий керівник Володченко Т.С.), Чичикало Роман (науковий керівник Козаренко Н.М.), Миронова Марія (науковий керівник Стащенко Т.І.), Шаповал Артем (науковий керівник Демиденко Л.В.).

У третьому етапі олімпіади з інформаційних технологій взяли участь 34 учні із 11 ОТГ області.

Олімпіада з **інформаційних технологій** проводилась у два тури. На першому турі учням було запропоновано тестове інтегроване завдання на використання офісних інформаційних технологій, що вивчається в курсі «Інформатика».

Під час теоретичного туру олімпіади учні 10-11-х класів мали виконати по 6 завдань з використанням логічних зв'язків, електронних таблиць та баз даних. Зміст завдань олімпіади базувався на навчальній програмі з курсу «Інформатика» – стандартного, профільного та поглибленого рівнів.

Результати теоретичного туру свідчать про те, що й надалі залишається актуальним питання щодо

покращення роботи з функціями електронних таблиць та базами даних. Вчителям необхідно більше часу відводити на тренування учнів над цією групою завдань. Для поліпшення роботи з теоретичними вправами даного типу вчителям необхідно включати їх до змісту завдань контрольних та самостійних робіт.

Проведення другого туру відбувалось за методичними рекомендаціями, щодо проведення III етапу та підготовки до IV етапу Всеукраїнської олімпіади з інформатики у 2022/2023 навчальному році синхронно з іншими областями, що обрали цей спосіб.

Найменшу кількість балів учні набрали при розв'язуванні завдань у табличному процесорі та створенні баз даних. Тому вчителям слід приділити увагу таким питанням:

- проектування моделі бази даних та її реалізація з можливістю опрацювання даних на рівні таблиць, запитів, форм та звітів;
- створення та опрацювання табличних даних із використанням засобів форматування, редагування, фільтрації, сортування та пошуку, вбудованих та зв'язаних об'єктів, стилів, вбудованих функцій та засобів аналізу даних, ділової графіки;
- побудова діаграм та графіків;
- використання табличного процесора, як математичного інструменту;
- використання додаткових функцій текстового редактора.

У третьому етапі олімпіади з **інформатики** взяли участь 41 учень із 9 ОТГ області.

Олімпіада з інформатики (програмування) проводилася у два тури. На першому турі учням були запропоновані задачі на розуміння алгоритмів з умовами, циклами, розгалуженнями. Також учням пропонувались задачі на графи та системи числення.

Проведення другого туру відбувалось за методичними рекомендаціями, щодо проведення III етапу та підготовки до IV етапу Всеукраїнської олімпіади з інформатики у 2022/2023 навчальному році, синхронно з іншими областями.

Результати теоретичного туру свідчать про те, що й надалі залишається актуальним питання щодо покращення роботи з двовимірними масивами та розв'язуванні задач середнього рівня з перебором. Вчителям необхідно більше часу відводити на тренування учнів над цією групою завдань. Для поліпшення роботи з теоретичними вправами даного типу вчителям необхідно включати їх до змісту завдань контрольних та самостійних робіт.

Під час теоретичного туру олімпіади учні 9-11-х класів мали виконати по 3-5 практичних задач з програмування. Кожна робота оцінювалась у 100 балів. Відповідно до рекомендації, перевірка робіт учнів проводилася з використанням автоматизованої системи перевірки робіт e-olimp. Система працювала стабільно, що дало змогу учням під час розв'язання одразу перевіряти працездатність програм та бачити кількість набраних балів. Також використовуючи систему, учні могли задавати питання журі.

Перевірка робіт членами журі виявила, що учні добре знають прийоми розв'язування задач із масивами, розуміють елементи алгоритмізації при розв'язуванні переборних задач, вміють розв'язувати задачі невеликої розмірності, але недостатньо володіють методами побудови ефективних програм, тому вчителям потрібно звернути особливу увагу на ці елементи алгоритмізації та програмування.

У III етапі Всеукраїнської олімпіади з **трудового навчання, технологій** взяли участь 22 учасники. З них із сільської місцевості – 9; із гімназій – 6, спеціалізованих закладів – 1. Кількість учасниць з обслуговуючих видів праці – 17, із технічних видів праці – 15. Дві третини переможців змагань – учні міських шкіл. 4 учениці,

поданих у заявках на олімпіаду не приймали участь з різних причин.

Відповідно до наказу управління освіти і науки Черкаської обласної державної адміністрації від 22 грудня 2022 року № 145 олімпіада проходила у дистанційному форматі в два тури:

1. Теоретичний тур – учні/учениці давали письмові відповіді на 4 завдання з метою визначення рівня компетентнісних знань з базових технологій трудового навчання, проєктних технологій, креативності мислення, життєвого досвіду.

2. Практичний тур – учні/учениці виконували комплексну практичну роботу:

- технічні види праці: «Брелок для ключів» – 9 клас, «Подарункова настільна підставка для кулькової ручки» – 10 клас, «Подарунковий ящик для зберігання флешки» – 11 клас;

- обслуговуючі види праці: «Чохол для мобільного телефону» – 9 клас, «Чохол для ножиць» – 10 клас, «М'який чохол для окулярів» – 11 клас.

Весь процес змагань відбувався під відеозапис, який після проведення олімпіади викладався в папку Google диска, доступ до якої мали члени журі. Результати виконання учнівських робіт надсилалися в інститут поштою у день проведення олімпіади. Зауважень до недотримання доброчесності не має.

Відповідальні особи за проведення олімпіади на місцях якісно організували проведення олімпіади. Результати роботи з виконання комплексного завдання із технічних видів праці у переважній більшості були творчими та практичними, демонстрували вміння учнів самостійно виготовляти вироби. Перші 20 хвилин учасники мали змогу користуватися власним мобільним телефоном для пошуку зразків-аналогів виробу в мережі Інтернет. На їх основі учні проектували та виготовляли виріб з визначеного переліку матеріалів. Учителі учнів були присутніми в навчальних майстернях і спостерігали за дотриманням правил безпеки праці своїх вихованців.

Завдання теоретичного туру олімпіади були спрямовані на визначення рівня засвоєних знань відповідно до навчальних програм та на їх практичне застосування у конкретних життєвих ситуаціях. У загальному учні добре справилися із завданнями, але в той же час продемонстрували недостатній рівень графічної підготовки (майже всі роботи учасників із виконання наочного зображення або технічного рисунка власної конструкції виробу були не правильними). Також для учнів достатньо важкими виявилися завдання на виконання математичних обчислень з визначення розмірів виробів.

Учителям під час підготовки учнів до олімпіади необхідно звертати особливу увагу на естетичну складову об'єктів праці, умінням доцільно оздоблювати вироби, обирати їх конструкцію і форму. А також орієнтувати дітей на практичне застосування отриманих на уроках знань.

З обслуговуючих видів праці всі учасниці добре справилися з завданнями.

Роботи в переважній більшості були естетично оформленими, практичними, охайно виготовленими та демонстрували хорошу роботу учителів з формування практичних умінь і навичок в учениць.

Дівчата продемонстрували також достатній рівень теоретичної підготовки. Але і для них проблемними питаннями виявилися такі ж, як і в хлопців: конструювання власного виробу та його графічне зображення.

Учителям обслуговуючих видів праці рекомендується при підготовці учениць особливу увагу звертати на розв'язання компетентнісних завдань та на графічну підготовку.

О. І. Замулко,

завідувач координаційного центру професійного розвитку особистості комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ НУШ В БАЗОВІЙ ШКОЛІ

Соціальний інститут освіти як провідний фактор соціального прогресу нерозривно пов'язаний з усіма ключовими сферами життєдіяльності суспільства. І українська система освіти, як складова соціального інституту, сьогодні визначає майбутнє нашої держави. Тому основним завданням освітян в таких умовах є створення та надання якісної освіти. Важливим наразі є збереження здобутків освіти й продовження впровадження принципів Нової української школи. Реформування Нової української школи на рівні базової школи залежить від правильних дій керівництва і від учителя, його компетентності, філософії мислення, підготовки та прагнення до професійного розвитку.

Зміни, які відбулися в освітній сфері України, зумовлюють потребу у розвитку національної соціально-економічної системи. В суспільстві існує запит на освіту, яка навчатиме здобувачів освіти: бути успішними в сучасному світі та спроможними ухвалювати креативні, неординарні рішення; налагоджувати ефективні взаємовідносини, співпрацювати, взаємодіяти в команді; адаптуватись до швидких змін; приймати рішення, досягати результату та мати активну громадянську позицію.

Метою та засобом економічного прогресу виступає людський розвиток. У 1990 році була підготовлена перша Доповідь про людський розвиток ПРООН, в якій зазначено, що людський розвиток – це не лише формування можливостей, які покращують здоров'я та розширюють знання людини, а і використання можливостей для роботи, відпочинку, політичної й культурної діяльності. Освітні ризики людського розвитку визначають як ризики: доступу, участі, якості та використання освітнього потенціалу. Розглянемо їх щодо реалізації концепції НУШ в базовій школі:

Ризик доступу в сучасних умовах пов'язаний з недоступністю певного рівня освітньої підготовки територіально (внаслідок зруйнованої освітньої інфраструктури, вимушеного переселення іншу країну).

Ризик участі зумовлюється фінансовою неспроможністю щодо здобуття бажаного рівня освіти («ранній вихід» з освітньої системи внаслідок відсутності мотивації до навчання, нерозвиненості інклюзивної освіти або освіти дорослих); не охоплення програмами додаткової, позашкільної освіти.

Ризик якості визначається нерівністю освітніх результатів учнів сільських та міських закладів освіти, обмеженням у виборі бажаної професії, неактуальності освітньої програми, «знецінюванням» дипломів.

Ризик використання освітнього потенціалу характеризується можливістю використати результати освіти з максимальною користю (невизначеність життєвого старту для випускників в умовах війни та втрат економіки країни, безробіття, низька конкурентоспроможність та адаптивність, завищені очікування до отримання доходу, надлишкова кваліфікація, трудова міграція, не достатня соціальна мобільність, втрата соціальних компетенцій та знецінення людського капіталу).

Однією з основних умов реформування освітньої системи є **фахове управління закладами освіти**. Зазначимо, що сучасне управління використовує інноваційні інструменти освітнього менеджменту, що забезпечують якісні зміни в освітньому процесі: демократичний тип

управління, партисипативність (залученість працівників до управління закладом), автономію, функціональну організаційну структуру (спрямовану на задоволення освітніх потреб учасників освітнього процесу та громади), розвиток освітнього бренду, академічну добросовісність, академічну свободу педагогічних працівників, активну громадську участь у розвитку закладу освіти, націленість на якісні освітні послуги, створення безпечного освітнього середовища.

Водночас під час реформування освіти **ймовірні ризики та потенційні виклики**, які виникають при впровадженні принципів Нової української школи. Розрізняють такі ризики у сфері освіти:

- політично-правові,
- фінансово-економічні,
- соціокультурні,
- навчально-методичні,
- організаційно-технічні,
- кадрові, ментальні, управлінські.

Політично-правові ризики впровадження НУШ пов'язані з нестабільністю в країні через військові дії, процесом децентралізації в Україні, пріоритетів на урядовому, регіональному та місцевому рівнях щодо питань забезпечення освіти, оптимізацією мережі шкіл, необхідністю розробки нормативних документів для функціонування системи сучасної шкільної мережі та правового регулювання управління освітою та діяльності закладів (Положення про старшу профільну школу, Концепція профільної освіти, зміни Типових штатних нормативів (практичні психологи, соціальні педагоги, системний адміністратор...).

Фінансово-економічні ризики зумовлені недостатністю або відсутністю субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на придбання обладнання, меблів, комп'ютерної техніки, навчально-дидактичні матеріали, шкільних автобусів та забезпечення безпекових питань (облаштування укриттів), недосконалість механізмів залучення коштів партнерів (гранти, спонсорські кошти, фандрайзинг).

Організаційно-технічні ризики впровадження НУШ пов'язані з невідповідністю організаційної структури закладу освіти її цілям, завданням і функціям (необхідність психологічного супроводу учасників освітнього процесу, обслуговування комп'ютерної техніки, програмного забезпечення та мережі, забезпечення безпеки); недостатністю матеріально-технічного забезпечення закладу освіти (воєнний час зумовлює посилення безпекових умов, ймовірність втрат внаслідок військових дій, вимкнення електроенергії); ризик невідповідності сучасним технічним, санітарним, пожежним та іншим нормам безпеки життєдіяльності (регулярна профілактика обладнання, заходи безпеки, проведення ремонту приміщень, обладнання, устаткування).

Соціокультурні ризики впровадження НУШ зумовлені військовими діями на території України й тривалими карантинними обмеженнями та їхніми наслідками для системи освіти (нестабільність, бідність, екологічні наслідки, забруднення, гуманітарні та соціально-економічні втрати, кібербезпека, напруженість в суспільстві, яке впливає на психологічне благополуччя населення), відсутність активних, оздоровчих, творчих занять, відвідування

культурних подій у публічних просторах, що унеможлиблює реалізацію культурного капіталу, одомашнює дозвілля.

Навчально-методичні ризики впровадження НУШ визначаються відсутністю вчасного забезпечення підручниками учнів 5-6 класів; затримка із розробкою програм, підручників, методичних посібників для вчителів щодо реалізації НУШ в базовій школі та формальне застосування прийомів, методик, інструментів Нової української школи для реалізації компетентнісного, особистісно орієнтованого, діяльнісного підходів.

Кадрові ризики зумовлені плінністю кадрів внаслідок виходу на пенсію, переїзду за межі України або в інший населений пункт; зменшенням професійно-кваліфікаційного рівня персоналу у закладі; порушення норм корпоративної культури (не сформована команда однодумців, важкий психологічний клімат, визнання та вдячність за досягнення); демотивування персоналу закладів (порушення правил закладу, мобінг, низький рівень управлінської культури); проявів професійних деструкцій (професійне вигорання, цифровий розрив).

Ментальні ризики впровадження НУШ пов'язані з «консервативністю» українського суспільства (побоювання змін, психологічні бар'єри, ментальні проблеми під час та після війни)

Управлінські ризики пов'язані з певним спротивом або байдужістю засновників та керівників закладів освіти до практичної реалізації реформ (необхідність чіткої комунікації з учасниками освітнього процесу з доступним поясненням особливостей реалізації НУШ в базовій школі; створення умов для педагогічних працівників для навчання та взаємонавчання новим підходам до роботи, використання цифрових інструментів, забезпечення ресурсами (комп'ютерна техніка, мультимедіа, обладнання необхідне для реалізації НУШ), реалізація безпекових питань...), використання сучасних цифрових рішень для управлінської діяльності (електронні журнали та щоденники, корпоративний обліковий запис, хмарні сервіси для управлінської та спільної роботи, звітування, моніторингу), формування управлінської команди для розбудови внутрішньої системи якості освіти.

Орієнтиром для планування професійного розвитку й підвищення кваліфікації керівників закладів освіти та педагогічних працівників є **професійні стандарти**. Вони визначають напрямки розвитку професійних компетентностей для побудови індивідуальної траєкторії їхнього розвитку для вчителів, директорів та заступників директорів. Але на жаль Україна протягом 2020-2023 років має освітні втрати, які зумовлені тривалим періодом карантину під час пандемії та воєнним часом. Заклади освіти змушені були організувати навчання з використанням технологій дистанційного навчання та змішане навчання. Очевидно, що це відбувалося за умови недостатнього технічного забезпечення освітнього процесу й нерозвинутих цифрових навичок як педагогів, учнів, керівників закладів освіти, перебоями з електроенергією та інтернетом.

Станом на січень 2023 року в Україні з **12926 закладів** загальної середньої освіти очно навчалися 30,6% (3955 ЗО), з використанням технологій дистанційного навчання - 33,75% (4363), за змішаною формою - 36,65% (4608). Війна ускладнила організацію освітнього процесу та вплинула на якість освіти: руйнування закладів освіти (в Черкаській області пошкоджено 11 закладів освіти: 6 закладів дошкільної освіти, 5 закладів загальної середньої освіти), вимкнення електроенергії, повітряні тривоги.

З початку повномасштабної збройної агресії на перший план вийшло питання забезпечення безпеки учасників освітнього процесу. На 1 вересня 2022 року 285 ЗЗСО Черкаської області (60% від загальної кількості) отримали акти на використання найпростіших укриттів та почали навчання очно та у змішаному режимі. Станом на 19 квітня 88,6% шкіл області мали можливість використовувати укриття, які розраховані на понад 88,7 тис. учасників освітнього процесу, з них 117 працювали очно, 282 - у змішаному режимі.

ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО РОБОТИ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ ОБЛАСТІ У НОВОМУ РОЦІ

У рекомендаціях слухачів у Комітеті Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій з теми «*Освітні втрати й освітні розриви на рівні загальної середньої освіти: вимірювання та механізми подолання*» керівникам закладів загальної середньої освіти пропонується:

- *провести моніторинг результатів* навчання здобувачів освіти з використанням діагностичного інструментарію (виокремити певне ядро знань предметів з інваріативної частини, яким повинні опанувати учні для переходу в наступний клас, і роботи орієнтири на нього);

- *здійснювати адаптивне гнучке планування* (використовувати перерозподіл навчального часу між темами для корекції змісту та результатів навчання з урахуванням виявлених освітніх втрат);

- *створювати методичну систему* підтримки індивідуальної освітньої траєкторії учнів (проведення індивідуальних занять, факультативів за запитом учнів, консультацій з учнями для усунення прогалин у знаннях із предмета, розробки завдань різних рівнів складності для окремих учнів);

- *створити умови для підтримки* педагогічних працівників щодо підвищення кваліфікації та професійного вдосконалення з питань методики роботи в умовах змішаного навчання);

- *організувати роботу* пришкольних (мовних, математичних, природничих тощо) таборів, запровадити «навчальні канікули»;

- *розробити стратегії адаптації* освітнього процесу закладів освіти до роботи в умовах зміни режимів навчання.

Умови воєнного стану зумовлюють пошук дієвих ефективних шляхів подолання освітніх втрат та продовження реалізації Нової української школи. Для належного впровадження необхідне фінансування її розгортання в базовій школі та раціональне використання коштів.

Одним з важливих складових є **наскрізна цифровізація освітнього процесу**. Керівник закладу освіти має проаналізувати систему цифрової трансформації закладу. Визначити ресурси, які має школа та потребу в їхньому розвитку. Зрозуміло, що технічну складову наразі реалізувати самостійно ЗЗСО важко, але вже зараз можна почати розробляти систему та визначити необхідне обладнання.

В сучасних умовах організація освітнього процесу в закладі освіти визначається наявністю укриття та його місткістю, запитами батьків, матеріально-технічним забезпеченням (інтернет, комп'ютери), наявністю єдиної освітньої платформи (Google Workspace for Education, Microsoft 365, «Нові знання», «Human»), використанням електронних журналів та щоденників та цифровою компетентністю педагогічних працівників.

Онлайн-платформи для ведення електронного журналу:

- NZ – Нові знання – <https://nz.ua/>
- Єдина школа – <https://eschool-ua.com/#/>
- Ошкола – <https://oshkola.com/>
- Укрскулз – <https://ukrschools.com.ua/>
- Класна оцінка – <https://klasnaocinka.com.ua/>
- Prosvita – <https://prosvita.net>
- HUMAN школа – <https://human.ua/schools>
- School – journal – <https://school-journal.com.ua/>
- Моя школа – <https://school-journal.com.ua/>
- SMLS – <https://smls.com.ua/site/seo/electronjournalua/>
- Щоденник.юа – <http://shodennik.ua/>
- Атомс – <https://atoms.ua/>
- E-School – <https://e-schools.info/e-service>

Водночас необхідно розвивати цифрові компетентності учасників освітнього процесу. Оцінити цифрову грамотність вчителя дозволяє 40-хвилинний тест, створений за європейськими стандартами на платформі Дія Освіта (<https://osvita.dia.gov.ua/digigram>).

Керівник закладу має оцінити власну цифрову компетентність та розвивати її для розуміння використання цифрових технологій для управління та організації освітньої діяльності.

Отже, ключовим завданням закладу освіти є забезпечення якості освіти, що реалізується шляхом налагодження якісного освітнього та управлінського процесів. Реалізуючи положення Державного стандарту базової середньої освіти необхідно створювати сучасний, розвивальний, інклюзивний, мотивуючий до навчання освітній простір, важливою складовою якого є цифровізація освітнього процесу та управлінської діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абетка для директора. URL: <https://bit.ly/2YDTeXJ>
2. Афанасьєва Т., Бабко Т., Гревцева Є., Кравченко Т. Особливості управлінської діяльності в умовах реалізації Державного стандарту базової середньої освіти. URL: <https://bit.ly/3ol9KOp> (дата звернення 01.06.2023).
3. Бичко Г., Терещенко В. Навчальні втрати: сутність, причини, наслідки та шляхи подолання. Український центр оцінювання якості освіти, 2023. 31 с. URL: <https://bit.ly/3p9PFr5>
4. Закон України «Про освіту» № 2145-VIII від 05.09.17 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення 01.06.2023).
5. Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16.01.20 р. № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20> (дата звернення 01.06.2023).

6. Інформація Черкаської обласної військової адміністрації для Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій. URL: <https://bit.ly/3p9PFr5>

7. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року : розпорядження КМУ від 14.12.2016 № 988-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-p> (дата звернення 01.06.2023).

8. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України. №898 від 30.09.20 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення 01.06.2023).

9. Про затвердження професійного стандарту «Керівник (директор) закладу загальної середньої освіти»: Наказ Мінекономіки України від 17.09.2021 №568-21. URL: <https://bit.ly/3zyhrA1>

10. Рекомендації слухань у Комітеті Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій з теми «Освітні втрати й освітні розриви на рівні загальної середньої освіти: вимірювання та механізми подолання»: Рішення Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій, протокол №122 від 07.06.2023 р. URL: <https://bit.ly/449jWoH>

11. Хмелевська О.М. Освітні ризики у контексті людського розвитку. Демографія та соціальна економіка, 2016, № 3 (28). URL: <https://bit.ly/3XldlVS>

12. Черненко Н.М. Аналіз та класифікація вірогідних ризиків у галузі освіти. *Наука і освіта* №7. 2014. С. 179-183. URL: <https://bit.ly/43SgyPn>

Л.Н. Добровольська,

завідувач відділу початкової освіти комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»;

В.М. Кириленко,

методист відділу початкової освіти комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У НОВОМУ НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Закінчився 2022-2023 навчальний рік. Рік, який щоранку розпочинався з перегляду новин: що там на фронті? Окрім дзвінків на урок і з уроку, навчання періодично супроводжувалося моторошним виттям сирен повітряної тривоги. Але освітяни вистояли, з честю пройшли усі випробування: очне, дистанційне, змішане навчання, перехід з учнівством в укриття, проведення уроків чи організація занять в укриттях тощо. Разом проводжали на фронт бійців, оплакували тих, хто загинув. У вільний від роботи час – виготовлення маскувальних сіток, плетіння теплих шарпеток, приготування сухих сумішей, смаколиків тощо. Виклики не зломали наше учительство, а, навпаки, загартували, зміцнили, здружили.

Свого часу відомий німецький філософ Фрідріх Ніцше писав: «Те, що нас не вбиває, робить нас сильнішим». Так саме протягом цього непростого навчального року наші педагоги довели, що вони справжні творчі особистості. Про це свідчать роботи, представлені на обласному конкурсі на кращий електронний освітній ресурс та обласній виставці-конкурсі «Нова українська

школа Черкащини». Вітаємо всіх! Ми горді тим, що маємо прекрасну когорту учителів початкових класів, які успішно пройшли сертифікацію педагогічних працівників, продемонструвавши свої знання і високу професійну компетентність.

У цьому році ми маємо величезну вагому перемогу, яку принесла Черкаській області **Наталія Володимирівна Маценко**, учитель початкових класів Навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №3 – колегіум» Смілянської міської ради Черкаської області, яка у нелегкій боротьбі виборола перемогу і зайняла ПЕРШЕ місце у всеукраїнському конкурсі «Учитель року – 2023». Вітаємо переможницю і дякуємо за її професіоналізм і майстерність. До речі, Наталія Володимирівна у цьому році також успішно пройшла сертифікацію педагогічних працівників.

Попереду новий навчальний рік. Організація освітньої діяльності у 1-4-х класах закладів загальної середньої освіти у 2023/2024 навчальному році здійснюватиметься відповідно до таких документів:

Закон України від 05.09.2017 №2145-VIII «Про освіту»
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

Закон України «Про повну загальну середню освіту»
(прийнятий Верховною Радою України 16.01.2020)
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>

Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text>;

Державний стандарт початкової освіти (затверджено постановою Кабінету Міністрів України 21 лютого 2018 р. № 87 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24 липня 2019 р. № 688). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF>.

Заклади освіти можуть використовувати типові (затверджені Міністерством освіти і науки України) або інші (затверджені Державним органом якості освіти України) освітні програми.

Наголошуємо, що режим роботи закладу загальної середньої освіти визначається закладом освіти на основі **Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти** [3].

Основними напрямками діяльності педагогічних працівників початкової школи мають бути:

1. Створення безпечних комфортних умов для здійснення освітнього процесу, використовуючи очне чи змішане навчання. Застосування відповідних ігор під час перебування дітей в укритті. Рекомендуємо використовувати ігрові активності, розроблені організацією «RIGHT TO PLAY», яка допомагає дітям у найскладніших і найнебезпечніших місцях на Землі отримувати освіту, розвиватися та зміцнює дитячі душі, травмовані війною. Даний проєкт здійснено за підтримки The LEGO Foundation. Зазначений збірник представлено у кластері «Методичний барометр початкової освіти» на сайті інституту. Завантажити його можна за посиланням: <https://cutt.ly/Qwee8YfC>

2. Турбота про власне благополуччя та благополуччя дітей, адже кожна дитина має відчувати себе захищеною. Психосоціальна підтримка розвитку і навчання учнів/учениць в умовах надзвичайних ситуацій є одним із провідних завдань діяльності педагогічних працівників. Використання рутин (щоденних практичних дій), дотримання режиму дня, розкладу уроків, правил класу, ігрових активностей тощо сприяє створенню позитивного соціально-інтерактивного середовища, у якому діти почувають себе безпечно і захищено.

Проведення ранкових (денних) зустрічей перед початком уроків (10-15 хвилин) забезпечує позитивну доброзичливу атмосферу, формує почуття приналежності до класної спільноти, розвиває у молодших школярів навчальні та соціальні навички, поєднуючи емоційний, інтелектуальний та соціальний розвиток кожної дитини. На таких заняттях діти можуть поділитися своїми думками, враженнями, ідеями, відкриттями, переживаннями, що дуже важливо під час війни. Педагог у цей час, спостерігаючи за учнями/ученицями, помічає найменші зміни у поведінці, спілкуванні дітей, що може свідчити про переживання ними стресу або певних життєвих труднощів. Такі діти потребують негайної психосоціальної підтримки педагогів (практичних психологів) у подоланні негарздів.

3. Організація якісного освітнього процесу, визначення та подолання освітніх втрат, формування і розвиток компетентностей молодших школярів.

Дослідження доводять: перші роки навчання в школі мають величезний вплив на інтелектуальний розвиток людини, на її вміння навчатися та надбання інших м'яких навичок. Використання дидактичних ігор на уроках забезпечує умови для кращого засвоєння і закріплення навчального матеріалу, розвитку пізнавального інтересу.

З чого ж варто розпочати новий навчальний рік? Оскільки 2022-2023 навчальний рік проходить у складних умовах війни, важливо діагностувати стан засвоєння

навчального матеріалу за попередній рік навчання учнями/ученицями 2-4-х класів та готовності до навчання учнів 1-х класів. Звичайно, не потрібно у перші ж дні навчання писати діагностувальні роботи впродовж цілого уроку. Спочатку варто організувати цікаве повторення вивченого матеріалу, наприклад роботу над проєктом, проведення квестів, виконання цікавих захопливих завдань тощо, під час яких учнівство швидко відновить отримані раніше знання, уміння і навички.

Завдання 1.

За окремими фрагментами склади прислів'я (для учнів 3-го класу).

Алгоритм

- Обчисли значення виразів.
- Розташуй по порядку цифри одержаних виразів.
- Розмісти відповідно фрагменти і прочитай

прислів'я

Зразок.

1) не	2) носити	3) за
4) того	5) чого	
6) навчився,	7) плечима	

$$35 : 7 = \quad 28 + 36 = \quad 91 - 54 = \quad 3 * 4 =$$

Алгоритм виконання:

- Обчислюємо вирази.

$$35 : 7 = 5 \quad 28 + 36 = 64$$

$$91 - 54 = 37 \quad 3 * 4 = 12$$

2. Розташовуємо по порядку цифри одержаних виразів.

$$5 \quad 64 \quad 37 \quad 12$$

$$5 \quad 6 \quad 4 \quad 3 \quad 7 \quad 1 \quad 2$$

- Розміщуємо відповідно фрагменти.

Відповідь. **Чого навчився, того за плечима не носити.**

Вирази для обчислення потрібно підбирати відповідно до програми попереднього класу. Наприклад, це для розшифрування вказаного вище прислів'я для учнів/учениць 2-го класу можна запропонувати такі вирази:

$$25 - 5 = \quad 60 + 4 = \quad 10 - 7 = \quad 4 + 3 = \quad 13 - 1 =$$

а для учнів 4-го класу:

$$100 : 20 = \quad 32 * 2 = \quad 74 : 2 = \quad 354 - 342 =$$

Завдання 2.

Виконай обчислення. Результат кожного виразу допоможе знайти букви шуканих слів.

МАТЕРІАЛ							
1	2	3	4	5	6	7	8
12 : 4 = ?	10 : 10 = ?	4 * 2 = ?	48 : 6 = ?				
28 : 7 = ?	20 : 5 = ?	36 : 6 = ?	6 : 3 = ?				
9 : 9 = ?	18 : 6 = ?	25 : 5 = ?	8 : 8 = ?				
16 : 8 = ?	21 : 7 = ?	20 : 10 = ?	35 : 5 = ?				

Алгоритм виконання:

МАТЕРІАЛ							
1	2	3	4	5	6	7	8
12 : 4 = 3 (Т)	10 : 10 = 1 (М)	4 * 2 = 8 (Л)	48 : 6 = 8 (Л)				
28 : 7 = 4 (Е)	20 : 5 = 4 (Е)	36 : 6 = 6 (І)	6 : 3 = 2 (А)				
9 : 9 = 1 (М)	18 : 6 = 3 (Т)	25 : 5 = 5 (Р)	8 : 8 = 1 (М)				
16 : 8 = 2 (А)	21 : 3 = 7 (А)	20 : 10 = 2 (А)	35 : 5 = 7 (А)				

Відповідь: **тема, мета, ліра, лама.**

Під час виконання таких завдань, школярі не лише пригадують раніше вивчений матеріал, а й розвивають логічне мислення, отримують задоволення від цікавого процесу.

Для визначення навченості учнів/учениць за однією темою, змістовою лінією чи характеристикою тощо рекомендуємо проводити короткотривалі діагностувальні роботи з математики, української мови та «Я досліджую світ». В основі зазначених робіт мають бути завдання, що дають можливість перевірити сформованість тих знань,

уміння і навичок, які будуть необхідними для вивчення нового матеріалу. З математики (відповідно до класу) – розуміння принципу утворення різних видів чисел та способів виконання дій із цими числами – порівняння, додавання, віднімання, множення та ділення; уміння розв’язувати рівняння, нерівності; практичні уміння роботи з даними; розв’язання сюжетних задач; оперування одиницями вимірювання, додавання і віднімання іменованих чисел; робота з геометричним матеріалом тощо.

Орієнтирами перевірки засвоєння змісту «Я досліджую світ» є нормативні вимоги з освітніх галузей, які увійшли до інтегрованого курсу. Це можуть бути завдання дослідницького спрямування, практичні вправи, які дозволять виявити очікувані результати навчання, що будуть необхідними для подальшого засвоєння нового матеріалу.

З української мови – уміння сприймати та аналізувати текст, оцінювати прочитане та перетворювати інформацію; створювати писемні висловлювання; орфоепічні, лексичні, граматичні, правописні, стилістичні, словотвірні уміння; пріоритетні для розвитку учнів/учениць засоби різних видів мовленнєвої діяльності. Зразки тестових завдань для перевірки стану сформованості читацької компетентності, розроблені учасниками обласної творчої групи «Формування читацької компетентності молодших школярів», представлено у кластері **«Методичний барометр початкової освіти»** (<https://cutt.ly/CwrRSBHd>). Тут же можна познайомитися із порадами щодо опрацювання різних текстів: художніх, інформаційних, медіатекстів.

Виявлені недоліки та прогалини у знаннях учнів/учениць мають бути подолані шляхом проведення консультацій, групової та індивідуальної роботи, як під час уроків, так і в позаурочний час.

Проведення діагностувальних робіт та потужна робота щодо подолання освітніх втрат упродовж перших тижнів навчання допоможе визначити оптимальні умови для планування й організації успішного освітнього процесу.

Які форми очного навчання, окрім традиційних уроків, варто використовувати в освітньому процесі з урахуванням безпечних умов під час їх проведення?

У Концепції «Нова українська школа» перед закладами освіти поставлено завдання створити окремі приміщення з відкритим освітнім простором, що дозволить розширити поле діяльності за межі класу.

Рекомендуємо проводити **плернерні уроки** – інтегровані уроки на свіжому повітрі, уроки єднання з природою, розширення світогляду і задоволення пізнавальних потреб учнів/учениць. Це уроки, які пробуджують думку, включають діяльність і взаємодію усіх органів чуття дитини, гармонізують, надихають, наповнюють радістю, позитивними емоціями; навчають практично застосовувати отримані знання, уміння і навички. Перевагами плернерних уроків є можливість безпосередньо спостерігати, комплексно досліджувати, вимірювати, описувати, порівнювати, активно діяти, спілкуватися, сперечатися, доводити, знаходити варіанти вирішення, робити висновки, аналізувати, узагальнювати, презентувати результати. Під час уроків учні/учениці виконують цікаві завдання, працюючи за вибором; індивідуально, у парах, у групах. Уроки на свіжому повітрі збагачують організм дитини киснем. Практика свідчить, що знання, отримані дітьми під час плернерних уроків, є більш міцними і дієвими.

Важливою формою організації освітнього процесу в початковій школі є **екскурсії**, які проводяться з метою формування в учнів/учениць уміння спостерігати за довкіллям, сприяння розвитку наукового мислення, пізнавального інтересу. Під час планування екскурсії необхідно враховувати безпечні умови її проведення, наявність укриття тощо. Обов’язковою умовою проведення екскурсії є цільовий інструктаж учнів/учениць з техніки безпеки, правил поведінки. Поради щодо проведення навчальних екскурсій за посиланням: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/04/18/Ekskursiya.NENTS.pdf>.

Квести, особливо ті, які проведені на свіжому повітрі, є важливою формою організації освітнього процесу. Квест

(з англійської – «пошук») – це аматорське спортивно-інтелектуальне змагання, основою якого є послідовне виконання задалегідь підготовлених завдань командами або окремими гравцями» [2]. Тому квест дає змогу гравцям у нестандартній цікавій формі засвоїти, закріпити, узагальнити навчальний матеріал, розвивати творчі здібності та уміння злагоджено працювати у команді, отримати незчисленну кількість позитивних емоцій. А бажання перемогти – активізує мозкову діяльність учнів/учениць, стимулює застосовувати набуті знання і вміння, швидко знаходити оптимальні рішення, виявляти кмітливість тощо. У квесті важливо чітко сформулювати навчальну та ігрову мету. Навчальна мета пов’язана із матеріалом, який лежить в основі завдань, що мають виконати команди, а ігрова – обумовлена відповідним пригодницьким сюжетом (наприклад, пошук скарбів чи втраченої речі; детективна історія тощо) і спрямована на виклик у дітей інтересу, захоплення, бажання діяти і перемогти. Під час дистанційного навчання рекомендуємо проводити веб-квести.

Важливою складовою освітнього процесу та додатковим ресурсом подолання освітніх втрат є **самопідготовка** учнів/учениць. Відповідно до Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти тривалість виконання завдань для самопідготовки школярів у позанавчальний час у 3-4 класах не рекомендується більше 1 години. Учні/ученицям 1-2 класів не рекомендуються обов’язкові завдання для самопідготовки у позанавчальний час [3]. Не варто задавати завдання додому на вихідні та канікулярні дні.

Метою домашнього завдання є закріплення, поглиблення, розширення, узагальнення знань, умінь та навичок, отриманих на уроці, а також розвиток особистісних якостей школярів, а саме: відповідальності, старанності, самостійності, охайності, дисциплінованості. Важливо не перевантажувати учнів/учениць, а, враховуючи їхні індивідуальні особливості та рівень підготовки, пропонувати такі диференційовані завдання, які вони можуть виконати самостійно, без сторонньої допомоги, які створюють ситуацію успіху, задовольняють пізнавальний інтерес та розвивають творчі здібності, креативність. Творчі вправи доречні для виконання лише на добровільних засадах за вибором дітей. Завдання для самопідготовки можна задавати учням/ученицям не лише в кінці уроку, а на будь-якому його етапі, обов’язково провівши детальний інструктаж щодо особливостей його виконання.

В організації освітнього процесу на уроці важливо планувати активну діяльність школярів, мотивувати до вивчення нового матеріалу, залучати до формулювання теми та визначення цілей уроку. Робота у парі, групі спонукає учнів/учениць до співпраці, взаємодії, спільного пошуку вирішення поставлених проблем, встановлення закономірностей, причинно-наслідкових зв’язків, формулювання висновків, правил. Школярі на таких уроках не пасивні спостерігачі, а активні діячі, дослідники. Як результат – міцні знання, подолані освітні втрати, практичні навички, сформовані ключові та предметні компетентності та наскрізні уміння.

Усвідомлюємо, що у новому навчальному році педагогічних працівників, які усіх жителів України, очікує багато викликів, які потребуватимуть від нас великої праці, терпіння, мудрості, творчості, креативності, гнучкості, мобільності. Але ми все зможемо подолати, вистояти і перемогти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державний стандарт початкової освіти (затверджено постановою Кабінету Міністрів України 21 лютого 2018 р. № 87 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24 липня 2019 р. № 688). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF>
2. Квест (значення). URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B2%D0%B5%D1%81%D1%82>
3. Санітарний регламент для закладів загальної середньої освіти (наказ Міністерства охорони здоров’я України №2205 від 25.09.2020, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 10.11.20 за №1111/35394. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1111-20#Text>

А. Є. Сіренко,

завідувач відділу дошкільної освіти комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»;

К. І. Ванько,

методист відділу дошкільної освіти комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ДІЄВІ ІНСТРУМЕНТИ ТА ПРАКТИКИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Сучасні українські реалії диктують нові варіанти організації та здійснення освітнього процесу з дітьми дошкільного віку. Після 24 лютого 2022 року і дорослі, і діти стали жити в нових умовах. Діти, в даному випадку, ставши свідками наших перших реакцій, закарбували їх у своїй підсвідомості, отримавши свій, не зовсім хороший досвід.

У свою чергу, педагоги закладів дошкільної освіти опинилися перед новими викликами здійснення основних завдань дошкільної освіти в умовах адаптації до нової моделі реальності.

Що саме за цей рік педагоги зробили для полегшення усвідомлення сучасної ситуації? Багато закладів перебудували свою діяльність на онлайн. Провівши моніторинг досвіду багатьох педагогів, які здійснювали освітній процес з дошкільниками, ми зробили висновок, що були використані для організації освітнього процесу такі онлайн сервіси, як Viber, Telegram, Facebook – для спілкування, Youtube, Padlet, LearningApps, Wordwall, Ourboox – для створення та розміщення дидактичних матеріалів. Про це свідчить велика кількість створених інтерактивних цифрових ресурсів, що подані на обласний конкурс «На кращу колекцію електронних освітніх ресурсів», URL: <http://oipoppp.ed-sp.net/?q=taxonomy/term/207>.

Зауважимо, що **Дипломом Управління освіти і науки Черкаської державної адміністрації** нагороджені **5 авторів та авторських колективів**, які створили корисні та цікаві колекції цифрових ресурсів з використанням сучасних онлайн сервісів і містять зміст Базового компоненту дошкільної освіти. **Грамотою КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»** нагороджені **10 авторів та авторських колективів**, які зробили чудові матеріали для забезпечення якісної дошкільної освіти в умовах воєнного стану, що забезпечують можливість виконання вимог Державного стандарту. **Сертифікат КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»** отримали **17 авторів і авторських колективів**, які поповнили інформаційно цифрову базу практичним та теоретичними матеріалами, що допоможуть педагогам та батькам дітей дошкільного віку здійснювати освітній процес з інтересом та результатом для дошкільників.

Крім того, хочеться зазначити як досягнення, що багато вихователів закладів дошкільної освіти пройшли курс «**Благополуччя дітей і педагогів: дієві інструменти та практики психосоціальної підтримки**». Цей курс був створений професоркою університету Нью-Йорка Реною Дейтц та Ешли Неміро, докторкою наук, виконавчою директоркою the MHPSS Collaborative, Королівство Данія, для навчання здійснення грамотної психосоціальної підтримки дітей та педагогів в умовах кризових ситуацій та упровадження ігрових і діяльнісних методів навчання

та розвитку. Із вихователями працювали тренери **Алла Сіренко**, завідувач відділу дошкільної освіти, кандидат педагогічних наук і **Ксенія Ванько**, методист відділу дошкільної освіти КНЗ «ЧОІПОПП ЧОР». Згідно із підсумками проведеного навчання, всі педагоги оволоділи відповідними компетенціями, які допоможуть здійснювати психосоціальну підтримку дітей дошкільного віку та педагогів, тому рекомендуємо асимілювати в освітній процес в закладах дошкільної освіти набуті професійні навички.

Психосоціальна підтримка розвитку та навчання дітей, забезпечення їхнього благополуччя в закладі дошкільної освіти в умовах надзвичайних ситуацій є одним з провідних завдань педагогічної діяльності. Ви рішення цього завдання першочергово потребує цілеспрямованої, екосистемної, практико зорієнтованої роботи педагога закладу дошкільної освіти.

У своїй діяльності педагог завжди орієнтований на дитину, іноді він найперший звертає увагу на дитину, яка знаходиться у неприродному для неї стані. Такі ситуації, особливо у сучасній реальності, призводять декого у стан фрустрації. Однак чи можна запобігти таким подіям, або як навчити дитину не включатися на стресові ситуації.

Варто розуміти, що для дитини особливо, коли все навколо не стабільне і непередбачуване, і вона ніяк не може на це вплинути та змінити, для неї потрібно організувати безпечне психосоціальне середовище, в якому вона може відчувати стабільність і комфорт. Для забезпечення цієї передбачуваності і стабільності пропонуємо разом з дітьми створити **ПРАВИЛА ГРУПИ**. Що дають такі зміни? Це:

- Спільна розробка правил дозволяє дітям відчувати, що вони контролюють освітній простір, у якому перебувають, і що цей простір відповідає їхнім потребам.
- Визначення правил групи разом з дітьми сприяє соціальній згуртованості та служить «угодою», на яку педагоги та діти можуть посперечатися.
- Спільне встановлення правил допомагає запобігти недоцільним жартам, образам під час взаємодії з дітьми, оскільки вони погодилися з цими правилами і відчують відповідальність за попередньо прийняте рішення.
- Комусь із дітей може бути зручніше ділитися своїми ідеями правил у формі малюнку, а комусь – вголос, тому запропонуйте їм обрати найзручніший формат для проведення «Мозкового штурму».
- Створення реакцій на порушення правил створює відчуття передбачуваності – малюки знають, що очікувати у разі порушення правил.
- Такі структуровані реакції дозволяють дітям не просто усвідомлювати свої помилки, а й виправляти їх.
- Послідовне дотримання правил і реакцій на них допомагає дітям відчувати, що в освітньому просторі панує справедливість. Це може посилити значення правил.

• Якщо правила розміщені у просторі групи, педагог може постійно звертати увагу та нагадувати дітям про них.

Як ще один лемент створення безпечного психосоціального середовища, рекомендуємо започаткувати або урізноманітнити рутини. **РУТИНИ** – це передбачувані щоденні дії, які можуть бути використані в педагогічній практиці. Рутини на початку взаємодії дозволяють активно залучити дітей, а рутини наприкінці стає рефлексією, щоб поміркувати та усвідомити результати. Це можуть бути ранкові зустрічі малечі один з одним, у ігровій формі. Педагог проводить щодня «Ранкову зустріч», на якій діти можуть обговорювати теми, які їм належить вивчати протягом дня. Тематика такої активності дасть можливість налаштуватися на роботу у команді, дасть певне відчуття приналежності до колективу (я не сам), це дуже важливо для дитини, знати, що є ті хто її підтримають. Такі варіанти як рутини «Ділимося настроєм» – педагог пропонує дітям поділитися словом, яке описує їхні емоції чи почуття (*схвильованість, радість, тривожність, замріяність, злість, смуток тощо*) або «Мій колір» – педагог пропонує дітям назвати колір, який описує їхній настрій. Ці рутини допомагають дітям розвивати емоційний інтелект, аналізуючи власні почуття. Її можна використовувати як альтернативу рутині «Ділимося настроєм», якщо діти ще не знають назв деяких емоцій.

Благополуччя завжди має бути в центрі будь-якого освітнього процесу, адже без благополуччя ми не можемо мислити та навчатися. Благополуччя ґрунтується на двох факторах, а саме: на безпосередній його підтримці та на вирішенні проблем.

Для педагогів закладів дошкільної освіти не секрет, що провідним видом діяльності дітей дошкільного віку являється гра, а тому це найдієвіший інструмент, що здатен забезпечити сприятливе середовище для розвитку, навчання, подолання стресу та здатності дітей справлятися з життєвими труднощами.

Гра як підхід для підтримки дітей у складних життєвих ситуаціях має використовуватися як провідний інструмент. Гра забезпечує сприятливе середовище, щоб допомогти дітям подолати стрес. Дослідження доводять, що зв'язок гри та здатності дітей справлятися з життєвими труднощами, реагувати на виклики сьогодення, вирішувати проблеми різними способами, контролювати свій емоційний стан і відчуття тривоги в стресових ситуаціях.

Розширення простору та можливостей для якісної гри в повсякденному житті дітей – удома, у школі, в громадських місцях – надає дітям можливість контролювати негативні емоції та використовувати стратегії подолання стресу на практиці.

Гра – це неймовірний досвід для розвитку самоконтролю – головної навички для подолання стресу.

Ігрові взаємодії, наприклад, сюжетно-рольові ігри, створення історій, посилюють позитивне сприйняття світу та сприяють розвитку когнітивних навичок, які є необхідними для контролю свого емоційного стану, поведінки, навчання та подолання стресу. Гра підтримує дітей, які переживають життєві труднощі

Гра стає ефективною, коли до взаємодії з дітьми приєднуються батьки.

Залучення батьків / опікунів до ігрових взаємодій допомагає дітям розвивати навички, необхідні для подолання стресу. Саме тому надзвичайно важливо сприяти збереженню зв'язку між дітьми та важливими дорослими в їхньому житті за допомогою ігрових взаємодій, сімейної терапії тощо.

Ігрова взаємодія та підтримка – ефективний спосіб задоволення емоційних потреб дітей, які переживають життєві труднощі: війну, насильство, бідність, хвороби тощо. Створюючи простір для гри з урахуванням культурних особливостей для сприяння навчання та розвитку дітей, ми підвищуємо шанси

вберегти психічне здоров'я та благополуччя дітей, коли вони переживають складні життєві ситуації.

Фахівці з психосоціальної допомоги використовують ігрові взаємодії для допомоги сім'ям, що переживають життєві труднощі. Педагоги, медичні працівники, психіатри, працівники соціальних служб, терапевти та інші фахівці, які взаємодіють з дітьми та їхніми родинами, можуть використовувати гру у своїй роботі. Для цього необхідно: пропонувати різноманітні ігрові активності, які відповідають фізичним, емоційним і когнітивним потребам дітей; розробляти плани таких взаємодій і постійні тренінги із їх впровадження для фахівців та проводити такі взаємодії у будь-яких місцях, зокрема, у шкільних коридорах, кімнатах очікування тощо. Це може передбачати координацію роботи фахівців з різними соціальними службами, залежно від потреб і досвіду дітей, їхніх рідних.

П'ять наведених нижче характеристик ґрунтуються на дослідженнях експертів в галузі розвитку дітей, а також на оглядах наукової літератури про гру та навчання. Ми не розглядаємо їх як формальне визначення гри, але ці характеристики допомагають розкрити, як гра сприяє не тільки подоланню стресових моментів, але й навчанню.

Ми стверджуємо, що успішне навчання через гру відбувається, коли активність (1) є радісною, (2) допомагає дітям знаходити сенс у тому, що вони роблять або вивчають, (3) включає в себе активне, зацікавлене мислення (4), передбачає мотивацію і неодноразове повторення (наприклад, експерименти, тестування гіпотез), (5) містить соціальну взаємодію (найпотужніший ресурс людини – інші люди).

Ці п'ять характеристик базуються на доказах того, як діти найкраще вчаться і як мотивувати дітей навчатися.

РАДІСНА. Радість є центром гри – це як задоволення від виконання завдання, так і миттєві відчуття захоплення, розуміння або успіху після подолання проблем. У дослідженнях щодо розвитку дитини радість часто пов'язана із зацікавленістю або мотивацією.

Ми можемо пригадати, з якою мотивацією та легкістю вивчаються речі, які нас зацікавили. Останні дослідження показують, що навіть немовлята демонструють краще навчання після несподіваної події, ніж після тієї, на яку очікують.

АКТИВНА. Навчання – це фізична та ментальна активність. Діти можуть навчатися, коли слухають та спостерігають за іншими. Однак, беручи участь у менш формалізованій і структурованій діяльності, діти мають змогу бути більш ментально залученими, що допомагає досліджувати нове та набути новий досвід. Активне залучення дитини до гри потребує концентрації уваги та швидких реакцій, що є необхідним для розвитку вищих когнітивних процесів.

ЗНАЧУЩА. Аби перейти від запам'ятовування до більш глибокого розуміння, діти мають навчитися застосовувати свої знання у реальних життєвих ситуаціях. Значуще навчання – це спосіб поєднання нових інсайтів з тим, що ми вже знаємо та як ми розмірковуємо.

МОТИВУЮЧА. Гра у безпечному середовищі заохочує пошукову й експериментальну діяльність, забезпечуючи водночас агентність дитини та навчання через спроби та помилки. Дослідження явищ і процесів та перевірка гіпотез не тільки допомагає дітям навчатися та краще розуміти навколишній світ, а й розвиває їхнє критичне мислення та грамотність. Діяльність, яка передбачає можливість пробувати знов і знов, мотивує до пошуку і руху далі.

СОЦІАЛЬНА. Від самого народження немовлята прагнуть соціальної взаємодії. Завдяки обміну своїми думками, розумінню інших через безпосередню взаємодію та спілкування діти отримують не лише задоволення від перебування з оточенням, а й вибудовують більш глибокі взаємини. Соціальна взаємодія не просто сприяє навчання, а є ключем до навчання.

П'ять характеристик з'являються і зникають, коли діти навчаються через гру. Одночасна присутність всіх п'ятох характеристик не потрібна, але під час гри діти повинні відчувати радість та здивування, значущі зв'язки, бути активно залученими та вмотивованими, взаємодіяти з іншими.

Створення розвивального простору для ігрової діяльності, як провідної в розвитку дітей дошкільного віку, оскільки гра розвиває внутрішній потенціал дитини через здійснення намірів, цілей, бажань, мрій. Рекомендуємо звернути на це увагу й передбачити необхідну кількість реквізиту, інших матеріалів, які будуть доступні дітям ([див. Примірний перелік ігрового та навчально-дидактичного обладнання для закладів дошкільної освіти, затверджений наказом МОН від 19.12.2017 № 1633](#)).

Особливої уваги потребує наявність **іграшок і навчальних матеріалів**, які сприяють позитивному сприйняттю дітьми різноманітності. Наприклад, користування ляльками різної расової, національної приналежності, ознайомлення з культурними харчовими традиціями різних країн і регіонів, використання обладнання із символікою різних країн (окрім символіки держав, що є державами-агресорами або спонсорами тероризму), матеріали та предмети, якими користуються особи з інвалідністю, літні люди. Наповнення розвивального середовища матеріально-технічними ресурсами для організації дослідницької діяльності дітей з метою сприяння інтеграції різних видів діяльності («дрібна моторика», «природа/наука» «математичні матеріали та види діяльності», «математика в повсякденному житті», «розуміння зображених чисел», «сприяння прийняттю різноманітності», «правильне використання технологій»).

Рекомендуємо облаштувати доступні дітям осередки з обладнанням, матеріалами на відкритих полицях для розвитку дрібної моторики, зокрема осередку «Дрібна моторика», оскільки певні різновиди матеріалів, представлені в групових кімнатах, малодоступні для дітей і зберігаються в зачинених шафах, доступ до яких має тільки педагогічний персонал.

Важливо систематизувати різновиди матеріалів для розвитку дрібної моторики за чотирма категоріями: 1) **матеріали для будівельного конструювання**, до яких належать кубики зі з'єднувальними деталями різних розмірів – маленькими, середніми, великими; будь-які інші матеріали, з яких діти можуть будувати споруди для гри – будинки, фортеці, залізничні колії, автошляхи, створювати власні іграшки – автомобілі, лялькові меблі, інші засоби гри; 2) **матеріали для занять образотворчістю**, наприклад: фломастери, кольорова крейда, ножиці, маркери, акварельні та гуашеві фарби, трафарети, штампи; 3) **матеріали для розвитку дрібних м'язів рук**: нитки або стержні, на які нанизують намистини; дрібні геометричні фігури; дошки з отворами та вкладками відповідних форм (втулки, сортери, піраміди); різні види мозаїки, шнурівки, схеми для вишивання на цупких матеріалах; пазли у вигляді розрізаних картинок, настільні пазли, пазли, які складають на підлозі; настільні друковані ігри, у яких є елементи, що з'єднуються з частин у ціле тощо. Контейнери та полиці для цих матеріалів потрібно маркувати, що сприятиме самостійності дітей у виборі матеріалів, можливості використати їх та повернути назад у контейнери згідно з друкованим текстом або картинками-позначками.

Професійна підготовка персоналу до роботи з дітьми дошкільного віку передбачає формування не тільки відповідних знань, а, головне, особистісних якостей, які забезпечують пластичність і мобільність професійних дій, здатність до збільшення різних варіантів запитань, які стимулюють активність дітей.

Важливо формувати в педагогів закладів дошкільної освіти нові навички, нові цінності, необхідні для переходу від фронтальних форм роботи з дітьми до можливості вільного вибору вихованцями видів діяльності, залучення спеціалістів до діяльності дітей в осередках групи чи на прогулянкових майданчиках для забезпечення спокійного і невимушеного перебігу дитячого життя. Це спрямовує зусилля персоналу на формування відповідних професійних компетентностей, які затверджено у професійних стандартах «Керівник закладу дошкільної освіти» та «Вихователь закладу дошкільної освіти». А отже, обумовлює відповідні вимоги щодо підвищення рівня підготовки фахівців для освітнього напрямку «Дошкільна освіта» в закладах вищої освіти та підвищення кваліфікації через збагачення досвіду організації різних видів навчально-пізнавальної діяльності з дітьми в малих групах та індивідуально, формування у педагогів особистісної мобільності, оперативності, креативності у виборі форм та методів роботи залежно від ситуативних освітніх завдань.

Для задоволення потреб педагогів щодо компенсації освітніх та професійних прогалин і втрат відділом дошкільної освіти на реалізацію викликів сьогодення, було створено професійну спільноту у соціальній мережі Facebook «**КЛЮЧІ ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ**», де педагоги дошкільної освіти можуть обговорювати актуальні питання. Окрім висвітлення і обговорення проблемних тем, започатковано консультативний марафон, де консультантами виступають і науковці, і практики, які мають відповідний досвід виходу із непередбачуваних ситуацій. Link для приєднання до професійної спільноти: <https://www.facebook.com/groups/1413943779368901/>.

Отже, ми сподіваємося, що педагогі закладів дошкільної освіти врахують наші рекомендації під час організації освітнього процесу з дошкільниками задля збереження фізичного, психічного та інтелектуального розвитку особистості дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти. Авторська група : Байер О.М., Безсонова О.К., Брежнева О.Г., Гавриш Н.В., Загородня Л. П., Косенчук О. Г., Корнєєва О.Л., Лисенко Г. М., Левінець Н. В., Машовець М.А., Мордоус І.О., Нерянова С. І., Піроженко Т. О., Половіна О. А., Рейпольська О.Д., Шевчук А. С. Під науковим керівництвом доктора психологічних наук, професора, член-кореспондента НАПН України – Піроженко Т. О. - 2021. Режим доступу: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12_01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
2. Гармс Тельма. Шкала оцінювання якості освітнього процесу в закладах дошкільної освіти. Третя редакція (ECERS-3) / Тельма Гармс, Річард М.Кліффорд, Деббі Краєр/ пер. з англ. О.Тільна. Харків: Вид-во «Ранок», 2020. 116с
3. Методичні рекомендації до Базового компоненту дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) 2021 рік: інструктивно-методичний лист МОН України від 16.03.2021 року № 1/9-148
4. Про забезпечення якості освітнього процесу в закладах дошкільної освіти за результатами дослідження ECERS-3x : методичні рекомендації М-ва освіти і науки України від 06 жовтня 2022 р. 1/11743-22
5. Богданов С., Залеська О. Психосоціальна підтримка в кризовій ситуації : методичний посібник для педагогів. Київ.: Пульсари. IASC (2017). 2018.
6. Рена Дейтц, Ешлі Неміро Благополуччя дітей і педагогів: дієві інструменти та практики психосоціальної підтримки : навч. посіб. Київ, 2022. 118 с.
7. Сіренко А. Є., Ванько К.І. Методичний компас дошкільної освіти як компенсаторна форма професійного розвитку. *Педагогічний вісник*. 2023(112). №2. С. 63–66.

С.І. Січкара,

завідувач лабораторії гуманітарних дисциплін комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»;

В. П. Архипова,

методист лабораторії гуманітарних дисциплін комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

МОВНО-ЛІТЕРАТУРНА ОСВІТА В КОНТЕКСТІ НОВИХ ВИКЛИКІВ СЬОГОДЕННЯ

Нинішні стандарти мовно-літературної освіти зумовили пошук нових освітніх концепцій, бо сучасні діти потребують не тільки ґрунтовних знань із предметів, а й високого рівня розвитку компетентностей. Сьогодні в умовах НУШ педагоги продовжують формувати в школярів уміння здійснювати вибір, ефективно використовувати різні ресурси для дослідження проблем, комунікувати, ухвалювати виважені рішення. Майбутній спеціаліст повинен вміти вчитися упродовж життя, вільно застосовувати новітні технології, працювати в команді, швидко знаходити необхідну інформацію й використовувати її для вирішення важливих проблем. Отже, освіта тепер має запит на самостійних, відповідальних, ініціативних та творчих особистостей. Тому найголовнішим у роботі педагога-словесника є запровадження нових підходів у практику викладання.

Підтримкою реформи Нової української школи стало затвердження Кабінетом Міністрів України Державного стандарту базової середньої освіти (постанова від 30.09.2020 № 898), який втілює ідеї компетентнісного підходу в освіті. Він є важливим документом у тріаді державних стандартів, що мають бути ухвалені у межах реформи загальної середньої освіти. Наступним кроком стане розроблення та затвердження стандарту профільної середньої освіти, за яким навчатимуться учні 10–12 класів.

Починаючи з 2021 року, коли НУШ стартувала в чотирьох пілотних школах області, які до того ж стали учасниками інноваційного освітнього проєкту всеукраїнського рівня «Розроблення і впровадження навчально-методичного стандарту базової середньої освіти», відповідно до законів України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа», у закладах освіти не лише Черкаської області, а й всієї України було здійснено організацію освітньої діяльності таким чином, аби впроваджувати нові стандарти освіти. Значні напрацювання педагогів, які викладали предмети мовно-літературної освітньої галузі у пілотних класах, є методичною підтримкою для вчителів, які викладатимуть у 5 класах НУШ на базі основної школи. Цьогоріч, зважаючи на продовження освітніх реформ, освітяни мовно-літературної галузі, які працюють у класах адаптаційного циклу, можуть скористатися матеріалами, які допоможуть їм під час роботи у 6 класах.

Першочергово освітяни мають вибрати Модельні навчальні програми, що відповідають меті та концептуальним засадам Державного стандарту базової середньої освіти та реалізують очікувані результати, прописані в ньому.

Пропонуємо перелік програм до використання в закладах освіти.

Програми з української мови:

- «Українська мова. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Голуб Н.Б., Горошкіна О.М.).

- «Українська мова. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Заболотний О. В., Заболотний В. В., Лавринчук В. П., Плівачук К. В., Попова Т. Д.).

Програми з української та зарубіжної літератури:

- «Українська література. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Архипова В. П., Січкара С. І., Шило С. Б.).

- «Українська література. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Чумарна М. І., Пастушенко Н. М.).

- «Українська література. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Яценко Т.О., Качак Т. Б., Кизилова В.В., Пахаренко В.І., Дячок С.О., Овдійчук Л.М., Слижук О.А., Макаренко В.М., Тригуб І.А.).

- «Зарубіжна література. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Ніколенко О., Ісаєва О., Клименко Ж., Мацевко-Бекерська Л., Юлдашева Л., Рудницька Н., Туряниця В., Тіхоненко С., Вітко М., Джангобекова Т.).

- «Зарубіжна література. 5-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Ніколенко О., Ісаєва О., Клименко Ж., Мацевко-Бекерська Л., Юлдашева Л., Рудницька Н., Туряниця В., Тіхоненко С., Вітко М., Джангобекова Т.).

- «Зарубіжна література. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Волощук Є.В.).

- «Зарубіжна література. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Богданець Білоскаленко Н.І., Снегірьова В.В., Фідкевич О.Л.)

Програми інтегрованих курсів:

- «Інтегрований мовно-літературний курс (українська мова, українська та зарубіжні літератури). 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Старагіна І.П., Новосьолова В.І., Терещенко

В.М., Романенко Ю.О., Блажко М.Б., Ткач П.Б., Панченков А.О., Волошенко О.В.).

• «Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної). 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Яценко Т.О., Тригуб І.А.).

Зміст та завдання програм, зазначених вище, можна переглянути за покликанням: <http://oipoppp.ed-sp.net/?q=node/76755>

Для вчителів української мови та літератури, які викладатимуть українську літературу в 6 класі, розроблено календарне планування уроків на I та II семестри за модельною навчальною програмою «Українська література. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Архипова В. П., Січкач С. І., Шило С. Б.). Щоб ознайомитись і за потреби скористатися ним, треба перейти за покликанням: <http://oipoppp.ed-sp.net/?q=node/76870>

Цьогоріч також з'явилися нові підручники з української мови та літератури для 6 класу, які отримали гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України». Ознайомитись із переліком підручників можна за покликанням:

<https://imzo.gov.ua/2023/03/11/nakaz-mon-vid-08-03-2023-254-pro-nadannia-hryfa-rekomendovano-ministerstvom-osvity-i-nauky-ukrainy-pidruchnyam-dlia-5-ta-6-klasiv-zakladiv-zahal-noi-seredn-oi-osvity/>

Освітня Черкаської області і всієї України, які обрали підручник «Українська література» для 6 класу закладів загальної середньої освіти» авторів Архипової В.П., Січкач С.І., Шило С.Б. (електронна версія у режимі доступу <https://pidruchnyk.com.ua/2615-ukralit-6-klas-arkhypova.html>), можуть завантажити його та використовувати у закладах освіти. Також учителі мають можливість скористатися методичними матеріалами до уроків української літератури у 6 класі, які були нещодавно розроблені учителями-словесниками і успішно презентовані на конкурсі «Електронний освітній ресурс» та виставці Передового педагогічного досвіду. Скористатися цими матеріалами можливо і доцільно, перейшовши за покликанням: <http://oipoppp.ed-sp.net/?q=taxonomy/term/5569>

З огляду на те, що засади Нової української школи продовжують активно впроваджуватися в освітній процес, з метою підтримки педагогів словесності, методистами інституту розроблено методичний посібник «НУШ у базовій середній освіті: мовно-літературна освітня галузь. Частина 2» (автори-упорядники Січкач С.І., Архипова В.П.). У ньому розміщено матеріали, які допоможуть педагогам працювати за новими стандартами в закладах освіти. Зокрема посібник містить вимоги Нової української школи щодо компетентнісного навчання, у ньому схарактеризовано сучасні підходи, методи й ресурси, необхідні вчителю для підготовки й ефективного викладання предметів мовно-літературної освітньої галузі в 6 класі.

Посібник «НУШ у базовій середній освіті: мовно-літературна освітня галузь. Частина 2» у режимі доступу <http://oipoppp.ed-sp.net/?q=taxonomy/term/5566>

Нагадаємо також, що освітяни, які викладають предмети мовно-літературної освітньої галузі в 7-11 класах, продовжують працювати за чинними програмами, які розміщені на сайті Міністерства освіти і науки України за покликанням <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi>

Укотре переконуємося в тому, що учитель-словесник – це майстер, який гармонійно поєднує

в собі ґрунтовні знання, артистизм, поетичність мови, мистецтво спілкування з дітьми. Саме на нього покладена місія розвинути особистість дитини мистецтвом слова, та ще одним не менш важливим завданням педагога є **виявлення творчо обдарованих дітей**. Адже одним із першочергових завдань сучасної школи є формування інтелектуальної, духовно багатой, творчої й компетентної особистості з розвиненим почуттям національної свідомості, здатної примножувати матеріальні та духовні цінності своєї нації. Сьогодні вкрай важливо навчити учнів і учениць мислити творчо, відповідально, інноваційно, адже у цьому світі дуже не просто зрозуміти, як прожити гідно. Нерідко дитина відчуває розгубленість перед світом привабливим, полікультурним, багатовимірним і водночас неоднозначним, у якому досі є війни, людський біль, планетарні загрози. Тому освіта сьогодні має виявляти й розвивати обдарованих учнів і надавати їм підтримку, запропонувавши ціннісні орієнтири в житті, навчивши творчо ставитись до завдань, не боятися нових гіпотез, які можуть видаватися спершу абсурдними, але потім зорієнтують у правильному виборі. А здатність творити – початковий етап у розвитку креативності, що є запорукою подальшої успішної соціалізації, здатності до розв'язання непростих життєвих питань. З огляду на це проведення мовно-літературних змагань між здобувачами освіти є на часі і не втрачають своєї вартісності, оскільки і олімпіада з української мови та літератури, і Міжнародний мовно-літературний конкурс учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка, і Міжнародний конкурс з української мови імені Петра Яцика сприяють реалізації вищезазначених завдань.

Основними завданнями конкурсів та олімпіад з української мови та літератури є:

- стимулювання творчого самовдосконалення дітей, учнівської молоді;
- виявлення та розвиток обдарованих учнів та надання їм допомоги у виборі професії, залучення їх до навчання у вищих закладах освіти;
- формування творчого покоління молодих науковців та практиків для різних галузей суспільного життя;
- підвищення інтересу до поглибленого вивчення української мови та літератури, прищеплення учням навичок дослідницької роботи;
- підвищення рівня викладання української мови та літератури, фахової підготовки учнів;
- виявлення, поширення і впровадження в освітній процес сучасних прийомів і методів навчання.

Олімпіади й конкурси також дають можливість проаналізувати ефективність системи роботи вчителя з обдарованими учнями та визначити шляхи її вдосконалення, зробити висновки про творчий характер та вміння розвивати інтелектуальні й творчі здібності дітей. Зрозуміло, що не виправдовують себе такі форми роботи, як лекція чи тільки практична підготовка у формі виконання тих чи інших завдань, опрацювання тем, які, імовірно, будуть на олімпіаді. Така робота ризикує перетворитися на примітивне накопичення інформації без глибокого аналізу учнями того, що вони роблять. Найбільш ефективними можуть бути сучасні інтерактивні методи й прийоми навчання, які спонукатимуть дітей до активної участі в процесі навчання, до пошуку рішень проблем, до самовдосконалення. Педагог сам може обирати цікаві

прийоми для формування й розвитку інтелектуальних та творчих здібностей. Серед універсальних прийомів навчання визначають такі:

1. «Відстрочена відгадка» – відповідь на поставлене запитання чи загадку, яку буде знайдено під час роботи над новим матеріалом або наприкінці уроку.

2. «Незакінчене речення» сприяє тому, що діти мають пригадати вивчене, спрогнозувати мету уроку.

3. «Правильні та хибні твердження» допоможуть закріпити вивчене, відрізнити факти від суджень.

4. «Структурований огляд» систематизує набуті знання, сприяє формуванню цілісного бачення теми.

5. «Асоціативний куц» розвиває вміння аналізувати, синтезувати знання та вміння, проводити асоціативні паралелі із ключовими поняттями теми.

6. «Мікрофон» дає змогу швидко й лаконічно висловити власну думку, продемонструвати знання з теми.

7. «Кластери» сприяють формуванню вмінь перетворювати інформацію, зокрема виділяти смислові одиниці тексту і графічно оформлювати в певному порядку і компоувати за категоріями.

8. «Рольова гра» дозволяє учням зіграти певну роль у проблемній ситуації, що дає змогу подивитися на проблему зсередини.

9. «Діаграма Венна» допомагає встановити спільні й відмінні ознаки кількох позицій (якостей, творів, героїв тощо).

10. «Займи позицію» – метод, що допомагає продемонструвати різні думки з теми, обґрунтувати свою позицію.

11. «Кроссенс» пояснює закономірності й причини певного явища, його елементи, протиріччя тощо.

Водночас, кожному педагогу-словеснику варто пам'ятати й про те, що конкурсні чи олімпіадні завдання потребують не тільки досконалого володіння програмовим матеріалом з української мови та літератури, а й практичного опанування учнями мовленнєвих умінь та навичок, творчого пошуку, критичного та аналітичного мислення. Тут доречно буде згадати слова видатного педагога К. Ушинського, який неодноразово повторював, що навчання має завжди надавати дитині можливість діяльності, яка відповідає її силам, і допомагати тільки там, де в неї не вистачає сил, поступово послаблюючи цю допомогу з віком дитини. Отож учителям не варто у своїх викладах вичерпувати тему, учням потрібно надавати можливість самим доходити до її остаточного розуміння, адже це розвиває їхні уявлення, творчі сили.

Важливим етапом у роботі вчителя-словесника є підготовка дітей до конкурсних випробувань. Зважаючи на те, що завдання мовно-літературних конкурсів та олімпіад мають забезпечити можливість якнайповнішого розкриття інтелектуальних можливостей та творчих здібностей учнів, перевірити комплексність мовно-літературної підготовки учасників та високий рівень загальномовної культури, обдаровані діти повинні систематично працювати над удосконаленням своїх умінь, зокрема й виконуючи олімпіадні й конкурсні завдання минулих років.

Укладачі **завдань з української мови** завжди органічно поєднують власне мовознавчий аналіз із проблемами теорії та практики мови, зокрема

висвітлення особливостей граматичної системи мови, знань фонетичних законів, орфоепічних норм, теорії синтаксису, практичної стилістики, правил українського правопису, умінь добирати стилістично-зabarвлені мовні засоби, варіанти граматичних форм, розрізнити морфологічні синоніми, визначати їх стилістичну функцію, правильно розставляти розділові знаки, проводити мовні аналізи (морфологічний, синтаксичний) тощо.

Завдання з української літератури добираються з урахуванням вимог програми і вимагають від учасників змагань розуміти літературний процес, роль і місце письменника в ньому, визначати індивідуальні риси авторського стилю, умінь аналізувати художні твори, осмислювати їхнє значення та місце серед інших видів мистецтва та в історико-літературному процесі епохи чи у творчості митця. Олімпіадні завдання з української літератури чітко структуровані, як правило, це твір, блицзапитання або тести, що мають на меті представити чіткі й лаконічні відповіді, розгорнута відповідь на теоретико-літературне запитання, цілісний літературознавчий аналіз поетичного твору або ж заповнення «паспорта» твору на основі особливостей художнього стилю уривка тощо.

Завжди цікавими й оригінальними є **завдання творчого рівня**. Написання твору потребує особливої уваги учнів, оскільки вони повинні виявити глибoku обізнаність у сфері мистецтва слова, умінь робити висновки й узагальнення, використовувати цитати, передавати своє ставлення до певної літературознавчої проблеми, до персонажа художнього твору чи до творчості письменника загалом, висловлювати своє ставлення до морально-етичних проблем тощо. Свої думки потрібно висловлювати чітко, конкретно, дотримуючись абзаців, логіки викладу. Завдання творчого рівня дають змогу виявити багатство словникового запасу, оригінальність суджень кожного з учасників олімпіади чи конкурсу, їхню креативність, загальну культуру, кругозір, обізнаність з історією, культурною спадщиною, традиціями нашого народу, мовною політикою, євроінтеграцією України.

Цьогоріч діяльність учителів-словесників щодо піднесення творчого потенціалу та інтелектуальних можливостей учнів в області на належному рівні, тому маємо гарні підсумки цієї роботи. Пропонуємо до уваги досягнення наших учнів у фінальному етапі Всеукраїнських змагань.

На IV етапі Всеукраїнської учнівської олімпіади з української мови і літератури із 6 учасників п'ятеро посіли призові місця:

I місце

1. Баранікова Аріна, учениця 8 класу Черкаського гуманітарно-правового ліцею Черкаської міської ради Черкаської області (учитель – Соломаха Ніна Іванівна).

2. Тупчій Софія, учениця 10 класу Уманського ліцею № 3 Уманської міської ради Черкаської області (учитель – Прилуцька Людмила Григорівна).

II місце

1. Гончар Зоряна, учениця 8 класу Черкаського гуманітарно-правового ліцею Черкаської міської ради Черкаської області (учитель – Соломаха Ніна Іванівна).

2. Жупаник Марія, учениця 11 класу Уманського ліцею № 2 Уманської міської ради Черкаської області (учитель – Залізко Людмила Миколаївна).

III місце

1. Ковбасенко Анна, учениця 10 класу Черкаської загальноосвітньої школи I-III ступенів №19 Черкаської міської ради Черкаської області (учитель – Коротка Лілія Вікторівна).

Цього року Всеукраїнська учнівська олімпіада з української мови і літератури відбулася в місті Львові і тривала з 02 по 06 квітня. У змаганнях взяли участь 102 здобувачі освіти з 21 області України та міста Києва.

Переможцями фінального етапу XXIII Міжнародного конкурсу з української мови імені Петра Яцика (ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» №21/08-676 від 27.04.2023), який проходив онлайн, стали:

1. Шинкарьова Крістіна, учениця 5 класу Черкаського колегіуму «Берегиня» Черкаської міської ради Черкаської області (учитель – Скрипай Людмила Миколаївна);

2. Бабіцька Анастасія, учениця 9 класу Смілянського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа I ступеня – гімназія ім. В.Т.Сенатора» Смілянської міської ради Черкаської області (учитель – Маслюк Наталія Вікторівна).

Учасниці посіли II місце, продемонструвавши високий рівень як теоретичних знань з української мови, так і вміння застосовувати ці знання на практиці та під час написання творчої роботи.

На IV етапі XIII Міжнародного мовно-літературного конкурсу учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка (наказ Міністерства освіти і науки України від 24.04.2023 №471) серед учнів 5-11 класів закладів загальної середньої освіти 14 учасників вибороли призові місця.

I місце

1. Перепелиця Поліна, учениця 8 класу Драбівського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа I-III ступенів ім. С. В. Васильченка – гімназія» Драбівської районної ради (учитель – Івченко Любов Дмитрівна).

II місце

1. Баранник Марія, учениця 6 класу Золотоніської спеціалізованої школи № 2 інформаційних технологій Золотоніської міської ради (учитель – Опанасенко Юлія Миколаївна).

2. Матяш Поліна, учениця 7 класу Золотоніської гімназії ім. С.Д. Складенка Золотоніської міської ради (учитель – Баранник Надія Леонідівна).

3. Орап'яна, учениця 8 класу Червонослобідського закладу загальної середньої освіти I-III ступенів №2 Червонослобідської сільської ради (учитель – Вакуліна Людмила Миколаївна).

4. Петреченко Євгенія, учениця 9 класу Канівської гімназії імені Івана Франка Канівської міської ради (учитель – Бондаренко Наталія Леонідівна).

III місце

1. Хлівна Софія, учениця 5 класу Смілянської загальноосвітньої школи I-III ступенів №1 Смілянської міської ради (учитель – Маслюк Марія Володимирівна).

2. Магльована Таїсія, учениця 6 класу Кам'янської загальноосвітньої спеціалізованої школи I-III ступенів №2 з поглибленим вивченням окремих предметів Кам'янської міської ради (учитель – Романенко Ольга Анатоліївна).

3. Могильникова Єлизавета, учениця 6 класу Черкаської загальноосвітньої школи-інтернат I-II ступенів Черкаської обласної ради (учитель – Калмикова Алла Михайлівна).

4. Меримерина Альона, учениця 7 класу Вознесенської загальноосвітньої школи I-III ступенів Вознесенської сільської ради (учитель – Макаренко Володимир Миколайович).

5. Чижик Анна, учениця 7 класу Черкаської гімназії №9 ім. О.М. Луценка Черкаської міської ради (учитель – Голінько Юлія Анатоліївна).

6. Миколаєнко Катерина, учениця 8 класу Родниківського ліцею ім. Т. Г. Шевченка Паланської сільської ради (учитель – Іщенко Валентина Петрівна).

7. Бабіцька Анастасія, учениця 9 класу Смілянського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа I ступеня – гімназія ім. В.Т. Сенатора» Смілянської міської ради (учитель – Маслюк Наталія Вікторівна).

8. Бурлака Назарій, учень 10 класу Городищенського економічного ліцею Городищенської міської ради (учитель – Маранська Ірина Андріївна).

9. Симоненко Дар'я, учениця 10 класу Драбівського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа I-III ступенів – гімназія» Драбівської районної ради (учитель – Івченко Любов Дмитрівна).

У Всеукраїнському конкурсі учнівської творчості «Об'єднаймо ж, брати мої!» у номінації «Література» у IV етапі (наказ Міністерства освіти і науки України від 11.05.2023 №550) перемогу здобула Погорішня Ольга, учениця 9 класу Чигиринської загальноосвітньої школи I-III ступенів №3 Чигиринської міської ради (учителі – Погорішня Людмила Іванівна, Прокопенко Ганна Павлівна).

Черкащина пишається переможцями мовно-літературних змагань. Особлива вдячність учителям, які запалюють рідним словом українську юнь. Учасники вкотре довели, що мають величезний духовний та інтелектуальний потенціал. І саме такі обдаровані представники сучасної молоді у майбутньому будуватимуть успішну державу, формуватимуть імідж країни на міжнародній арені, її інноваційний людський капітал, демонструючи свої досягнення світовій спільноті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalnaserednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnijstandart-bazovoyi-serednoyi-osviti>

2. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrayinska-shkola-compressed.pdf>

3. Модельні навчальні програми: Інститут модернізації змісту освіти. URL: <https://imzo.gov.ua/modelni-navchalni-prohramy/>

4. Овчарук О.В. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: Світовий досвід та українські перспективи. Київ : К.І.С., 2004. 112 с.

5. Про результати етапу XXIII Міжнародного конкурсу з української мови імені Петра Яцика. Наказ Міністерства освіти і науки України № 540 від 09 травня 2023 р. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/89069/

6. Про нагородження переможців XIII Міжнародного мовно-літературного конкурсу учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка. Наказ Міністерства освіти і науки України № 471 від 24 квітня 2023 р. URL: <https://imzo.gov.ua/mizhnarodniy-movno-literaturniy-konkurs-uchnivskoyi-ta-studentskoyi-molodi-imeni-tarasa-shevchenka-2/>

Л.М.Боровець,

методист лабораторії гуманітарних дисциплін комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТІВ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

В умовах російсько-української війни та післявоєнної розбудови нашої країни особливого значення набуває формування національно свідомої особистості, готової до активної участі у житті держави та захисту її суверенітету і територіальної цілісності. У цьому контексті дієвим та виховним засобом виступає шкільна історична освіта – вивчення історії рідного краю, її минулого й сучасного як складової частини історії України та всесвітньої історії.

ІСТОРИЯ

У 2023/2024 навчальному році, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 24.06.2022 № 711 «Про початок навчального року під час дії правового режиму воєнного стану в Україні», навчання в закладах загальної середньої освіти розпочнеться 1 вересня із урахуванням безпекової ситуації в кожному населеному пункті.

Наразі сучасні події в Україні визначають напрям світової історії на десятиліття, тому історична освіта повинна бути спрямована на переосмислення змісту та завдань шкільного курсу історії, а саме:

- сприяти становленню національно-патріотичної свідомості і самосвідомості на основі пошани до національних та загальнолюдських цінностей, державної символіки України, консолідації українського народу навколо спільного майбутнього, національної державності, захисту незалежності, територіальної цілісності України та створення спільних ціннісних орієнтирів для подальшої участі у процесі розбудови Української держави;

- історію України необхідно розглядати не тільки як історію етнічних українців, але й як історію земель і народів України. Робити акцент на кримли (кримських татар) – корінного народу України, висвітлювати й історію різних релігійних спільнот;

- поглиблювати інтерес до історичної освіти, розвивати здібності і уміння, необхідні для вивчення історії України у контексті всесвітньої історії;

- розвивати історичне, критичне і творче мислення, здатності визначати роль і місце регіональної історії (історія Черкащини) в контексті історії України та всесвітньої історії;

- вивчати різні виміри історії: соціальний, економічний, етносоціальний, політичний, культурний, релігійний, технічний, гендерний, просторовий; аналіз подій та явищ з точки зору різних суб'єктів історичного процесу та різної інтерпретації історичних подій;

- викладати історію рідного краю, України та всесвітню історію відповідно до загальнонавчальної

періодизації історії: стародавня, середньовічна, нова та новітня з акцентом на історії ХХ – початку ХХІ століть;

- акцентувати на правдиве бачення історії Другої світової війни і післявоєнного світу з дотриманням історичної правди, навчати учнівство робити висновки і вчити уроки історії;

- зосереджувати увагу на історії Революції гідності та початку російсько-української війни у 2014 році, і на етапі агресії росії проти України.

Приділити увагу учнів понятійному апарату, а саме:

- **5-6 класи** : «історична пам'ять», «міф» «рідний край», «батьківщина», «країна», «державна», «світ»;

- **7 клас:** «королівство руське»;

- **8 клас:** «національна держава», «нація», «Козацька революція»;

- **9 клас:** «політична нація», «репарація», «республіка», «сіонізм»

- **10-11 клас:** «геноцид», «геополітика», «демократія», «ідеологія», «сепаратистський рух», «тоталітаризм» та його різновиди («комунізм», «фашизм», «нацизм», «рашизм») «доктрина "русского міра"».

Потрібно пам'ятати, що вже більше року Україна живе в умовах війни і учасники освітнього процесу постійно змушені адаптуватися до нових умов: перебої та відсутність електропостачання, відсутність інтернету, перебування в укриттях. Всі ці події спричинили освітні втрати. На сьогоднішній день на сайті КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради» створено **«Віртуальну академію зовнішнього незалежного оцінювання»**, а у складі Академії ЗНО функціонує факультет Історія України (представлений «Чек-листом історичних дат і подій», розглядаються «Схеми-портрети», «Використання картосхем» та «Лайфхаки щодо тестових завдань з історії України»), URL: <https://tinyurl.com/yckk24uz>

У 2022/2023 навчальному році відбулося поетапне впровадження нового Державного стандарту базової середньої освіти. Відповідно учні 5 класу перейшли на нову модель навчання. З 1 вересня 2023 навчального року учні 6-класу будуть навчатися за програмою НУШ.

На основі Державного стандарту базової середньої освіти розроблена Типова освітня програма, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 19.02.2021 р. за № 235. В Типовій освітній

програмі поданий перелік модельних навчальних програм, що отримали гриф МОН.

МОДЕЛЬНІ НАВЧАЛЬНІ ПРОГРАМИ(URL: [HTTPS://TINYURL.COM/DUW5F54S](https://tinyurl.com/DUW5F54S));

1. Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас (чотири програми)

- «Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» для закладів загальної середньої освіти (авт. Бурлака О. В., Власова Н. С., Желіба О. В., Майорський В. В., Піскарьова І. О., Щупак І. Я.).

- «Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» для закладів загальної середньої освіти (авт. Желіба О. В., Мокрогуз О. П.).

- «Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» для закладів загальної середньої освіти (авт: Бака Т.В., Желіба О.В., Мелешценко Т.В., Щупак І.Я.)

- «Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» для закладів загальної середньої освіти (авт. Гісем О.В., Мартинюк О.О.)

2. Історія України. Всесвітня історія. 6 клас (дві програми)

- «Історія України. Всесвітня історія. 6 клас» для закладів загальної середньої освіти (авт. Піскарьова І. О., Бурлака О. В., Майорський В. В., Мелешценко Т. В., Щупак І. Я.).

- «Історія України. Всесвітня історія. 6 клас» для закладів загальної середньої освіти (авт. Гісем О., Мартинюк О., Сорочинська Н., Гісем О., Василенко Я.).

3. Досліджуємо історію і суспільство. 5-6 класи (інтегрований курс) (три програми)

«Досліджуємо історію і суспільство. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Васильків І. Д., Димій І. С., Шеремета Р. В.).

- «Досліджуємо історію і суспільство. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Пометун О. І., Ремех Т. О., Малієнко Ю. Б., Мороз П. В.)

- «Досліджуємо історію і суспільство. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Гісем О. В., Мартинюк О. О., Гісем О. О., Охредько О. Е.)

4. Україна і світ. Вступ до історії та громадянської освіти. 5-6 класи (інтегрований курс) (три програми)

- «Україна і світ. Вступ до історії та громадянської освіти. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Власова Н. С., Желіба О. В., Кронгауз В. В., Секиринський Д. О., Щупак І.Я.)

- «Україна і світ. Вступ до історії та громадянської освіти. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Кафтан М. В., Козорог О.Г., Костюк І. А., Мудрий М. М., Селіваненко В. В.).

- «Україна і світ. Вступ до історії та громадянської освіти. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Даниленко В. М., Гісем О. В., Мартинюк О. О., Охредько О. Е., Тарасюк Т. Д.)

5. Навчальні програми 7-9 класів

- Всесвітня історія. Історія України. (інтегрований курс). 6 клас. Всесвітня історія. 7-9 класи. Історія України. 7-9 класи. Всесвітня історія.

10-11 класи. Історія України. 10-11 класи URL: <https://tinyurl.com/28y5fvy9>

6. Навчальні програми для 10-11 класів

Історія: Україна і світ (інтегрований курс) URL: <https://tinyurl.com/542tabm4>

У 2023/2024 навчального року в школах Черкаської області буде запроваджено курс за вибором «Моя Черкащина» для 7-11 класів. (Програма курсу за вибором «Моя Черкащина» URL:<https://tinyurl.com/ymuzk4s3>

Створений сайт «Моя Черкащина». URL: <https://tinyurl.com/mpeym7cn>

У роботі педагогам рекомендуємо використовувати надбаня й розробки вчителів історії Черкаської області, а саме:

1. Пасічник Віталії Віталіївни, Дубіївський заклад загальної середньої освіти I – III ступенів Руськополянської сільської ради, веб-сайт «Історія для НУШенят 5 -6 клас». URL:<https://tinyurl.com/5arz4kbe>

2. Творчої групи вчителів історії / керівник Яхненко Ольга Вікторівна, Черкаська загальноосвітня школа I-III ступенів №32 Черкаської міської ради Черкаської області; веб-сайт "Тематичні інтерактивні ігри-дії у вивченні стародавньої історії. 6 клас НУШ". URL: <https://tinyurl.com/4h5h8vkr>

3. Дудар Тетяни Юріївни, Чаплинська гімназія - філія опорного закладу «Боярський ліцей» Лисянської селищної ради, веб-сайт «Інтерактивні вправи на уроках історії. 6 клас». URL:<https://cutt.us/ijXbF>

4. Бурлаки Олени Вікторівни, Городищенський економічний ліцей Городищенської міської ради «Історичний веб-квест «Мандрівка середньовіччям». URL:<https://tinyurl.com/yv6ue85x>

5. Мельник Валентини Романівни, Іваньківський ліцей Іваньківської сільської ради. Електронний навчальний посібник «Князі Русі-України. Історія України. 7 клас». URL:<https://tinyurl.com/mt64489c>

6. Вороної Анни Сергіївни, Смілянський навчально-виховний комплекс «Загальноосвітня школа I ступеня – гімназія імені В.Т.Сенатора» Смілянської міської ради. Електронний інтерактивний навчальний посібник «Держави Західної Європи у XVI — XVII ст.». URL: <https://tinyurl.com/4xknev68>

7. Творчої групи вчителів історії / керівник Трубін Юрій Юрійович, комунальна установа «Центр професійного розвитку педагогічних працівників» Черкаської міської ради Черкаської області; веб-сайт "Цифрове навчання: Історія України 9 клас". URL:<https://tinyurl.com/2s4cfzjb>

НАШІ ДОСЯГНЕННЯ

У 2022/2023 навчальному році проведено Всеукраїнську учнівську олімпіаду з історії. На III етапі (обласний рівень) переможцями стали учні:

- **Харченко Алла**, учениця 8 класу Чорнобаївської гімназії Чорнобаївської селищної ради

- **Сабадаш Катерина**, учениця 9 класу Перша міська гімназія Черкаської міської ради Черкаської області

- **Бурлака Назарій**, учень 10 класу Городищенського економічного ліцею Городищенської міської ради;

- **Присяжна Анастасія**, учениця 11 класу Золотоніської гімназії ім. С.Д. Скляренка Золотоніської міської ради.

На IV етапі Всеукраїнської учнівської олімпіади **Хорошковський Владислав**, учень 11 класу Черкаської

загальноосвітньої школа I-III ступенів №2 Черкаської міської ради, виборів III місце (учитель Кучіна Ірина Василівна).

ПРАВознавство

Цей освітній предмет є початковою юридичною дисципліною, яка сприяє формуванню уявлень у дітей про державно-правові аспекти. Учні дізнаються, що таке держава і державні права, як засоби впорядкування суспільних відносин, та вчаться їх використовувати у життєвих ситуаціях.

Якщо людина з дитинства буде знати, що вона має права, честь та гідність, то зможе впливати на суспільство і брати участь в розбудові незалежної і демократичної правової держави.

Зазначимо, що у 2022/2023 навчальному році проведено обласну учнівську олімпіаду з правознавства.

Найкращі знання показали:

1. **Паламарчук Владислав**, учень 9 класу Першої міської гімназії Черкаської міської ради.

2. **Ковальчук Марія**, учениця 10 класу Черкаського гуманітарно-правового ліцею Черкаської міської ради

3. **Лінінг Поліна**, учениця 11 класу Першої міської гімназії Черкаської міської ради.

Учителям при підготовці учнів до інтелектуальних змагань **потрібно звернути увагу на розв'язання ситуаційних задач.**

У 2023/2024 навчальному році програма курсу з правознавства буде спрямована на отримання знань, навичок, ставлень і ціннісних орієнтацій, необхідних людині для ефективного соціального функціонування, реалізації її життєвих цілей і завдань, забезпечення умов для формування елементів правової культури, правових орієнтирів та правомірної поведінки.

Ураховуючи важливість прав людини як головного компонента освітнього процесу, необхідно озайомлювати учнів/учениць із **Міжнародним Біллем прав людини**, що складається із Загальної декларації прав людини (1948), Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (1966) і Міжнародного пакту про соціальні, економічні і культурні права (1966). Потрібно проводити практичні заняття щодо застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950) та обов'язковості практики Європейського суду з прав людини в Україні. Особливо бажано ознайомитися із Конвенцією ООН про права дитини (1989.)

Навчальні програми:

Основи правознавства (*рівень стандарту*) для 9-х класів URL: <https://tinyurl.com/mrxb3c88>

Правознавство (профільний рівень) для 10-11 класів. URL: <https://tinyurl.com/2jabzkc3>

Рекомендовані матеріали для перегляду:

Онлайн-курс «Права людини в освітньому просторі» URL: <https://tinyurl.com/3k2h54k2>

ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА

Основним засобом навчання учнів предмету «Громадянська освіта» є підручники. Матеріали підручників дозволяють систематизувати знання, навчають розрізняти інформацію, сприяють розвитку та формують в учнів логічне та критичне мислення. Бажано використовувати завдання творчого та проблемного характеру, що спонукають учнів аналізувати та оцінювати інформацію.

Наголошуємо, що інтегрований курс «Громадянська освіта» базується на отриманих знаннях з інших предметів: всевітня історія, історія України, правознавство, економіка, тощо.

Навчальна програма:

Громадянська освіта (інтегрований курс) для 10 класу URL: <https://tinyurl.com/yztstash>

Рекомендовані матеріали для перегляду:

1. Методичні аспекти навчання учнів курсу «Громадянська освіта» URL: <https://tinyurl.com/3fx7j5rh>

2. Методичні матеріали для інтегрованого курсу Громадянська освіта. Тетяна PEMEX URL: <https://drive.google.com/file/d/1RgsN9YXI-VhiKz8TLNWa1e7E7E7TsjPrdc/view>

У своїй роботі педагогам рекомендуємо використовувати також електронний освітній цифровий ресурс переможця обласного конкурсу «Кращий ЕОР Черкаської області» **Неумитого Володимира Михайловича**, Звенигородський ліцей №1 Звенигородської міської ради Звенигородського району, дистанційні курси «Демократичне суспільство», 10 клас URL: <https://tinyurl.com/26dbycr6>

МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО

В умовах війни оновлення змісту освіти, змінилися форми та підходи до організації освітнього процесу, ставлення до системи оцінювання учнів тощо. Теперішня дійсність пов'язана з війною. Важливим завданням є поширення знань із МГП в суспільстві. Носіями знань в першу чергу стають освітяни. Надважливим кроком є розуміння та необхідність в застосуванні норм МГП в умовах збройного конфлікту, усвідомлення неприпустимості воєнних злочинів.

Поняття та термінологія які потрібно розуміти в МГП: «міжнародне гуманітарне право», «Червоний Хрест», «жертви війни», «військовополонений», «цивільне населення», «злочини проти людяності», «воєнні злочини» та ін., тісно пов'язаних із збройними конфліктами та правилами ведення війни.

Рекомендовані матеріали для перегляду:

• «Шість злочинів росії проти дітей» URL: https://armyinform.com.ua/wp-content/uploads/2023/03/children-booklet_a5-druk-1.pdf

• «Вивчаючи міжнародне гуманітарне право» URL: https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вивчаючи міжнародне гуманітарне право : навчально-методичний посібник для закладів середньої освіти / М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, Н. Хендель; за ред. радника президента Товариства Червоного Хреста України з міжнародного гуманітарного права, Т. Короткого. Київ, УГСПЛ; Одеса : Фенікс, 2019. 143 с.

2. Державний стандарт повної загальної середньої освіти URL: <https://tinyurl.com/3wntvnhm>

3. Закон України. « Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

4. Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році. Громадянська та історична освітня галузь (лист МОН від 19.08.2022 №1/9530-22) ». URL: <https://tinyurl.com/2efd5zpx>

5. Типові освітні програми(МОН України) URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi> (дата звернення : 24.05.23)

6. «Про загальнонаціональну хвилину мовчання, за загиблими внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України»: Указ Президента України від 16.03.2022 № 143/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1432022-41729>

Г. І. Савицька, Т. В. Бородай,

методисти лабораторії гуманітарних дисциплін комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

АКТУАЛЬНІ ВИМОГИ ДО НАВЧАННЯ ІНШОМОВНОГО СПІЛКУВАННЯ

Згідно із положеннями Закону України «Про освіту», завданнями розвитку освіти України є забезпечення глобальної конкурентоспроможності української освіти та підготовка випускників закладів загальної середньої освіти до успішної реалізації в будь-якій точці світу. Важливим на сьогоднішній день є зростання кількості українців, які володіють іноземною мовою. Виконання цього надважливого завдання можливе в умовах сьогодення, адже активно здійснюється розширення та посилення співробітництва України з європейськими країнами. Це у свою чергу ставить за мету покращення якості викладання іноземної мови у школі, вимагає введення більш ефективних методів та інноваційних підходів до змісту навчання іноземної мови.

Входження України у світовий освітній простір, модернізація системи освіти відкривають нові можливості, цілі та стратегії системи освіти загалом та шкільної освіти, у тому числі іншомовної, зокрема.

Впровадження нових Державних стандартів вимагає посилити роль іноземної мови як освітнього предмета, який дозволяє формувати та виховувати якості особистості, що забезпечують успішну соціалізацію та адаптацію в суспільстві. Під час навчання школярів іноземної мови необхідно створювати умови для їхньої соціалізації, розвивати особисті якості та формувати певний рівень соціальних умінь, що дозволило б їм розвинути та реалізувати свої здібності. Крім того, необхідно по можливості створювати умови для вивчення кількох іноземних мов (не тільки європейських), враховуючи багатомовність і полікультурність сучасного світу.

Вивчення іноземних мов у 2023/2024 навчальному році відбуватиметься за декількома Державними стандартами, типовими та модельними навчальними програмами, з переліком яких можна ознайомитись на сайті Міністерства освіти і науки України та ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти». Нагадаємо також про інформаційно-методичний кластер «НУШ: база середня освіта» (Мовно-літературна освітня галузь (іншомовна освіта)) на сайті КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», де розміщено нормативні документи, методичні матеріали щодо викладання іноземних мов у 5-6 класах Нової української школи (<https://sites.google.com/view/inoz-mov/>).

В останні роки у зв'язку з пандемією коронавірусу та воєнним станом в Україні заклади освіти були змушені перейти на онлайн-навчання. Нема сумніву в тому, що війна знищує нації, а освіта зміцнює їх. Як можуть вчителі допомогти своїм учням перебороти труднощі та агонію війни та створити безпечне навчальне середовище? Як війна впливає на всіх учасників освітнього процесу та як вона змінює їх, коли вони намагаються максимально нормалізувати процес навчання?

Спробуємо дати відповіді на ці запитання, враховуючи актуальні вимоги до навчання іншомовного спілкування.

Онлайн навчання як форма навчання з використанням технічних засобів для забезпечення рівного доступу до шкільної освіти та підтримки у навчанні для всіх учнів незалежно від місця їх перебування, дає вчителям нові можливості та вимагає нових підходів у розв'язанні проблем, що виникають. В цьому контексті більше уваги потрібно приділяти ефективній інтеграції технологій з навчанням, надзвичайно важливій ролі вчителя в цьому процесі та потребам учнів. В центрі уваги має бути питання інклюзії, яка може набувати різних форм.

Онлайн навчання в умовах війни, в тому числі й навчання іноземних мов, несе в собі цілий ряд викликів, які ми маємо подолати.

Насамперед – це виклики **соціальні**, пов'язані з обмеженнями у спілкуванні між вчителями та учнями, між учнями в учнівському колективі, відсутністю пристосованого робочого місця та підтримки з боку батьків. Як викладачі, так і учні, працюють в умовах підвищеної моральної напруги, пов'язаної з надзвичайними умовами війни, збільшенням навантаження та високою відповідальністю за захворювання фізичного та морального здоров'я всіх учасників навчального процесу.

Побороти ці труднощі допоможе організація онлайн навчання, в якому вчителі та учні перебувають в постійному контакті та вибудовують відчуття єдиної спільноти, де навчання проводиться в інтерактивній та захопливій формі, в якому співпраця та взаємна підтримка – запорука успіху. **Емоційний інтелект** виходить на перший план і його розвиток, набуття таких навичок як емпатія, вміння розв'язувати проблеми, долати труднощі, стійкість до стресів та самоконтроль, є одним з напрямків роботи вчителя іноземної мови.

Освітні виклики пов'язані насамперед з низьким рівнем комп'ютерних навичок вчителів та учнів, з відсутністю відповідного навчального контенту та надмірною кількістю інтернет-ресурсів, з низьким рівнем мотивації з боку і вчителів та учнів, що обумовлено високим рівнем стресу в умовах війни.

Знижений рівень внутрішньої мотивації – це один з найбільших викликів в умовах онлайн навчання. Потрібно створювати контент, який буде спонукати до взаємодії, допоможе з'ясувати та обговорити проблеми під час онлайн уроків, зміцнить взаємодію між учнями та вчителем та створить рівні для всіх умови навчання. Вчителі мають підтримувати постійний зв'язок з учнями, щоб уникнути почуття відстороненості та розгубленості. Рекомендуємо створювати онлайн-спільноти учнів та вчителів, які допоможуть відповісти на всі запитання.

Важливо розглядати процес навчання не як процес інформування, а як когнітивне та соціальне явище, плануючи яке потрібно моделювати не тільки зміст навчання, а й різноманітні моделі взаємодії, що допоможуть учням набутти навичок 21 століття, необхідних для їх успішного майбутнього. Згідно з модельною навчальною програмою «Іноземна мова. 5-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. кол. під кер. Зимомрі І.М.), «навички 21 століття

(або життєві компетентності) необхідні для ефективної соціальної діяльності та втілення власного потенціалу в освіті, кар'єрі та житті загалом. Незважаючи на те, що життєві компетентності інтегровано в кожний предмет, у процесі навчання і викладання іноземних мов вони набувають особливого значення»[5, с. 4].

У віртуальному класі вчитель виступає у ролі модератора та консультанта, тому навчання та оцінювання має надаватися в інший спосіб. Інновації у методах викладання мають бути спрямовані на заохочення учнів, концентрацію уваги та стимулювання їх активної участі в процесі навчання. *Гейміфікація* є одним з методів, що допомагає заохотити учнів до навчання та відновлює інтерес до здобуття знань.

Онлайн навчання – це гнучкий та ефективний процес, який дає можливість диференційованого підходу до різних вікових груп. Спілкування з учителем надзвичайно важливе для дітей початкової школи, водночас учні старшої школи готові до самостійної відповідальної роботи. Змішане навчання допоможе поєднати різні форми навчання та задовольнити потреби учнів в спілкуванні та спільній роботі, розвиваючи навички 21 століття, а саме: *креативність, оригінальність та ініціативність, лідерство та вміння жити в суспільстві, критичне мислення, уміння вчитися, спілкування, співпраця, соціальна відповідальність, розвиток емоційного інтелекту.*

Технологічні виклики в основному належать до нестабільної роботи інтернету та відсутності матеріального забезпечення учнів технічними засобами для участі у процесі онлайн навчання. Необхідно забезпечити відповідні платформи та ресурси для роботи та надати надійний доступ до інтернету всім учням незалежно від місця їх проживання. Важливо використовувати всі можливості, які надає інтернет та створювати нові освітні майданчики, що поєднують переваги онлайн та змішаного навчання.

Перехід на онлайн-навчання спричинив певні труднощі у процесі засвоєння навчального матеріалу учнями, які мають різний рівень предметної підготовки. Одним зі способів розв'язання цієї проблеми є організація диференційованого навчання. Пропонуємо **рекомендації** для вчителів іноземних мов щодо **організації диференційованого навчання школярів** з різними рівнями підготовки:

- Під час тренування на уроках іноземної мови навичок **аудіювання та читання** на базі одного і того ж тексту підручника можна пропонувати учням завдання, що вимагають від них різної глибини проникнення у зміст тексту: слабшим учням – завдання на розуміння основного змісту тексту, сильнішим – завдання на розуміння вибіркової інформації чи повне розуміння.

- Для розвитку навичок аудіювання та читання з повним або вибіркоким розумінням інформації у школярів зі слабкішим рівнем предметної підготовки, рекомендується перед прослуховуванням чи читанням тексту розібрати інструкцію до завдання, визначити його мету та обговорити стратегії, які необхідно буде застосувати при його виконанні.

- Також при роботі над аудіюванням зі слабкими учнями, можна використовувати скрипти аудіотекстів, залучаючи скрипти після прослуховування під час утруднень учнів, для знаходження ними правильних відповідей. З сильними учнями можна працювати на тому ж уроці з тим самим аудіотекстом без застосування скрипту.

- Під час розвитку **лексико-граматичних навичок та навичок читання** учням зі слабкішою предметною підготовкою можна пропонувати пазли з частин речень, які потрібно поєднати у повні речення. Разом з тим учні із сильнішою предметною

підготовкою можуть працювати з текстами, які містять ці складні речення, виконуючи завдання читання з вибіркоким чи повним розумінням. Як варіант: пазли з частин речень для слабкіших учнів можуть бути взяті з вже пройденого знайомого їм тексту, тоді як сильні учні отримають пазли з незнайомого тексту. У цьому випадку всі учні виконують те саме завдання, але на різному мовному матеріалі.

- Важливо також під час навчання іноземної мови школярів з різними рівнями предметної підготовки приділяти більше уваги індивідуалізації завдань та впроваджувати індивідуальні траєкторії навчання. При цьому важливо пам'ятати, що тренування у всіх видах мовленнєвої діяльності можна проводити у навчальний та позанавчальний час. Насамперед необхідно забезпечити учнів переліком Інтернет-ресурсів, на яких поряд з навчальними матеріалами з читання, аудіювання, говоріння та письма розміщено також записи художніх та документальних фільмів, телешоу, радіопередач, пісень тощо. На таких ресурсах школярі не тільки зможуть вибрати для читання та слухання тексти за цікавою для них тематикою, а й вибрати відповідний для них рівень складності тексту, оскільки навчальні матеріали на більшості подібних ресурсів заздалегідь розподілені за рівнями володіння мовою, що якнайкраще забезпечить диференціацію, дозволяючи слабшим учням вибрати матеріали рівня A2+, а сильнішим – матеріали рівнів B1 чи B2. Рекомендуємо використовувати наступні сайти: англійська мова – сайт Британської ради <https://www.britishcouncil.org.ua/english>, Кембриджського університету <http://surl.li/hbyvj>; німецька мова – сайт Гете-інституту <https://www.goethe.de/prj/dfd/d/tutorials/>, Deutsche Welle <https://www.dw.com/de/deutsch-lernen/s-2055>; французька мова – TV5monde <https://enseigner.tv5monde.com/>, RFI <https://francaisfacile.rfi.fr/fr/>.

Рекомендуємо учням та вчителям для подолання освітніх прогалин використовувати матеріали кластерів компенсаторної освіти на сайті КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради» (<http://oipop.ed-sp.net/>).

У 2023/2024 навчальному році радимо звернути особливу увагу на реалізацію в освітньому процесі виховного потенціалу навчального предмета «Іноземна мова» з метою формування в учнів почуття патріотизму, громадянськості, поваги до історичного минулого. Навчальною програмою передбачено досягнення учнями наступних особистісних освітніх результатів: сформованість якостей полікультурної особистості, яка володіє системою гуманістичних ціннісних орієнтацій, та здатна здійснювати міжособистісне спілкування в контексті діалогу культур; знання національно-культурних цінностей своєї країни та країни виучуваної мови; вміння представляти свою країну в умовах іншомовної міжкультурної комунікації.

Під час вивчення кожної теми навчальної програми необхідно створювати умови для формування в учнів психологічної готовності до міжкультурної комунікації, усвідомлення ролі іноземної мови в пізнанні світу.

Матеріали підручників та навчальних посібників з іноземних мов створюють умови для підготовки учнів до міжкультурного спілкування, знайомлять із цінностями культури країн, мови яких вивчаються, у діалозі з рідною культурою. Але важливе значення має також використання додаткових матеріалів та ресурсів, в тому числі й автентичних.

Важливо звернути увагу на формування в учнів моральних ціннісних орієнтацій, патріотизму та громадянськості, поваги до минулого українського

народу. Історична пам'ять має великий виховний потенціал, здатність зберігати оцінки подій минулого, які перетворюються у свідомості учнів на ціннісні орієнтири, що визначають їх дії та вчинки. Вагомість історичної пам'яті у тому, що вона є основою патріотизму і громадянськості, культурної наступності поколінь, національно-громадянської ідентичності, самоідентифікації, що консолідує суспільство.

Отже, основні завдання предметних спільнот вчителів іноземних мов області на 2023/2024 навчальний рік такі:

- вдосконалення освітнього процесу з навчального предмета «Іноземна мова» в закладах загальної середньої освіти відповідно до вимог стратегічних документів Міністерства освіти і науки України;
- подальша співпраця щодо опанування учнями умінь 21 століття, освоєння вчителями способів організації навчання учнів з широким використанням сучасних засобів комунікації, онлайн взаємодії, дистанційного та змішаного навчання та освітніх Інтернет-ресурсів;
- впровадження індивідуальних траєкторій навчання для школярів з різними рівнями предметної підготовки;
- методичний супровід зростання професійної компетентності вчителів;

- системне використання професійної рефлексії, планування та реалізація індивідуальних планів професійного розвитку;
- вдосконалення здатності творчо переосмислювати набуті знання, адаптація їх до сучасних соціальних потреб та потреб регіону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Cadre européen commun de référence pour les langues : apprendre, enseigner, évaluer. Volume complémentaire avec de nouveaux descripteurs. URL: www.coe.int/lang-cecr
2. Common european framework of reference for languages: learning, teaching, assessment. Companion volume with new descriptors. URL: www.coe.int/lang-cefr
3. Ferri F., Grifoni P., Guzzo T. Online Learning and Emergency Remote Teaching: Opportunities and Challenges in Emergency Situations. URL: <https://www.mdpi.com/2075-4698/10/4/86>
4. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. Київ: Ленвіт, 2003. 273 с.
5. Зимомря І. М., Мойсюк В. А., Трифан М. С., Унгурян І. К., Яковчук М. В. [Модельна навчальна програма «Іноземна мова. 5-9 класи» для закладів загальної середньої освіти](http://surl.li/bqjjpg). URL: <http://surl.li/bqjjpg>

В. В. Крижанівський,

завідувач лабораторії природничо-математичних дисциплін комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ПРАВИЛЬНИЙ ВИБІР УЧИТЕЛЕМ ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ – ЗАПОРУКА ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ТА НАСКРІЗНИХ УМІНЬ

Стара українська школа з кожним роком стає «меншою та легшою» на один клас. Наступного навчального року вже й шестикласники перейдуть під крило нового Державного стандарту базової середньої освіти. Цього року у них з'являється новий предмет природничої освітньої галузі – географія. Як і усі інші предмети чи інтегровані курси, які вивчаються у адаптаційному циклі 5-6 класів, географія підхоплює хвилю реалізації концепції Нової української школи на практиці. Багато педагогів-географів чекають змін, передбачених виконанням нового Державного стандарту, однак ці очікування різняться. Одні чекають позитиву у вигляді, наприклад, вільного вибору методів, форм чи прийомів при викладанні, інші – можливості обрання модельної навчальної та написання власної навчальної програм, яка буде повноцінним доповненням власного підходу до викладання та реалізації на повну багаторічного

педагогічного досвіду. Однак є й ті, які з острахом очікують змін і ніяк не наважуються виробити власне розуміння потреби реформування освіти та внесення змін у свою освітню діяльність.

Але у будь-якому разі відмінності між роботою за старим та за новим стандартами повинні педагогами згладжуватись, хоча б заради уникнення різких перепадів між їхньою діяльністю при переході до роботи у класах за новим Державним стандартом. Найперше, що потрібно зробити учителю для роботи – обрати ту модельну навчальну програму, яка найбільше підходить для нього, до його системи та стилю викладання. На сьогодні існує лише дві такі програми у зв'язку із сучасними подіями, які відбуваються у нашій державі. В майбутньому таких програм буде більше, і педагоги з різними підходами до освітньої діяльності зможуть зробити оптимальний вибір з більшого переліку модельних навчальних

програм з географії. Після обрання такої програми учитель повинен попрацювати над розробкою власної навчальної програми на основі обраної модельної. На це дійсно потрібен певний час, аби власний стиль викладання перенести на папір, оформити його у певну систему та перетворити на власний «стандарт», затверджений педагогічною радою навчального закладу. У майбутньому учитель буде мати ту програму, яку сам розробив, і яка допоможе йому в повній мірі реалізувати себе як педагога-інноватора, досвідченого учителя, в минулому обмеженого стандартизованою освітньою програмою.

Не менш значущим є також і вибір підручника, адже саме цей важливий засіб освітньої діяльності дозволить здобувачам освіти з легкістю поринути у світ навчання, виробити власну систему навчання та розвитку умінь і навичок. Тому до вибору підручника потрібно підійти з точки зору учня, аби йому було легко опрацьовувати навчальний матеріал, формувати ключові компетентності та наскрізні уміння.

Важливо не забувати і про використання сучасних цифрових технологій, які знаходяться на озброєнні нашої цивілізації чи не на найбільш очільному місці. Без сучасних технологій інформаційної комунікації сьогодні не обходиться жодна сфера діяльності людини, а на освіту ще й покладена місія навчити в повній мірі їх використовувати, впроваджувати у власне життя та активно застосовувати на практиці при вирішенні різноманітних проблем. Згідно з професійним стандартом вчителя закладу загальної середньої освіти, затвердженого Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України ще у 2020 році, педагогічний працівник повинен вільно володіти сучасними засобами інформаційно-комунікативних технологій та в повній мірі використовувати їх під час власної освітньої діяльності. Цього потребує сучасне суспільство зокрема та людська цивілізація в цілому і без цього важливого на сьогодні компонента неможливий розвиток людини як частини соціуму.

Щодо вибору різних видів навчальної діяльності

Педагогічний працівник повинен урізноманітнити проведення уроку за допомогою **вибору різних видів навчальної діяльності**. Тому весь свій професійний досвід і напрацьовані уміння учитель повинен направити саме на правильний і чіткий вибір практичної діяльності для проведення того чи іншого уроку з географії. Такий підхід повинен дати очікувані результати у вигляді розвитку у здобувачів освіти основних умінь та навичок, які дадуть змогу ширшому розвитку у них ключових компетентностей та наскрізних умінь. Якщо раніше географія містила лише практичні роботи, кількість та теми яких були нав'язані освітньою програмою, то згідно з новим Державним стандартом педагог може використати під час уроку необмежені види чи типи роботи, різні за змістом та формою роботи. Спільним результатом такого підходу, який вимагає від учителя вибору роботи на уроці, повинно стати чітке виконання Державного стандарту у розділі вимог до обов'язкових результатів навчання. Пропонуємо розглянути ті види навчальної діяльності, які, на нашу думку, можуть стати в нагоді учителю географії при структуруванні ним власних уроків.

1. Практична робота

1.1 На початку роботи повинна бути оголошена її мета, аби учні зрозуміли, навіщо потрібно виконувати її, вказати на практичне застосування отриманих результатів, провести аналогію із життєвими ситуаціями та побутом.

1.2. Учитель задає завдання (роздача завдань на папері, висвітлення завдань на екрані, запис на дошці, спрямування дітей на завдання в Інтернет-просторі за допомогою посилань чи кюар-коду), які діти виконують самостійно.

1.3. Дітей можна об'єднати в групи та розподілити між ними однакові чи різнотипні завдання; можливий варіант подачі різнорівневих завдань без об'єднання в групи.

1.4. Якщо тип завдання для дітей є новим, учитель допомагає учням з виконанням, підказує, організовує.

1.5. Запис роботи відбувається організовано, за певним типом (заздалегідь розробити правила оформлення разом з учнями – оформити у вигляді стенду, записати в зошити, роздати паперові варіанти, розмістити на сайті учителя);

1.6. У кінці роботи повинна відбутись рефлексія – захист роботи учнями, презентація учнями результатів, проведення дискусії при різнотипних завданнях між групами;

1.7. Практична робота може виконуватись дистанційно, однак для цього потрібно заздалегідь приготувати розробку в цифровому варіанті, врахувати можливості дітей, роздрукувати чи переписати у зошит, можливий варіант виконання у цифровому режимі.

2. Практичне заняття

2.1. На початку роботи повинна бути оголошена її мета, аби учні зрозуміли, навіщо потрібно виконувати її, вказати на практичне застосування отриманих результатів, провести аналогію із життєвими ситуаціями та побутом.

2.2. Учитель демонструє певний досвід чи експеримент, діти після спостереження над проведеним експериментом виконують поставлені завдання. Відбувається озвучення завдань, роздача завдань на папері, висвітлення завдань на екрані, запис на дошці, спрямування дітей на завдання в Інтернет-просторі за допомогою посилань чи кюар-коду).

2.3. Завдання учням потрібно підбирати таким чином, аби вони змогли пояснити побачене, проаналізувати певні дані і отримати певні результати.

2.4. Можлива постановка декількох завдань, які за принципом ланцюгової реакції повинні нагромаджуватись, а кінцевий результат повинен дати учням розуміння шляхів вирішення поставлених проблем.

2.5. Під час виконання даного виду роботи не рекомендується давати різнотипні завдання, однак можна об'єднувати учнів у групи. Але можливий варіант подачі різнорівневих завдань без об'єднання в групи.

3. Лабораторна робота

3.1. На початку роботи повинна бути оголошена її мета, аби учні зрозуміли, навіщо потрібно виконувати її, вказати на практичне застосування отриманих результатів, провести аналогію із життєвими ситуаціями та побутом.

3.2. Робота повинна включати в себе певні досліди чи експерименти. Потрібно наголосити, що дослід – це окремий вид роботи, покликаний пояснити якісь окремі функції чи процеси, певну властивість. Експеримент включає в себе низку дослідів з однієї тематики, покликаний пояснити певну групу властивостей, окремі явища чи процес.

3.3. Учитель задає завдання (висвітлення завдань на екрані, запис на дошці, спрямування дітей на завдання в Інтернет-просторі за допомогою посилань чи кюар-коду), які діти виконують самостійно;

3.4. Робота проводиться в лабораторних умовах, лише в очному форматі і під наглядом учителя;

3.5. Рекомендовано проводити роботу, об'єднавши учнів у групи.

3.6. Потрібно оформити (створити, прописати, скласти) разом з дітьми правила проведення дослідів.

3.7. Можливе проведення домашніх лабораторних робіт, однак в даному випадку потрібно підбирати безпечні досліди і завжди наполягати на участі батьків чи інших дорослих.

3.8. Робота не передбачає обов'язкових організованих записів, а покликана на практичну діяльність учнів, однак повинна містити у кінці обговорення отриманих результатів у вигляді рефлексії.

3.9. Якщо робота проводилась з об'єднанням учнів у групи та отриманням однакових завдань, то можливий перехресний захист результатів у вигляді дискусії.

4. Проєкт

4.1. Проводиться за заздалегідь підготовленими темами, адже теми, які були придумані спонтанно під час проведення уроку, не принесуть потрібного результату;

4.2. Потрібно скласти план проєкту, розробити усі етапи його проведення.

4.3. Проведення можливе із супроводом учителя, який виступатиме у ролі наставника.

4.4. По закінченню проєкту потрібно провести презентацію роботи, яка включатиме в собі не лише подачу результатів, але й опис безпосередньої діяльності за етапами.

4.5. Проєкти бажано проводити в груповій формі, аби етапи були розподілені між членами групи, при цьому захист і презентацію проєкту можна проводити групою чи індивідуально, визначивши певного учасника.

4.6. Кінцевим результатом проєкту є певний творчий продукт з питання, що вивчалось, – доповідь, презентація, буклет, письмова робота тощо.

5. Моделювання

5.1. Проводиться разом з учителем, який організовує та допомагає з роботою.

5.2. Результатом роботи виступає фізична чи абстрактна модель явища, процесу чи об'єкту.

5.3. Потрібно пам'ятати, що за умови виготовлення фізичної моделі моделювання потребує матеріальної бази, спеціальних інструментів, технічної оснастки;

5.4. Моделювання може проводитись і у цифровому режимі, для цього потрібно опанувати певним цифровим інструментом чи програмою.

5.5. Абстрактне моделювання передбачає створення уявної моделі певного об'єкта з детальним описом усіх його властивостей та можливостей, наприклад, модель підприємства.

5.6. Можливе групове проведення моделювання з участю усіх учнів класу, при цьому їх слід об'єднати в окремі групи.

5.7. Чителю задає завдання (показ готової моделі, висвітлення завдань на екрані, спрямування дітей на завдання в Інтернет-просторі за допомогою посилань чи кюар-коду), за яким діти створюють модель самостійно.

5.8. Можливе створення моделі за прикладом готової показової, також можливе створення моделі за певним описом чи розповіддю (при цьому можна роздати завдання у паперовому вигляді, написати на дошці, вивести на екран або озвучити самостійно).

6. Дослідження

6.1. Для дослідження обов'язково потрібно викласти гіпотезу, аби за результатами роботи потім її підтвердити чи спростувати.

6.2. Потрібно спланувати саме дослідження, розробити усі етапи його проведення.

6.3. Проведення дослідження можливе із супроводом учителя на уроці, який виступатиме у ролі наставника.

6.4. Дослідження можна проводити і в домашніх умовах, індивідуально чи в групах, однак в даному випадку потрібно підбирати безпечні досліди чи експерименти і завжди наполягати на участі батьків чи інших дорослих.

6.5. Дослідження повинно включати в себе низку дослідів чи експериментів з певної тематики.

6.6. У кінці дослідження потрібно провести презентацію роботи, яка включатиме в собі не лише подачу результатів, але й опис безпосередньої діяльності за етапами.

6.7. Дослідження бажано проводити в груповій формі, аби етапи були розподілені між членами групи, при цьому захист і презентацію можна проводити групою чи індивідуально, визначивши певного учасника.

6.8. Можливе поетапне представлення результатів в кінці проведення кожного етапу, при цьому презентація повинна бути лаконичною, наприклад, у вигляді відео.

6.9. Можливий такий варіант проведення групових досліджень – однакові теми для різних груп, або різні теми для різних груп. При першому варіанті можливий перехресний захист.

7. Квест

7.1. Можливе проведення в реальному часі в межах класу, школи, шкільного подвір'я. Також можна проводити в Інтернет-просторі веб-квест.

- 7.2. Квест потребує попередньої підготовки.
- 7.3. Квест потребує формування етапів/точок/зупинок і підготовка завдань на кожному з них.
- 7.4. Завдання на різних зупинках можуть доповнювати один одного, і в кінці буде вихід на один загальний результат; або ж завдання будуть незалежними і в кінці буде декілька результатів.
- 7.5. Завдання бажано урізноманітнювати на різних зупинках, аби учасникам було цікавіше.
- 7.6. Для квесту в реальному часі бажано формувати команди дітей аби він перетворився в певне змагання; нагородою при цьому можуть бути оцінки, звільнення, призи, сертифікати.
- 7.7. Веб-квести варто створювати розраховуючи на індивідуальну участь, для цього рекомендується створювати окремих сайт чи сторінку на сайті учителя або навчального закладу.
- 7.8. Квест на повітря слід проводити, враховуючи погодні умови та можливість перебувати окремих учнів на природі.

8. Екскурсія

- 8.1. Проводиться з метою показати на практиці застосування певних знань чи донести певну інформацію не за партою у школі, а у природі, в побуті, в музеї, на підприємстві тощо.
- 8.2. Може проводитись фізично в очному режимі так і віртуально.
- 8.3. За умови проведення фізичної екскурсії обов'язково перед її початком потрібно провести з учнями інструктаж щодо правил поведіння.
- 8.4. Можна долучати батьків, аби вони допомогли з організацією дітей.
- 8.5. Перед екскурсією потрібно також повідомити мету заходу, вказати її значущість та відношення до теми, яку вивчають.
- 8.6. У ході екскурсії потрібно завжди звертати увагу на ті моменти, які діти повинні опрацювати відповідно заявленої теми.
- 8.7. Якщо екскурсія має комплексний характер, можна охопити декілька тем, або ж звертати увагу на інші моменти, які не стосуються даної теми, але потрібні будуть в майбутньому.

9. Похід

- 9.1. Похід – це навчальна діяльність, яка схожа на комплексну екскурсію, однак проводиться з метою вирішення різноманітних проблем, пов'язаних із навколишнім середовищем;
- 9.2. Під час походу учасники повинні вирішувати певні проблеми і життєві ситуації, а вчитель повинен допомагати знаходити оптимальні шляхи їх вирішення;
- 9.3. Потрібно звертати увагу на пошук шляхів вирішення не однотипних, а різних проблем.
- 9.4. У поході важливо розподілити певні функції між учасниками – відповідальні за збір речей, харчування, вогнище тощо.
- 9.5. Можна долучати батьків, аби вони допомогли з організацією дітей.
- 9.6. Результатом походу може бути також і певні збори матеріалу – гербарій, колекції, фотографії тощо.

10. Інсценування

- 10.1. Розвиває у дітей уміння декламувати, грати певні ролі, бути соціальним, розвиває лідерські якості, допомагає зрозуміти практичність певних знань.
- 10.2. Можливе відтворення певних процесів чи явищ – Сонячна система, атом, молекула, клітина, вплив сили Коріоліса тощо;
- 10.3. Діти фізично розминаються, розвивають різноманітну моторику, яка характеризує певні явища та процеси.
- 10.4. Можлива підготовка з формуванням сценарію, розподіл ролей завчасно.
- 10.5. Коли відбувається спонтанне інсценування, дітям потрібно пояснити суть заходу, чітко вказати правила і визначити ролі.
- 10.6. Паралельно з грою ролей діти можуть отримувати завдання, які можна вирішити за допомогою розуміння процесу чи явища; в такому разі інсценування повинно паралельно озвучуватись учителем.

11. Лекція

- 11.1. Передбачає сприйняття інформації від учителя чи запрошеного лектора.
- 11.2. Під час лекції діти повинні занотовувати почуту інформацію, роблячи своєрідний конспект – для цього можна застосувати певні елементи стенографії чи навчитись користуватись диктофоном.
- 11.3. Лекція повинна супроводжуватись наочністю у вигляді плакатів, фотографій, презентації, відео.
- 11.4. Проводиться з метою навчити дітей уважно слухати та сприймати багато інформації за короткий проміжок часу.

Підсумовуючи, слід наголосити, що саме правильний вибір учителем практичної діяльності для проведення того чи іншого уроку, в майбутньому забезпечить позитивні результати у вигляді сформованих та розвинених умінь та навичок, які повинні сформувати ключові компетентності та наскрізні уміння.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державний стандарт базової середньої освіти. Затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 року №898.
2. Пометун О.І. Теорія і практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи* : збірник праць / за заг. ред. О.В. Овчарук. Київ, 2004. С. 16-25.
3. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи / кол. авт. : Гриневич Лілія, Елькін Олександр, Калашнікова Світлана, Коберник Іванна, Ковтунець Володимир, Макаренко Оксана, Малахова Олена, Нанаєва Тетяна, Усатенко Галина, Хобзей Павло, Шиян Роман; Міністерство освіти і науки України. Київ, 2016.
4. Професійний стандарт за професією «Вчитель закладу загальної середньої освіти». Затверджений Наказом Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 23 грудня 2020 року №2736-20.

О.М. Козлова,

методист лабораторії природничо-математичних дисциплін комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

РОЛЬ ТА МОЖЛИВОСТІ МАТЕМАТИКИ У НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

Навчання у 2022/2023 навчальному році відбувалося в умовах воєнного стану, а тому рік був складним для всіх учасників освітнього процесу. **Пріоритетними напрямками освітньої діяльності були і залишаються:**

- продовження реформи загальної середньої освіти відповідно до Концепції «Нова українська школа», впровадження у 5-6 класах нового Державного стандарту базової середньої освіти;
- організація освітнього процесу після вимушеного переривання його звичного перебігу, викликаного військовою агресією російської федерації на території нашої держави;
- організація навчальної діяльності здобувачів освіти в умовах поєднання різних форм організації освітнього процесу;
- посилення національно-патріотичного виховання, формування громадянської позиції, просвіти з питань особистої безпеки;
- психологічна допомога учасникам освітнього процесу.

У 2023/2024 навчальному році продовжується поетапне впровадження нового Державного стандарту базової середньої освіти, що забезпечує реалізацію Концепції Нової української школи, і перехід на нову модель навчання у 6 класі. Організація освітньої діяльності у 5-6-х класах закладів загальної середньої освіти здійснюватиметься відповідно до законів України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року (схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 № 988-р, Державного стандарту базової середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 р. №898 (<http://surl.li/kenu>)).

У 6-му класі заклади освіти продовжують працювати за розробленою на основі типової освітньої програми для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти, затвердженої наказом МОН №235 від 19.02.2021 (<https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovoyi-osvitnoyi-programi-dlya-5-9-klasiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti>) освітньою програмою для адаптаційного циклу базової середньої освіти (5-6) класи), вносячи за потреби зміни та уточнення.

Заклади освіти продовжують працювати за модельними навчальними програмами математичної освітньої галузі, які було обрано для адаптаційного циклу 5-6 класу, без нагальної потреби не змінюючи їх.

Для реалізації обраної модельної навчальної програми/ навчальної програми заклад освіти використовує навчальні матеріали авторських колективів, які здійснюють підтримку відповідних модельних навчальних програм авторськими навчальними матеріалами, які за підсумками експертизи отримали гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України». Постійно оновлювані переліки таких матеріалів розміщено у відкритому доступі на сайті Державної установи «Інституту модернізації змісту освіти».

Модельні програми забезпечують зв'язок між очікуваними результатами, змістом навчання й різновидами навчальної діяльності. Вони не дають конкретних пояснень щодо викладання предмета, тому є широкий простір для авторської думки та креативу під час створення навчальних матеріалів. Тож будь-який авторський колектив чи окремі вчителі можуть розробляти навчальну програму й навчальні матеріали на основі модельної програми.

Автори модельної навчальної програми перетворюють орієнтири для оцінювання зі стандарту освіти в очікувані результати навчання, а також визначають зміст та різновиди навчальної діяльності.

Очікувані результати навчання – це результати, яких учні мають досягти на певному етапі освітнього процесу. У модельній програмі результати навчання вибудовуються в певній логічній послідовності. І це *головне завдання модельної програми*, а саме, визначити послідовність досягнення очікуваних результатів, наприклад, у розрізі розділу чи теми. Мається на увазі, що автори програми мають продумати, у якій логічній послідовності відбуватиметься оволодіння темою.

Отже, модельні навчальні програми призначені для упорядкування логіки та послідовності отримання результатів навчання. Ця логіка далі має розкриватися в навчальних програмах. Модельна програма не є остаточною, не з нею вчитель іде в клас. Педагог іде до дітей із баченням не просто досягнення очікуваних результатів, а з прив'язкою цих результатів до певного часового проміжку. Причому цей проміжок – не рік, пів року чи семестр, а кожен урок. Це фіксується в навчальній програмі.

Часто під час розроблення навчальних програм заклад бере за основу модельну програму, злегка адаптувавши її до своїх потреб. Проте це не зовсім правильно, оскільки такий підхід не враховує всіх переваг навчальних програм. Експерти рекомендують насамперед звертатися до першоджерел – відповідних законів та стандартів, а вже потім брати до уваги модельні навчальні програми. Адже жодна модельна навчальна програма не має достатньо інформації для того, щоби створити дієву навчальну програму. Модельна програма мусить бути конкретизована в навчальній програмі.

Насамперед у модельних навчальних програмах не зазначається необхідна кількість годин на викладання тої чи іншої теми. І лише вчитель розуміє, які теми треба викладати для повторення та закріплення вже пройденого, а які уроки будуть спрямовані на формування абсолютно нових знань та умінь.

На основі модельної та/або затвердженої педагогічною радою навчальної програми предмета вчитель складає календарно-тематичне планування з урахуванням навчальних можливостей учнів класу.

Календарно-тематичне та поурочне планування здійснюється вчителем у довільній формі, у тому числі з використанням друкованих чи електронних джерел тощо. Формат, обсяг, структура, зміст та оформлення календарно-тематичних планів і поурочних планів-конспектів є індивідуальною

справою вчителя. Встановлення універсальних стандартів таких документів у межах закладу загальної середньої освіти міста, району чи області є неприпустимим. **Автономія вчителя** має бути забезпечена академічною свободою, включаючи свободу викладання, свободу від втручання в педагогічну, науково-педагогічну та наукову діяльність, вільним вибором форм, методів і засобів навчання, що відповідають освітній програмі, розробленням та впровадженням авторських навчальних програм, проєктів, освітніх методик і технологій, методів і засобів, насамперед методик компетентнісного навчання.

Те саме стосується й оцінювання: як часто й що саме оцінювати. Автори модельної навчальної програми можуть дати лише загальні рекомендації, а не конкретні відповіді. Натомість школа може працювати згідно з внутрішнім планом річного оцінювання, відповідно до якого кожен учитель розробляє систему оцінювання свого предмета. В оцінюванні школа спирається на свої принципи і стандарти оцінювання.

Є ще один нюанс – неможливо створити навчальну програму, не орієнтуючись у змісті обраного для викладання підручнику. Проте вчитель може не задовольнитися одним підручником, використовувати одразу кілька чи доповнювати їх авторськими матеріалами. Особливо це стосується класів, де діти мають різний рівень підготовки, у тому числі інклюзивних.

Рекомендуємо на початку навчального року провести діагностування рівня опанування учнями навчального матеріалу, яким вони оволодівали в умовах воєнного часу самостійно або із використанням технологій дистанційного навчання, визначити необхідність організації традиційного повторення вивченого матеріалу за минулий рік, запровадити «коригуюче навчання». Це дозволить з'ясувати навченість учнів, їхню готовність до засвоєння нового змісту, а також допоможе визначити оптимальні умови для планування й організації подальшого освітнього процесу. У календарно-тематичному плануванні на початку навчального року необхідно визначити достатню кількість навчального часу для повторення і проведення діагностування результатів навчання за попередній рік. Спосіб діагностування залишкових результатів навчання вчитель обирає самостійно. Результати діагностування не підлягають обліку і не враховуються під час оцінювання за перший семестр. Діагностування в перші тижні навчання доцільно проводити з використанням різномірних завдань:

- завдання на упізнання навчального змісту, його відтворення по пам'яті чи за наданим зразком;
- завдання на застосування знань або способів дії у типових ситуаціях;
- завдання на відтворення відомого шляху міркування або застосування засвоєного способу дії у ситуації, яка дещо відрізняється від типової;
- завдання на творче застосування навчального досвіду в ситуаціях, наближених до життєвого контексту, для виконання яких потрібно самостійно відшукати шлях розв'язання проблеми, дібрати доступну інформацію і пристосувати її до наданої умови, поєднати й доцільно використати елементи знання чи вміння з інших тем, оцінити об'єкт чи явище.

Результати діагностування доцільно використати для коригування календарно-тематичного плану вивчення предмета/інтегрованого курсу. Залежно від готовності здобувачів освіти оволодівати програмовим матеріалом учитель може розширити (збільшити) тематичний блок «Повторення (за попередній навчальний рік)» для подолання виявлених утруднень і відповідно ущільнити програмовий матеріал, який

має вивчатися або опрацювати нові тематичні блоки, але перші уроки, виділені на опрацювання теми, присвячувати повторенню тих тем попереднього класу, на яких базується вивчення нової теми. Відтак, календарно-тематичний план протягом навчального року може змінюватися залежно від результатів навчального поступу учнів.

Враховуючи особливі освітні умови, пропонуємо рекомендації щодо організації навчання математики під час війни:

1. Доцільно насамперед з'ясувати, де перебуває дитина. Це допоможе вчителю надалі спланувати свою діяльність і краще розуміти поведінку своїх учнів. Пропонуємо провести опитування у чаті класу. Місцеперебування учнів визначає можливість їх навчання на даний час. Доцільно періодично проводити такі опитування, оскільки ситуація може постійно змінюватися. Крім того, бажано на початку року з'ясувати у батьків, чи є учні, що мають ПТСР (пост травматичний стресовий розлад).

2. Перші тижні нового навчального року доцільно присвятити повторенню. Події, свідками яких стали учні, спричинили стрес. Тож навіть те, що учні знали, вони могли забути. І на відновлення цих знань, умінь і навичок знадобиться час. *Перший тиждень* — адаптація до нових умов. Цей тиждень потрібен для того, щоб адаптувалися учні, вчитель, щоб учитель зміг простежити закономірності виходу всіх або частини учнів на синхронні онлайн уроки і спланувати свою роботу надалі. *Другий тиждень* буде більш продуктивний, бо склад класу стане стабільнішим і можна буде досягнути кращих результатів у повторенні. Після повторення бажано провести діагностичну роботу і на її основі скоригувати календарне планування. Крім того, доцільно кожного уроку більше часу приділяти повторенню.

3. На перших уроках необхідно виробити і обговорити з учнями *алгоритм дій у разі повітряної тривоги*. І кожен урок розпочинати з коротких правил, як мають діяти учні. Якщо йдеться про традиційне навчання, то в учнів можливі різні реакції на сирену (відчуття холоду, тремтіння, скутого тіла тощо). Одним із найдієвіших прийомів саморегуляції при підвищеній тривозі у зв'язку зі збудженням під час сирени є відтворення її своїм голосом. Дозвольте учням (особливо перші рази) з певного встановленого вчителем моменту супроводжувати цей звук власним голосом. Це може бути іронічний звук, він може бути зі своєю мелодією чи може бути зовсім своїм буркотінням «собі під ніс». Це можна робити як під час сирени, так і після неї — наприклад зробити конкурс на найсмішніший, чи найзліший, чи найнезвичайніший тип сирени (тобто кожен вигадує свій звук, який йому до вподоби). Якщо ці голосові вправи з'єднати з будь-якими активними рухами у бомбосховищі, то позитивний вплив буде більш виражений. Таким чином людина отримує контроль над стресовою ситуацією і легше повертається в стан спокою, оскільки нервова система може себе врегулювати завдяки цим простим прийомам. Також повільне дихання та ковтання (навіть жуйка чи невеличкі ковтки води) є універсальними та дієвими засобами, які врегулюють збуджену нервову систему.

4. Дистанційне навчання може містити *асинхронну і синхронну складові*. Але потрібно розуміти, що учні потребують зараз синхронної складової (а саме спілкування зі знайомими учнями і вчителями). Але, оскільки під час синхронного онлайн уроку учні можуть як приєднуватися, так і від'єднуватися, то кожен урок фактично має містити як синхронну (онлайн урок в режимі реального часу), так і асинхронну складову (самостійне ознайомлення з теорією і розв'язування вправ за допомогою підготовлених учителем матеріалів чи

з використанням різноманітних онлайн платформ). Синхронні онлайн уроки можуть записуватись учителем і надаватися всім учням класу до них доступ для повторного перегляду. Але у такому випадку ці файли краще не висилати у чат, а одразу завантажувати на YouTube, робити його доступним лише за покликанням і давати учням покликання на це відео. Варто зазначити, що запис відео завжди знижує активність учнів на синхронних уроках. Тож, доцільно, хоча б на перший час, відмовитися від саме такого формату взаємодії. Повторення матеріалу рекомендується робити у різних формах (бесіди, опитування, вікторини, тестові роботи навчального характеру, доповіді тощо).

5. Постійний стрес, тривога, страх, панічні атаки, нервова напруга, відсутність спілкування, невизначеність у завтрашньому дні, зміна настрою, проблеми зі здоров'ям, неможливість впливати на ситуацію, апатія — все це призводить до травмування психіки. Варто усвідомити, що зараз учні не відчувають себе у безпеці і не можуть контролювати ситуацію, що звісно впливає на їхню розумову діяльність, активність та емоційний стан. Тож бажано, щоб уроки були місточком між їх стабільним минулим і мінливим теперішнім. Доцільно вкраплювати в кожен урок математики вправи на дихання чи вправи для тіла (вправи для стабілізації емоційного стану учнів). Такі вправи дуже корисні для учнів, оскільки вони позитивно впливають не лише на загальний емоційний стан учнів, а й на можливість їх працювати на уроці, адже стрес, в якому перебувають учні, негативно позначається на когнітивних процесах.

6. Оскільки в умовах стресу можливий регрес, то учні можуть забувати терміни, таблицю множення, правила виконання дій тощо. У будь-якому класі після вправ для стабілізації емоційного стану доцільно запропонувати учням дуже легкі вправи на усні обчислення, вправи на розпізнавання геометричних фігур тощо для включення їх у процес навчання. Актуалізацію опорних знань у таких умовах можна проводити не у вигляді опитування, а у вигляді завдань на встановлення відповідності. Наприклад, завдання на відповідність між терміном і його означенням тощо.

7. Бажано, щоб *чергувалися теоретична і практична частини уроку засвоєння нових знань*. Тобто, теоретичний матеріал розбивається на блоки і одразу після першого блоку пропонується декілька вправ на застосування, потім переходять до другого блоку теоретичного матеріалу і вправам на його застосування і т. ін. Травматичний стан ускладнює сприйняття абстрактних понять. Тож виклад матеріалу має супроводжуватися значною кількістю наочностей. Причому бажано, щоб вони були різного виду. Наприклад, для 5 класу під час вивчення звичайних дробів це може бути реальне печиво, що поділене на частини, малюнок торта та малюнок круга, поділеного на сектори. Візуалізація навчальних текстів забезпечується використанням комп'ютерних презентацій, відео, програмних засобів навчального призначення (бібліотеки електронних наочностей, GRAN, GeoGebra, Desmos Calculator тощо) для графічного аналізу функцій, побудови їх графіків, розв'язування систем рівнянь і нерівностей, для знаходження площ фігур, обмежених графіками функцій, побудови перерізів геометричних тіл, обчислення об'ємів тіл обертання, для організації дослідницької, проєктної діяльності тощо. Вони корисні для унаочнення абстрактних математичних понять, різних граничних переходів. Супровід навчальних текстів новими інформаційними технологіями дає змогу викликати інтерес до навчання математики, активізувати навчально-пізнавальну, дослідницьку, проєктну діяльність учнів, посилити самостійність в

опануванні компетенціями. Учням зараз може бути важче сприймати геометричний матеріал. Тож бажано залучати їх до конструювання фігур та виконання різних дій над ними, наприклад перегинання паперового кута під час вивчення бісектриси або дослідження перерізів просторових тіл, що були зліплені з пластиліну тощо. Взагалі, перегинання паперу — оригінальний і цікавий для учнів підхід до розв'язування задач, основні поняття якого — пряма, точка і прямокутний або квадратний аркуш паперу. З допомогою перегинання аркуша можна робити всі операції, що й лінійкою, циркулем та олівцем. Учні з **цікавості розв'язують такі задачі:**

- За допомогою перегинання аркуша паперу проведіть через дану точку пряму, перпендикулярну (паралельну) даній прямій.

- З паперу вирізано трикутник. Як за допомогою перегинання трикутника провести: 1) бісектрису кута трикутника; 2) медіану, проведenu до даної сторони; 3) висоту, опущену з даної вершини (якщо кути при двох других вершинах гострі)?

- З паперу вирізано прямокутник. Як за допомогою перегинання отримати з нього квадрат, сторона якого дорівнює меншій стороні прямокутника?

8. Дистанційне навчання передбачає дотримання особливих вимог до теоретичного матеріалу. Ось деякі з них.

- Навчальний матеріал має враховувати особливості освітньої діяльності сучасних учнів: краще засвоюють структурований, візуалізований навчальний матеріал; орієнтуються на практичне використання знань; зосереджені на конкретних навчальних цілях; потребують систематичного зворотнього зв'язку — роботи у групах, обміну досвідом тощо.

- Особливістю практико орієнтованого навчання математики є укрупнення навчального матеріалу. Рекомендується не віддаляти в навчальному часі вивчення аналогічних, схожих понять, взаємно обернених тверджень, операцій, що сприятиме цілісності знань.

Важливі особливості:

- Групування завдань за спільними способами розв'язання (ідеями, планами) та систематизація навчального матеріалу значно покращуватиме застосування математики до розв'язування задач, зокрема практичного змісту.

- Інтеграція змісту — важлива вимога до навчання математики. Наразі суттєве посилення внутрішньої предметних (алгебра, алгебра і початки аналізу, планіметрія, стереометрія) і міжпредметних (математика та інші навчальні предмети, математика і різні галузі діяльності) зв'язків. У змісті математики мають бути посилені зв'язки між алгеброю і геометрією, планіметрією і стереометрією. Йдеться про взаємопроникнення геометричних методів і образів у алгебру, і навпаки; про геометричну інтерпретацію алгебраїчних залежностей і аналітичне тлумачення геометричних фактів. Дієвими інтеграційними чинниками є відомості про математичні методи, зокрема метод координат. Інтегрований підхід має передбачати виокремлення тих типових практичних ситуацій, для розв'язування яких найчастіше використовують ту чи іншу математичну модель.

9. Дистанційне навчання має бути орієнтованим на застосування математики в реальних практичних ситуаціях, в майбутній професійній діяльності, під час вивчення інших шкільних предметів, що передбачає: виділення практичних ситуацій, для розв'язання яких найчастіше використовують дану математичну модель; застосування методу математичного моделювання; вироблення вмінь досліджувати математичні моделі реальних процесів та проводити найпростіші обчислювальні експерименти із використанням

інформаційних технологій; збільшення питомої ваги прикладних текстових задач та задач на моделювання просторових форм за їх кількісними характеристиками. Наприклад, практичними ситуаціями з теми «Коло і круг. Геометричне місце точок» можуть бути такі: відшукання центра предметів, що мають форму круга; обчислення довжин кіл предметів, що мають форму круга, та їх площ за радіусами і діаметрами та навпаки; знаходження висоти, глибини, відстані; облаштування предметів на місцевості (клумб, ділянок землі, ковзанок тощо), що мають форму круга; знаходження місця для об'єкта (автобусної зупинки, залізничної станції, криниці, мосту, бази відпочинку тощо), де йдеться про рівність певних відстаней. Дистанційне навчання ефективне, якщо забезпечуватиметься прикладна спрямованість навчання математики, яка здебільшого реалізується під час розв'язування задач практичного змісту. Математичні задачі є моделями відповідних задач практичного змісту. Вироблення вмінь застосовувати математичні знання на практиці передбачає, щоб розв'язання суто математичних задач (М) і задач практичного змісту (П) не віддаляти в навчальному часі, а максимально наближувати і розглядати як взаємно обернену діяльність. Пропонуються пари задач, де спочатку розв'язують задачу математичну (М), а потім її використовують як модель під час розв'язування задачі практичного змісту (П). Наприклад:

(М) Точки A, B, C лежать на прямій лінії. Відстань між точками A і B дорівнює 10 см, а між точками A і C — 6 см. Знайдіть відстань BC . Розгляньте два випадки.

(П). Три школи розміщено по прямій лінії. Відстань між школами № 1 і № 2 дорівнює 5 км, а між школами № 1 і № 3 — 4 км. Якою може бути відстань між школами № 2 і № 3?

Потім, розв'язуючи різні задачі практичного змісту, учні виконують зворотню дію — переходять від даної практичної задачі до геометричної, яка є її моделлю, розв'язують її та інтерпретують отриманий результат. Тобто, розв'язання геометричних задач і задач практичного змісту розглядається як взаємно обернена діяльність: (М) \Leftrightarrow (П). У процесі такої діяльності учні приходять до розуміння того, що один і той самий математичний факт може використовуватись як модель для розв'язання різних практичних задач і, навпаки — різні за сюжетом практичні задачі можуть зводитися до однієї математичної моделі.

10. В умовах російсько-української війни виникає нагальна необхідність переосмислення зробленого і здійснення системних заходів, спрямованих на посилення патріотичного виховання дітей та молоді. Потрібно звертати увагу учнів на українських математиків, на їхній внесок у розвиток науки. Отримання відомостей про видатних земляків виховує гордість за свою Батьківщину, рідний край. Одним із таких прикладів може стати біографія академіка Всеукраїнської академії наук Михайла Пилиповича Кравчука, якого 1938 р. безпідставно репресували і заслали на Колиму, де він і загинув. На його пам'ятнику в Києві написано девіз його життя: «Моя любов — Україна і математика». Учням бажано якомога більше розповідати про справжніх патріотів України. Важливою складовою частиною патріотичного виховання, яка в часи воєнного стану набуває пріоритетного значення, є військово-патріотичне виховання, зорієнтоване на формування у зростаючої особистості готовності до захисту України, розвиток бажання здобувати військові професії тощо. Для того, щоб збільшити потенціал математики у формуванні в учнів громадянської відповідальності, необхідно частіше включати в зміст уроку задачі, що викликають почуття гордості за рідну країну і стосуються державності, символів, столиці,

традицій, визначних місць, здобутків українського суспільства чи його національних цінностей тощо. А також задачі про права і обов'язки громадянина України, права людини і механізми їх захисту, права дитини; роль законів у житті суспільства і готовність свідомо приймати і добровільно виконувати існуючі закони; сутність демократії, демократичні цінності, демократичну державу і активну участь громадян в її житті, роль ЗМІ у суспільному житті; громадянську ідентифікацію, прийняття суспільних рішень і форми участі громадян у житті громади і суспільства в цілому, контроль громадян над владою; вмотивованість до суспільно значимих дій і вчинків, уміння передбачати наслідки своїх дій і вчинків, усвідомлення власної відповідальності за все навколишнє, необхідність допомагати іншим; основи співпраці та спілкування з іншими людьми, шляхи розв'язання конфліктних ситуацій, толерантне ставлення до інших людей; систему загальнолюдських і національних цінностей, повагу до державних символів, історії, культури; необхідність засвоєння системи знань, зокрема історичних і політико-правових; про сутність ринкових відносин, економічні чинники розвитку демократичного суспільства.

11. У більшості учнів спостерігається регрес, тож розв'язування задач варто почати з дуже простих для учнів. І навіть на простих задачах доцільно залучати учнів до моделювання (створення скороченого запису умови задачі, малюнку, таблиці чи схеми). Дуже важливий зворотний зв'язок: сигнальні картки, опитування, перевірка завдань, аналіз роботи над помилками.

12. Варто враховувати, що пам'ять у учнів зараз працює не так, як у мирний час, тож, якщо ви бачите, що учням все складніше і складніше дається розв'язування задач, пропонуючи завдання на відпрацювання застосування формул, можна навіть розміщувати підказки чи формули на дошці чи слайді. Для збереження мотивації та активності учнів під час дистанційного навчання потрібно забезпечувати динаміку синхронних онлайн уроків. Бажано пропонувати учням різноманітні, але не важкі завдання в різних формах. Доцільно пропонувати значну кількість усних завдань. Це можуть бути завдання на знаходження зайвого, на знаходження помилки вже в готових міркуваннях чи способах розв'язання, на озвучування різних способів розв'язання задачі тощо. В нагоді стануть різноманітні електронні платформи, що надають одразу зворотний зв'язок учням, і які дають змогу вчителю бачити статистику проходження уроків чи вправ учнями. Крім того, певна частина завдань мають бути присвячені повторенню раніше пройденого матеріалу.

13. Зараз учням дуже не вистачає комунікації з однолітками. Тож, під час навчання (чи то традиційного чи то дистанційного) важливо пропонувати роботу в парах і групах. У дистанційному форматі поділ на класи і групи можна здійснити за допомогою сервісу Zoom або Google Meet. У парі і групі учні можуть ознайомлюватися з новим матеріалом, обговорювати чи застосовувати його, розв'язувати різноманітні завдання тощо.

14. Якщо на уроці вчитель пропонує громіздке завдання, то бажано, щоб його розв'язували декілька учнів (ланцюжком). У такому випадку більша кількість учнів є активними. Крім того, такі завдання можна розібрати з учнями на уроці (але не записувати) і запропонувати записати їх розв'язання як домашнє завдання. Але за цих умов на наступному уроці учні мають мати змогу звірити своє розв'язання з іншими (наприклад, з тим, що вчитель виведе на слайд).

15. Організувати себе деяким учням дуже важко, тим більше під час війни. Обсяг домашніх завдань зараз має бути дуже виваженим. Задля

підвищення мотивації можна пропонувати учням творчі завдання чи на конструювання. Наприклад, можна запропонувати учням створити картину за допомогою різноколірних прямих, а потім виміряти вертикальні кути (чи внутрішні односторонні) або ж кути утворених трикутників, вписати прямокутні трикутники, спробувати знайти тригонометричні функції гострих кутів цього трикутника тощо. Учні за останній час звикли до гаджетів, тож домашнє завдання може пропонуватись у вигляді виконання вправ на різноманітних оболонках або на онлайн платформах. Варто зауважити, що якщо вчитель пропонує учням мінімальне домашнє завдання, то зворотний зв'язок дуже важливий (опитування, перевірка завдань, аналіз роботи над помилками тощо). Для економії часу вчителя доцільно використовувати як домашню роботу завдання на різноманітних електронних платформах, що надають одразу зворотній зв'язок учням, і які дають змогу вчителю бачити статистику проходження уроків чи вправ учнями (наприклад, онлайн платформа GIOS чи ВШО).

16. Довготривалий синхронний онлайн формат навчання призводить до звикання учнів до того, що нібито вчитель не контролює їхні дії на уроці. Часто учні виконують дії «на автоматі», а іноді й лише тоді, коли просять саме їх. Тож, щоб покращити сприйняття учнів, бажано якомога частіше залучати їх до активної діяльності та розвивати в них процеси самоконтролю. Як можна сприяти розвитку самоконтролю учнів під час онлайн навчання? Навчіть учнів ставити будильник на визначений час, щоб не спізнюватися на ваші синхронні онлайн уроки або допоможіть їм зробити нагадування в Google календарі. У проміжках між завданнями пропонуйте учням запитання для самоконтролю. Це може бути одне чи декілька запитань на слайді, на які учень має дати відповіді сам собі, наприклад: «Чи зрозумів задачу?», «Чи записав її у зошит?» (іноді можете пропонувати учням давати відповіді на такі запитання в чаті). Пропонуйте учням наприкінці виконання деяких завдань малювати для себе спідометри самооцінки (наприклад, хай учні намалюють, наскільки вони вважають активним себе під час виконання цього завдання або як вони оцінюють складність цієї задачі для себе). Іноді за бажанням учні можуть ділитися значеннями на своїх спідометрах. Корисними є вкраплення різноманітних завдань на уважність. А також нагадування учням, що іноді задачу потрібно прочитати повільніше або декілька разів, або ж розбити її на підзадачі і т.д. Обов'язкова прикидка чи перевірка після отримання відповіді. Чудово розвиваються навички самооцінки в процесі виконання самостійних робіт навчального характеру. Тобто зараз переважати можуть не самостійні задля оцінки, а своєрідні випробування сил кожного учня. За такої умови це можуть бути 2 — 3 легких вправи, які учні виконують самостійно, наприклад, на початку онлайн уроку, потім звіряються з правильними відповідям, що надаються вчителем, і виставляють собі самостійну оцінку (учні можуть не озвучувати цю оцінку). В умовах війни самостійні роботи і різноманітні тести мають бути короткотривалими (до 10 хв), не важкими і їх основне призначення — запустити процеси самоаналізу, самооцінки, самокорекції в учнів.

17. Обов'язковим компонентом закінчення уроку має стати рефлексія, за допомогою якої вчитель зможе з'ясувати рівень розуміння класом теми, виокремити учнів, яким потрібна допомога та скоригувати свою методику. Наприклад, учитель може запропонувати учням поставити нлічку на мішені, що характеризуватиме його діяльність на уроці.

Водночас значення математичної освіти під час війни обумовлюється такими чинниками:

Здатність аналізувати, критично мислити найкраще розвивається в процесі навчання математики. В сучасних умовах, коли війни супроводжуються пропагандами, важливо, щоб людина вміла перевіряти та співставляти факти, аналізувати, робити власні висновки, наводити контрприкладі тощо.

- Після війни потрібно буде відбудовувати економіку, що неможливо зробити без ґрунтовних знань з математики майбутнього покоління.

- Тривалі перерви у вивченні математики призводять до втрати певних навичок. Найпродуктивнішим є систематичне навчання математики.

- Математичний апарат є необхідним для вивчення й інших галузей. Без наявності певного рівня математичних компетентностей учнів ускладнюється вивчення інших галузей надалі.

На вивчення математики припадає 3 — 9 годин на тиждень. Тобто, до війни учні найчастіше зустрічалися з учителем математики. Цей учитель знає учнів досить добре (іноді на рівні з класним керівником) і досить часто за рахунок цього може надати суттєву психологічну підтримку учням. Не варто сподіватися, що невдовзі навчання повністю відновиться у традиційному форматі (вже три роки навчання відбувалося в змішаному форматі, спершу через коронавірус, а тепер через війну, а потім точно буде відбудова). Скоріше за все, змішане навчання буде все більш і більш затребуване. Доцільно не втікати від проблеми, що постають перед учителями і навчальними закладами, а намагатися знайти шляхи їх вирішення. Тобто, вчителям математики доцільно дослідити, як можна організувати навчання математики зараз, щоб воно було цікавим, продуктивним і не так виснажувало всіх учасників навчального процесу.

Вчителі математики області активно працюють над створенням цифрових матеріалів для організації освітнього процесу. Про це свідчить участь у щорічному обласному конкурсі електронних цифрових ресурсів: подано 54 роботи, з них 26 нагороджено дипломами. Хочеться відзначити, що рівень якості представлених до розгляду робіт з кожним роком зростає.

Отже, освітнє середовище навчання математики у Новій українській школі має бути організованим таким чином, щоб учні відчували себе активними його учасниками, а не пасивними споживачами завдяки використанню новітніх методів, форм, засобів і технологій навчання, дати змогу дитині відчувати успіх, повірити у свої сили, створити спільноту, що навчається, атмосферу безпеки, поваги та взаємодії, де вчитель піклується про учня і допомагає йому/їй розвиватися.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бурда М., Васильєва Д. Особливості навчання математики в умовах воєнного стану (методичні рекомендації). Журнал «Математика в рідній школі», № 4 - 5, 2022.
2. Державний стандарт базової загальної освіти : постанова КМУ від 30.09.2020 № 898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text>
3. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року : розпорядження КМУ від 14.12.2016 № 988-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-p>
4. Навчальна програма не має копіювати модельну: що спільного й різного в цих програмах. URL: <https://nus.org.ua/articles/navchalna-programa-nemaye-kopiyuvaty-modelnu-shho-spilnogo-j-riznogo-v-tyyh-programah/>

А. М. Северинова,

методист лабораторії природничо-математичних дисциплін комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ОСНОВИ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ФІЗИКИ І АСТРОНОМІЇ

Наразі в Україні підготовка до нового навчального року ведеться на засадах постійної комунікації між МОН, МВС, ОВА, управліннями і департаментами освіти, керівниками закладів освіти. Адже внаслідок збройної агресії російської федерації та оголошення продовження воєнного стану існує загроза життю і здоров'ю усіх учасників освітнього процесу. Тому основне завдання закладів освіти полягає в організації навчання в безпечному освітньому середовищі.

Організація освітнього процесу може здійснюватися в очному і дистанційному режимах, або за змішаною формою, що поєднує очний і дистанційний режими. Таке поєднання можливе, зокрема, для різного виду занять (практичні, лабораторні заняття проводяться в очному режимі, лекційні – в дистанційному). Або для різних груп одного класу: частина учнів класу навчаються очно, інша – дистанційно в асинхронному режимі, з можливістю надання учням підтримки шляхом проведення консультацій в синхронному режимі. При цьому для учнів визначається черговість очного та дистанційного навчання з метою забезпечення рівних умов для здобуття освіти.

Вивчення фізики у 2023-2024 навчальному році у 7-9 класах закладів загальної середньої освіти здійснюватиметься за програмою «Фізика. 7-9 класи», яка була затверджена наказом Міністерства освіти і науки України № 804 від 07.06.2017 URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programi-5-9-klas-2017.html>

У 8-9 класах з поглибленим вивченням фізики можна користуватися навчальною програмою з фізики для 8-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням фізики, затвердженою наказом Міністерства освіти і науки України від 17.07.2013 № 983. Програму розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/fizika1.pdf>;

Фізика як фундаментальна наука про природу ставить перед собою завдання сформулювати в учнів 7-9 класів цілісне уявлення про фізичні явища й пропедевтику фізики як науки. Цим обумовлено вивчення в кінці базового курсу фізики (9 клас) розділу «Рух і взаємодія. Закони збереження», у якому акцентується увага на універсальному характері та фундаментальності законів збереження в природі та цілісності фізичної картини світу. На прикладі класичної механіки формується уміння оцінювати межі застосування фізичних законів і теорій. У старшій школі буде логічне продовження вивчення механіки.

Навчання фізики і астрономії у 10-11 класах у закладах загальної середньої освіти здійснюватиметься згідно з Типовими освітніми програмами закладів загальної середньої освіти III ступеня (наказ МОН № 408 від 20.04.2018 у редакції наказу МОН № 1493 від 28.11.2019):

- «Фізика і Астрономія. 10-11» (рівень стандарту та профільний рівень), авторського колективу під керівництвом Ляшенка О.І. URL: <https://mon.gov.ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>;

- «Фізика 10-11» (рівень стандарту та профільний рівень) авторського колективу під керівництвом

Локтева В. М. має рівень стандарту та профільний рівень URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/fizika-10-11-avtorskij-kolektiv-pid-kerivnicztvom-lokteva-vm.pdf>

- «Астрономія» (рівень стандарту та профільний рівень) авторського колективу під керівництвом Яцківа Я.Я. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/astronomiya-avtorskij-kolektiv-pid-kerivnicztvom-yaczkiva-ya-ya.pdf>

Програма «Фізика і астрономія 10 -11 класи» авторського колективу під керівництвом О. І. Ляшенка поєднує фізичний і астрономічний компоненти, не втрачаючи при цьому своєрідності кожного з цих складників. У такому разі можливе послідовне або паралельне вивчення фізичного і астрономічного складників, а розподіл годин між ними здійснюється відповідно до навчальної програми; у навчальному плані зазначається один предмет («**Фізика і астрономія**»).

У додаток до свідоцтва про здобуття повної загальної середньої освіти виставляється одна оцінка; у класному журналі облік здійснюється окремо для фізичного і астрономічного складників, семестрова/річна оцінка виставляється на сторінці фізики з урахуванням тематичних оцінок з астрономії.

Ті заклади освіти, що обрали навчальні програми «Фізика. 10 -11 класи» авторського колективу під керівництвом В. М. Локтева та «Астрономія. 10-11 клас» авторського колективу під керівництвом Я. С. Яцківа, в робочих навчальних планах і журналах записують окремі предмети «Фізика» і «Астрономія».

У додатку до свідоцтва про здобуття повної загальної середньої освіти зазначається **два предмети: «Фізика», «Астрономія».**

Вибір навчальних програм з фізики та астрономії з двох запропонованих варіантів здійснюється вчителем та затверджується рішенням педагогічної ради освітнього закладу і відображається в освітній програмі закладу освіти і навчальному плані.

Підхід до викладання матеріалу поступово змінюється орієнтуючись на сумарний кінцевий результат. Власне саме від підібраних вчителем форм і методів навчання залежить рівень сформованості ключових компетентностей здобувачів освіти. Варто особливу увагу приділяти підбору компетентнісних, практико-орієнтованих завдань, ситуативних вправ для розуміння учнями потреби набутих знань у різноманітних життєвих ситуаціях. Варто сконцентрувати увагу не на тому «що вивчати», а на тому «для чого це потрібно вивчати» й розумінню того, які сформовані компетентності це дасть на «виході». Власне це і є основи компетентнісного підходу.

Надано більшу свободу вчителю щодо вибору тем і форм виконання навчальних проєктів, лабораторних робіт. Зазначений у навчальній програмі «Фізика. 7-9 класи», розподіл годин між розділами є орієнтовним. За необхідності, і виходячи з наявних умов навчально-методичного забезпечення, учитель має право самостійно змінювати обсяг годин, відведених програмою на вивчення окремого розділу, в тому числі змінювати порядок вивчення розділів.

У пояснювальній записці до навчальної програми 7 – 9 класів вказано, що всі перераховані роботи вчитель повинен провести, але залежно від виду, призначення та рівня складності лабораторної роботи окремі з них він може не оцінювати. (У 7 – 9 класах це можуть бути роботи: «Ознайомлення з вимірювальними приладами. Визначення ціни поділки шкали приладу», «Дослідження коливань нитяного маятника», «Вимірювання маси тіл методом зважування», «Дослідження пружних властивостей тіл», «Складання та випробування електромагніту», «Вивчення характеристик звуку» тощо.)

Оцінювання рівня оволодіння учнем узагальненими експериментальними вміннями та навичками здійснюється не лише за результатами виконання фронтальних лабораторних робіт, а й за іншими видами (експериментальні завдання, домашні досліді й спостереження, навчальні проекти, конструювання, моделювання тощо), що дають змогу їх виявити. Тому, якщо учень був відсутній на уроці, на якому виконувалась фронтальна лабораторна робота, що підлягає обов'язковому оцінюванню, відпрацьовувати її в позаурочний час не обов'язково.

При оцінюванні рівня володіння учнями практичними вміннями та навичками під час виконання фронтальних лабораторних робіт, експериментальних задач, робіт фізичного практикуму враховуються знання алгоритмів спостереження, етапів проведення дослідження (планування дослідів чи спостережень, збирання установки за схемою; проведення дослідження, знімання показників з приладів), оформлення результатів дослідження - складання таблиць, побудова графіків тощо; обчислювання похибок вимірювання (за потребою), обґрунтування висновків проведеного експерименту чи спостереження.

Обов'язковим при оцінюванні є врахування дотримання учнями правил техніки безпеки під час виконання фронтальних лабораторних робіт чи робіт фізичного практикуму.

У 7 – 9 класах окремі лабораторні роботи та додаткові експериментальні роботи можна виконувати як учнівські навчальні проекти.

Якщо вчитель вибирає виконання обов'язкових лабораторних робіт як навчальний проект, то доцільно перенести урок «Захист навчальних проектів» з кінця теми у відповідне місце календарного планування після лабораторної роботи, де заслухати звіт учнів про результати домашнього дослідження або про хід та результати лабораторної роботи, а у випадку виконання додаткової експериментальної роботи перенести уроки «Навчальний проект» «Захист навчальних проектів» з кінця теми у відповідне місце календарного планування і на одному уроці роботи виконати, а на наступному заслухати звіт учнів.

Ефективним засобом, що забезпечує формування предметної та ключових компетентностей учнів на уроках фізики, є **розв'язування задач, про** що наголошено в програмах.

Розв'язування задач – це творчий процес. Підходів до тієї чи іншої задачі може бути багато. Ще більше можна запропонувати способів розв'язання для різних задач з однієї теми. Але з усієї різноманітності способів розв'язування задач можна виділити спільні підходи, узагальнювати окремі етапи розв'язування і встановити певну послідовність

Вибір правильної методики виконання будь-якої роботи є визначальним чинником її успішного завершення. Розв'язування задач з фізики, звісно, не є винятком цього правила. Звичайно, не існує універсальної методики розв'язування задач, яка давала б гарантований результат у всіх випадках. Проте все ж таки практика свідчить про те, що під час розв'язування задач середнього та достатнього рівнів складності учням і необхідно дотримуватися певного алгоритму,

який не дає відповіді на запитання задачі, але дозволяє спрямувати процес її розв'язування у правильному напрямку.

Визначальним показником для оцінювання вміння розв'язувати задачі є їх складність, яка залежить від:

- кількості правильних, послідовних, логічних кроків та операцій, здійснюваних учнем; такими кроками можна вважати вміння (здатність):
 - усвідомити умову задачі;
 - записати її у скороченому вигляді;
 - зробити схему або малюнок (за потреби);
 - виявити, яких даних не вистачає в умові задачі, та знайти їх у таблицях чи довідниках;
 - виразити всі необхідні для розв'язку величини в одиницях СІ;
 - скласти (у простих випадках - обрати) формулу для знаходження шуканої величини;
 - виконати математичні дії й операції;
 - здійснити обчислення числових значень невідомих величин;
 - аналізувати і будувати графіки;
 - користуватися методом розмірностей для перевірки правильності розв'язку задачі;
 - оцінити одержаний результат та його реальність.
 - раціональності обраного способу розв'язування;
 - типу завдання (з одної або з різних тем (комбінованого), типового (за алгоритмом) або нестандартного).

Оцінювання навчальних досягнень учнів 7 – 9 класів проводиться відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України № 1222 від 21.08.2013 «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти».

Оцінювання навчальних досягнень учнів 10 – 11 класів проводиться відповідно до наказу МОНмолодьспорту від 30.08. 2011 року № 996 «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти»

У рекомендаціях Державної служби якості освіти України «Абетка для директора» сказано, що для оцінювання окремих видів робіт учнів учитель має розробити критерії оцінювання результатів навчання учнів, які ґрунтуються на критеріях, затверджених МОН, а також враховують особливості вивчення теми (обсяг годин на вивчення, кількість обов'язкових робіт), освітню програму закладу освіти, компетентнісний підхід до викладання навчального предмета (інтегрованого курсу), форму організації учнів на навчальному занятті (групова, індивідуальна, фронтальна, колективна), використання інших, крім класно-урочної, форм організації освітнього процесу та форм роботи з учнями: дистанційного, змішаного, ко-оперативного (групового) навчання. Виходячи з цього вчитель може використовувати критерії оцінювання, затверджені МОН під час перевірки теоретичних знань, вміння розв'язувати задачі, виконання лабораторних та експериментальних робіт. Власні критерії розробляє при оцінюванні навчальних проектів (якщо вони виконуються не як лабораторна робота) та при організації нетрадиційних форм організації навчальних занять.

Перед початком вивчення чергової теми вчитель повинен ознайомити учнів з тривалістю вивчення теми (кількість занять); кількістю й тематикою обов'язкових робіт і термінами їх проведення; умовами оцінювання. До обов'язкових видів робіт можуть належати: лабораторні роботи, роботи фізичного практикуму, залік, конференція, самостійна та контрольна роботи.

Відповідно до інструкції з ведення класного журналу 5-11(12)-х класів загальноосвітніх навчальних закладів, затвердженої наказом Міністерства освіти

і науки України № 496 від 03.06.2008, тематична оцінка виставляється до класного журналу в колонку з написом «Тематична» без зазначення дати. Орієнтована кількість тематичних оцінювань наведена в *календарному плануванні*.

За результатами тематичного оцінювання виставляється семестрова оцінка у відповідні колонки «I (II) семестр», а річне оцінювання здійснюється на підставі семестрових або скоригованих семестрових оцінок. При виставленні семестрової оцінки мають враховуватися динаміка особистих навчальних досягнень учня (учениці) з предмета протягом семестру, важливість теми, тривалість її вивчення, складність змісту тощо. Річна оцінка не обов'язково є середнім арифметичним від оцінок за I та II семестри. При виставленні річної оцінки мають враховуватися: динаміка особистих навчальних досягнень учня (учениці) з предмета протягом року; важливість тем, які вивчалися у I та II семестрах, тривалість їх вивчення та складність змісту; рівень узагальнення й уміння застосовувати набуті протягом навчального року знання тощо.

Учні мають право на підвищення семестрової оцінки. Скоригована семестрова оцінка виставляється без дати в колонку з написом «Скоригована» поруч із колонкою «I (II) семестр». Колонки для виставлення скоригованих оцінок відводяться навіть за відсутності учнів, які виявили бажання їх коригувати. Семестрові та річні роботи, як окремі підсумкові роботи, не проводяться.

Річна оцінка виставляється до журналу в колонку з надписом «Річна» без зазначення дати не раніше ніж через три дні після виставлення оцінки за II семестр і не пізніше 6 робочих днів після завершення II семестру, на основі семестрових або скоригованих семестрових оцінок. Наприклад:

04	07	Поточні	27	28	...	I семестр	Скоригована	...	II семестр	Скоригована	Річна
/	/		/	/	...						
09	09		09	09	Тематична						
	н	8 7 8 8	7	7		7			8		8
	9	8 9 9 9	8	9		9			8		8
	7	9 7 8 8	н	8		8			7	8	8
	7	7 8 7 8	н/7	7		7	8		6	7	7
	н	н н н н	н	н/а		н/а	6		6		6
	н	н н н н	н	н/а		н/а			н/а		н/а

Коригування результатів річного оцінювання здійснюється за результатами повторного семестрового оцінювання (одного або двох семестрів), що проводиться відповідно до письмових завдань, що мають охоплювати зміст усіх тем, вивчених упродовж відповідного семестру, та графіка, що затверджується наказом керівника загальноосвітнього навчального закладу. За наслідками коригування результатів річного оцінювання видається відповідний наказ керівника загальноосвітнього навчального закладу. (Наказ МОН України № 762 від 14.07.2015 у редакції наказу МОН України № 621 від 08.05.2019).

Для учнів, які не мають річної оцінки (не атестовані) з будь-яких причин, за рішенням педагогічної ради та відповідного наказу керівника навчального закладу річне оцінювання проводиться в серпні-вересні.

Із метою недопущення перевантаження учнів та раціонального використання часу контрольні роботи (заміри, діагностичні роботи тощо), що організуються керівництвом навчального закладу, мають проводитися під час запланованих вчителем письмових робіт і містити завдання лише з теми, яка вивчається. У таких випадках учитель позбавляється необхідності проводити повторні письмові роботи.

Потрібно звернути увагу на такі моменти:

- у семестрі має бути не менше однієї письмової (контрольної) роботи з фізики.
- кожен учень повинен мати не менше 2-х зошитів (для класних і домашніх робіт; лабораторних (експериментальних) робіт);
- контрольні (письмові) роботи можуть виконуватися як в окремому зошиті, так і на окремих аркушах;
- зошити/аркуші для письмових і лабораторних робіт мають зберігатися у кабінеті фізики, а в разі відсутності такого – в учителя протягом усього навчального року.
- бал за ведення робочих зошитів у журнал не виставляється.

Кабінет фізики навчального закладу повинен відповідати вимогам Положення про навчальні кабінети (наказ МОН України № 601 від 20.07.2004) та Положення про навчальні кабінети з природничо-математичних предметів загальноосвітніх навчальних закладів (наказ МОН молодьспорту № 1423 від 14.12.2012 року).

Наказом МОН України № 1088 від 15.10.2015 р. затверджено «Методичні рекомендації щодо забезпечення кабінетів фізики засобами навчання та обладнанням», наказом МОН № 574 від 29.04.2020 р. затверджено Типовий перелік засобів навчання та обладнання для навчальних кабінетів і STEM-лабораторій.

В перелік основних документів кабінету входять:

- акт-дозвіл на проведення занять у кабінеті фізики;
- паспорт кабінету фізики;
- журнал проведення інструктажів з безпеки життєдіяльності; інструкція з безпеки для кабінету фізики;
- інвентарна книга;
- матеріальна книга.

Звертаємо увагу на обов'язкове виконання вимог наказу

Міністерства освіти і науки України № 304 від 18.04.2006 зі змінами відповідно до наказу №1514 від 22.11.2017 «Про затвердження Положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності в закладах, установах, організаціях, підприємствах, що належать до сфери управління Міністерства освіти і науки України», інструктивно-методичних матеріалів «Безпечне проведення занять у кабінетах природничо-математичного напрямку загальноосвітніх навчальних закладів» (Лист МОН молодьспорту України № 1/9-72 від 01.02.2012), «Правил безпеки під час проведення навчально-виховного процесу в кабінетах (лабораторіях) фізики та хімії загальноосвітніх навчальних закладів», затверджених наказом Міністерства надзвичайних ситуацій України № 992 від 16.07.2012 та «Методичних матеріалів щодо організації навчання і перевірки знань, проведення інструктажів з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності» (Лист МОН № 1/9-319 від 16.06.2014).

Згідно наказів та матеріалів проводяться такі інструктажі:

- первинний інструктаж із безпеки життєдіяльності на початку занять у кабінеті (на першому уроці кожного навчального року). Запис про проведення первинного інструктажу робиться в окремому журналі реєстрації інструктажів із безпеки життєдіяльності, який зберігається в кабінеті;
- первинний інструктаж із безпеки життєдіяльності перед початком кожної лабораторної роботи, роботи фізпрактикуму, який реєструється в журналі обліку навчальних занять на сторінці предмета в розділі про запис змісту уроку. (Примірні інструкції для проведення даного інструктажу наводяться у зошитах для лабораторних робіт);
- позаплановий інструктаж із безпеки життєдіяльності у разі порушення учнями вимог

нормативно-правових актів з охорони праці, що може призвести чи призвело до травм, аварій, пожеж, у разі нещасних випадків за межами закладу освіти під час проведення екскурсій. Реєстрація позапланового інструктажу проводиться в журналі реєстрації інструктажів, що зберігається в кожному кабінеті;

- цільовий інструктаж із безпеки життєдіяльності з учнями у разі організації позанавчальних заходів (олімпіади, екскурсій).

Реєстрація проведення цільового інструктажу здійснюється у журналі реєстрації інструктажів.

Під час проведення первинного інструктажу з безпеки життєдіяльності на початку занять у кабінеті учнів потрібно ознайомити з інструкцією з безпеки для кабінету фізики, яка розміщена на стенді, затверджена наказом директора освітнього закладу і повинна оновлюватись не рідше як один раз на 5 років (лист МОН України № 1/9-498 від 17.07.2013).

В умовах дистанційного або змішаного навчання для виконання практичної частини програми учитель може використовувати матеріали веб-ресурсів або створювати власні на зазначених платформах:

- URL: <https://prirodnichi-nauki.webnode.com.ua> – відеоуроки й лабораторні роботи;

- URL: <https://phet.colorado.edu/> - інтерактивні симуляції, онлайн лабораторні роботи;

- лабораторія МАНЛаб пропонує дистанційну й очну фахову методичну і технологічну допомогу у виконанні лабораторних робіт й в організації STEM-навчання. URL: <https://stemua.science/>.

- URL: <http://www.virtulab.net/> - освітні інтерактивні роботи дозволяють учням проводити віртуальні експерименти з фізики, як у тривимірному просторі, так і у двовимірному -

- URL: <https://www.myphysicslab.com/>, симуляції з фізики які анімуються у режимі реального часу й доступні до взаємодії;

- URL: <https://www.vlab.co.in/>, забезпечує віддалений доступ до лабораторій з різних дисциплін науки й техніки;

- URL: <https://www.youtube.com/channel/UJCT4Q6OtA5R0qIOR1KqzXcww> - цифрова лабораторія «В-Pro – Все для освіти!»;

- URL: <https://www.golabz.eu/> - портал містить найбільшу колекцію онлайн-лабораторій та випробувальних інтерактивних додатків.

Для викладання астрономії вчителям доступні такі ресурси:

- для ведення спостереження з реальних телескопів. URL: <https://www.slooh.com/>.

- для демонстрації зоряного неба у режимі реального часу. URL: <https://stellarium.org.uk/>.

- сервіс <https://worldwidetelescope.org/> містить реальні знімки космічних об'єктів.

Рекомендуємо використовувати в своїй роботі такі надбаннями педагогів області:

1. Інтерактивний дидактичний матеріал «Мандрами світлового променя», Степанець С.А., Стоколос О.О., учителів КЗ «Степанецький ліцей - опорний заклад загальної середньої освіти» Степанецької сільської ради об'єднаної територіальної громади. URL: <https://svstepa90.wixsite.com/biology-physics>

2. Вебсайт «Фізика 8 клас. Зміна агрегатних станів речовини» Аністратенко О.І., учителя фізики Чорнобаївської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №1 Чорнобаївської селищної ради. URL: https://drive.google.com/drive/folders/1NUc9SF5T70LBoict9qOt-Oc5qx7GY7XI?usp=share_link

3. Цифровий ресурс «Фізичний турнір «Плавання» для 7 клас Борсенко О.М., учителя фізики Соколівського опорного ліцею Жашківської міської ради. URL: https://drive.google.com/drive/folders/1RLDPHJEK_xppVqvTCAgANgWYsnHvWXFw?usp=share_link

4. Методичний відеоальманах «Використання сервісів WordArt, Linolt, Padlet, Miro, OneNote, OurBoox,

BookCreator, GoogleForms у роботі вчителя фізики. Відеоуроки» Гавриш О.М., вчителя фізики Дмитрівського навчально-виховного комплексу «загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів – дошкільний навчальний заклад» Новодмитрівської сільської ради Золотоніського району. URL: https://drive.google.com/drive/folders/1MQA7uDuTuhzJmXk9HfJBtk5XwwYsKgt?usp=share_link

5. Мультимедійний засіб «Інтерактивна карта. 7 клас, Взаємодія тіл. Сила» Яценко І.П., учителя фізики та астрономії Звенигородської опорного закладу загальної середньої освіти імені Тараса Шевченка Звенигородської міської ради Звенигородського району Черкаської області. URL: https://drive.google.com/drive/folders/1vtquBWQokl3t0ld5tgAmeCJ--LO-M4xm?usp=share_link

6. Цифровий ресурс «Впровадження елементів STEM – освіти при викладанні фізики. Світлові явища» Богданець Л.М., Куценко С.С., вчителів фізики Золотоніської спеціалізованої школи №1 Золотоніської міської ради. URL: https://drive.google.com/drive/folders/1anl-SHJghvuoh-mfRH4agfqjYoHQJrS3?usp=share_link

7. Електронний освітній ігровий ресурс «Розробка підсумкового бінарного уроку (фізика — хімія 7 клас)» Осауленко В.П., Шаповал Т.Л., вчителів Комунального закладу «Бобрицький ліцей» Бобрицької сільської ради. URL: <http://surl.li/esyhi>

8. Електронний навчальний посібник для учнів 9 класу з теми «Гравітація» Логин В.М., учителя фізики Домантівського навчально-виховного комплексу «загальноосвітня школа І – ІІІ ступенів – дошкільний навчальний заклад» Новодмитрівської сільської ради Золотоніського району. URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1JVCUUhkm7b4M9G2nOYLQmAo5vqhzmqn23?usp=sharing>

Пропонуємо до використання також посібники (розташовані на сайті інституту), а саме:

1. «Інформаційні STEM-картки до тижня природничих наук» творчого колективу (керівник Галета О.С.) НВК «Ліцей - загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів «Лідер» Смілянської міської ради Черкаської області.

2. «Використання комп'ютерної симуляції для демонстрації фізичного експерименту» Чуйко О.В., учителя фізики НВК «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №3-колегіум» Смілянської міської ради Черкаської області.

3. Фізика. Збірник компетентнісних завдань 7-9 клас : навчальне видання / А.М.Северинова (голова авт. кол.) та ін. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2019. 160 с.

4. Перевернуте навчання як одна з ключових тенденцій освітніх технологій: Матеріали обласної Інтернет-конференції. Черкаси: ЧОІПОПП ЧОР, 2020. 49 с.

5. Северинова А.М., Якуша Л.Г. Фізика на кухні. Експеримент в домашніх умовах. Програма курсу за вибором з фізики для 8 класу. Черкаси: ЧОІПОПП, 2021. 16с.

6. [STEM на уроках фізики 7-9 клас: методичний посібник / А.М.Северинова \(голова авт.кол.\) та ін. Черкаси: ЧОІПОПП, 2022. 88 с.](#)

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів з фізики 7–9 класи: URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/onovlennya-12-20177-fizika.doc>

2. Організація дистанційного навчання в школі методичні рекомендації. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2020/metodichni%20recomendazii-dustanciynya%20osvita-2020.pdf>.

3. Як вивчити фізику. URL: <https://buki.com.ua/news/yak-vyvchyty-fizyku/>

4. На урок. URL: <https://naurok.com.ua/naukovo-metodichniy-pidhid-do-rozvv-yazuvannya-zadach-z-fiziki-102692.html>

А. М. Северинова,

методист лабораторії природничо-математичних дисциплін комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ЯКІСНА ХІМІЧНА ОСВІТА - ВАЖЛИВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ УСПІШНОЇ ОСОБИСТОСТІ

*Країна, що випереджає решту світу в хімії,
буде також попереду у багатстві і процвітанні.*

Вільям Рамзай

Хімічний компонент є обов'язковою складовою системи загальної природничо-наукової освіти. Тому під час викладання хімії у новому навчальному році необхідно належну увагу приділити формуванню наукового світогляду, життєвої і соціальної компетентностей учнів відповідно до обраних напрямків і профілів навчання.

Форма організації освітнього процесу може змінюватися впродовж навчального року в залежності від безпекової ситуації.

Звертаємо увагу, що питання організації освітнього процесу, виконання освітньої програми та навчального плану є внутрішнім питанням кожного закладу загальної середньої освіти, його педагогічної ради та завданням педагогічних працівників. Враховуючи можливості технологій дистанційного навчання та, за потреби, ущільнюючи відповідний матеріал (на розсуд учителя), педагоги мають можливість виносити окремі питання на самостійне опрацювання з організацією перевірки рівня його засвоєння під час проведення планових перевірок (тестувань, самостійних, контрольних, діагностичних) робіт.

Навчальний матеріал з хімії, який учні мають опрацювати самостійно в умовах віддаленого навчання, не повинен бути об'ємним за обсягом та важким для сприйняття. Вчитель разом з учнями має виробити підходи до навчання, контролю та оцінювання діяльності школярів в умовах організації дистанційного освітнього процесу. Необхідно не тільки давати учням навчальний матеріал для опрацювання, а й дбати про рівень оволодіння ключовими та предметною компетентностями. Тому, доцільно збільшувати завдання проблемного та творчого характеру, що спонукають учнів міркувати, а не відтворювати отримані теоретичні відомості з предмета.

Слід пам'ятати, що своєчасний зворотній зв'язок – це один із ключових моментів до будь-якого навчання, зокрема й дистанційного.

Навчання хімії у закладах загальної середньої освіти у 2023/2024 навчальному році здійснюватиметься за такими навчальними програмами:

7 - 9 класи – Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Хімія. Затверджена наказом МОН від 07.06.2017 № 804. Програму розміщено на офіційному вебсайті Міністерства освіти і науки України (<https://goo.gl/GDh9qC>);

8-9 класи з поглибленим вивченням хімії – Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням хімії, затверджена наказом МОН від 17.07.2015 № 983. Програму розміщено

на офіційному вебсайті Міністерства (<https://goo.gl/GDh9qC>);

- **10-11 класи** – Програма з хімії для 10-11 класів закладів загальної середньої освіти. Рівень стандарту (затверджена наказом МОН від 23.10.2017 № 1407). Програму розміщено на офіційному вебсайті Міністерства освіти і науки України (<https://goo.gl/fwh2BR>) Програма з хімії для 10-11 класів закладів загальної середньої освіти. Профільний рівень (затверджена наказом МОН від 23.10.2017 № 1407). Програму розміщено на офіційному вебсайті Міністерства освіти і науки України (<https://goo.gl/fwh2BR>).

Програми позбавлені поурочного поділу. Вчитель може самостійно розподіляти навчальні години і визначати послідовність розкриття навчального матеріалу в межах окремої теми, але так, щоб не порушувалась логіка його викладу. Календарно-тематичне планування вчитель складає з урахуванням навчальних можливостей і потреб учнів класу. Доцільно зберігати гнучкість протягом року, самостійно визначати послідовність формування очікуваних результатів навчання і кількість годин на вивчення програмових тем. Резервний час програм використовувати на власний розсуд.

Відповідно до Типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти II ступеня, затвердженої наказом МОН України від 20.04.2018 № 405, у всіх закладах загальної середньої освіти хімія вивчається: **у 7 класі** – 1,5 години на тиждень, **у 8 класі** – 2 години на тиждень, **у 9 класі** – 2 години на тиждень. Відповідно до Типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти III ступеня, затвердженої наказом МОН України від 20.04.2018 № 408, хімія вивчається: на рівні стандарту в 10 класі - 1,5 години на тиждень; на профільному рівні в 10 класі - 4 годин на тиждень. на рівні стандарту в 11 класі - 2 години на тиждень; на профільному рівні в 11 класі - 6 годин на тиждень.

ЗВЕРТАЄМО УВАГУ УЧИТЕЛІВ НА ТЕ, ЩО!

Зміст навчальних програм реалізується через навчальне забезпечення, що має гриф Міністерства освіти і науки України. Перелік навчального забезпечення щорічно оновлюється і розміщується на сайті Міністерства освіти і науки України (www.mon.gov.ua) та ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» Міністерства освіти і науки України (<https://cutt.ly/4QFFdl6>). Електронні версії підручників з хімії для 7 - 11 класів закладів загальної середньої освіти розміщені в електронній бібліотеці ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://lib.imzo.gov.ua/>).

Оцінювання учнів 7 – 11 класів з хімії у 2023-2024 навчальному році здійснюється за **Критеріями оцінювання та Орієнтовними вимогами оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти**

Тематична оцінка виставляється на підставі результатів опанування учнями матеріалу теми/модуля з урахуванням поточних оцінок, результатів виконання різних видів робіт (практичних, самостійних, контрольних, творчих) та навчальної активності учнів. Проведення окремого уроку тематичної атестації з метою здійснення відповідного оцінювання не передбачається. Тематична оцінка виставляється в класному журналі в колонці з написом «Тематична» без зазначення дати. Мінімальна кількість тематичних оцінок відповідно до кількості навчальних годин за рік повинна бути така:

Таблиця 1

35 год	4 тематичні
52 години	5 тематичних
70 годин	6 тематичних
140 годин	8 тематичних

Обов'язкові види робіт:

Практична робота.

Лабораторна робота.

Контрольна робота.

Виконання практичних робіт оцінюється у всіх учнів, при цьому оцінюванню підлягають перш за все практичні уміння, визначені метою роботи. Лабораторні роботи теж оформляються учнями в зошиті та оцінюються вибірково. При проведенні практичних чи лабораторних робіт обов'язково у класному журналі «Зміст уроку» записуємо- Інструктаж з БЖД (дивіться приклад оформлення у таблиці 1).

Таблиця 2

Оформлення записів інструктажів з БЖД на уроках хімії

Назва інструктажу	Час проведення	Запис про проведення
Первинний інструктаж з безпеки життєдіяльності в кабінеті хімії	Перший урок навчальному року	Тільки в журналі реєстрації інструктажів із безпеки життєдіяльності (журнал зберігається в кабінеті хімії)
Інструктаж з безпеки життєдіяльності	Перед початком кожної практичної роботи та лабораторного дослідження	У класному журналі на сторінці предмета в графі «Зміст уроку». Форма запису: «Проведено інструктаж з БЖД»
Позаплановий інструктаж з безпеки життєдіяльності	У разі порушення учням вимог нормативно-правових актів з охорони праці, що може призвести до травм, аварій, пожеж тощо	У журналі реєстрації інструктажів із безпеки життєдіяльності

Цільовий інструктаж з безпеки життєдіяльності	У разі організації позанавчальних заходів (олімпіади, екскурсії)	У журналі реєстрації інструктажів із безпеки життєдіяльності
---	--	--

З метою стимулювання пізнавальної діяльності учнів програма з хімії передбачає виконання та захист проєктів дослідницького спрямування з представленням результатів роботи. Кожен учень упродовж навчального року має взяти участь хоча б в одному навчальному проєкті. Проєкти розробляють окремі учні або групи учнів у процесі вивчення навчальної теми. Форма представлення результатів проєкту може бути різною: у вигляді повідомлень, презентації, виготовлення буклетів, тощо. Для захисту проєктів може бути виділено окремий урок або частину відповідного згідно зі змістом уроку.

Звертаємо увагу на Додаток до листа МОН України від 19.08.22 №1/9530-22 **про «Вилучення некоректних виразів і канцеляризмів – росіянізмів»:**

1. Правильно **«розміщення чи місце елемента у Періодичній системі»** замість «положення елемента у Періодичній системі».

2. Правильно **«елемент розміщений у другому періоді»** замість «елемент знаходиться у другому періоді».

3. Правильно **«поширення у природі»** замість «знаходження чи розповсюдження у природі».

А також про новий перелік реактивів для закладів загальної середньої освіти відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України №574 від 29 квітня 2020 року «Про затвердження Типового переліку засобів навчання та обладнання для навчальних кабінетів і STEM – лабораторій» (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0410-20#Text>).

Враховуючи вимоги й ситуацію сьогодення, є потреба в організації та проведенні уроків хімії у дистанційному або мішаному форматах. При цьому доцільно використовувати різноманітні платформи та сервіси, зокрема:

- Google Classroom (<https://classroom.google.com/>) – безкоштовний сервіс Google, за допомогою якого можна організувати дистанційне навчання з використанням сервісів Google (Диск, Форми, Документи, Таблиці, Презентації, Blogger, Youtube, Hangouts).

- Платформа «Мій клас» – дає можливість зробити звичайний урок цікавим і результативним, провести підсумковий контроль знань без інтернету.

- Zoom – це сервіс для організації онлайн-конференцій та відеозв'язку за участю до 100 учасників.

- Платформа Kahoot – платформа для створення вікторин, тестів, дидактичних ігор. Сервіс може бути використано для перевірки знань учнів.

- Платформа LearningApps.org – сервіс, що є конструктором для розробки різноманітних завдань для використання під час уроків хімії та поза школою.

Для проведення дистанційного й змішаного навчання рекомендуємо використовувати:

- Сервіси для впорядкування розкладу: Padlet, Firefly.

- Платформами для онлайн-навчання: спеціальні віртуальні навчальні середовища (Moodle і його аналоги); освітні онлайн-платформи (На урок, Всеосвіта, Prometheus, EdEra, Coursera).

- Для проведення синхронного навчання: Teams; Zoom; GoolMeet.

- Для проведення опитування та оцінювання навчальних досягнень здобувачів освіти: Google Forms; ClassDojo; LearningApps.org; Kahoot; Quizlet, Pear Deck.

У випадку неможливості розробки власних відеоуроків та відеодослідів, використовувати запропоновані на:

- Сайті «Природничі науки»: Хімія https://prirodnichi-nauki-khimiya.webnode.com.ua/?_ga=2.238726148.562305396.1684917171-896550514.1684917171

- YouTube на платформі в-ва Ранок «Інтерактивне навчання» (<https://cutt.ly/CgE9r0A>);

- YouTube-канал МОН України «Всеукраїнська школа онлайн» для базової (<https://cutt.ly/2gE9HSn>) та старшої (<https://cutt.ly/VgE90dz>) шкіл.

Також, доцільно використовувати у якості наочності електронні засоби візуалізації хіміко-біологічних та фізико-хімічних об'єктів, явищ та процесів, що відбуваються у природі, а це:

- сайт інтерактивних PhET-симуляцій, що використовують для навчального моделювання об'єктів природи та процесів, які в ній відбуваються (<https://cutt.ly/3Z1Y2SX>);

- програмне забезпечення від компанії Mozaik, що містить цифрові підручники, зошити, анімовані презентації, інтерактивний уміст: 3D-сцени, навчальні програми, відео, ілюстрації, анімації, вправи тощо (<https://www.mozaweb.com/uk/>);

- освітній мобільний застосунок ArBook з набором лабораторних експериментів у доповненій реальності із навчальних предметів природничої освітньої галузі (фізика, астрономія, біологія, географія, хімія), що допоможе вчителю, використовуючи сучасні технології, пояснити окремі явища природи та процеси, які в ній відбуваються (<https://arbook.info/>);

- «Збірник відеозавдань із природничих дисциплін. Хімія», що містить відеодосліди із загадовими реакціями та відеозапитання до них, відповіді на які передбачають розвиток логічного та критичного мислення на основі аналізу хімічних процесів (<https://cutt.ly/EZcpUmz>);

- цікаві конспекти лекцій видатних науковців різних країн, які проводили відеолекції для учнівської молоді України в рамках проекту Малої академії наук України (<https://cutt.ly/9Zcacna>)

При проведенні уроків хімії рекомендуємо використовувати нароби педагогів Черкащини.

Електронні ресурси:

1. Інтерактивний збірник задач з хімії для 7-8 класів Мусієнко О.О., вчителя хімії Черкаської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №32 Черкаської міської ради <http://surl.li/ewani>

2. Сайт «Хімія. 7 клас» Савенкової О.Є., вчителя хімії Чернобаївської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №1 Чернобаївської селищної ради https://drive.google.com/drive/folders/1nv1L_QMhbOyETX5_6s2DbHKOe8mHchGn?usp=share_link.

3. Інтерактивний хімічний календар «Творці хімії» https://drive.google.com/drive/folders/1pX8kMh3eh2GVzkrO6kfaIh_4ZnpaIeJ4?usp=share_link. «Перші способи класифікації хімічних елементів. Періодична система хімічних елементів. Періодичний закон Д.І. Менделєєва». https://drive.google.com/drive/folders/1Yf9FWofzB1nsaormJ5YzEckNrrj0PzyC?usp=share_link Петрук І.П., вчителя хімії та інформатики відділу освіти Жашківської міської ради

4. Мультимедійний супровід уроків хімії у 7 класі по темі "Початкові хімічні поняття" Стеценко І.В., вчителя хімії Черкаської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №15 Черкаської міської ради

Черкаської області <https://drive.google.com/drive/folders/1tqC6zQ2DextQV5lkan0c30WRcAoAe3g2>

5. Електронний посібник з хімії для 10 класу «Вуглеводні» Буз С.О., вчителя хімії і біології Шполянського ліцею №1 Шполянської міської ради https://drive.google.com/drive/folders/1O8KSzliP6uEdpydvmNmSayWdlpRe1NwE?usp=share_link

6. Дистанційний курс «Основні класи неорганічних сполук» Селіхової К.В., вчителя хімії Звенигородського ліцею Звенигородської міської ради Звенигородського району <https://drive.google.com/drive/folders/1sVMeEMiHAJAIXBlELZIPMQ6VbskWDi>

7. Цифровий ресурс для 8 класу «Фізичні властивості кислот. Поширеність у природі та використання кислот» Малюх Н.М., вчителя хімії Жашківського ліцею №1 Жашківської міської ради <https://drive.google.com/drive/folders/19QoeFkFong3JI2sqmlyW2TxvRu-QCEu?usp=sharing>

Навчально-методичні посібники:

1. Навчально-методичний комплекс «Королівство Чарівниці Хемі. Захоплюючі експерименти» (Програма факультативу, Посібник для учителя, Нотатник для учня.) Морозової Т.П., Олійник Т.М., Севериної А. М.

2. Збірник компетентнісних завдань з хімії (НУШ. 7 клас) Заруби Л.В., учителя хімії Смілянської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №11 Смілянської міської ради Черкаської області.

3. Хімія. Збірник компетентнісних завдань 7-9 клас : збірник / А.М.Северінова (голова авт. кол.) та ін. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2020. 116 с.

4. [STEM на уроках хімії 7-9 клас: методичний посібник. / А.М.Северінова \(голова авт.кол.\) та ін. Черкаси: ЧОІПОПП, 2022. 156 с.](#)

Якісна освіта є важливим аспектом, який відіграє велику роль у сучасному світі. Вона визначається здатністю застосовувати набуті знання і вміння на благо розвитку економіки країни та підвищення рівня власного добробуту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392). URL: <https://cutt.ly/4ZXGLqo>

2. Державний стандарт базової середньої освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898). URL: <https://cutt.ly/WHyJPDi>

3. Закон України «Про повну загальну середню освіту» (Київ, 16.01.2020 № 463-IX). URL: <https://cutt.ly/PHyHnib>

5. Орієнтовні вимоги оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти (наказ Міністерства освіти і науки України від 21.08.2013 № 1222). URL: <https://cutt.ly/XZXJs8l>

9. Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти (наказ Міністерства освіти і науки України від 08.09.2020 № 1115). URL: <https://cutt.ly/zDY2Bdp>

11. Типові освітні програми закладів загальної середньої освіти II ступеня (наказ Міністерства освіти і науки України від 20.04.2018 № 405). URL: <https://cutt.ly/EZXLfZN>

12. Типові освітні програми закладів загальної середньої освіти III ступеня (наказ Міністерства освіти і науки України від 20.04.2018 № 408). URL: <https://cutt.ly/1ZXZpsF>

Л.І. Даниленко,

методист лабораторії природничо-математичних дисциплін комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ВЗАЄМОДІЯ ВЧИТЕЛЯ З УЧНЯМИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

У 2023/2024 навчальному році залишаються пріоритетними такі напрями освітньої діяльності:

• продовження реформи загальної середньої освіти відповідно до Концепції «Нова українська школа» та Концепції розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти);

• впровадження у 6-х класах нового Державного стандарту базової середньої освіти;

• організація безпечного освітнього процесу, викликаного повномасштабною військовою агресією російської федерації на території нашої держави;

• організація навчальної діяльності здобувачів освіти та способів побудови зворотного зв'язку в умовах очної, дистанційної, змішаної форм навчання;

• посилення національно-патріотичного виховання, формування в учнів громадянської позиції, патріотизму, національно-культурної ідентичності, поваги до культурних цінностей українського народу, його історико-культурного надбання і традицій, державної мови;

• просвіта з питань особистої безпеки;

• психологічні аспекти освітнього процесу в умовах воєнного стану.

Біологія в школі — досить складний і часто незрозумілий для дитячого сприйняття предмет. Учителю потрібно докласти досить багато зусиль, щоб привернути увагу учнів до цього предмету. Особливо, зважаючи на те, що дитина змалку звикла до яскравих відеороликів як до основного способу сприйняття нової інформації.

Наразі головне завдання вчителя біології і екології — мотивувати учня до навчання, допомогти йому зрозуміти суть предмету та його практичне значення в сучасному світі. Також, згідно вимірвальними показниками якості освіти міжнародного порівняльного дослідження PISA, важливо сформувати в учнів грамотність у природничо-наукових дисциплінах. (природничо-наукова грамотність). *Природничо-наукова грамотність учня* — це спроможність займатися питаннями, пов'язаними з наукою, а також науковими ідеями, в чому особа виявляє себе як громадянин, який уміє мислити. Науково грамотна особа готова аргументовано міркувати про науку і технології, що потребує від неї таких компетентностей: пояснювати різноманітні явища з наукової позиції, оцінювати й розробляти наукове дослідження, а також інтерпретувати дані й докази з наукової позиції. Проте, щоб досягти успіхів у природничій освітній галузі, важливим вмінням учня є читацька грамотність — здатність сприймати, аналізувати, використовувати й оцінювати письмовий текст задля досягнення певних цілей, розширювати свої знання й читацький потенціал. Важливо також донести до свідомості учня, що для опису і тлумачення природничих явищ застосовуються як тексти різних типів, так і математичний інструментарій. Так, математична грамотність учня дозволить йому інтерпретувати дані, а саме: аналізувати математичні розв'язки або висновки, інтерпретувати їх у контексті проблеми з реального життя, визначати обґрунтованість результатів або висновків. Варто зазначити, що сучасне буденне життя з його насиченістю технічними засобами, різноманітними речовинами й організаціями (як-от коронавірус), будь-яка діяльність людини потребує наукових знань і доволі широкої обізнаності в технологіях, що ґрунтуються на природничих науках [1, с.3]. Так, зокрема без дослідження біологічних процесів людина ніколи не стала б такою, як зараз. Адже не було б ні антибіотиків, ні вакцин, ні селекції сільськогосподарських

культур, ні дослідів у галузі генної інженерії та й інших неймовірно важливих наукових винаходів. Усі вони мають вагомe значення для подальшого гармонійного розвитку людства. Тому так важливо виховати майбутніх дослідників у цій галузі. Через те, готовність до життя сучасних учнів має включати розуміння цих наук незалежно від професійної орієнтації або профільного вибору.

Треба зазначити, що нагальними питаннями вчителя щодо методики викладання біології і екології є: *як зацікавити учнів вивченням біології і екології? Як створити таке освітнє середовище, чинники якого дозволили б активізувати пізнавальний процес суб'єктів навчання?* Дослідниками доведено, що одним із найважливіших чинників регуляції процесів пізнання виступають емоції. Саме емоційна забарвленість знань і є однією з умов, що визначає довільну увагу та здатність запам'ятовувати. Водночас може суттєво забезпечити або ускладнити довільну регуляцію цих процесів.

Отже, вважаємо, що першочерговим завданням вчителів біології у навчанні біології є *створення емоційного освітнього середовища*. Вплив емоційного середовища на активізацію пізнавальних процесів суб'єктів освітнього процесу дуже високий, тож учитель має бути емоційно ефективним - це визначає його готовність до змін і стійке прагнення до самовдосконалення, опанування навичок саморегуляції; розвитку емоційної забарвленості стилю педагогічної діяльності для підвищення якості освітнього процесу. Отож сучасний вчитель має мати розвинений емоційний інтелект. Ця навичка входить в ТОП 10 soft skills, які актуальні як у професії, так і особистому житті. Емоційний інтелект — це здібність людини до усвідомлення, прийняття й регуляції емоційних станів і почуттів інших людей та самого себе. Свого часу, досліджуючи емоційний інтелект, Пітер Саловей, один із засновників теорії емоційного інтелекту, вирізнив п'ять базових складових EQ:

• *знання наших емоцій* (усвідомлювати свої емоції (самопізнання), тобто могли назвати те, що ми відчуваємо, ідентифікація свого емоційного стану, настрою. Вміння помічати свої емоції дозволяє краще пізнати нас самих, чому ті чи інші емоції виникають в певний момент, про що вони сигналізують, яка їхня функція в конкретний момент. Люди, котрі краще розуміють свої почуття, приймають швидкі рішення, менше вагаються, готові чути свої істинні потреби і бажання, легше досягають бажаного;

• *керування своїми емоціями* (саморегуляція, тобто володіти собою в певних ситуаціях, вміти при потребі визначити рамки свого впливу, заспокоїти себе, справитися з тривогою чи гнівом. Таке вміння розвиває адаптивність і стресостійкість, що дозволяє простіше проживати життєві виклики, труднощі;

• *самотивація* (вміння управляти власними імпульсами, тобто при потребі, відкладати задоволення і приборкувати ситуативні бажання, щоб досягнути більшого в майбутньому. Це вміння самотійно себе надихати, знаходити особисті сенси, ставити досяжні цілі і поступово рухатися до їхньої реалізації;

• *розпізнавання емоцій в інших* (розпізнавання емоцій інших людей, емпатія — здатність враховувати почуття інших людей при прийнятті рішень, навичка слухати і чути, дивитися і бачити емоційні стани, потреби інших людей. Таке вміння дозволяє ефективно впливати на команди, управляти персоналом, співпереживати і підтримувати);

• *керування нашими взаємовідносинами* (управління стосунками (соціальні навички) – побудова здорових стосунків, вміння зацікавити людей, привабити їх на свою сторону, працювати в команді, вирішувати конфлікти, бачити сильні сторони людей і допомагати їм у реалізації цілей і планів, вміння створити в команді атмосферу довіри, вислухати, прийняти різні точки зору, знайти спільні точки дотику, вміння будувати довготривалі, здорові стосунки в парі).

Також психологами визначено чотири напрямки емоційного інтелекту: *як ми оцінюємо та виражаємо емоції; що про них знаємо; як ми керуємо; як на їх основі ухвалюємо рішення.*

Таким чином, вчителю біології і екології у своїй професійній діяльності необхідно керуватися вищеозначеними базовими складовими емоційного інтелекту та його чотирма напрямками.

Щодо емоційного стану вчителя, то значний вплив має контроль, зокрема він дозволяє ефективно долати повсякденні виклики; надає внутрішньої сили та впевненості; налагоджує режим сну; посилює емоційну та ментальну незалежність від чужої думки; допомагає ефективно боротися зі стресом, тривогою, гнівом і занепокоєнням; усуває негативне, марне та неспокійне мислення; допомагає налагоджувати контакт з іншими людьми; дозволяє знайти професійний і креативний потенціал.

Необхідно виокремити таку проблему у професійній діяльності вчителя як емоційне вигорання в умовах повномасштабної російської агресії проти українського народу. *Ось декілька ефективних порад психологів вчителю від емоційного вигорання під час війни:* візьміть перерву; піклуйтеся про себе; плануйте свій день; хваліть себе; чергуйте складні завдання з приємними; говоріть про себе лише позитивно; частіше займайтеся улюбленою справою; будьте фізично активні; будьте уважні; зверніться до фахівця.

Треба зазначити, що каталізатором підвищення емоційного фону занять біології і екології є застосування у практиці гуманістичної психології навчання, яка припускає перебудову навчання за такими напрямками: створення психологічного клімату довіри між учителем та учнями; забезпечення співробітництва в прийнятті рішень між усіма учасниками освітнього процесу (*в основі співробітництва* – спілкування, взаємодія, співпраця; *модель взаємодії:* партнерство, повага, довіра, рівність, відповідальність, добровільність, діалог); актуалізація мотиваційних ресурсів навчання; розвиток у вчителів особливих індивідуальних настанов, які найкраще відповідають гуманістичному навчанню:

1. Усунути страх перед оцінками: їх можна виправити.

2. Форма опитування учнів залежить від рівня їхньої підготовки: письмова, відповідь особисто вчителю, відповідь перед класом, взаємооцінювання, самооцінювання, формувальне оцінювання.

3. Віра в успіх учня і передавання йому цієї віри (створення «ситуації успіху»).

4. Зміцнення почуття особистої гідності в кожного учня. Щоб реалізувати таку модель навчання, від учителя вимагають, окрім інформаційного забезпечення, розроблення відповідної емоційної складової частини подання знань. Практичне застосування цієї моделі можливе за наявності у вчителя постійного зворотного зв'язку з класом.

Прийоми формування позитивних емоцій на уроці наступні: створення творчої атмосфери, порівняння, зміна інтонації, використання міміки та жестів, піднесеність настрою, схвалення дій учнів, створення атмосфери розкутості, доброзичливості. Також після інтенсивної інтелектуальної праці потрібна розрядка. Бажано використати такі прийоми: *розповісти про факти зі своєї практики, якщо вони пов'язані з темою уроку; доречним є гумор, смішний факт, який безпосередньо стосується теми.* Ефект емоційного впливу також залежить

від *експресивної спрямованості зазначених прийомів.* Так, недоцільно висловлювати свої думки за допомогою висловів, фраз, позбавлених будь-якої привабливості. Вживайте смішні, парадоксальні приклади, розбавляйте розповіді веселим жартом, дайте учням можливість помислити й перепочити.

Рекомендуємо емоційні прийоми, які можна використати під час викладу навчального матеріалу:

1. **Пряме включення.** Відмовтеся від розтягнутого вступу чи відступу, якщо ваші учні вже досить добре знайомі з предметом розмови.

2. **Несподіванка.** Використовуйте несподівану та невідому інформацію, а також об'ємні, рельєфні форми її викладення. На початку заняття ефективним може стати яскравий, образний приклад.

3. **Застосування елементу неформальності.** Зважаючи на предмет обговорення, розкажіть про власні помилки, забобони та їх наслідки. Покажіть, як вам вдалося уникнути одностороннього підходу до цієї або подібної проблеми та знайти нове рішення.

4. **Співпереживання.** Не пропускайте значущих для аудиторії та теми заняття дрібниць, збільшено опишіть події, які пов'язують вас з учнями, змушуйте переживати (формат «я розумію ваші емоції»).

5. **Драматизація.** Наочно і захоплено, свідомо драматизуючи, змалюйте події, які збагачують тему так, щоб учні змогли ототожнювати себе з дійовими особами та життєвою ситуацією, готуйте у такий спосіб необхідні абстракції.

6. **Гіпербола.** Щоб загострити увагу учнів, не бійтеся вдаватися до перебільшень. Це допоможе виявити причинно-наслідкові та умовно-наслідкові взаємозв'язки між подіями, процесами й поведінкою людей. Однак пізніше (уже без перебільшень) необхідно чітко викласти свою позицію щодо визначеної проблеми.

7. **Апеляція до авторитету.** Для підтримання правоти власної думки посилайтеся на авторитет науки, історичний, політичний, життєвий, викладацький досвід.

8. **«Провокація».** На короткий час викличте в учнів реакцію незгоди з інформацією, яку викладаєте. Використайте цей момент для того, щоб підготувати їх до конструктивних висновків. Уточніть думку та чіткіше визначте власну позицію.

9. **Спонування до прийняття рішення.** Ознайомте учнів з усіма аргументами «за» та «проти» будь-якої думки, концепції, ідеї. Після зіставлення всіх аргументів знайдіть правильне вирішення проблеми. Запропонуйте необхідні питання, широко використовуйте компетентність і здатність учнів приймати рішення для виявлення предмета обговорення, залучайте їх до процесу мислення [2, с. 72-73].

У свій час німецький філософ Ганс-Георг Гадамер висловив таку думку щодо емоційно забарвлених знань, що «людина вчиться тільки завдяки подиву. Варто задуматися ще й ще раз, щоб зрозуміти, що процес навчання без такого простого предмета, як подив, – марний труд, марні зусилля протягом місяців, років життя. Отже, всю педагогіку слід будувати на технологічній базі, яку можна назвати «організацією подиву».

Спіраючись на вищезазначене можна констатувати, що характер взаємодії вчителя з учнями в освітньому процесі кардинально змінився. Якщо ще якихось 10-15 років тому вчитель міг просто чергувати теоретичні лекції з самостійними, лабораторними та практичними роботами, усним опитуванням, то зараз така методика абсолютно неідеальна. Крім того, вчитель біології викладав предмет по одному й тому ж підручнику, передбаченому програмою. Наразі, для того, щоб доступно і цікаво пояснити програмовий матеріал вчителю потрібно планувати кожен урок по-новому, використовуючи при цьому демонстраційне обладнання, мультимедійну комп'ютерну техніку, інноваційне програмне забезпечення. Зазначимо, що шкільний предмет біологія і екологія так і залишиться складним для учнів, якщо обмежуватися лише сухим

монотонним теоретичним матеріалом та практичними роботами з обмеженим змістом. Та це не означає, що вчитель кардинально не може змінити ситуацію. Тому виникає нагальна потреба у застосуванні нових способів подачі навчальної інформації для кращого залучення учнів до активної пізнавальної діяльності.

У чому головна особливість сучасного викладання біології і екології? Як було зазначено вище, пасивні методи навчання стрімко витісняються активними. І тому вчителю необхідно додати до кожного уроку динаміки, взаємодії один з одним, використовуючи при цьому інтерактивні засоби навчання. Звісно, тут знадобиться мультимедійне засобне [обладнання для кабінету біології](#). На думку багатьох дослідників та вчителів-практиків, стандартна схема індивідуального опитування погано спрацьовує в сучасній школі та не здатна викликати інтерес школярів. Що ж вони пропонують натомість? Технології колективно-групового навчання, які достеменно підходять для всебічного ґрунтовного вивчення предмету біологія і екологія. Робота в групах - це: проведення уроку в форматі навчальної гри; обговорення складних питань і підготовка виступів (індивідуальних чи групових); проведення «мозкових штурмів» у намаганні знайти найкращу відповідь; створення проблемних ситуацій за допомогою ефекту несподіванки, цікавих історичних фактів, знаходження суперечностей та їх подальше вирішення. Звісно, підготовка індивідуальних презентацій, самостійних робіт і домашніх завдань залишається важливою складовою вивчення біології і екології. Проте більшість інформації учні все ж таки повинні отримувати під час уроку. Для цього вчителю потрібно попрацювати над створенням сприятливої креативної атмосфери співпраці в класі. Щоб зацікавити сучасного учня вивченням свого предмету, він повинен володіти актуальною інформацією. Тож вчителю важливо вільно орієнтуватись у сучасних досягненнях і наукових відкриттях з біології і екології та постійно слідкувати за новинами в природничій галузі. Крім цього, важливими завданнями вчителя біології і екології є розвиток критичного мислення, логіки, формування ключових і предметних компетентностей учнів. Також не варто забувати про нестандартні методи навчання, а саме: проведення інтегрованих уроків, конкурсів і вікторин, уроків у форматі веб конференцій, подорожей тощо. Навіть під час звичайного уроку учні повинні мати можливість не лише послухати про біологічні процеси, об'єкти та явища, а й побачити їх на власні очі. Це на сьогодні стало можливим завдяки мультимедійним засобам навчання. Наприклад, за допомогою мультимедійного дисплея можна забезпечити учнів усіма необхідними демонстраційними матеріалами. А використовуючи програмне забезпечення Lifelike — розділитися найменші деталі та адаптувати теорію до реального життя в умовах доповненої чи віртуальної реальності, що краще зможе захопити дитину до подальшого пізнання навколишнього світу, участі в практичних конференціях та наукових дослідженнях [3].

Окреслимо декілька методичних рекомендацій щодо викладання біології і екології:

1. Викладайте предмет жваво. Жвавість, динаміка та досвід - це вірні та найліпші супутники сучасного вчителя біології і екології. Щоб засвоїти складні наукові поняття та закони учням потрібно не лише почути про них від учителя, а й по гарячих слідах перевірити свою уважність та їх розуміння. Для цього варто використати вікторини, короткі опитування, кросворди під час та одразу після презентацій з теоретичним матеріалом. Отже, учням потрібно надавати якомога більше шансів активувати свою кмітливість та долучитися до уроку. Також вчителю варто використати стратегію, що захоплює до активного слухання – «Три для втечі», тобто викладаючи матеріал нової теми вчитель має зупинитися кожні 5–7 хвилин і просити учнів зазначити три основні тези висвітленого фрагменту матеріалу. Тільки після того, як він отримає три задовільні відповіді, можна продовжувати викладати тему далі. Звичайно, для того, щоб зручно та швидко відтворювати відео, презентації та ілюстрації на весь клас, потрібно обладнати кабінет біології

мультимедійним обладнанням (інтерактивний комплекс зі стаціонарним комп'ютером або ноутбуком, проектор з екраном для проєкції чи інтерактивна панель).

2. Організуйте групові завдання на уроці.

Так, учні можуть представляти групу вчених, щоб довести та продемонструвати біологічні явища та закономірності. Така діяльність також буде дієвим способом у розвитку наукового стилю мовлення. Використовуйте методи навчання рівних. Наприклад, об'єднайте учнів у групи та дайте кожній групі завдання дослідити певний аспект теми. Потім нехай кожна група звітує перед усім класом про те, чого вони навчилися. Таким чином, учням буде цікаво й відповідально навчатися своїх однолітків. Для захопливої групової діяльності учнів потрібно забезпечити додатковими засобами навчання, окрім підручника та мережі Інтернет. Саме тому, вчителям часто доводиться звертатися до роздаткових матеріалів таких, як [гербарії](#), [колекції](#), [моделі](#) [аплікацій](#) та інших видів [демонстраційного та лабораторного обладнання](#).

3. Пов'яжіть біологію з повсякденним життям. Учні почувають себе не вмотивованими до навчання, коли тема уроку не пов'язана з їх інтересами та не має практичної цінності у житті, коли вони не мають можливості вплинути на хід навчання, коли вони не розуміють цілі вивчення предмету. Тому виходьте за межі підручника та звертайте увагу учнів на актуальні наукові статті та поточні події, які стосуються біології і екології (навколишнє середовище, ДНК, демографічні зміни, медицина, генна інженерія, біохімія, ботаніка, зоологія тощо), аналізуйте їх разом.

Також готуйте учнів до їх майбутньої професійної кар'єри. Хай вони ще не визначились з бажаним фахом, але ви можете допомогти їм зробити це, узгодивши зміст уроків з різними професіями в галузі біології.

4. Влаштуйте екскурсії з природничим спрямуванням. Як свідчить педагогічна практика високих результатів у навчанні можливо досягти лише завдяки неглибокій зацікавленості до предмету. Краєзнавчий музей, ботанічний сад, зоопарк, дослідницька лабораторія - всі перераховані місця є джерелом збагачення розуміння учнями біології і екології, її значення; вони викликають пізнавальний інтерес та разом з тим підтримують його. А виконувати навчальну програму можна навіть за межами шкільної аудиторії, використовуючи [цифрову міні лабораторію для біології](#) з можливістю здійснення дослідної діяльності в польових умовах. Це доведено на прикладі багатьох українських шкіл, які користуються цифровим вимірвальним комплексом з біології Data Harvest.

5. Демонструйте свою залученість до уроку та бажання дати учням якомога більше знань й досвіду. Щодо якості освіти, то вчителі в ній відіграють ключову роль. Тому в умовах очної, дистанційної та змішаної форми навчання цінується, коли вчитель приділяє особливий уваги вдосконаленню уроку, зокрема розумінню учнями викладеного програмового матеріалу навчання. Приміром сучасні вчителі формують підбірки корисних відео-ресурсів або ж самостійно створюють навчальні відео. У такий спосіб вчитель налаштовує персоналізовані можливості для навчання учня та забезпечує мультимодальність.

Такий формат також не допускає відставання від навчальної програми за відсутності учня на уроці. Завдяки інноваційним технологіям можна записувати фрагменти офлайн-занять на відео, зберігати запис конференції в Zoom або окремо записувати пояснення деяких завдань за допомогою документ-камери. Крім того, гарною ідеєю є створення чек-листів перед початком кожного розділу. У них можуть міститися поради, як досягти гарних результатів вивчаючи певну тему, як варто підходити до виконання завдань, використовуючи додаткові ресурси.

6. Давайте учням можливість зробити вибір на користь своїх навчальних інтересів. У навчанні сучасного покоління учнів є два найпоширеніші бар'єри. Насамперед, учні мають різні сильні та слабкі сторони

в тому, як вони сприймають та засвоюють інформацію (візуали, аудіали, дискрети та кінестетики). Які перешкоди в такому випадку відчувають учні? Вони можуть не розуміти навчальний матеріал у тому форматі, що ви обрали для пояснення. Так само контроль та оцінка знань лише в одній або двох стандартних формах не дає змогу їм повною мірою продемонструвати свою обізнаність. Через те, краще підтримувати гнучкість у способах отримання знань учнями та демонстрації того, що вони знають, а саме:

- на початку вивчення розділу створіть з класом таблицю «Знаю/Хочу знати», де учнів могли б написати, чого вони хочуть навчитися. Їх відповіді допоможуть вам організувати уроки так, щоб підтримувати та поглиблювати їх зацікавленість;

- запропонуйте учням перелік завдань, які вони можуть виконати для підсумування знань за розділом. Наприклад, це можуть бути творчі завдання: створення подкасту, відеоролику та інші креативні способи презентації;

- поряд з настінними плакатами пропонуйте барельєфні моделі, замість цілісної картини схеми мітозу звертайтеся до моделі аплікації; альтернативою роздатковим аркушам із завданнями можуть бути онлайн-тестування та вікторини. Таким чином, видозміна шаблонних завдань дозволяє розвивати ініціативність та інноваційність учнів, а можливість вибору - це найпотужніша мотивація для учнів [4].

Отже, використання таких навчальних інноваційних технологій дозволить без додаткових зусиль швидко підвищити якість засвоєння нової інформації та рівень успішності учнів з біології і екології. А вже викладання шкільного курсу біології і екології передбачає використання великої кількості демонстраційних матеріалів: моделей, колекцій, муляжів і схем. Природні біологічні процеси — досить складні, тому їх неможливо викладати, надіючись лише на абстрактне мислення й фантазію учнів, без наочного підкріплення. Тут просто незамінними є різноманітні мультимедійні засоби, які зроблять урок цікавим, пізнавальним, допоможуть учням самостійно змодельювати й запам'ятати ці процеси.

Зазначимо, що у Концепції «Нова українська школа», окреслено ідеологію змін в освіті та визначено формулу Нової української школи, яка містить дев'ять ключових компонентів [5]. Серед них названо такий компонент як умотивований вчитель, який має свободу творчості й розвивається професійно. Саме означений компонент вважають основним, адже від особистості вчителя, рівня його професійної компетентності залежить якість освіти. Ураховуючи особливості дітей нового покоління, сучасний вчитель має опанувати відповідними уміннями й навичками, а саме: володіти навичками ненасильницького спілкування; відкривати можливості для інтеграції знань і навичок із різних дисциплін та критичного оцінювання того, як ці частини взаємодіють; практикувати педагогіку партнерства; вміти виокремлювати сильні сторони учня, за помилки не сварити, хвалити за вміння їх побачити, виправити і більше не повторювати; практикувати Class room, Management і формувальне оцінювання; досконало володіти сучасними технологіями, упроваджувати перевернуте навчання, знати про особливості кліпового мислення, практикувати кінезіологію; допомагати визначати місію, навчати ставити мету і планувати досягнення цілей, заохочувати до емпатії та синергії; практикувати здоровий спосіб життя [6, с.14-15].

Означене вище передбачає перехід від концепції навчання як вербальної передачі інформації до концепції навчання як сприяння індивідуальній освітній траєкторії розвитку дитини.

Організація освітнього процесу під час дистанційного навчання

Організацію освітнього процесу під час дистанційного навчання у 2023-2024 навчальному році, рекомандуємо здійснювати відповідно до Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти,

затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 08.09.2020 №1115 «Деякі питання організації дистанційного навчання» (<http://surl.li/crvbz>), зареєстрованого в Міністерстві юстиції 28.09.2020 року за №941/35224. Доцільно опрацювати методичні рекомендації, надані в листі Міністерства освіти і науки України від 02.11.2020 № 1/9-609 «Щодо організації дистанційного навчання» (<http://surl.li/csifz>).

Акцентуємо увагу, що на платформі – «Всеукраїнська школа онлайн» розміщені матеріали на допомогу в організації дистанційного та змішаного навчання для учнів 5-11 класів, а також методичної підтримки вчителів. Платформа містить відеоуроки, тести та матеріали для самостійної роботи з біології, біології та екології, природознавства (<http://surl.li/bhuhx>)

Звертаємо вашу увагу, що у 2023/2024 навчальному році навчання біології в закладах загальної середньої освіти здійснюватиметься за такими навчальними програмами:

7-9 класи – Програма з біології для 6-9 класів, затверджена наказом МОН від 07.06.2017 №804. Програму розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки України (<https://goo.gl/GDh9gC>);

8 -9 класи з поглибленим вивченням біології – Програма з біології для 8-9 класів з поглибленим вивченням біології, затверджена наказом МОН від 17.07.2013 № 983. Програму розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки України (<https://goo.gl/GDh9gC>).

10-11 класи – Програма з біології і екології для 10-11 класів закладів загальної середньої освіти: рівень стандарту, затверджена наказом МОН від 23.10.2017 № 1407. Програму розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки України (<https://goo.gl/fwh2BR>);

Програма з біології і екології для 10-11 класів закладів загальної середньої освіти: профільний рівень, затверджена наказом МОН від 23.10.2017 № 1407. Програму розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки України (<https://goo.gl/fwh2BR>).

Програми факультативів та курсів за вибором з біології та екології, рекомендовані Міністерством для використання в закладах загальної середньої освіти:

7-11 класи – Збірник навчальних програм курсів за вибором та факультативів з біології для до профільної підготовки та профільного навчання. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2019. – 246 с.

Зміст програм курсів за вибором і факультативів, як і кількість годин та клас, у якому пропонується їх вивчення, є орієнтовний. Слід зазначити, що навчальні програми курсів за вибором можна використовувати також для проведення факультативних занять і навпаки – програми факультативів можна використовувати для викладання курсів за вибором.

Чинними залишаються інструктивно-методичні листи Міністерства освіти і науки України щодо викладання біології, біології і екології в 7-11 класах за 2018/2019, 2019/2020, 2020/2021, 2021/2022, 2022/2023 н. р.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Козленко О.Г. Уроки PISA-18: природничо-наукова грамотність і як її розвивати. Біологія і хімія в школі. 2020. №1. С.3.
2. Швень Я. Як навчати цікаво. Методист. 2019. №7 (91). С. 72-73.
3. Від теорії до практики. Дієві способи викладання біології.
4. URL: <https://b-pro.com.ua/statti/obladnannya-dlya-kabinetu-biologii-suchasni-navchalni-zasobi>
5. Сучасні підходи до викладання біології. URL: <https://elizlabs.com.ua/suchasni-pidhodi-do-vikladannya-biologii>
6. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 №988-р). URL: <https://cutt.ly/PXrskAs>
7. Нова українська школа: путівник для вчителя 5-6 класів: навчально-методичний посібник/ за ред. А.Л. Черній; відп. за вип. В.М. Салтишева. Рівне: РОІППО, 2022. С. 14-15.

А.М. Харченко,

методист лабораторії природничо-математичних дисциплін комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», кандидат економічних наук, доцент

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ ФОРМУВАННЯ ЗНАНЬ З ЕКОНОМІКИ ТА ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

В умовах військового сьогодення провадження освітнього процесу має свої особливості, який вимагають від вчителів відповідної гнучкості та адаптивності під наявні та несподівані виклики. Відповідно на вчителів з економіки та фінансової грамотності покладається завдання не втратити якість навчання, а основне, на що потрібно зважати, – це більше орієнтуватися на рівень зацікавленості здобувачів освіти. Практика навчання показує, що молодь добре сприймає інтерактивні методи і при цьому не втрачається зацікавленість, а навпаки вона зростає до вивчення тих чи інших тем дисципліни. Враховуючи підвищений рівень тривоги у здобувачів освіти через війну, застосування інтерактивних методик на уроках є тим інструментом, який дозволяє учням відволіктися від важкої буденності і зануритися у дисципліну та більше комунікувати у межах теми заняття для кращого її засвоєння.

Отже, враховуючи наявні обставини освітнього процесу, розглянемо один із інтерактивних методів навчання, як найбільш ефективний засіб завоювання інтересу дитини. Ключову роль в цьому відіграють саме ігрові технології навчання.

Дидактична гра – метод імітації (наслідування, відображення) прийняття управлінських рішень у різноманітних ситуаціях шляхом гри (програвання, розігрування) за правилами, які дані або виробляються самими учасниками [1].

Дидактичні ігри пов'язані насамперед з **двома особливостями навчання**: проблемністю та засвоєнням навчальної інформації через дію. Проблемність реалізується через самостійне розв'язання учнем поставленої проблеми (завдання) за недостатності необхідних знань, коли він змушений самостійно опанувати новий зміст або знаходити нові зв'язки між уже засвоєними відомостями. У процесі такої діяльності формуються нові вміння й у такий спосіб відбувається навчання через дію.

Дидактика визначає ігри як ефективний спосіб взаємодії учнів, продуктивну форму спілкування з елементами змагання, невимушеності, щирої зацікавленості. Гравці пізнають, запам'ятовують нове, орієнтуються в нових ситуаціях, розвивають свою уяву, фантазію. Навіть найпасивніші із учнів докладають максимуму зусиль, щоб не підвести своїх товаришів по команді. При цьому спілкування є головним енергетичним джерелом гри, яке підсилює її емоційне забарвлення та добре діє на психічний стан учнів.

У процесі проведення ігор реалізуються такі психологодидактичні закономірності:

- принцип негайного застосування знань;
- зведення абстрактних знань і понять на рівень чуттєвого перетворення матеріалу;
- наближення до практичного розуміння економічних категорій і закономірностей;
- менша втомлюваність учасників гри;
- зниження рівня тривожності з підвищенням рівня азарту до перемоги.

Класифікації ігор складаються залежно від того, які підстави покладено в їх основу, наприклад, за характером відображення дійсності, технологією створення, цілями, кількістю ролей, ступенем імпровізації. Вітчизняною теорією виокремлюються: інтерактивні ігри з опосередкованим впливом на учня (ребуси, кросворди); інтерактивні ігри з безпосереднім впливом на учня (рольові ігри); не інтерактивні ігри (індивідуальні ігрові завдання). В.Г. Семьонов класифікує ігри також за ступенем імпровізації: ігри з ролями і сюжетом (імпровізовані), ігри з чітким канонічним сюжетом (канонічні), безсюжетні ігри (кросворди) [2, 4].

У практиці економічної освіти найбільш відомі: ділові ігри, іренинги, аналіз ситуацій, розробка колективних проектів в малих групах, комп'ютерні моделюючі ігри чи онлайн-ігри [3].

Створення ділової гри. При розробці гри весь процес навчання треба подати як цілісну систему, кінцевою метою якої є вирішення принципових завдань навчання: яким має бути учень, що він має знати, що він має вміти. Йдеться про необхідний комплекс особистісних і професійних якостей, заданих метою навчання. І саме ця мета є головним системоутворюючим фактором у виборі тих чи інших навчальних ігор. Розробка будь-якої навчальної гри передбачає наявність таких основних етапів:

- 1) вступна частина (мета ігрового заняття);
- 2) підготовча частина (правила гри);
- 3) гра (постановка завдань, саме гра);
- 4) аналіз результатів, підведення підсумків.

Ділові ігри можна будувати по-різному: або кожен гравець перед грою отримує точні інструкції, або лише приблизний перелік того, що йому доведеться зробити.

Принципи побудови дидактичної гри:

1. Наочність і простота моделі. Не слід намагатися відобразити в грі всі функції та

процедури управління реальною господарською діяльністю.

2. Автономність тем і фрагментів гри, що вимагає певної гнучкої структури гри для того, щоб окремі її частини могли розіграватись відносно самостійно. Усе це дає змогу змінювати гру в залежності від конкретного складу її учасників.

3. Можливість подальшого вдосконалення та розвитку моделі гри, «відкритись» ігрової моделі, яка дає їй змогу стати окремим блоком і входити в інші, складніші конструкції гри.

4. Раціональне поєднання в ігровому експерименті ігрової діяльності та діяльності з приводу гри. Ігри призначено для аналізу й визначення шляхів і способів удосконалення управління певною системою, для прийняття оптимальних рішень у даній конкретній ситуації. Цю мету може бути реалізовано в процесі діяльності з приводу гри.

5. Максимальне звільнення учасників від рутинних ігрових процедур. Це дає можливість приділяти більшу увагу аналізу й обговоренню проблем, які розглядаються.

6. Максимальне використання готових розробок. Успішне проведення гри досягається в тому разі, коли в матеріалах для проведення гри міститься добре продумана та ретельно відпрацьована методика оброблення й систематизації ігрової та експертної інформації.

7. Спрямованість всіх елементів гри на вирішення проблеми, що розглядається. Проведення гри не є самоціллю. Кожна дидактична гра покликана допомогти прийняти оптимальне рішення, ефективно засвоїти певну навчальну інформацію.

Етапи розробки ділової гри. Процес розробки навчальної ділової гри можна представити у вигляді ланцюжка послідовних дій:

- обґрунтування вибору ділової гри;
- визначення цілей гри (розробка методів прийняв рішень, визначення системи проблемних ситуацій);
- добір методів;
- розробка сюжету ділової гри (паралельно з цим визначаються завдання для гравців і можливості учасників);
- визначення складу гравців;
- визначення послідовності подій і структури взаємозв'язку (визначення критеріїв успішних дій, встановлення правил гри);
- складання керівництва для ведучого гри;
- складання керівництва для учасників гри;
- стадія гри;
- стадія оцінки гри;
- стадія модифікації ділової гри, яка передбачає встановлення позитивних моментів у проведенні гри та її недоліків із подальшим їх врахуванням і виправленням.

Вчитель економіки чи фінансової грамотності може не розробляти власні дидактичні ігри, а адаптувати вже відомі. При адаптації гри вчитель повинен пам'ятати, що у діловій грі має бути наявна реальна конфліктна ситуація, елемент змагання і можливість використання різних сполучень економічних методів управління. За збалансованості, умовних і реальних компонентів

навчально-виробнича ситуація сприймається як навчальна, і як реальна.

Модель навчальної гри можна представити в таких компонентах:

- тема та ідея (смилова ситуація);
- завдання;
- комплекс ролей і відповідні їм функції;
- змістовно-технічна підготовка, у тому числі розподіл ролей з урахування ігрових інтересів, здібностей і бажання учнів;
- орієнтовний сценарій і рекомендації учасникам гри;
- виконання ролей під час ігрової ситуації;
- обговорювання й оцінювання результатів гри, постспостереження.

Методично добре організована «повномасштабна» навчальна гра вимагає витрат часу для підготовки й активного творчого пошуку вчителя і учнів. Вона включає підготовчий етап, ігровий етап і підбиття підсумків гри.

Підготовка до виконання ролей (або завдань гри) починається після того, як сформульована й усвідомлена ідея (смилова ситуація), що має бути засвоєна через програвання в групі учасників. Розробка цієї ідеї (ситуації) до ступеня структурованості та змістовної наповненості є складовою частиною першого, підготовчого, етапу. Підготовчий етап відбувається до проведення власне ігрового заняття і включає знайомство учасників гри з її ідеєю, розподіл ролей (або завдань), забезпечення необхідним обладнанням, обговорення задуму і стратегії гри, підготовку й ознайомлення з планом чи сценарієм гри й рекомендаціями для її учасників, вибір найбільш відповідного часу і місця для її проведення.

Найважливіша частина підготовчого етапу – самостійна робота учнів. Зазвичай учасники гри не повною мірою володіють знаннями, що стосуються проблеми, й уміннями для її розв'язання. Тому вони працюють з рекомендованою літературою, використовують свій особистий досвід, а також досвід інших учасників навчальної ділової гри. У результаті відбувається обмін інформацією про шляхи розв'язання подібних проблем, уточнюються позиції учасників гри, виробляється стратегія і тактика поведінки в ігровій ситуації.

Ігровий етап передбачає безпосереднє програвання ролей (виконання завдань) групою учасників під час ігрової ситуації. Етап обговорювання й оцінювання результатів гри, постспостереження є важливою складовою проведення ділової гри з метою визначення її ефективності.

Ефективність навчальних ігор. Ефективність гри залежить від тієї теорії навчання, на якій базуються її творці й організатори. Ще Дж. Брунер наголосив на тому, що найкращим способом набуття практичних навичок є досвід, який дають ігри, а не розповідь вчителя, або інші дидактичні методи у грі, як у житті, знання і досвід набувають методом спроб і помилок. Проте ціна помилок у грі не така велика, як у реальному житті.

Навчальна гра є формою навчання у якій реалізуються частково пошуковий, і навіть дослідницький методи навчання. Навчальна гра може виконувати кілька функцій:

– навчаючи – розвиток таких загальнонавчальних вмінь і навичок, як пам'ять, увага, сприймання інформації за допомогою різних аналізаторів, розвиток навичок володіння рідною мовою;

– розважальну – створення сприятливої атмосфери, перетворення уроку на захоплюючу пригоду;

– комунікативну – об'єднання учнів у колектив, встановлення емоційних контактів;

– релаксаційну – зняття емоційної напруженості, спричиненої навантаженням на нервову систему за інтенсивного навчання чи хвилювання через сигнал повітряної тривоги;

– психологічну – підготовка для більш ефективної діяльності, перебудова психіки і фізіології для засвоєння великих обсягів інформації;

– розвиваючи – гармонійний розвиток особистісних якостей для активізації резервних можливостей;

– виховну – психотренінг і психокорекція поведінки в ігрових моделях життєвих ситуацій.

В основі гри лежить поєднання інформаційного (репродуктивного), проблемного (евристичного) й ігрового навчання. В ній можна спостерігати три рівні активності учасників:

а) репродуктивний – учасник гри за найсумлінної праці не виходить за межі раніше знайденого способу дії.

б) евристичний – учасник гри не задовольняється відомими, апробованими методами розв'язування задач, а шукає оригінального розв'язку.

в) творчий – учасник гри, знайшовши розв'язок евристично, не спиняється на цьому, а намагається зрозуміти і використати всі його наслідки і можливості. Активність на творчому рівні якісно інша, ніж на евристичному: це вже шлях до самостійної творчості [5].

Навчальні ігри, забезпечуючи максимальне емоційне і практичне залучення до конкретної ігрової ситуації, створюють принципово нові можливості у навчанні, дозволяючи радикально скоротити час накопичення власного соціального досвіду, перетворюють загальні знання на особистісно значущі, сприяють розвитку організаторських навичок у учнів.

Ефективність навчальних ігор, як засобу пізнання і надбання вмінь і навичок зумовлена синтезом в рамках однієї діяльності ігрового й пізнавального інтересів. З метою оцінювання ефективності навчальної гри самими учнями можна використати наступну анкету:

1. Мені гра сподобалась (не сподобалась) _____, тому що _____

2. Цей урок кращий (гірший), ніж звичайний урок, тому що _____

3. Я б краще виступив(ла), ніж _____, тому що _____

4. Найбільше під час гри мені запам'яталось _____, тому що _____

5. Я б оцінив(ла) ведучого гри (консультанта, директора, економіста), з точки зору володіння матеріалом, прийомами гри, стилем спілкування на оцінку _____, тому що _____

6. Найбільш вдалим був виступ _____, тому що _____

7. Мені не сподобався виступ _____, тому що _____

8. У грі я хотів (ла) _____, але мені це не вдалося, тому що _____

9. У мене з'явилося (не з'явилося) бажання більше довідатися про питання, що розглядалися в ході гри, тому що _____

10. Наступного разу буду більш (менш) активно брати участь у підготовці та проведенні гри, тому що _____

11. Я візьму активну участь у наступній грі, тому що _____

12. Пропоную провести гру в такій формі _____

Навчальні ділові ігри можуть бути використані у навчально-виховному процесі для початкового навчання принципам конкуренції та підприємництва, формуванні фінансової грамотності, кооперації, реклами, торгівлі тощо. У ділових іграх можуть моделюватися відносини конкурентної боротьби або взаємодії, а також відносини змагання між сторонами, що грають. Щоб представити широту і багатоманіття методичних можливостей застосування ділових ігор у навчальному процесі, розглянемо деякі приклади.

Гра в конкуренцію. Здобувачі об'єднуються у групи по 3 – 5 осіб. Кожна група грає за підприємство. Всі підприємства, за які грають групи учнів, випускають аналогічну продукцію, працюють на один ринок збуту. Умови та ціни постачання вихідної сировини й іншого однакові. На початковому етапі всі виробничі й економічні умови теж однакові: технологія, якість, ціни, обсяг продажу, витрати, витрати, чисельність персоналу, доходи, рівень рентабельності тощо. Володіючи однаковими фондами розвитку, групи приймають рішення стосовно стратегії завоювання ринку збуту і збільшення прибутку: розвиток реклами, поліпшення якості (модернізація) виробу, модернізація устаткування, зміна технології, підготовка кадрів тощо. Всі рішення обчислюють у витратах, заповнюють спеціальні форми і вводять у комп'ютер. Комп'ютер імітує поведінку ринку під впливом рішень, прийнятих різними групами.

Так програється кілька кроків. Кожен крок – квартал або рік. Упродовж гри ситуація кілька разів може змінитися, а слухачі мають можливість оцінити успішність своєї діяльності за результатами, що їм видасть комп'ютер у вигляді даних про обсяг реалізації, виторгу тощо. Гра сприяє формуванню економічного мислення й уміння керувати розвитком підприємства за нових, конкурентних умов господарювання.

Вибори керівника. За основу беруть ситуацію на підприємстві, де керівник має піти на пенсію. Дають опис соціально-економічного становища підприємства і низки можливих кандидатур. Вони різні, але об'єктивно рівноцінні, що визначає їхню конкурентоспроможність. Разом із тим ситуація передбачає різну зацікавленість у тих чи інших кандидатах міністерства, місцевих органів влади, самого колективу.

Слухачі до початку гри знайомляться із ситуацією, і кожен окремо визначає, хто з кандидатів

найбільше підходить на посаду керівника, про що повідомляє викладача, зафіксувавши свою думку на окремому аркуші паперу без підпису. Потім формуються групи, що грають ролі: конкурсної комісії, міністерства, місцевих (міських) органів влади, трудового колективу чи груп, що презентують різні інтереси в трудовому колективі.

Цілком імітується весь процес висування кандидатур, їх обговорення і виборів. Учні самі висувають зі свого середовища того, хто буде грати за кандидата, якого підтримує їхня рольова група. Кандидат готує свою програму, що складається з трьох частин: техніко-економічний розвиток, соціальний розвиток, кадрова політика. На занятті, що імітує збори виборців, кожен кандидат доповідає свою програму, решта слухачів, виконуючи ролі членів трудового колективу, ставлять запитання, беруть участь в обговоренні кандидатур. Одночасно з числа слухачів формуються групи експертів, які за спеціальною шкалою балів оцінюють програми кандидатів, активність членів трудового колективу, роботу конкурсної комісії і президії зборів. Оцінка останніх здійснюється на підставі того, як їм вдалося дотримуватися основних принципів організації виборів: конкурсності, об'єктивності, демократичності, законності. Наприкінці гри обговорюють оцінки груп експертів і порівнюють результати виборів із сумою індивідуальних думок про кандидатів, зафіксованих до початку гри, що дає можливість судити, як спрацював механізм колективної оцінки кандидатів і виборів на конкурсній основі [3].

З дієвої практики сьогодення проведення занять з використання ігрових технологій можна виокремити як очне проведення ігор-симуляторів у класі разом із здобувачами, так і онлайн у певному імітаційному середовищі. У пораду педагогам для використання на уроках в класі добре підійдуть: Лісові комерсанти, Грошовий потік (Cash-Flow), Життєвий капітал, Щурячі перегони та інші. Також ті, які можна спробувати у онлайн: Грошовий потік (Cash-Flow) і Бізнес-симулятор Vial+ Компанії інтелектуальних технологій (<https://kint.com.ua/>), яка щороку для учнівської та студентської молоді проводить бізнес-турнір з підприємництва у симуляційному середовищі.

Принагідно варто зазначити, що деякі педагоги Черкаської області досить активно і вдало працюють з використанням ігрових технологій, а також розробляють і формують власні добірки зокрема у вигляді електронного ресурсу. Так, Пришлюк Алла Василіна, вчитель початкових класів Жашківського ліцею №1 Жашківської міської ради Черкаської області розробила навчальний цифровий ресурс для здобувачів освіти та заслужено отримала переможний диплом Управління освіти і науки Черкаської обласної державної адміністрації в конкурсі на кращу серію цифрових ресурсів у 2023р.

Сайт з колекцією інтерактивних робочих листів містить матеріали теоретичного та практичного характеру для учнів, що включає: інтерактивні скрайб – презентації, створені за допомогою онлайн-сервісу PowToon, цікаві авторські ігри, дидактичні матеріали допомогою сервісу LearningApps; онлайн – тести і вікторини розроблені за допомогою сервісів Kahoot та Quizzy; інтерактивні

робочі аркуші із завданнями та вправами, створені на платформі Thinglink; «хмари» слів, інтерактивні карти, вебквести, побудовані на основі освітнього порталу Vseosvita; онлайн-пазли, створені за допомогою сервісу Jigsawplanet, що допоможе учням сформувати уявлення про благодійність, не тільки як про грошові та майнові пожертвування, але і як про безоплатну, громадську діяльність; електронні книги, у яких розглядаються вислови про благодійність, заповіді легендарної Матері Терези, створені за допомогою сервісу Ourboox. Ресурс допомагає учням розвивати кмітливість та логічне мислення, а під час навчання формувати власне ставлення до прояву милосердя, виховувати милосердя та бажання творити добро, аналізувати життєві ситуації та обирати шлях об'єднання заради добра і збудування, бути розсудливими. Навчальний програмний засіб «Великодушна благодійність», розроблений на основі Державного стандарту початкової загальної освіти, згідно програми курсів за вибором для загальноосвітніх навчальних закладів Варіативна складова Типових навчальних планів, курс «Фінансова грамотність (Фінансова поведінка, 4 клас)» рекомендовано Міністерством освіти і науки (лист МОНУ від 20.05.2015 №1/11-7117).

Отже, використання у навчально-виховному процесі ігрових технологій актуальних сьогодні є важливим кроком для зниження рівня тривожності, розгубленості, у зв'язку з війною, у здобувачів але і повернення їх до навчання у цікавій само ствердній формі, для кращого засвоєння знань, вдосконалення вмій та навичок. Використання ігрових технологій на уроках дозволить досягти результату коли здобувачі засвоюють знання не примусово, а заради цікавості, азарту, відповідальності перед іншими, у пошуках індивідуальних неповторних шляхів вирішення життєвих ситуацій тощо [6 с. 61]. Нові освітні можливості виникають практично щодня. Варто дотримуватися та експериментувати педагогам разом зі здобувачами у повсякденній навчальній практиці. Завдяки великій кількості можливостей, які надає нам сьогодні Інтернет, вчителі можуть з невеликими зусиллями підготувати уроки, які будуть більш привабливими для учнів, і в той же час вони багато чому навчатися.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 367 с.
2. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. Посіб. / О.І. Пометун, Л.В. Пирожено. За ред. О.І. Пометун. Київ: Видавництво А.С.К., 2003. 192 с.
3. Дахнова О.Є. Основи економіки: практичний довідник. Харків: Весна, 2008. 224с.
4. Використання ігрових технологій у початковій школі. URL: <https://naurok.com.ua/vikoristannya-igrovih-tehnologiy-v-pochatkoviy-shkoli-59468.html>
5. Сутність ігрових технологій навчання, та їх роль в удосконаленні освітнього процесу. URL: <https://vseosvita.ua/library/embed/01006wdy-71da.docx.html>
6. Пузан Ю. Застосування ігрових технологій на уроках у Новій Українській школі. *Міжнародний мультидисциплінарний науковий журнал «ЛОГОС. Мистецтво наукової думки»*. №6. 2019. С. 57–61.

В.М. Шемшур,

завідувач лабораторії-центру інформаційних технологій комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ КОМПЕТЕНТІСТЕЙ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Активне й ефективно впровадження інформаційних технологій в освіту є важливим чинником створення нової системи освіти, що відповідає вимогам інформаційного суспільства і процесу модернізації традиційної системи освіти. Курси підвищення кваліфікації вчителів інформатики в обласному інституті – це чудова можливість для педагогічних працівників закладів освіти нашого регіону підвищити рівень професійної компетентності з інформаційних технологій. Тому основними напрямками діяльності лабораторії-центру інформаційних технологій у 2023 році були: розробка та запровадження дистанційних форм і методів навчання вчителів інформатики в післякурсний період, підготовка педагогічних кадрів, науково-методичний супровід впровадження в 2-4 класах в інваріантній складовій пропедевтичного курсу «Інформатика 2-4 клас», організація та проведення масових заходів з учителями та учнями, навчально-методичне забезпечення та науково-методичний супровід викладання інформатики у 5-11 класах загальноосвітніх навчальних закладів області.

Науково-дослідною темою лабораторії є «Організаційно-педагогічні умови впровадження програмування в навчальні заклади», в рамках роботи над якою здійснюється співпраця з організаціями, що надають навчальні та методичні матеріали для впровадження програмування в школи області, зокрема Cisco, CodeClubUA, BrainBasket та впроваджуються спецкурси «Основи візуального середовища SCRATCH», «Основи алгоритмізації та програмування Python», модулі «Веб-кодування» та «Бази даних». Ця діяльність проводиться під час експрес-курсів та курсів підвищення кваліфікації.

Важливим етапом у підвищенні якості знань з інформатики є участь учнів у Всеукраїнських учнівських олімпіадах з інформатики та інформаційних технологій. Тому для поглиблення знань у галузі інформаційних технологій та з метою якісної підготовки учнів області до олімпіади з ІТ створена та функціонує «Ліга юного інформатика». Учасники спільноти мають доступ до відеоуроків, майстер-класів та цікавих джерел для підготовки до олімпіад та конкурсів з ІТ. Активні учасники Ліги показують якісний рівень підготовки на всіх етапах Всеукраїнської олімпіади. Адреса спільноти: <https://goo.gl/zGf4mk>.

Поточного навчального року Черкащина зустрічала учасників IV етапу Всеукраїнської учнівської олімпіади з інформатики, що проходив в місті Черкаси.

Всеукраїнська учнівська олімпіада з інформатики – це щорічні змагання між кращими учнями нашої країни не лише у вправності роботи з програмовим матеріалом, а, в першу чергу, в опануванні нових вершин і можливостей сучасного програмування, яке є основою розвитку сучасної світової спільноти. У цьому навчальному році

організація і проведення олімпіади здійснювалися відповідно до наказів Міністерства освіти і науки від 03.10.2022 № 883 «Про проведення Всеукраїнських учнівських олімпіад і турнірів з навчальних предметів у 2022/2023 навчальному році» та від 28.03.2023 №351 «Про проведення IV етапу Всеукраїнських учнівських олімпіад з навчальних предметів у 2022/2023 навчальному році».

У XXXVI (36) Всеукраїнській учнівській олімпіаді з інформатики взяв участь 121 найкращий юний знавець інформатики із закладів загальної середньої освіти України. Найрозумніші та найобдарованіші учні, які до цього перемогли в шкільних, районних та обласних етапах олімпіади, представляли 22 області нашої країни, столицю Київ та Український фізико-математичний ліцей.

Для якісного забезпечення участі учнів у IV етапі Всеукраїнської учнівської олімпіади з інформатики в обласних осередках її проведення були створені **майданчики учасника олімпіади**, які були розміщені в укриттях, завдяки чому учасники змагань мали можливість виконувати завдання у безпечному місці й не припиняти роботи під час повітряної тривоги. Майданчики були забезпечені стабільним електроживленням та доступом до мережі Інтернет. Кожен учасник олімпіади мав персональне робоче місце, де був персональний комп'ютер (ноутбук) з робочою вебкамерою; на комп'ютері (ноутбуці) було встановлено необхідне програмне забезпечення для виконання олімпіадних завдань.

Для команди-учасниці від Черкаської області такий майданчик було створено на базі Черкаської гімназії № 9 ім. О.М. Луценка Черкаської міської ради. 3-м учням було забезпечено всі необхідні умови для безпечної та якісної роботи.

Через агресію росії проти України багато школярів були вимушені залишити територію своєї Батьківщини. Дякуючи громадській організації «Федерація олімпіадного програмування» та оргкомітету олімпіади, було створено окрему локацію в Польщі (м. Варшава), куди були запрошені учасники, які проживають за кордоном. Загалом для проведення олімпіади було створено **22 майданчики**.

Заключний IV етап олімпіади проходився у два тури, в кожному з яких усім учасникам було запропоновано розв'язати 4 задачі за 5 астрономічних годин. Комплект завдань для кожного класу (в олімпіаді брали участь учні 9-11 класів) був однаковий. Ці два етапи проводились у два окремі дні 11-12 квітня.

Виконання завдань полягало в написанні розв'язків певних алгоритмічних задач однією з дозволених мов програмування. Під час кожного туру учасники багатократно надсилали свої розв'язки автоматичній системі перевірки, яка одразу ж сповіщала учасника про кількість балів, якими оцінено розв'язок.

З метою забезпечення об'єктивних умов проведення олімпіади на трьох найбільших

майданчиках під час проведення турів олімпіади були присутні представники оргкомітету (м.Київ, м.Кременчук, м.Варшава). На решті локацій вівся прокторинг представниками оргкомітету з використанням засобів прямої трансляції через Youtube.

Після змагальних турів рішенням журі було визначено переможців серед кожного класу окремо. Абсолютне перше місце посіла учениця 11 класу Хмельницької гімназії №1 імені Володимира Красицького **Карпенко Дарина**.

Черкаси вдруге проводили Всеукраїнську олімпіаду з інформатики. Вперше Черкащина зустрічала учасників Всеукраїнської учнівської олімпіади з інформатики у 2011 році. Це досить відповідальний захід. Для організації і проведення олімпіади було створено робочу групу, до складу якої входили працівники Міністерства освіти і науки України, обласних та міських державних адміністрацій, установ освіти.

Серед переможців Всеукраїнської учнівської олімпіади з інформатики (а дипломи переможців отримали 50% учасників) визначено учнів, які запрошуються на конкурсні відбірково-тренувальні збори для участі у **Міжнародній олімпіаді з інформатики**.

Україна вперше взяла участь у Міжнародній олімпіаді з інформатики в 1992 році. **IOI (International Olympiad in Informatics)** є однією з п'яти міжнародних природничих олімпіад. Головною метою IOI є стимулювання інтересу до інформатики (обчислювальної науки) та інформаційних технологій. Ще одна важлива мета – об'єднати винятково талановитих учнів з різних країн і надати їм можливість поділитися науковим і культурним досвідом.

Минулого 2022 року міжнародна олімпіада проходила в Джок'якарті (Індонезія). Представники учнівської молоді з України здобули **2 золоті та по одній срібній і бронзовій медалі**.

Щоб допомогти батькам і педагогам захистити себе та дітей від небезпеки в мережі «Інтернет» на базі комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради» для вчителів працівниками лабораторії інформаційних технологій викладається навчальний модуль «Безпека в Інтернеті». Протягом першого півріччя 2023 року навчання охоплено 2263 педагогічні працівники.

Під час навчання використовуються матеріали Освітнього проекту #stop_сехтинг за підтримки МОН, Мінцифри та Уповноваженого Президента України з прав дитини:

- Довідкові матеріали для проведення заняття "Моя перша подорож безпечним онлайн-простором" для дітей 4-6 років

- Урок "Моя суперсила - безпека в Інтернеті" для 1-2 класу

- Урок "#Не_ведусь: ми – герої безпеки в Інтернеті" для 3-4 класу

- Урок "#не_ведусь" для 5-6 класів
- Квест "#не_ведусь" для 7-8 класів
- Урок "(Не)дитячі стосунки онлайн" для 7-11 класів

- Урок "Інтимні селфі в інтернеті" для 7-11 класів

- Квест "#не_ведусь" для 9-11 класів

Слухачів курсів ознайомлюють з проектом «Дія. Цифрова освіта», який містить навчальні серіали для учнів, батьків, педагогів та ін.

З метою забезпечення безпеки дітей в Інтернеті для вчителів початкової школи на базі комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут

післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради» в рамках тематичних курсів підвищення кваліфікації «Інформатика в Новій початковій школі» здійснюється навчання «Безпека дітей в інтернеті». За матеріалами проекту ГО МІНЗМІН «Приватність дітей в інтернеті» вчителі ознайомлюються з розробками уроків для школярів «Моя приватність», з принципами дотримання, захисту та реалізації прав дитини в цифровому середовищі та вихованням дітей в цифрову еру.

Також 197 вчителів початкової школи пройшли тренінг «Основи кібербезпеки» та отримали сертифікати.

У 2023/2024 н.р. у закладах загальної середньої освіти викладання інформатики буде здійснюватися відповідно до вимог:

- Державного стандарту базової середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898 (<https://cutt.ly/pwdM3uwl>) (5-6 класи);

- Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392 (<https://cutt.ly/1wdM3SDc>) (7-11 класи).

Реалізація змісту освіти з інформатики в 5 – 11 класах у 2023/2024 навчальному році у закладах загальної середньої освіти буде здійснюватися відповідно до:

- Типової освітньої програми (наказ МОН України від 19.02.2021 № 235 - <http://surl.li/jkyvf>) (5-6 класи);

- Типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти II ступеня, затвердженої наказом МОН України від 20.04.2018 № 405 (<https://cutt.ly/bwdM8aje>) (7-9 класи);

- Типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти III ступеня, затвердженої наказом МОН України від 20.04.2018 № 408 (у редакції наказу МОН України від 28.11.2019 №1493 зі змінами, внесеними наказом МОН України від 31.03.2020 № 464 - <http://surl.li/jkywd>) (10-11 класи).

Вивчення інформатики та міжгалузевих інтегрованих курсів у **5-11 класах** буде здійснюватися за навчальними програмами та модельними навчальними програмами, розміщеними на офіційному веб сайті Міністерства освіти і науки України (<http://surl.li/abjwi>), які пропонуються брати за основу при плануванні освітнього процесу:

Основна школа (5-6 класи)

- Інформатика 5-6 кл. Завадський та ін. <http://surl.li/jkzyz>

- Інформатика 5-6 кл. Морзе, Барна. <http://surl.li/jkzai>

- Інформатика 5-6 кл. Пасічник, Чернікова. <http://surl.li/jkzdi>

- Інформатика 5-6 кл. Радченко, Боровцова. <http://surl.li/jkzei>

- Інформатика 5-6 кл. Ривкінд та ін. <http://surl.li/jkzht>

- Інформатика 5-6 кл. Козак. <http://surl.li/jkzie>

- Робототехніка. 5-6 кл. <http://surl.li/jkziu>

- STEM 5-6 кл. <http://surl.li/jkzjc>

- **Для учнів з особливими освітніми потребами 5-6 класи**

- Модельна навчальна програма «Інформатика» для 5-6 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку (авт. Трокай Т.М., Лапін А.В., Ляшенко В.В.) <http://surl.li/jkzkc>

- Модельна навчальна програма «Інформатика» для 5-6 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку (автор Кликова С. О.) <http://surl.li/jkzks>

Основна школа (7-9 класи)

- Інформатика 7-9 кл. <http://surl.li/jkzmm>

Поглиблене вивчення інформатики

Інформатика 8-9 кл. з поглибленим вивченням
<http://surl.li/jkznc>

Старша школа (10-11 класи)

- рівень стандарту <http://surl.li/jkzpp>
- профільний рівень <http://surl.li/jkzqb>

Викладання інформатики у 5, 7-11 класах

у новому навчальному році буде здійснюватися відповідно до Методичних рекомендацій про викладання інформатики, які містяться в інструктивно-методичних листах Міністерства освіти і науки України:

- **5 клас** – Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році (інформатична освітня галузь) - <http://surl.li/suizz>;

- **7, 10-11 класи** – Методичні рекомендації щодо викладання інформатики у 2018/2019 навчальному році - <http://surl.li/holvn>;

- **8 клас** – Методичні рекомендації щодо викладання інформатики у 2019/2020 навчальному році - <http://surl.li/homaj>;

- **9 клас** – Методичні рекомендації про викладання інформатики у 2020/2021 навчальному році - <http://surl.li/holvj>.

Особливості вивчення інформатики у 6-х класах

У 6-му класі заклад освіти продовжує працювати за розробленою на основі типової освітньої програми для 5-9 класів загальної середньої освіти, затвердженої наказом МОН №235 від 19.02.2021 року освітньою програмою для адаптаційного циклу базової середньої освіти (5-6) класи), вносячи за потреби зміни та уточнення. Загальний обсяг навчального навантаження в освітній програмі закладу має відповідати загальному обсягу навчального навантаження, визначеному для цього типу освітнього закладу в Державному стандарті базової середньої освіти (Додаток 23) та Типовій освітній програмі для 5-9 класів (Додатки 1, 2). Загальний обсяг річного навчального навантаження з інформатики для закладів із навчанням українською мовою (5-6 класи) в освітній програмі закладу освіти встановлюють у межах вказаного в Державному стандарті та Типовій освітній програмі діапазону мінімального та максимального показників.

Кількість навчальних годин на вивчення кожної освітньої галузі може збільшуватися до максимального показника з урахуванням перерозподілу різниці між рекомендованою та мінімальною кількістю навчальних годин інших освітніх галузей. Заклади освіти продовжують працювати за модельними навчальними програмами тих предметів та курсів, які було обрано для адаптаційного циклу 5-6 класу, без нагальної потреби не змінюючи обраний предмет/інтегрований курс та відповідну модельну навчальну програму. Перелік модельних та/або навчальних програм в освітній програмі закладу має охоплювати досягнення учнями результатів навчання з усіх визначених Державним стандартом освітніх галузей.

Основними видами оцінювання результатів навчання учнів у 5-6 класах є формувальне, поточне (не поурочне) та підсумкове: тематичне, семестрове, річне. За вибором закладу оцінювання може здійснюватися за власною шкалою, або за системою оцінювання, визначеною законодавством. За умови використання власної шкали заклад має визначити правила переведення загальної оцінки результатів навчання семестрового та річного оцінювання до системи, визначеної законодавством, для

виставлення у Свідоцтві досягнень. Семестрове та підсумкове (річне) оцінювання результатів навчання здійснюють за 12-бальною системою (шкалою), а його результати позначають цифрами від 1 до 12. Тематичне оцінювання здійснюється на основі поточного оцінювання із урахуванням проведених діагностичних робіт. Семестрове оцінювання (контроль) здійснюється на основі контролю груп загальних результатів навчання, зафіксованих у Державному стандарті базової середньої освіти й відображених у Свідоцтві досягнень. Фіксація записів тематичного та семестрового оцінювання проводиться в окремій колонці без дати. Оцінка за семестр ставиться на основі тематичного оцінювання та оцінок контролю груп загальних результатів.

Зміст навчання має чітко виражену прикладну спрямованість і реалізується переважно шляхом застосування практичних методів і форм організації занять.

Також, на уроках інформатики рекомендуємо обов'язково ознайомлювати учнів із ресурсами для самоосвіти (враховуючи вікові особливості). Перелік деяких електронних ресурсів для самоосвіти учнів:

- <https://scratch.mit.edu/>
- <http://itknyga.com.ua>
- <http://www.ed-era.com>
- <http://universinet.org/games>
- <https://www.playcodemonkey.com/>
- <http://www.lingva.ua>
- <http://disted.edu.vn.ua/>
- <http://e-pidruchnyky.net/>
- <https://blockly-games.appspot.com/>
- <http://codeclubua.org/>

З метою реалізації практичної спрямованості курсу інформатики, незалежно від профілю навчання, віку учнів комп'ютерна техніка повинна використовуватися на кожному уроці інформатики. При проведенні всіх навчальних занять з інформатики здійснюється поділ класів на дві групи, за наявності в кожній групі не менше 8 учнів (наказ МОНУ № 128 від 20.02.2002 «Про затвердження Нормативів наповнюваності груп дошкільних навчальних закладів (ясел-садків) компенсуючого типу, класів спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів), груп подовженого дня і виховних груп загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів та Порядку поділу класів на групи при вивченні окремих предметів у загальноосвітніх навчальних закладах»).

В освітньому процесі заклади загальної середньої освіти можуть використовувати лише навчальну літературу, що мають грифи «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України», «Схвалено для використання в освітньому процесі» або висновок «Схвалено для використання в загальноосвітніх навчальних закладах». Перелік навчальної літератури постійно оновлюється і доступний на офіційному веб сайті Міністерства освіти і науки України (<https://mon.gov.ua>) та на веб сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://imzo.gov.ua>).

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 08.03.2023 №254 «Про надання грифа "Рекомендовано Міністерством освіти і науки України" підручникам для 5 та 6 класів закладів загальної середньої освіти" - 6 підручників з інформатики для 6 класу отримали грифи таких авторських колективів (з фрагментами підручників можна ознайомитись на сайті ІМЗО за покликанням: <http://surl.li/iijhs>):

Використання неліцензійних примірників програмного забезпечення забороняється.

Допускається використання програмного забезпечення лише на основі ліцензій вільного

поширення або пропрієтарного відповідно до законодавства у сфері авторського права і суміжних прав, із дотриманням вимог Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» до користувацьких інтерфейсів комп'ютерних програм: <http://surl.li/wiyz>.

У 2023/2024 навчальному році учні 6-х класів навчатимуться за новими підручниками Нової української школи. Підручники реалізують зміст **модельних навчальних програм «Інформатика. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти** різних авторів, тому теми у підручниках не співпадають або реалізуються по-різному.

Так, наприклад, тему «Програми і роботи» (підручник Морзе Н., Барна О.) та «Алгоритми та програмування» (підручники: Ривкінд Й., Лисенко Т., Чернікова Л., Шакотько В.; Коршунова О., Завадський І.; Джон Ендю Біос та Трішук І.) реалізовано за допомогою середовища Scratch, а в підручнику авторів Бондаренка О., Ластовецького В., Пилипчука О., Шестопалова Є. – за допомогою Python.

У підручниках, в яких включено розділи «Комп'ютерні презентації», «Текстові документи», «Електронні таблиці», автори пропонують використовувати відповідні програми пакету Microsoft Office, окрім підручника Коршунової О., Завадського І. Зазначені автори пропонують виконання практичних завдань за допомогою Google Документів та Google Таблиць. У підручнику Наталії Морзе та Ольги Барної програми Word, Excel або Writer, Calc з пакету Libre Office використовуються під час вивчення розділу «Таблиці та моделі».

Організація роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності в кабінеті інформатики здійснюється відповідно до Положення про організацію роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу в установах і закладах освіти, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 26.12.2017 № 1669 (<http://surl.li/anhud>), зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 23.01.2018 за № 100/31552, який визначає єдину систему організації роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу, а також обов'язки керівників та посадових осіб щодо забезпечення безпечних та нешкідливих умов навчання, утримання і праці, запобігання травматизму. Відповідно до п. 5 розділу (<http://surl.li/jlazd>) VIII «Положення про організацію роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу в установах і закладах освіти» первинний інструктаж із безпеки життєдіяльності, який проводиться перед початком кожного практичного заняття (практичної, лабораторної роботи тощо), фіксується в журналі обліку навчальних занять на сторінці предмета «Інформатика» у графі «Зміст уроку» – запис «Інструкція з БЖД».

Санітарний регламент для закладів загальної середньої освіти (наказ Міністерства охорони здоров'я України від 25 вересня 2020 року № 2205), який набув чинності з 1 січня 2021 року: <http://surl.li/vsck>), обмежує час безперервної роботи з технічними засобами навчання, зокрема комп'ютерами, планшетами, іншими гаджетами:

- для учнів 5-7 класів – не більше 20 хвилин;
- для учнів 8-9 класів – 20-25 хвилин;
- для учнів 10-11 (12) класів на 1-й годині занять – до 30 хвилин, на 2-й годині занять – 20 хвилин та передбачає обов'язкове проведення вправ з рухової активності та гімнастики для очей під час роботи з технічними засобами навчання.

Наказ Міністерства освіти і науки України № 458 від 23.04.2021 «Про затвердження Змін

до Типового переліку комп'ютерного обладнання для закладів дошкільної, загальної середньої та професійної (професійно-технічної) освіти» встановлює єдині підходи і вимоги до рівня надання освітніх послуг та однакові умови для всіх здобувачів освіти, визначає загальні та спеціальні вимоги до комп'ютерного обладнання для закладів освіти: <http://surl.li/hqvxd>.

Наказ Міністерства освіти і науки України № 574 від 29.04.2020 «Про затвердження Типового переліку засобів навчання та обладнання для навчальних кабінетів і STEM-лабораторій».

Типовий перелік визначає вимоги до засобів навчання та обладнання, якими можуть бути обладнані навчальні кабінети біології, географії, математики, фізики, хімії і STEM-лабораторії закладів загальної середньої та професійної (професійно-технічної) освіти, що забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти з урахуванням вимог новітніх освітніх технологій і методів навчання: <http://surl.li/qwsj>.

Вивчення інформатики має поєднуватися з усіма іншими предметами, оскільки інформаційні технології є невід'ємною складовою сучасного навчального середовища. Така інтеграція є двонаправленою: з одного боку, навчальні завдання з інформатики використовують дані з інших предметів для сприяння змістовному навчанню, а з іншого боку, інформатична компетентність формується і при вивченні інших предметів через роботу над текстами, опрацюванню результатів спостережень та візуалізації даних в електронних таблицях, створення презентацій. Програма інформатики створює умови для успішної міжпредметної інтеграції з курсом «Технології» (робототехніки, графічний дизайн). Особливу увагу слід приділити навчальному матеріалу, що стосується цифрової держави, електронних публічних послуг, електронної інклюзії та віртуальних спільнот.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: <http://surl.li/kenw>.
2. Державний стандарт базової середньої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: <http://surl.li/hqxki>.
3. Закон України «Про освіту». URL: <http://surl.li/ixnq>.
4. Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL: <http://surl.li/mfrk>.
5. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року. URL: <http://surl.li/adyhc>.
6. Про затвердження типової освітньої програми для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти: Наказ МОН України від 19 лютого 2021 р. №235. URL: <http://surl.li/uxra>.
7. Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти: Наказ МОН України № 289 від 01.04.2022 р. URL: <http://surl.li/sooqg>.
8. Типовий перелік засобів навчання та обладнання для навчальних кабінетів і STEM-лабораторій: Наказ Міністерства освіти і науки України від 29 квітня 2020 року № 574. URL: <http://surl.li/qwsj>.
9. Ребрин В., Максименко В, Наконечна Н., Про викладання інформатики, організацію освітнього процесу з використанням технологій дистанційного навчання у 2023/2024 н.р. Url: <http://Surl.li/Jwpgi>

В. С. Кудін,

завідувач лабораторії виховної роботи комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Ми мусимо навчитися чути себе українцями – не галицькими, не буковинськими українцями, а українцями без офіційних кордонів.

Іван Франко

В умовах збройної агресії росії проти України заклади позашкільної освіти продовжують активно працювати для розвитку творчих здібностей дітей і молоді, забезпечуючи їх змістовне дозвілля та психологічну підтримку. Позашкільня в більшості регіонів стало тим острівком миру, де дитина може відволіктися від страшного повсякдення війни. Активна діяльність вихованців закладів позашкільної освіти є основою для успішного їх становлення як громадян, членів суспільства. У творчій діяльності розвивається їх психіка та здібності, особистісні та професійні якості, що дає змогу обрати оптимальні стратегії життєвого шляху, зокрема виявити ініціативу, відповідальність, отримати можливість для самовизначення, самореалізації, саморозвитку.

У сучасних умовах позашкільні заклади здійснюють величезну *волонтерську та благодійну* допомогу. Ця діяльність проводиться паралельно із творчим розвитком учнівської молоді у гармонійному поєднанні індивідуальних і колективних форм навчально-творчої діяльності. Продуктивна співпраця з ровесниками, педагогами, соціальними партнерами сприяє:

- розвитку творчих здібностей та інтересів здобувачів позашкільної освіти;
- формуванню їхніх навичок до самоаналізу і рефлексії, основ групової навчально-творчої взаємодії, здатності брати на себе відповідальність;
- усвідомленню сутності і важливості свого «*громадянського включення*»;
- вихованню комунікативної культури.

Саме за таких умов у позашкільному освітньому і соціокультурному просторі відбуваються процеси становлення громадянськості особистості, формування сфери її цінностей, практичне втілення громадянських поглядів і переконань. Розвиток *громадянської* активності сучасних підлітків сприяє забезпеченню сукупності соціальних, політичних і громадянських прав особистості, її інтеграції в культурні й соціальні структури суспільства, зокрема в громадянську освіту – навчання, спрямоване на засвоєння знань про права та обов'язки людини.

Зміст громадянської освіти ґрунтується на основних ідеях демократичного суспільства, є цілісним і системним, спрямованим на трансформування знань, умінь у громадянські компетенції: громадянські знання, громадянські вміння та досвід, громадянські чесноти. У закладах позашкільня ця діяльність здійснюється відповідно до Закону України №2834-IX від 13 грудня 2022

року «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». Основними завданнями державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності є формування у громадян України, у тому числі дітей та молоді:

- активної громадянської позиції на основі поваги до прав людини, духовних цінностей українського народу, національної самобутності;
- оборонної свідомості та громадянської стійкості;
- патріотизму;
- поваги до державних символів, державної мови, суспільно-державних (національних) цінностей України, розуміння їх важливості для становлення держави.

Основу громадянської активності підростаючого покоління складають інтерес до суспільної та громадської роботи; організаторські здібності; ініціативність; вимогливість до себе; відповідальність за виконання громадських доручень; готовність допомагати іншим. Вихованці закладів позашкільної освіти активно включаються на рівні з дорослими у різноманітні заходи національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання, зокрема проводять благодійні бали, конкурси, проекти, акції, продають власноруч виготовлені вироби щоб перерахувати кошти на допомогу ЗСУ. Серед названих форм роботи слід звернути увагу на такі як «Мої кроки до Перемоги», «Куємо Перемогу разом!», «Танцюю для Перемоги», «Українська мрія», «Сміливим від смілян» та ін. Волонтерити може будь-хто, незалежно від віку, статусу. Для цього не потрібне посвідчення волонтера, важливо, щоб діяльність усіх добровольців будувалася на принципах рівності, відкритості і законності.

Позашкільна освіта, маючи фундаментальну нормативну й наукову базу, історичні традиції виховання багатьох поколінь, залишається відкритим гнучким неформальним освітнім простором, здатним швидко реагувати на соціальні зміни й запити суспільства, а також освітні тенденції. Тож, враховуючи виключне значення позашкільної освіти для патріотичного виховання дітей, ми вважаємо, керуючись статтею 14 Закону України «Про позашкільну освіту» і статтями 32 і 44 Закону України, що **закриття, реформування, злиття або об'єднання** закладів позашкільної освіти в регіонах **у даний час недопустимо.**

Важливим напрямком діяльності з учнівською молоддю є *військово-патріотичне* виховання, зокрема, участь у Всеукраїнській дитячо-юнацькій військово-патріотичній грі «Сокіл» («Джура»), військових вишколах, зустрічах з військовими та ветеранами війни. У той час, коли українці виборюють право на існування своєї держави, у закладах позашкільної освіти необхідно підтримувати гуртки з цього напрямку, формуючи оборонну свідомість вихованців. Окремого значення набуває удосконалення роботи із силовими структурами, зокрема Збройними силами України (ЗСУ), Міністерством оборони України, Міністерством внутрішніх справ України, Державною службою України з надзвичайних ситуацій, Службою безпеки України, Національною поліцією України, Державною прикордонною службою України.

Незважаючи на військові дії в Україні, педагоги-позашкільники області наполегливо працюють в напрямку створення нових навчально-методичних посібників, які допоможуть зробити освітній процес у закладах позашкільної освіти ще цікавішим і ефективнішим. З метою вдосконалення змісту і методики освітнього процесу в закладах позашкільної освіти вкрай актуальним є їх базування на засадах української національної та громадянської ідентичності, формування оборонної свідомості.

Зазначимо, що за результатами обласної виставки «Освіта Черкащини - 2023» переможцями стали:

- **Кравченко Віталіна Анатоліївна**, культорганізатор, керівник гуртка (Зразковий художній колектив «Студія раннього розвитку дитини «Чарівний ліхтарик») Центру дитячої та молодіжної творчості Корсунь-Шевченківської міської ради, за навчально-методичний посібник «Ігрова діяльність дошкільника. АРТ-терапевтичні форми роботи»;

- **Творча група під керівництвом Арчибасової Тетяни Юріївни**, завідувача методичного відділу Будинку дитячої та юнацької творчості Смілянської міської ради, за посібник «Організація проектної діяльності як умова і засіб реалізації акмеологічного підходу до виховання громадянина-патріота: з досвіду роботи»;

- **Кириченко Валентина Євгеніївна**, керівник гуртка (Зразковий художній колектив «Школа східного танцю «Лілея») Центру дитячої та молодіжної творчості Корсунь-Шевченківської міської ради, за навчально-методичний посібник «Формування ключових компетентностей особистості засобами танцювального мистецтва».

У реалізації змісту і методики освіти необхідним постає питання щодо *змістового наповнення навчальних програм*, підручників, посібників, спрямованих на формування української національної та громадянської ідентичності. В області у черговий раз проведено конкурс на кращий цифровий ресурс, тож звертаємо вашу увагу на цифрові ресурси – переможці конкурсу для закладів позашкільної освіти, зокрема: «Проектування та управління виховною взаємодією в умовах воєнного стану. Проект Будинку дитячої та юнацької творчості **«З вірою у Перемогу»** (творча група Будинку дитячої та юнацької творчості Смілянської міської ради), «Різноманітність квітів», автор Перемот Світлана Миколаївна, методист Шполянського центру дитячої та юнацької творчості учнівської молоді; **«Використання хмарних технологій – шлях до підвищення ефективності управління закладом позашкільної освіти»**, автор Белік Ольга Миколаївна, методист Маньківського центру дитячої та юнацької творчості, Мала академія наук учнівської молоді Маньківської селищної ради.

«ВИХОВУЄМО СУЧАСНО»

Виховний процес в умовах воєнного часу – це виклик для школи, для вчителів та учнів. Звісно, постає питання: *як саме працювати просто зараз, як розставити акценти?* Адже саме педагог має безпосередній контакт з вихованцем, учнем, слухачем і безпосередньо здійснює провадження освітнього процесу в закладах позашкільної освіти. В інформаційному освітньому просторі бракує сучасних зразків виховних заходів, на жаль, не всі педагоги вміють впроваджувати та ініціювати сучасні форми роботи з учнівською молоддю. Для подолання таких прогалин у виховній майстерності педагогічних працівників, за нашими переконаннями, на допомогу педагогічному працівнику має існувати такий ресурс, який допоможе йому у непростий час повномасштабної військової агресії віднайти необхідні знання, практики та зразки виховної діяльності. З цією метою лабораторія виховної роботи пропонує **Методичний відеокейс «Виховуємо сучасно»** як складової кластеру компенсаторної освіти педагогів. Пропонуємо використовувати матеріали сучасних форм організації освітньої діяльності у закладах освіти. В умовах військових дій найбільшої актуальності набувають системи комунікації з дітьми, їхніми батьками, сім'ями, педагогами та запровадження нових актуальних форм роботи. Як показала практика, педагогічні працівники закладів позашкільної освіти адаптують заняття до умов сьогодення, пропонують вихованцям мистецькі перформанси, пленери, інсталяції, графіті, АРТ-студії тощо. Не менш ефективними є екскурсійно-краєзнавчі стартапи, що проходили у формі екскурсій-подорожей, віртуальних екскурсій, квест-екскурсій, вікторини, віртуальні подорожі, мультимедійні презентації, здійснення проектної та дослідницької діяльності, докладають усіх зусиль для організації різноманітних активностей для дітей та їх родин. Усі заклади висвітлюють свою діяльність і здобутки в електронних мережах (Facebook, YouTube, Telegram), а також на своїх сайтах. Про важливість функціонування сайтів закладів освіти наголошує Державна служба якості освіти. Адже для оцінювання ефективності діяльності закладу освіти вагома частина інформації береться саме з інтернету. Для допомоги закладам освіти проводити самоаналіз освітньої діяльності створена інформаційно-аналітична система EvaluEd. У системі створено модуль, що допоможе колективу провести самоаналіз діяльності **зادля** підвищення якості освітніх послуг; створення умов для навчання й праці; забезпечення партнерства всіх учасників освітнього процесу.

За результатами самооцінювання керівник закладу освіти отримає **узгальнений розгорнутий звіт**, що включатиме:

- оцінювання за чотирма напрямками діяльності та окремими критеріями
- інформацію, отриману в ході анкетування учасників освітнього процесу, спостережень і вивчення документації.

Переваги використання інформаційно-аналітичної системи EvaluEd:

- прозорість, мінімізація дії суб'єктивних чинників;
- відстеження динаміки та вчасне реагування на виявлені проблеми;
- збереження і цифровізація даних;
- отримання інформації з різних джерел для аналізу стану системи освіти;
- прийняття виважених управлінських рішень на основі достовірних даних.

Важливою для закладів позашкільної освіти всіх типів є робота, спрямована на:

- формування у дітей медіаграмотності, вміння грамотно та виважено споживати та поширювати інформацію;
- формування уявлень про небезпеку у віртуальному просторі, та засвоєння правил безпечного користування інтернетом та основних способів захисту;
- проведення систематичної роз'яснювальної та інформаційної роботи щодо мінної небезпеки, правил поведінки у разі виявлення небезпечних предметів;
- проведення заходів для педагогів щодо вивчення особливостей комунікації з дітьми під час війни, знайомств з методами психологічної допомоги та самодопомоги в умовах війни, загальної обізнаності щодо вікової психології.

Ми переконані, що досконалі знання та вміння – найпотужніша зброя, тож закликаємо педагогічних працівників та батьків заохочувати до розвитку дітей, адже саме вони формують майбутнє України. Спільними зусиллями та невтомною працею наближаємо перемогу України!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Громадянське виховання дітей та учнівської молоді у закладах позашкільної освіти: методичний посібник / за заг. ред. Л. В. Тихенко; упор. Л. М. Бондар, Н. В. Перепелиця. Суми: Університетська книга, 2021. С. 18–19.
2. Овчарук О. В. Характеристики освіти для демократичного громадянства: європейський контекст. *Постметодика*. 2013 (3). SSN 1815-3194. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/1103>
3. Пометун О. І. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки. *Вісник програм шкільних обмінів*. 2005. № 23. С. 18
4. Лист Міністерства освіти і науки України № 1/6267-22 від 10.06.2022 р. «Про деякі питання національно-патріотичного виховання у закладах освіти». URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/86625/
5. Закон України №2834-IX від 13 грудня 2022 року «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>

В. С. Кудін,

завідувач лабораторії виховної роботи комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ

*Патріотичне виховання - це сфера духовного життя,
яка проникає в усе, що пізнає, робить,
до чого прагне, що любить і ненавидить людина, що формується.*

В.О.Сухомлинський

В умовах воєнної агресії російської федерації в Україні особливе значення набуває національно-патріотичне виховання всіх учасників освітнього процесу.

У наказі Міністерства освіти і науки України від 06 червня 2022 р. № 527 «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16 червня 2015 р. № 641», відповідному листі МОН України від 10 червня 2022 року № 1/6267-22 «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України» наголошено, що національно-патріотичне виховання є одним із пріоритетних напрямів діяльності держави та суспільства щодо розвитку національної свідомості на основі суспільно-державних (національних) цінностей (самобутність, воля, соборність, гідність), формування в громадян почуття патріотизму, поваги до Конституції Законів України, соціальної активності та відповідальності за доручені державні та громадські справи, готовності

до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України.

У названих нормативних документах **акцентується увага на змінах до особливостей роботи** з національно-патріотичного виховання, які спричинені російською агресією. Ці зміни слід урахувати під час реалізації стратегічних підходів до національно-патріотичного виховання дітей та молоді, які визначені Указом Президента України від 18 травня 2019р. № 286/219 «Про Стратегію національно-патріотичного виховання», Постановами Кабінету Міністрів України від 09.10.2020 р. № 932 «План дій щодо реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020-2025 роки», від 30 червня 2021 р. № 673 «Про Державну цільову соціальну програму національно-патріотичного виховання на період до 2025 року».

Патріотичне виховання молодого покоління – основа українського суспільства, держави, адже молодь – рушійна сила, яка здатна змінити майбутнє країни на краще. Саме тому якнайбільше уваги

приділяється національно-патріотичному вихованню молодих людей, їх національної свідомості, ідентичності, формуванню громадянської позиції.

Основними завданнями державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності відповідно до Закону України №2834-IX від 13 грудня 2022 року «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» є формування у громадян України, у тому числі дітей та молоді:

- активної громадянської позиції на основі поваги до прав людини, духовних цінностей українського народу, національної самобутності;
- оборонної свідомості та громадянської стійкості;
- патріотизму;
- поваги до державних символів, державної мови, суспільно-державних (національних) цінностей України, розуміння їх важливості для становлення держави.

Національно-патріотичне виховання дітей та молоді – це комплексна системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, громадських об'єднань та благодійних організацій, сім'ї, закладів освіти, інших інститутів щодо формування в молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави. Найважливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, держави, поваги до її символів.

Оскільки Міністерство освіти і науки України серед пріоритетних напрямів освітньої діяльності у 2022-23 навчальному році визначило посилення національно-патріотичного виховання та формування громадянської позиції, працівники лабораторії-центру ЗНО та моніторингу якості освіти КНЗ «Черкаський ОІПОП Черкаської обласної ради» провели опитування учнів 5-11 класів з метою дослідження стану впровадження національно-патріотичного виховання в освітній процес, сформованості національної свідомості та патріотизму в здобувачів освіти закладів загальної середньої освіти Черкаської області.

Аналіз результатів відповідей на запитання «Які з перелічених тем на уроках та позакласних заходах розглядалися у твоєму закладі?» показав, що пріоритетними темами для проведення класних годин є теми «Мужність та героїзм учасників військових дій проти російської федерації» (відповідь дали 6184 респонденти, 62%), «Пам'яті жертв Голодомору, політичних репресій і депортацій» (6171 респондент, 62%) та «Героїчна боротьба Українського народу за утвердження суверенітету власної держави» (5850 респондентів, 58%). Значно менше уваги приділялося освітянами темі «Жертви комуністичного та інших

тоталітарних режимів в Україні» (2693 респонденти, 27%) (див. діагр.1).

Діаграма 1

Які з перелічених тем на уроках та позакласних заходах розглядалися у твоєму закладі?

Учасникам опитування запропоновано дати відповідь на запитання: **Чи проводяться в школі зустрічі з військовими, які обороняють нашу країну від російської агресії.** 32% учнів мали змогу зустрітися з героями-захисниками в закладах освіти, а 54% учасників опитування взяли участь у заходах з волонтерами та представниками громадських організацій.

Варто звернути увагу, що під час повномасштабної війни тисячі українців стали волонтерами, зокрема й підлітки. Так, більшість опитаних учнів (70%) указала, що вони або члени їхніх родин беруть активну участь у волонтерських заходах. Найпоширенішими є збір коштів воїнам Збройних сил України, передача теплого одягу тимчасово переміщеним особам та нашим захисникам, а також забезпечення продуктами харчування сімей, які цього потребують. Крім того, учні зі своїми родинами долучалися до плетіння маскувальних сіток, збору коштів для придбання автомобілів для військових та продуктів харчування для людей на окупованих територіях, допомагали переселенцям, виготовляли окопні свічки. Ми переконані, що саме такі виховні заходи сприяють розвитку в дітей та молоді почуття патріотизму, милосердя, відповідальності. Адже патріот не обмежується пасивною любов'ю до рідного краю, він активно працює, захищає честь своєї держави. Також дорослі надавали психологічну допомогу дітям та внутрішньо переміщеним особам:

Важливе значення для національної самосвідомості українців мають народні звичаї, традиції святкування, адже вони є не лише невід'ємною частиною повсякденного життя, а й засобом збереження української ідентичності. Так, учнівська молодь, яка навчається в сільських та міських закладах освіти, майже однаково дотримується українських традицій – 59% та 54% (див.діагр.2).

Діаграма 2

відбувалися майстер-класи з різних питань діяльності

Чи брав участь ти або члени твоєї родини у волонтерських заходах?

учнівського самоврядування, зокрема, найактуальніший напрямок – патріотичне виховання. Лідери обмінювалися досвідом патріотичної роботи в осередках Ліги старшокласників. До участі у Школі розвитку учнівського самоврядування долучалися представники органів місцевого самоврядування з Черкаської, Чигиринської, Чорнобаївської, територіальних громад. То ж за відгуками учасників Школи у наступному році буде продовжена робота Школи розвитку учнівського самоврядування.

Працівниками лабораторії-центру моніторингових досліджень Комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради» проведено моніторинг ефективності діяльності органів учнівського самоврядування Черкащини. У опитуванні взяли участь 3413 учнів закладів загальної середньої освіти із міст і сіл області.

Аналіз результатів моніторингу засвідчив, що діяльності органів учнівського самоврядування в області

Було виявлено, що значний вплив на формування патріотизму в учнів мають батьки, ЗМІ. Варто звернути увагу на той факт, що вони, за визначенням учнів 8-11 класів, мають вплив менший, ніж на дітей 5-7 класів. Активність участі батьків у освітньому процесі закладу освіти та громадському житті школи знижується відповідно до віку дітей: чим старші учні, тим менш активними є їхні батьки. Тому варто **організувати пошук шляхів щодо активного залучення батьків до участі в освітньому процесі закладу освіти та громадському житті школи, побудови реального партнерства в ній.**

Учнівське самоврядування Черкащини своєю діяльністю утверджує національну ідентичність, свою патріотичну спрямованість та громадянську позицію. Протягом багатьох років здійснюється інтернет-проект **«Ми – патріоти Черкащини».**

Згідно з результатами участі у інтернет-проекті «Ми - патріоти Черкащини» за 2022 рік у загальному рейтингу:

I місце – осередок Ліги старшокласників Золотоніської ТГ;

II місце – осередок Ліги старшокласників Тальнівської ТГ;

III місце – осередок Ліги старшокласників Ватутінської ТГ.

Представниками Ліги і старшокласників Черкащини взято участь у багатьох заходах Українського державного центру позашкільної освіти, зокрема:

- у Всеукраїнському лідерському форумі «Всякому місту звичай і права» до 300-річчя Г.С.Сковороди. Для створення відеофільму подали патріотичні відеоролики лідери Ліги старшокласників Черкащини.
- у зустрічі з військовим кореспондентом;
- у Міжнародному лідерському хабі «#Загартовані війною до річниці повномасштабного вторгнення. Лідери записали свої відеорозповіді до цього заходу;

Сесії стратегічного планування, підсумкових звітів та ін.

Тож і в наступному році продовжиться співпраця з УДЦПО.

З березня по квітень 2023 року в області працювала Школа розвитку учнівського самоврядування, на якій

приділяється належна увага. Участь у громадських об'єднаннях різного роду сприяє становленню юних громадян-патріотів, вони здійснюють значну волонтерську, патріотичну, екологічну діяльність. Про ці заходи вони розміщують інформацію не лише на сторінках мережі інтернет, сайтах, фейсбуці, а й у підпроектах інтернет-проекту «Ми – патріоти Черкащини».

У наступному році значну увагу необхідно приділити ментальному здоров'ю старшокласників.

У квітні активом Ліги старшокласників Черкащини було організовано навчальний тренінг «Формула успіху сучасного лідера». До Черкас завітали представники Київської обласної ради старшокласників, які поділились досвідом проведення лідерського EdCampу. У зустрічі взяли участь 30 лідерів з 5 осередків Ліги старшокласників: Золотоніської, Смілянської, Чигиринської Чорнобаївської територіальних громад. У травні проведено звітно-виборчу конференцію Ліги старшокласників Черкащини, обрано новий склад активу. Новообрані лідери продовжать роботу з національно-патріотичного, військово-патріотичного виховання, громадянської активності та оборонної свідомості у співпраці з педагогічною, батьківською спільнотою та органами місцевого самоврядування, адже «В єдності наша сила, міць і слава».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лист Міністерства освіти і науки України № 1/6267-22 від 10.06.2022 р. «Про деякі питання національно-патріотичного виховання у закладах освіти». URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/86625/
2. Пометун О. І. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки. *Вісник програм шкільних обмінів*. 2005. № 23. С. 18
3. Лісова Н.І., Бондаренко О.А., Гриценко О.М., Лобенко Н.М., Тетьора С.С., Федоренко Т.А. Національно-патріотичне виховання в освітньому процесі: результати дослідження (аналітичні матеріали). Черкаси. 2022. 30с.
4. Закон України №2834-ІХ від 13 грудня 2022 року «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>

Н.В. Бугайчук,

методист лабораторії виховної роботи комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В СИСТЕМІ РОБОТИ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Виховати патріота ... - означає наповнити повсякденне життя підлітка благородними почуттями, які забарвлювали б усе, що людина в цьому віці пізнає і робить.

В. О. Сухомлинський. Народження громадянина

Враховуючи сучасну суспільно-політичну ситуацію у країні, усе більшої актуальності набуває *національно-патріотичне виховання учасників освітнього процесу*. Саме освітній заклад має стати для кожної дитини осередком становлення громадянина-патріота України, готового самовіддано розбудувати країну як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу, сприяти єднанню українського народу та встановленню громадянського миру й злагоди в суспільстві.

Зазначимо, що *національно-патріотичне виховання дітей та молоді* – це комплексна, системна і цілеспрямована діяльність не лише закладів загальної середньої освіти, а й органів державної влади та місцевого самоврядування, сім'ї, громадських об'єднань та благодійних організацій, релігійних організацій та інших інститутів щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави.

Найважливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації. Разом із тим національно-патріотичне виховання не повинно формувати ідеї культурного імперіалізму, тобто способу споглядання світу лише очима власної культури. Довкола ідеї української державності, українського громадянства, що виступають загальними надбаннями, мають місце ідеї об'єднання різних народів, національних, етнічних та релігійних груп, які проживають на території України.

Основні складові національно-патріотичного виховання є громадянсько-патріотичне, духовно-моральне, вісьськово-патріотичне та екологічне виховання, що відповідають як нагальним вимогам і викликам сучасності, так і закладають підвалини для формування свідомості нинішніх і прийдешніх поколінь, готовності до змін та до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України.

Шляхи впровадження національно-патріотичного виховання в систему роботи закладу загальної середньої освіти

Розпочинати роботу потрібно зі створення соціально-педагогічних умов для реалізації національно-патріотичного виховання. Акцентуємо увагу учителів на підготовці до роботи в сучасних умовах, тобто, до роботи щодо *виховання патріота з активною позицією*, який діє згідно з морально-етичними принципами і здатний приймати відповідальні рішення.

На допомогу педагогічним працівникам у роботі із цього напрямку КНЗ «ЧОІПОПП ЧОР» пропонує тематичні курси підвищення кваліфікації за вибором. Перелік курсів і форми реєстрації розміщено на сайті КНЗ «ЧОІПОПП ЧОР» в розділі «Підвищення кваліфікації педагогічних працівників» за посиланням: <http://surl.li/eclma>. Серед інших, пропонуємо вам такі:

1. «Загальношкільний підхід до національно-патріотичного виховання учасників освітнього процесу» (обсяг - 0,27 кредиту ЄКТС, 8 академічних годин).

2. «Класний керівник Нової української школи: взаємодія та партнерство в освітньому просторі» (обсяг - 0,27 кредиту ЄКТС, 8 академічних годин).

3. «Класний керівник Нової української школи» (обсяг - 1 кредит ЄКТС, 30 академічних годин).

Крім того, пропонуємо ознайомитися з досвідом виховної роботи переможців виставки-конкурсу «**Нова українська школа Черкащини - 2023**» розміщеним на сайті КНЗ «ЧОІПОПП ЧОР» в розділі «Віртуальна академія педагогічних наук» – «Педагогічка скарбничка Черкащини» за посиланням: <http://surl.li/hxzfb>. Та з напрацюваннями переможців **конкурсу на кращий електронний освітній ресурс з виховної роботи у 2023 році** які розміщено на сайті КНЗ «ЧОІПОПП ЧОР» в розділі «Колекція цифрових ресурсів – загальна середня освіта – виховна робота» за посиланням: <http://oipoppp.ed-sp.net/?q=taxonomy/term/5637>.

Зразки сучасних інтерактивних форм роботи для учнів закладів загальної середньої освіти у повноформатному режимі та он-лайн які можна використовувати в освітньому процесі під час організації інших виховних заходів розміщені на сайті КНЗ «ЧОІПОПП ЧОР» в розділі «Науково-методичне забезпечення закладів освіти – Виховна діяльність» за посиланням: <http://oipoppp.ed-sp.net/?q=taxonomy/term/2552>

Продовжуючи тему національно-патріотичного виховання, зауважимо, що мета патріотичного

виховання конкретизується через систему таких виховних завдань:

- утвердження в свідомості і почуттях особистості патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України;
- виховання поваги до Конституції України, Законів України, державної символіки;
- підвищення престижу військової служби, а звідси – культивування ставлення до солдата як до захисника вітчизни, героя;- усвідомлення взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та її патріотичною відповідальністю;
- сприяння набуттю дітьми та молоддю патріотичного досвіду на основі готовності до участі в процесах державотворення, уміння визначати форми та способи своєї участі в життєдіяльності громадянського суспільства, спілкуватися з соціальними інститутами, органами влади, спроби дотримуватись законів та захищати права людини, готовності взяти на себе відповідальність, здатності розв'язувати конфлікти відповідно до демократичних принципів;
- формування толерантного ставлення до інших народів, культур і традицій;- утвердження гуманістичної моральності як базової основи громадянського суспільства;
- культивування кращих рис української ментальності
- працелюбності, свободи, справедливості, доброти, чесності, бережного ставлення до природи;- формування мовленнєвої культури;
- спонукання зростаючої особистості до активної протидії українофобству, аморальності, сепаратизму, шовінізму, фашизму.

Нові підходи і нові шляхи до виховання патріотизму в учасників освітнього процесу

Нині, як ніколи, потрібні нові підходи і нові шляхи до виховання патріотизму як почуття і як базової якості особистості. При цьому потрібно враховувати, що Україна має древню і величну культуру та історію, досвід державницького життя, які виступають потужним джерелом і міцним підґрунтям виховання дітей і молоді. Вони уже ввійшли до освітнього і загальновиховного простору, але нинішні суспільні процеси вимагають їх переосмислення, яке відкриває нові можливості для освітньої сфери.

Формування ціннісних орієнтирів і громадянської самосвідомості у дітей та молоді повинно здійснюватися на прикладах героїчної боротьби Українського народу за самовизначення і творення власної держави, ідеалів свободи, соборності та державності, зокрема, від княжої доби, українських козаків, Українських Січових Стрільців, армій Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки, учасників антибільшовицьких селянських повстань, загонів Карпатської Січі, Української повстанської армії, українців-повстанців у сталінських концтаборах, учасників дисидентського руху. Також національно-патріотичне виховання має здійснюватися на прикладах мужності та героїзму наших сучасників, воїнів, учасників війни російської федерації проти України. Варто зауважувати також на волонтерській діяльності педагогів, учнів, батьків як такої, що сприяє встановленню соціальних зв'язків, набуттю дітьми шанобливого й відповідального ставлення, формуванню соціально значущої ініціативності, прагнення пожертвувати в ім'я України вільним часом, здійснити альтруїстичний вчинок.

Звідси випливають нові завдання виховної системи закладу освіти:

- Виховувати дитину як громадянина країни, національно свідомого, життєво і соціально компетентного, здатного здійснювати самостійний вибір і приймати відповідні рішення у життєвих ситуаціях.

- Сприяти зростанню творчого духовного потенціалу особистості, розкриттю здібностей на кожному з виховних етапів.

- Розвивати дитяче самоврядування як осередок самореалізації громадянського виховання.

- Стимулювати саморозвиток, самовиховання, самоосвіту учнів та розвиток їх життєтворчої компетентності через участь у реалізації проєктів соціального та благодійного напрямків.

- Створювати умови для розвитку життєтворчої компетентності учнів.

- Впроваджувати оптимальні методи, форм, засобів, що сприяють формуванню в учнівській молоді основ життєтворчості; розширення можливостей компетентного вибору особистістю свого життєвого шляху

- Для реалізації цих завдань у школі має бути розроблений план виховної роботи навчального закладу та окремі плани,

- Ці плани охоплюють всі напрямки виховання: патріотичне, правове, моральне, художньо-естетичне, трудове, фізичне, екологічне, превентивне та включають у себе календарні, традиційні шкільні свята, заходи, конкурси, міські та районні заходи щодо втілення національної програми «Діти України», «Комплексної програми профілактики злочинності і бездоглядності», «Програми профілактики ВІЛ-інфекції», «Національної програми відродження та розвитку українського козацтва», заходи щодо зміцнення моральності та утвердження здорового способу життя та ін.

- Виховна система школи базується на принципах, що визначають основні вимоги до процесу виховання особистості учня, до його змісту, організацій, форм, методів та прийомів.

Складовою частиною патріотичного виховання, яка в часи війни набуває пріоритетного значення, є **військово-патріотичне виховання**, зорієнтоване на формування у зростаючої особистості готовності до захисту України, розвиток бажання здобувати військові професії, проходити службу у Збройних Силах України як особливому виді державної служби. Його зміст визначається національними інтересами України і покликаний забезпечити активну участь громадян у збереженні її безпеки від зовнішньої загрози. Робота з військово-патріотичного виховання має проводитися комплексно, спільними зусиллями органів державної влади та місцевого самоврядування, а також закладів освіти, сім'ї, громадських об'єднань та благодійних організацій, Збройних Сил України, інших силових структур.

Системна організація військово-патріотичного виховання має бути спрямована на підготовку до оволодіння початковою військовою підготовкою, військовими професіями, формування психологічної та фізичної, морально-духовної готовності до служби в Збройних Силах, задоволення потреби підростаючого покоління у постійному вдосконаленні своєї підготовки до захисту України.

Крім того, в основу системи патріотичного виховання покладено ідею розвитку української державності як консолідуючого чинника розвитку українського суспільства та української політичної нації. Важливу роль у просвітницькій діяльності посідає відновлення історичної пам'яті про тривалі державницькі традиції України і розгляд порівняльно-історичних відомостей про переривання державності в інших європейських країнах, які сьогодні представлені потужними європейськими націями. Спеціального розгляду потребують історичні обставини, що призводили до переривання державницької традиції. На особливу увагу заслуговує формування української політичної культури в часи Речі Посполитої та Австро-Угорщини, нове осмислення ролі Кримського Ханату як держави кримськотатарського народу, включено з тривалим воєнним протистоянням і плідною військовою та культурною співпрацею.

24 лютого 2022 року весь світ побачив героїзм і згуртованість українського народу. Міфи, які понад 30 років розповідала російська пропаганда, про те, що ми розрізнені, чіпляємось один до одного через мовне питання тощо – це все виявилось для більшості людей світу фейком. Всі побачили, хто такі справжні українці як нащадки Київської Русі, величній держави на теренах Східної та Центральної Європи.

Українці сьогодні – це символ свободи і відданості державі. Це просто мужні люди, незалежно від того, чоловік це чи жінка, військовий чи волонтер, абсолютно не важливо. Тобто, вдалося зробити шалений крок вперед і шалений удар по російській пропаганді, яка активно веде інформаційну війну для спотворення іміджу України, зокрема применшуючи значення її національної мови. Після початку повномасштабного вторгнення росії в Україну путінська пропагандистська машина почала активніше вигадувати фейки щодо української мови.

Про найпоширеніші російські міфи щодо української мови – дивіться у спільній інфографіці Центру протидії дезінформації та Уповноваженого із захисту державної мови за посиланням: <http://surl.li/hgotl>

Національно-патріотичне виховання спирається на загально педагогічні принципи виховання такі як дитиноцентризм, природовідповідність, культуровідповідність, гуманізм, врахування вікових та індивідуальних особливостей. Водночас національно-патріотичне виховання має власні принципи, що відображають його специфіку. В Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України підкреслюється що:

- принцип національної спрямованості, що передбачає формування національної самосвідомості, виховання любові до рідної землі, природи, українського народу, шанобливого ставлення до його культури, історії, традицій; поваги до культури всіх народів, які населяють Україну; здатності зберігати свою національну ідентичність, пишатися приналежністю до українського народу, брати участь у розбудові та захисті своєї держави;
- принцип самоактивності й саморегуляції забезпечує розвиток у вихованця суб'єктних характеристик; формує здатність до критичності й самокритичності, до прийняття самостійних рішень; виробляє громадянську позицію особистості, почуття відповідальності за її реалізацію в діях та вчинках;
- принцип полікультурності передбачає інтегрованість української культури в європейський та світовий простір, створення для цього необхідних передумов: формування відкритості, толерантного ставлення до відмінних ідей, цінностей, культури, мистецтва, вірувань; здатності диференціювати спільне і відмінне в різних культурах, спроможності сприймати українську культуру як невід'ємну складову культури загальнолюдської;
- принцип культуровідповідності задля формування базової культури особистості на основі набутого морально-етичного досвіду людства;
- принцип соціальної відповідності обумовлює потребу узгодження змісту і методів національно-патріотичного виховання з реальною соціальною ситуацією, в якій організовується виховний процес, і має на меті виховання в дітей і молоді готовності до захисту України та ефективного розв'язання життєвих проблем на основі сформованих цінностей;
- принцип історичної і соціальної пам'яті спрямований на збереження духовно-моральної і культурно-історичної спадщини українців та відтворює її у реконструйованих і осучаснених формах і методах діяльності;
- принцип міжпоколінної наступності, який зберігає для нащадків зразки української культури, етнокультури народів, що живуть в Україні.

Система виховної роботи школи повинна забезпечувати:

- активне залучення до процесу виховання батьківської громадськості;
- організацію методичної роботи з актуальних проблем виховання з педагогами, класними керівниками;
- розвиток активності школярів у різних видах діяльності та творчий розвиток здібностей, інтересів особистості у позанавчальній діяльності;
- гуртування учнівських колективів навколо організації колективних творчих справ, участь у проектах;
- соціальну захищеність і підтримку учнів;
- співпрацю з дитячими молодіжними та громадськими організаціями, об'єднаннями, колективами;
- співробітництво з правоохоронними органами, соціальними службами з питань організації правової освіти, профілактичної роботи серед школярів;
- концентрацію сил педагогічного колективу за пріоритетними напрямками виховної роботи.

Система виховної роботи спрямована на створення умов для розвитку для самореалізації особистості кожного учня. Пошук сучасних шляхів і засобів виховання школярів здійснюється на засадах педагогіки творчості і становить одну із найактуальніших проблем навчально-виховного процесу.

Серцевиною виховного процесу є особистість: її нахили, здібності, потреби, інтереси, соціальний досвід, самовідданість, характер. Результатом виховної діяльності закладу є створення сучасної моделі випускника – людини, готової до самоосвіти, самовизначення та самореалізації у дорослому житті.

Індикаторами ефективності національно-патріотичного виховання в закладі освіти, зокрема, є:

- збільшення відвідуваності здобувачами освіти закладів, що популяризують культурні та національно-мистецькі традиції Українського народу, а також пам'яток історії, культури, експозицій музеїв, присвячених національно-визвольній боротьбі за незалежність і територіальну цілісність України;
- підвищення серед здобувачів освіти рівня знань про видатних особистостей українського державотворення, визначних українських органів, педагогів, спортсменів, військових, підприємців, провідних діячів культури, мистецтва, а також духовних провідників Українського народу;
- збільшення кількості здобувачів освіти, які пишуться своїм українським походженням, громадянством;
- зростання рівня екологічної культури, збільшення кількості учасників екологічних акцій, природоохоронних заходів;
- збільшення кількості здобувачів освіти, які здійснюють екскурсії, подорожі, походи;
- збільшення кількості проведених зустрічей здобувачів освіти з борцями за незалежність України у ХХ столітті, ветеранами та учасниками антитерористичної операції та операції об'єднаних сил у Донецькій та Луганській областях, учасниками війни російської федерації проти України;
- збільшення чисельності громадян, готових до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України;
- збільшення кількості громадян, зокрема дітей та молоді, залучених до проектів та заходів з національно-патріотичного виховання місцевого, всеукраїнського та міжнародного рівнів, які відповідають ціннісним орієнтирам та індикаторам ефективності Стратегії національно-патріотичного виховання;
- збільшення кількості здобувачів освіти, які беруть участь у заходах, спрямованих на популяризацію духовно-моральних цінностей Українського народу, його духовних надбань;
- збільшення числа молодих людей, які пов'язують своє майбутнє з навчанням і проживанням в Україні;
- збільшення числа громадян, які виявляють почуття поваги до своєї Батьківщини.

Розуміючи, що нічого стабільного не буває, особливо в роботі з дітьми, необхідно постійно вдосконалювати існуючу систему виховної роботи, вносити щось нове, а від чогось відмовлятися. Але найголовніше завдання вчителя – ЗРОБИТИ ШКІЛЬНЕ ЖИТТЯ ДІТЕЙ НАСИЧЕНИМ, ЗМІСТОВНИМ, ЦІКАВИМ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів: методичні рекомендації [для вчителів, методистів, авторів програм і підручників, науковців, викладачів, студентів закладів професійної й вищої освіти, управлінців, політиків]. Київ: Фенікс, 2022. 64 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/732103/1/BNV%20KSV%202022rek.pdf> (дата звернення: 29.05. 2023).
2. Коли світ на межі змін: школа, чутлива до психічного здоров'я — посібник для освітян закладів

загальної середньої освіти URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2023/04/13/GG-posibnyk_web.2.13.04.2023.pdf (дата звернення: 28.05. 2023).

3. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. Затверджено Наказом Міністерства освіти і науки України 06 червня 2022 року № 527 URL: <http://surl.li/kzem> (дата звернення: 28.05. 2023).
4. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 р. № 710-р (в редакції розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2022 р. № 893-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text> (дата звернення: 28.05. 2023).
5. Сайт Українського інституту національної пам'яті URL: <https://uinp.gov.ua/> (дата звернення: 28.05. 2023).

Н.В. Бугайчук,

методист лабораторії виховної роботи комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

НОВИЙ ПІДХІД ДО ВИКЛАДАННЯ ТА ОЦІНЮВАННЯ НА УРОКАХ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОГО СПРЯМУВАННЯ

Навчальні предмети морально-етичного спрямування реалізують вимоги до обов'язкових результатів навчання соціальної та здоров'язбережувальної освітньої галузі. Навчання спрямоване на реалізацію загальної мети базової загальної освіти, яка полягає в розвитку природних здібностей, інтересів, обдарувань учнів, формуванні компетентностей та soft skills, необхідних для їх соціалізації та громадянської активності, свідомому виборі подальшого життєвого шляху та самореалізації, продовженні навчання на рівні профільної освіти або здобуття професії, вихованні відповідального, шанобливого ставлення до родини, суспільства, навколишнього природного середовища, національних та культурних цінностей українського народу.

Учителям предметів морально-етичного спрямування, адміністрації закладу варто звернути увагу на те, що освітній заклад здійснює процес спрямованої соціалізації учнів, тому певною мірою відповідає за їхній моральний і соціальний розвиток. Навчання учнів буде більш успішним за умови панування в освітньому закладі демократичної атмосфери та правил поведінки, стосунків учасників освітнього процесу, побудованих на етичних началах, рівноправних партнерських відносинах і взаємоповазі.

Як людина і громадянин учень постійно зіштовхується зі складними етичними питаннями, на які немає простих відповідей. Вже в молодшому підлітковому віці діти починають розуміти недосконалість світу й самих себе, вчать оцінювати себе та інших із позицій моралі, міркують над поняттями добра і зла, справедливості й гідності.

Знайомство учнів з різними поглядами на життя, різними життєвими позиціями створює для них можливості формування власної філософії життя, життєвої позиції для самореалізації сьогодні та планування майбутнього.

«Етика», «Вчимося жити разом», «Культура добросусідства», «Духовність і мораль в житті людини і суспільства» як складники соціальної та здоров'язбережувальної освітньої галузі є предметами, які формують добросусідську, відповідальну та виважену поведінку, що відповідає моральним цінностям і орієнтирам особистості, а також формує навички гармонійної соціальної і міжособистісної взаємодії та спілкування, морального ставлення до інших.

Завдання навчального предмета реалізують вимоги до обов'язкових результатів навчання соціальної та здоров'язбережувальної галузі, зазначені у додатку 16 Державного стандарту базової середньої освіти, які передбачають, що учні здатні:

- застосовувати знання про людину, її здоров'я, взаємини з іншими та добробут, відповідально ставитись до власної поведінки у спілкуванні з оточуючими, турбуватись про безпеку в комунікації, уникати факторів ризику для власного і суспільного життя, добробуту;
- будувати гармонійні взаємини з оточуючими на основі моральних цінностей, проявляти дружність, ввічливість, повагу та чуйність, толерантність та милосердя в поведінці та стосунках;
- приймати обґрунтовані рішення для налагодження стосунків з іншими і добробуту,

аргументувати власний ціннісний вибір щодо взаємин з оточенням і вчинків у різних життєвих ситуаціях;

- аналізувати й оцінювати себе, власну поведінку і поведінку та вчинки інших людей, визначаючи альтернативи та прогнозуючи наслідки, на основі критеріїв моралі та безпеки, контролювати та регулювати свої почуття та емоції.

Курси морально-етичного спрямування у 5-6 класах логічно продовжують реалізацію завдань соціальної і здоров'язберезувальної освітньої галузі, зазначених у Державному стандарті початкової освіти (затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 р. № 87), які впроваджуються через інтегрований курс «Я досліджую світ», а також програм наскрізного інтегрованого спецкурсу «Культура добросусідства» (схвалені до використання листом ДНУ ІМЗО МОН України № 22.1/12-Г-366 від 15.06.2018) і програм інтегрованого курсу «Культура добросусідства» для 1–4 класів НУШ (схвалені до використання листом ДНУ ІМЗО МОН України № 22.1/12-Г-334 від 07.06.2019).

КНЗ «ЧОІПОПП ЧОР» пропонує курс підвищення кваліфікації вчителів предметів «Етика», «Вчимося жити разом», «Культура добросусідства», «Духовність і мораль в житті людини і суспільства» обсягом 30 годин, 1 кредит ЄКТС з теми «Викладання курсів морально-етичного спрямування за новим Державним стандартом базової середньої освіти».

Курс «Етика» покликаний сприяти засвоєнню певних етичних знань (морально-етичних категорій, норм, правил) та спонукати дітей до морального самовдосконалення, формуючи переконання та моделі моральної поведінки.

Курс має орієнтувати на навчання, виховання та розвиток усіх здобувачів освіти з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей. Для цього рекомендується використовувати такі методи роботи на уроках:

- особистісно спрямовані, коли зміст стає актуальним для кожного та кожної;
- стимулюючі, коли через діалог підтримується свобода висловлювань, що сприяє розкриттю, пробудженню у здобувачів освіти інтересу до моральних проблем та створення громадської думки;
- активізуючі, що пробуджують творчі здібності особистості, її емоційну сферу.

Зміст курсу орієнтований на ігрові, творчі форми, роботу з фольклорною та художньою літературою. Це дозволяє в яскравій формі довести до свідомості здобувача освіти уявлення про внутрішній світ людини - її переживання, мотиви, що супроводжують вибір дії і є двигунами вчинків.

Основну увагу предмета «Етика» зосереджено на правилах ввічливості, їх значення у встановленні добрих відносин із оточуючими, уявленні про позитивні та негативні вчинки, шляхах виходу із конфліктної ситуації, значенні праці в житті людини, прав та обов'язків, людських потреб тощо.

Для підвищення якості викладання «Етики» потрібно застосовувати нові методи та технології на уроках: таблиці, малюнки, хмари слів, карикатури, схеми, відеоматеріали, мультфільми, притчі, вірші, ігри, документи/джерела, ситуації з життя, біографії, фольклор тощо.

Також важливим є закріплення та узагальненню матеріалу, який слід проводити як окремі уроки після кожної теми. Варто використовувати широкий спектр завдань, який має включати 3 складові: розуміння, діяльність та взаємодія.

До вашої уваги методичний посібник «Етика 5 клас. Діагностувальні роботи» та методичний посібник «Етика 6 клас. Діагностувальні роботи» напрацьовані обласної творчої групи учителів

«Етики», розміщені на сайті в розділі «Кластер компенсаторної освіти для педагогів».

Курс «Вчимося жити разом» можна використовувати у рамках інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» або у вигляді окремого предмета.

Особливістю предмета «Вчимося жити разом» є наголос на соціалізації і самореалізації, набутті школярами соціальних і психологічних компетентностей, зокрема:

- когнітивних (критичне та системне мислення, логічне обґрунтування позиції, творчість, оцінювання ризиків, ухвалення рішень, розв'язування проблем, вміння вчитись);
- емоційних (розбудова позитивної самооцінки, керування емоціями, співчуття, мотивація успіху і гартування волі, ініціативність);
- соціальних (ефективне спілкування, співпраця з іншими, мирне розв'язання конфліктів, протистояння негативним соціальним впливам тощо).

Зміст предмета структуровано за змістовними лініями і відповідною тематикою. Пріоритетними методами навчання є дослідницькі, творчі, проблемно пошукові, що ґрунтуються на активній участі всіх учнів: роботи в групах, обговоренні, мозкових штурмах, розробці концептуальних карт, рольових іграх, дискусіях, творчих проектах, інтерв'ю, аналізі життєвих ситуацій, моделюванні розв'язання проблеми тощо.

Аби оцінювати прогрес учнів у розвитку психосоціальних навичок на початку вивчення предмета рекомендується проведення діагностичного оцінювання, а по завершенню кожного року навчання – підсумкове. Для цього можна використовувати онлайн-анкети «До» і «Після», які розроблено спеціально для діагностичного і підсумкового оцінювання та розміщено за посиланням: <http://auta.org.ua/ua/resources/Modelni-prohramy/VZHR>

Курс «Культура добросусідства» спрямовано на підтримку широкої соціальної інклюзії, міжкультурної і миротворчої освіти, розвиток освіти впродовж життя та демократизацію освітнього середовища в Україні. Він допоможе швидше познайомити учнів між собою, адаптувати їх до нових умов навчання в базовій школі й у новому колективі, згуртувати учнівський колектив, розвивати конструктивну взаємодію і навички ненасильницької комунікації, сприяти зниженню конфліктного потенціалу і створенню комфортної психологічної атмосфери в класі.

Зміст модельної навчальної програми структурований за розділами, зберігає наступність і послідовність вивчення тем від 5 до 6 класу та враховує міжпредметні й міжгалузеві зв'язки. Під час роботи за програмою рекомендується дотримуватися умов і технології інтерактивного навчання, базуватися на особистому досвіді дитини і членів її родини, обирати завдання для занять за принципом «краще менше, та краще», практикувати в навчанні підлітків принципи освіти дорослих тощо.

Педагоги на свій розсуд можуть обирати запропоновані види навчальної діяльності, додавати нові або адаптувати рекомендовані види діяльності відповідно до потреб здобувачів освіти та особливостей організації освітнього процесу.

Під час викладання предмета рекомендується застосовувати переважно формувальне оцінювання.

Додаткові ресурси для реалізації змісту предмета (підручник, календарно-тематичне планування, поурочні методичні розробки тощо) можна знайти в розділі «Методична підтримка вчителів НУШ 5–6 класи» на сайті Інституту модернізації змісту освіти.

Курс «Духовність і мораль у житті людини і суспільства» спрямовано на розкриття змісту духовності і моралі, розвиток пізнавального й емоційного інтересу учнів до вивчення курсу, розкриття особливостей і цінностей духовної і

моральної поведінки особистості в сім'ї, класі, громаді, державі, природі і формування відповідних компетентностей.

Програма ґрунтується на підходах, принципах, цілях, змісті, формах, методах і засобах, які адекватні вимогам часу і завданням формування високomorальної особистості.

Передбачається врахування володіння і використання учнями інформаційних технологій, вікових та індивідуально-психологічних особливостей, їх досвіду моральної поведінки.

Програма спрямована на подолання елементів формальності освітнього процесу, надмірної його вербалізації, на сприяння синергії і активізації духовних, психологічних і фізичних сил учителя, учнів, батьківської спільноти, громади.

Чільне місце у Програмі належить формам і методам освітньої діяльності, основний акцент робиться на інноваційних, інтерактивних та інформаційно-комунікаційних технологіях. Поряд з вербальними методами і формами роботи застосовуються практично-діяльнісні форми і методи, які допомагають реалізувати активність учнів, зокрема: ситуативні задачі; рольові ігри; драматизація; проектна діяльність; доручення; презентація; портфоліо; реальні і уявні подорожі, екскурсії, зустрічі.

Підвищенню мотивації школярів до вивчення навчальних предметів морально-етичного спрямування за новим Державним стандартом базової середньої освіти та урізноманітненню освітнього процесу сприяють класичні та інноваційні освітні інструменти, зокрема:

- *традиційні та нестандартні техніки та прийоми*: проблемні питання та ситуації, аналіз інформації, практичні завдання, самостійна робота, науковий пошук, досліді, діалог, дискусія, тести, інтеграція предметів, оперативний зворотний зв'язок тощо;

- *цікаві практичні завдання, які представляють цінність для життя та викликають бажання вчитись самостійно*

- *чітко визначені спільні правила та критерії*, які розроблені спільно зі школярами (наприклад, правила класу та правила поведінки у різноманітних ситуаціях);

- *нетипові навчальні ситуації* залежно від формату навчання: уроки на вулиці та в музеї, екскурсії, навчання від учня до учня, від учня до вчителя;

- *систему оцінювання*, яка включає оцінювання не лише відповіді учнів, а й їхніх умінь працювати з інформацією, аналізувати та робити висновки, представляти та аргументувати власну думку.

Немає абстрактного учня, до якого можна було б прикласти механічно закономірності навчання і виховання. Немає єдиних для всіх школярів передумов успіхів в ученні. І саме поняття «успіхи в навчанні» – річ відносна: в одного показником успіхів є «12 балів», для іншого і «п'ятірка» – велике досягнення. Уміння правильно визначити, на що здатен кожен учень у певний момент, як розвивати його розум надалі, – це важливий додаток до педагогічної мудрості.

Крім того, усім учасникам освітнього процесу, постійно потрібно пам'ятати, що помилка – частина процесу навчання, а не привід для покарання. Помилки природні й потрібні. І йдеться не лише про школярів, а й про вчителів та батьків. Дозволяйте собі часом бути не досконалими, особливо в наш час, під час війни. З розумінням ставтеся до розсіяності, можливої розконцентрованості уваги своїх учнів і власної також, можливо тоді і батьки не вимагатимуть від своїх дітей неможливого і перестануть вважати, що оцінка – це обличчя їхньої дитини. Неможливо почати існувати в «новій реальності» без великої кількості спроб і помилок.

НОВИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНЮВАННЯ

Нова українська школа передбачає цілком новий підхід до оцінювання. У Державному стандарті базової середньої освіти в пункті 27 зазначено: «У базовій загальній середній освіті передбачено такі види оцінювання:

- *поточне та формувальне оцінювання* з метою відстеження особистісного розвитку учнів, їхнього навчального поступу, процесу здобуття навчального досвіду як основи компетентності для розроблення індивідуальної освітньої траєкторії учнів;

- *підсумкове оцінювання*, під час якого результати навчання здобувачів освіти співвідносяться з обов'язковими результатами, визначеними цим Державним стандартом».

За вибором закладу оцінювання може здійснюватися за системою оцінювання, визначеною законодавством, або за власною шкалою. Якщо школа використовує власну шкалу, то має визначити правила переведення загальної оцінки результатів навчання семестрового та річного оцінювання до системи, визначеної законодавством, для виставлення у свідоцтві досягнень.

За рішенням педагогічної ради (за потреби) заклад освіти може визначити адаптаційний період, упродовж якого не здійснюється поточне і тематичне оцінювання.

Педагогічні колективи можуть виробляти власні способи спостереження за розвитком наскрізних умінь і застосовувати також вербальні характеристики замість позначки у свідоцтві досягнень.

У підсумковому оцінюванні суб'єктом оцінювання виступає вчитель. Саме педагог розробляє (або запозичує в готовому вигляді в інших авторів з дотриманням вимог академічної доброчесності) і використовує інструменти оцінювання (види робіт, критерії, шкали) для встановлення якості результатів навчання.

У формувальному оцінюванні вчитель втрачає свою монополію на оцінювання. Безумовно, педагоги здійснюють формувальне оцінювання, але взаємооцінювання та самооцінювання робить учнів також суб'єктами оцінювання. Це означає, що у формувальному оцінюванні інструменти оцінювання мають розроблятися учнями у співпраці з педагогом і застосовуватися щодо робіт одне одного або власної роботи. У першу чергу це стосується критеріїв оцінювання, за якими учні перевіряють усні або письмові роботи. Але в процесі навчання можуть бути і такі навчальні ситуації, коли учні в співпраці з педагогом добирають завдання одне для одного з певного виду роботи, які потім підлягають оцінюванню самими ж дітьми за певними критеріями.

Об'єктом *формувального оцінювання* є особистісний розвиток учнів, їхній навчальний поступ, процес здобуття навчального досвіду як основи компетентності (зокрема, опанування наскрізних умінь, визначених у Державному стандарті базової середньої освіти).

Об'єктом *підсумкового оцінювання* є результати навчання здобувачів освіти у співвідношенні з обов'язковими результатами, визначеними Державним стандартом базової середньої освіти.

Діти хочуть вчитися, але дуже швидко втрачають мотивацію, якщо мають справу з непомірним навантаженням або несправедливим оцінюванням.

Важливо пам'ятати і наголосити дитині, що «оцінка» в школі – це просто показник знань, який на даний момент є в учня. Також важливо пояснити, що оцінкою вчитель не оцінює саму дитину (особистість), а оцінює отримані знання, щоб у подальшому бачити, що потрібно підтягнути та над чим попрацювати.

Мало хто замислюється, наскільки оцінювання в школі впливає на все подальше життя дитини. Від справедливості оцінювання залежить відчуття справедливості світу в цілому. Це те саме відчуття, яке в людини формується в дитинстві і на все життя.

У нас є ще практика, коли вчитель ставить оцінки не стільки за знання, скільки за якісь додаткові речі. Наприклад, він може знизити оцінку «за поведінку», а в інших випадках підвищити, наприклад, за участь батьків у ремонті класу, за волонтерську діяльність. У результаті дитина росте з відчуттям, що успіх залежить не від її конкретних знань і не від її праці та наполегливості, а від якихось інших, здебільшого непередбачуваних обставин.

Можливо, тоді нарешті і батьки перестануть занадто жорстко вимагати хороших оцінок від своїх дітей, Напевне, ще з радянських часів зберігається уявлення, що погана оцінка в школі може зіпсувати дитині все життя.

ВЕРБАЛЬНЕ ОЦІНЮВАННЯ

Ще один вид оцінювання – **вербальне оцінювання**.

Під час війни вербальне оцінювання учнів – це не тільки про мотивацію до навчання це і значна моральна підтримка, тому варто, кожному вчителю, знати і використовувати наступні фрази і слова.

Якщо робота виконана чудово, доречними будуть такі фрази: «Супер. Неймовірно. Талановито. Фантастично. Дивовижно. Приголомшливо. Молодець. Ідеально виконано. Бездоганно. Краще не буває. Чудова робота. Оригінально. Класна ідея. Так тримати. Прекрасно. Відмінний результат. Гарна робота. Геніально. Відмінна робота. У тебе все вийшло.»

Якщо учень допустився помилки, якщо у роботі школяра є деякі незначні помилки, доречно використати наступні форми вербального оцінювання:

«Ти робиш значні успіхи. Це дуже втішно. Добре впоралась/впорався. Продовжуй у тому ж дусі. Ти це зробила/зробив. У тебе дуже добре виходить. Рада/радий за тебе. Я знала/знав, що ти впорася. Ти швидко вчишся. Ти на правильному шляху. Твоя думка цікава. Значно краще.»

Якщо ви бажаєте емоційно підтримати школяра, скористайтесь такими фразами:

«Щодня тобі вдається усе краще. В тебе є прогрес. Ти сьогодні багато/гарно працювала/працював. Це дійсно щось неймовірне. Це завдання вдалося найкраще. Старайся, ти можеш. Ти вдосконалюєшся. Тепер тебе ніщо не зупинить. Вже виходить добре. Цілком слушно. Це здорово. Отак правильно. Цього разу ти це зробила/зробив. Набагато краще. Ти перевершила/перевершив себе. Ти рухаєшся у правильному напрямку. Ти докладася багато зусиль – у тебе все вийде.»

Окрім того, кожному учневі буде приємно прочитати у своєму зошиті слова підтримки від вчителя: «Я дуже пишаюсь тобою». «Так тримати». «Я вражена твоєю роботою». «Вітаю, ти підкорив/ла складне завдання». «Дякую за відповідальне ставлення до роботи». «Ти швидко вчишся». «Я вірю у твої сили». «Щиро радію твоїм успіхам». і т.п.

Вербальне оцінювання допомагає вчителю знайти необхідні доречні слова та коментарі до різних видів робіт: самостійної, парної, групової, проектної діяльності учнів. Такі репліки дозволяють зробити зауваження без зайвих образ, підтримати та надихнути кожну дитину.

Безперечно, духовно-моральний розвиток учнівської молоді належить до національних інтересів нашої держави. Із педагогічної точки зору моральне виховання розглядається як цілеспрямований і систематичний вплив на свідомість, почуття й поведінку вихованців з метою формування в них моральних якостей, що відповідають вимогам суспільної моралі. Тому формувати в учнів загальнолюдські норми гуманістичної моралі: добро, взаєморозуміння, милосердя, упевненість у можливостях, а також допомагати усвідомити, що моральні цінності становлять основу правопорядку – це завдання для всього педагогічного колективу закладу загальної середньої освіти..

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ТА РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Араджионі М.А., Козорог О.Г., Лебідь Н.І., Потапова В.І., Унгурян І.К. Модельна навчальна програма «Культура добросусідства. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти / URL: <http://surl.li/butkw> (дата звернення: 28.05. 2023).

2. Ашортія Є.Д., Бакка Т.В., Желіба О.В., Козіна Л.Є., Мелещенко Т.В., Щупак І.Я. Модельна навчальна програма «Етика. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти. / URL: <https://osvita.ua/school/program/program-5-9/83130/> (дата звернення: 28.05. 2023).

3. Відповіді на запитання щодо рівневого оцінювання учнів НУШ. URL: <http://surl.li/uttc> (дата звернення: 08.06. 2023).

4. Відповіді на поширені запитання щодо свідоцтва досягнень учнів нової української школи URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/ocinyuvannya> (дата звернення: 08.06. 2023).

5. Воронцова Т.В., Пономаренко В.С., Лаврентьєва І.В., Хомич О.Л. Модельна навчальна програма «Вчимося жити разом. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти URL: <http://surl.li/hfvfe> (дата звернення: 28.05. 2023).

6. Д. Ламза: шкільна оцінка – як заряд мобільного телефона. URL: <https://osvita.ua/blogs/88308/> (дата звернення: 08.06. 2023).

7. Етика 5 клас. Діагностувальні роботи. Методичний посібник / автор-уклад. Бугайчук Н.В., та ін. URL: <http://surl.li/hxyvj> (дата звернення: 12.06. 2023).

8. Жуковський В. М., Сіданіч І. Л., Грищук Д. Г., Губеня І. І., Лахман Н. М. Модельна навчальна програма «Духовність і мораль в житті людини і суспільства» для 5–6 класів закладів загальної середньої освіти / URL: <http://surl.li/ccclar> (дата звернення: 28.05. 2023).

9. І. Лікарчук: хайп навколо оцінювання учнів URL: <https://osvita.ua/blogs/88092/> (дата звернення: 08.06. 2023).

10. Коли світ на межі змін: школа, чутлива до психічного здоров'я — посібник для освітан закладів загальної середньої освіти URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2023/04/13/GG-posibnyk_web.2.13.04.2023.pdf (дата звернення: 28.05. 2023).

11. Методичні рекомендації щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні. Наказ Міністерства освіти України від 15.05.2023 року № 563 URL: <http://surl.li/hfvfi> (дата звернення: 28.05. 2023).

12. Наказ МОН № 289 від 01.04.2022 року. Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/86195/ (дата звернення: 10.06. 2023).

13. Онлайн-курс «Вчимося жити разом» URL: <http://lit.multycourse.com.ua/ua/> (дата звернення: 28.05. 2023).

14. Оцінювання в 5 класі НУШ: як воно може стати інструментом навчання та підвищення мотивації URL: <http://surl.li/uttc> (дата звернення: 08.06. 2023).

15. Пометун О.І., Ремех Т.О., Кришмарел В.Ю. Модельна навчальна програма «Етика. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти. URL: <https://osvita.ua/school/program/program-5-9/83131/> (дата звернення: 28.05. 2023).

16. Сайт МОНУ Нова українська школа URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrayinska-shkola> (дата звернення: 08.06. 2023).

17. Що працює, а що ні: які педагогічні методики ефективні, а які — лише заважають учителю? Дослідження британської некомерційної організації Education Endowment Foundation URL: <http://surl.li/hgqxh> (дата звернення: 28.05. 2023).

18. Як розробити систему оцінювання учнів URL: <https://nus.org.ua/articles/yak-rozrobyty-systemu-otsinyuvannya-uchniv/> (дата звернення: 08.06. 2023).

С. Ю. Кондратюк,

методист трудового навчання, технологій лабораторії виховної роботи комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ТЕХНОЛОГІЧНА ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ В УМОВАХ ВПРОВАДЖЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Реформу нової української школи розраховано на тривалий час, і її результативність в основному залежить від ґрунтовного опрацювання та дотримання нормативних документів і педагогічної майстерності вчителя. Які ж сучасні реалії освітньої галузі? У наш час пришвидшеними темпами відбувається інтеграція України в Європейський простір, не зважаючи на складнощі реформування та війну з російським агресором. Для цього держава втілює в життя стандарти Європейського Союзу, зокрема освітні.

За останній час прийнято багато базових законів, що визначають діяльність освітніх закладів, а саме: Закон України «Про освіту», Закон України «Про повну загальну середню освіту», Концепція Нової української школи, Державний стандарт базової середньої освіти, Професійні стандарти вчителів початкових класів та загальної середньої освіти, Положення про атестацію педагогічних працівників тощо. Приділяється значна увага освіті дорослих, в першу чергу для перенавчання і отримання нової спеціальності. У зв'язку з воєнними діями на нашій території та пандемією Covid-19 освітні заклади масово переходять на дистанційну форму навчання. Вводяться нові форми освіти, такі як компенсаторна, інформальна та інші.

Отже, сучасна освіта знаходиться на стадії кардинальних змін, яких ще ніколи не зазнавала в такому масштабі. Реформування освітньої галузі має на меті дати поштовх розвитку нашої держави і в кінцевому результаті покращити рівень життя і добробут громадян, а у випускників шкіл *сформувати ключові та предметні компетентності*, а отже, – зробити їх конкурентоспроможними в дорослому житті. І це накладає на педагогічних працівників велику відповідальність за результати своєї праці.

У середній ланці освітніх закладів у 2022-2023 навчальному році у 5 класах почалося впровадження Державного стандарту базової середньої освіти (постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 898). Кожен учитель технологій обирає одну з чотирьох модельних програм, за якою навчати учнів у 5 класі, а в наступному 2023-2024 навчальному році – у 6 класі. Педагоги обирали модельну програму, яка найповніше б відповідала потребам їх вихованців, матеріальній базі майстерні, їхнім професійним можливостям.

До уваги учителів! Не допускається використання модельної програми у 5 класі одного авторського колективу, а в 6 класі – іншого.

Оскільки наразі відбувається бурхливий розвиток технологій виробництва, очевидно, що навчати використовувати морально застарілі інструменти минулих століть не доцільно. Тому у трудовому навчанні, технологіях також настав час для кардинальних змін. Це не означає, що потрібно відмовитися від

таких інструментів, адже базовий рівень володіння все ж має бути, хоча б для задоволення основних побутових потреб. Але, дивлячись в майбутнє, ми бачимо потребу в застосуванні у виробництві нових підходів, таких як *3D-друкування, робототехніка, застосування програмованих засобів*. На жаль, в школах застосування цих технологій гальмується через брак коштів. Але учителі технологічної галузі мають опанувати новітніми знаннями та намагатися використовувати сучасні методики, засоби навчання і сучасні технології виготовлення виробів. З цієї метою потрібно широко впроваджувати і використовувати під час уроків можливості інформаційних технологій та STEM-освіти. Учитель має бути готовим до зміни філософії призначення предмета та здатним навчати сучасним технологіям виробництва. Тому надзвичайно зростає *роль самоосвіти педагога*.

У практичній площині, наприклад, відомо, що перш, ніж виготовляти виріб, потрібно створити його графічний образ. У виробництві – це кресленики, ескізи, розгортки, шаблони, викрійки тощо. Тому сучасний учитель буде акцентувати увагу дітей не тільки на традиційному виконанні цих зображень вручну, а й застосовувати спеціалізовані комп'ютерні програми чи веб-сервіси. Звичайно, це потребує додаткових зусиль від педагога, особистої мотивації, а декому і вільного часу для самоосвіти, але результатом стане більш освічений учень. Девізом кожного учителя сучасної школи має стати гасло: *«Учитель, що перестав навчатися сам, перестав бути учителем для інших»*. Адже не можна сформувати одну з компетентностей «Навчання протягом життя», якщо сам цього робити не можеш.

Під час конструювання виробу потрібно орієнтуватися не тільки на його функціональність, як це традиційно відбувається на уроках, а й звертати особливу увагу на *дизайн виробу, креативну композицію його окремих складових*. Для цього доцільно формувати у дитини навички пошуку та аналізу інформації, створювати нове, опираючись на наявні зразки. Дитина має бачити красу речей та прагнути до досконалості, виготовляючи свої. Саме в цьому полягає основна ідея конструкторського етапу виконання учнівського проекту.

Звертаємо увагу, що для більш ефективного формування естетичних смаків дітей у нових модельних програмах введено *модуль з декоративно-ужиткового мистецтва чи дизайну*. Але увагу до створення красивих і досконалих речей потрібно приділяти завжди, а не лише під час опанування цим модулем. Для того, щоб завжди виникало бажання користуватись виготовленими виробами, вони мають бути привабливими.

Варто відходити від використання лише традиційних матеріалів в учнівських проектах (для технічних видів праці – це деревина і чорні метали, а для

обслуговуючих – тканина). У сучасному виробництві їх використання поступово мінімізується, а отже і в школі, яка готує дитину до майбутнього, також потрібно хоча б частково їх замінювати на інші. Звичайно, в життєвих реаліях сьогодення, коли забезпечення матеріалами покладено на батьків, не варто зводити до заміни, наприклад, деревини виключно фанерою. Радимо звернути увагу на *технологію апсайклінгу* – виготовлення нових речей, використовуючи матеріали із виробів, що вже не використовуються.

Учитель технологій має орієнтуватися на кінцевий результат своєї діяльності. Для цього потрібно досвідати вимоги очікуваних результатів навчання учнів, затверджених Держстандартом і прописаних в навчальних програмах.

Наприклад, результати навчання технологічної освітньої галузі передбачають, що учень повинен уміти створювати готовий продукт згідно з алгоритмом проектно-технологічної діяльності. Тому учитель, який формує предметні компетентності учнів, буде організовувати *самостійне виконання* стадій етапів проектування, не замінюючи їх надаванням вже готового результату своєї діяльності. Адже, щоб навчитися чомусь, потрібно це зробити своїми руками та продумати власною головою. Лише така діяльність даватиме найкращі результати. Отже, потрібно залишити в минулому підготовлені учителем кресленники чи викрійки, за якими учні виготовляли виріб. У результаті такої діяльності формувалася майбутній безініціативний робітник, який бездумно виконував вказівки своїх керівників і відповідно був неконкурентоспроможним працівником. Технологічна галузь в умовах НУШ має розвивати творчий потенціал дитини; формувати в неї технічне мислення, готовність до використання засобів сучасних технологій і створення естетичного дизайну виробу. А кожен здобувач освіти має бути здатним до підприємливості, конструктивної взаємодії у колективі, мати навички використання різноманітних технологій та технічних засобів.

Сучасних дітей потрібно мотивувати. Тому основне завдання учителя трудового навчання, технологій – донести до свідомості учнів розуміння того, що внаслідок навчання на уроках вони зможуть покращувати власний побут, а також задовольняти не тільки власні потреби, а й допомагати іншим людям. Наголошуємо, що вироби мають бути практичними – використовуватися для сім'ї, школи, суспільства чи патріотичного спрямування.

Відомо, що сучасна Нова українська школа потребує зміни функцій учителя. Сьогодні він не керівник дітей класу на своєму уроці, не носій і передавач їм своїх знань, а насамперед організатор освітнього процесу, помічник дитини, її радник та консультант. Основним завданням учителя технологічної галузі освіти є формування у дітей компетентностей та розвиток їх потенціалу. Отже, всю свою діяльність потрібно підпорядковувати саме цим вимогам. Важливими на уроках трудового навчання, технологій є не лише знання способів обробки матеріалів інструментами і обладнання та засвоєння алгоритму виготовлення виробів – предметні компетенції, а в першу чергу – розвиток особистості дитини, формування в неї життєвих навичок, допомога віднайти своє місце в житті. Учителю потрібно усвідомити та виробити власні конкретні способи формування на усіх своїх заняттях 11 ключових компетентностей та наскрізні уміння вихованців.

Навчальні програми, за якими буде здійснювати освітній процес предметів технологічної галузі у 2023-2024 навчальному році:

1) Технології – 5-6 класи (за вибором учителя):

- модельна навчальна програма «Технології. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти

(автори Кільдеров Д.Е., Мачача Т.С., Юрженко В.В., Луп'як Д.М.);

- модельна навчальна програма «Технології. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Терещук А.І., Абрамова О.В., Гащак В.М., Павич Н.М.);

- модельна навчальна програма «Технології. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автор Туташинський В.І.);

- модельна навчальна програма «Технології. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Ходзицька І.Ю., Горобець О.В., Медвідь О.Ю., Пасічна Т.С., Приходько Ю.М.).

- Всі чотири модельні програми затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795.

2) Трудове навчання – 7-9 класи:

- «Навчальна програма з трудового навчання для закладів загальної середньої освіти 5-9 класи», затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804.

3) Технології – 10-11 класи:

- навчальна програма «Технології 10-11 класи (рівень стандарту)» затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 23.10.2017 № 1407;

- навчальна програма «Технології 10-11 класи (профільний рівень)» затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 23.10.2017 № 1407.

4) Креслення:

- 7-8 класи спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням предметів технічного (інженерного) циклу – за навчальною програмою «Креслення. 7-8 класи» (лист Інституту модернізації змісту освіти від 25.09.2018 № 22.1/12-Г-904);

- 8-11 класи – курс за вибором за навчальною програмою «Креслення» (лист Міністерства освіти і науки України від 08.11.2019 № 22.1/12-Г-1055);

- 11 клас технологічного профілю – навчальна програма «Креслення 11 клас» (лист Інституту модернізації змісту освіти від 25.09.2018 № 22.1/12-Г-906).

ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Провідною діяльністю учнів на уроках трудового навчання, технологій є практична робота з виконання учнівського проекту. Відповідно до цього, оцінювання має здійснюватися в переважній більшості за практичну діяльність дитини, тобто, за застосування отриманих і засвоєних знань на практиці. Це стосується як учнів 7-11 класів, що навчаються за навчальними програмами 2017-2018 років, так і учнів 5-6 класів, що навчаються за однією з чотирьох модельних програм 2021 року.

Основними видами оцінювання результатів навчання учнів, згідно з наказом МОН від 01.04.2022 р. № 289, є формувальне, поточне та підсумкове (тематичне, семестрове, річне).

Оцінювання має бути орієнтованим на очікувані результати навчання, які прописані в навчальній програмі. Іншими словами – потрібно порівнювати очікування, які зазначені в програмі із фактичним рівнем знань і умінь учня/учениці. Щоб допомогти дитині робити це самостійно, на стенді навчальної майстерні мають бути розміщені критерії оцінювання.

Сучасне оцінювання набуло також нових функцій. *Оцінювання має використовуватися насамперед для підтримки і мотивації дітей, корекції їх діяльності, розуміння дітьми власного рівня розвитку на шляху до досягнення цілей навчання.* Тому дуже важливо ознайомлювати учнів з загальними критеріями оцінювання, а також перед виконанням кожного проекту розробляти конкретні власні критерії, які відображають певні види діяльності та кінцевий

результат. Цей процес здійснюється учителем на уроці разом з учнями. Усвідомлення дитиною вимог до результатів значно покращує якість виробу, розуміння мети діяльності на уроці.

Оцінка не має бути остаточним вердиктом чи констатацією рівня запам'ятовування фактів. Вона повинна давати поштовх для зростання, мати позитивний мотиваційний вплив на дитину, пробуджувати в ній бажання продовжувати навчання або виправляти помилки чи докладати більше зусиль для досягнення кращого результату. За бажанням дитини учитель зобов'язаний надати їй право перездати теоретичний матеріал чи переробити/додобити виріб для отримання вищого балу. Адже важливими є знання, уміння та ціннісні орієнтири дитини, а не оцінка, яку вона отримала в певний час за певну діяльність. Термін перездачі, якщо цього забажає сама дитина, повинен бути визначений відразу після отримання оцінки, а учитель має підтримувати таке бажання дитини.

Поточне оцінювання тісно переплітається з формувальним. Фактично – це дві сторони єдиного цілого. Відмінність полягає в формі їх проведення. Наприклад, поточні оцінки виставляються в класний журнал, а формувальне найчастіше здійснюється словесно і не фіксується. Поточна оцінка виставляється в порівнянні з прописаним в програмі очікуваним результатом, а формувальна – це завжди порівняння з попередніми результатами успішності тільки самої дитини. Поточне ґрунтується на знаннях дитини та умінні виконувати певну практичну дію, а формувальне – на її компетентностях, цілісних уміннях виконувати завдання, розв'язувати поставлену задачу, ціннісних орієнтирах.

Під час *формувального оцінювання* відстежується особистісний розвиток учнів та власне процес здобуття навчального досвіду для набуття компетентностей. Цей процес має відбуватися постійно на кожному уроці і навіть під час позаурочної діяльності і здійснюватися не тільки учителями- предметниками, а і учнями. Важливе значення має самооцінювання та *взаємооцінювання* однокласниками. Залучення до оцінювання батьків допустимо лише для оцінювання результатів праці та успіхів власної дитини.

Отже, учитель відстежує процес навчання дитини, щоб визначити її поточний рівень, а потім на основі спостережень надає їй пропозиції щодо майбутніх дій. У результаті в дитини має покращитися рівень знань та умінь, зростає мотивація та бажання навчатися. У цьому полягає коригувальна функція формувального оцінювання.

Поточне оцінювання вказує рівень досягнень дитини на даний час. Ця оцінка може об'єднувати в одне і знання і уміння дитини, як за вивчене на даному занятті, так і опановане за минулий час.

Для впевненої орієнтації щодо новітніх вимог до оцінювання, потрібно досконало опрацювати вимоги до обов'язкових результатів навчання учнів 5-6 класів Нової української школи, які визначає Державний стандарт базової середньої освіти (затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 898) та методичні рекомендації Міністерства освіти щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти (наказ МОН від 01.04.2022 р. № 289). Орієнтиром щодо кінцевого результату навчання мають бути очікувані результати навчання, конкретизовані в основній таблиці модельних навчальних програм.

У практичній площині учителю варто орієнтуватися на очікувані групи результатів, які прописані у Свідоцтві досягнень та вести щоденник спостережень для кожного учня, де відображати успішність учня/учениці щодо результатів досягнень відповідно кожної групи протягом всього навчального року.

Порівняльна таблиця результатів навчання

Очікувані групи результатів Свідоцтва Досягнень	Вимоги Державного стандарту базової середньої освіти
Проектує та виготовляє вироби	Формулює ідею та втілює задум у готовий продукт за алгоритмом проектно-технологічної діяльності
Застосовує технології декоративно-ужиткового мистецтва	Творчо застосовує традиційні і сучасні технології
	Ефективно використовує техніку, технології та матеріали без заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу
Виявляє самозарадність у побуті / освітньому процесі	Турбується про власний побут, задоволення власних потреб та потреб інших осіб

Рекомендації щодо особливостей дистанційного навчання

В умовах військових дій на території держави надзвичайно важливим є надання дитині психологічної та моральної підтримки. І саме творчий процес створення виробу відволікає увагу учнів від небезпек та повертає до звичного і безпечного попереднього довоєнного життя. Тому дистанційні заняття потрібно обов'язково почитати із налаштування дітей на позитивні емоції та думки, цікавитися їх життям, та всіма діями, словами вселяти впевненість у завтрашньому дні. Адже все буде Україна!

Під час навчання у дистанційному режимі існує проблема щодо *практичної діяльності дітей з виготовлення виробів інструментами*. Учителю потрібно пам'ятати, що він особисто відповідає за створення безпечних умов на своїх уроках. А тому лише він вирішує, яку практичну роботу давати для виконання, в якому обсязі, і як створити безпечні умови праці. Очевидно, що для цього бажано залучити батьків, які будуть спостерігати за своїми дітьми. Відповідно до Закону України «Про освіту» (розділ VI, стаття 52) батьки – повноправні учасники освітнього процесу.

Згідно із вимогами до учнівського проєкту, дитина виконує багато видів робіт, які не пов'язані з технологічним обладнанням та інструментами. Відповідно мінімізується небезпека травмування дитини. До прикладу, це може бути:

- пошук зразків-аналогів;
- конструювання власного виробу;
- розробка інструкційної картки;
- виконання ескізів окремих деталей;
- створення опитувань для маркетингових досліджень;
- обчислення вартості використаних матеріалів;
- підготовка тез для виступу на захисті проєкту тощо.

Радимо обирати такі об'єкти праці, які учні будуть використовувати для особистих та побутових потреб дитини: панно для оздоблення власної кімнати, підставки для гаджетів, органайзери для канцелярського приладдя, пенали, рамки для фото, сумки, гаманці, кухонні аксесуари тощо. Всі вироби обов'язково повинні бути практичними і естетично оформленими. Дуже важливою є практична діяльність щодо патріотичного виховання: плетіння маскувальних сіток, виготовлення портативних міні-пічок та «кішок» для розмінування, пошиття сумок медичної аптечки тощо.

Для активізації діяльності учнів під час віддаленого навчання учитель має широко використовувати різноманітні вебсервіси. Це передбачає досконале

володіння учителем інформаційно-комунікаційними технологіями. Відеолекції із застосуванням деяких вебсервісів, які можна використати для онлайн-навчання, розміщені тут: <https://is.gd/HLrDN>

Для урізноманітнення діяльності учнів або для самостійного виконання учнями проєкту, наприклад, при відсутності постійного зв'язку з учителем, можна використовувати відеоуроки сайту дистанційного навчання, URL: <https://is.gd/yRQuik>

Результати участі в обласній виставці-конкурсі «Нова українська школа Черкащини»

У середині квітня відбулася обласна виставка-конкурс «Нова українська школа Черкащини», за результатами якої посібник «Майстерня натхнення» визнано одним з найкращих і рекомендованим для впровадження у практику роботи педагогів області. Автори – Міняйло Н.І., Гурбич В.В. (учителі трудового навчання Канівської загальноосвітньої школи I-III ступенів №1 імені Т.Г. Шевченка Канівської міської ради), нагороджені Дипломами Управління освіти і науки Черкаської обласної державної адміністрації.

На жаль, в цьому році на конкурс подано лише 5 робіт, що свідчить про недостатню активність учителів трудового навчання у цьому заході. Найбільш поширені недоліки поданих робіт – використання неавторських матеріалів з мережі Інтернет та недосконале форматування контенту.

Обласний конкурс на найкращий електронний освітній ресурс

У конкурсі на найкращий електронний освітній ресурс в номінації «Трудове навчання, технології» подано 13 робіт, сім із яких було відзначено нагородами.

Дипломом Управління освіти і науки Черкаської обласної військової адміністрації відзначено:

1) творчу групу вчителів трудового навчання, технологій м. Черкаси у складі: Миронюк К.В. (Черкаська спеціалізована школа I-III ступенів №20), Камінська О.О. (Черкаська загальноосвітня школа I-III ступенів №32), Шмиголь О.А. (Черкаська загальноосвітня школа I-III ступенів №8), Кириченко Н.В. (навчально-виховний комплекс «Черкаська загальноосвітня школа I-III ступенів №34 – ліцей спортивного профілю»), Кисленко Т.Л. (Черкаська спеціалізована школа I-III ступенів №33), Плахотня Г.Л. (Черкаська спеціалізована школа I-III ступенів №3) за серію цифрових ресурсів «Вебсайт «Навчально-методичне забезпечення технологій у 5-6 класах НУШ» (URL: <https://is.gd/y19sgn>);

2) Михайко О.Ю., учителя технологій Руськополянського закладу загальної середньої освіти I-III ступенів №1 Руськополянської сільської ради, за серію цифрових ресурсів із теми «Простування та виготовлення брелка 5 клас. Технологія ручної обробки деревини» (URL: <https://is.gd/IOOhjl>).

Серед недоліків слід відзначити недосконалий опис методики використання поданих на конкурс матеріалів та не дотримання вимог Положення про обласний конкурс на найкращий електронний освітній ресурс.

На конкурс наступного року прошу врахувати пріоритетність матеріалів щодо викладання технологій у 5-6 класах.

Всеукраїнська учнівська олімпіада з трудового навчання, технологій

У III етапі Всеукраїнської учнівської олімпіади з трудового навчання, технологій взяли участь 32 учасники (17 з обслуговуючих видів праці і 15 із технічних видів праці).

Відповідно до наказу управління освіти і науки Черкаської обласної державної адміністрації від 22 грудня 2022 року № 145 олімпіада проходила у дистанційному форматі у два тури:

1. Теоретичний тур – учні/учениці давали письмові відповіді на 4 завдання з метою визначення рівня компетентнісних знань з базових технологій трудового навчання, проєктних технологій, креативності мислення, життєвого досвіду.

2. Практичний тур – виконання комплексної практичної роботи:

- з технічних видів праці: «Брелок для ключів» – 9 клас, «Подарункова настільна підставка для кулькової ручки» – 10 клас, «Подарунковий ящик для зберігання флешки» – 11 клас;

- з обслуговуючих видів праці: «Чохол для мобільного телефону» – 9 клас, «Чохол для ножиць» – 10 клас, «М'який чохол для окулярів» – 11 клас.

Процес змагань відбувався під відеозапис, який після проведення олімпіади викладався в папку Google-диска, доступ до якої для перегляду мали члени журі. Оригінали результатів виконання учнівських робіт надсилалися в інститут поштою у день проведення олімпіади. Зауважень щодо недотримання доброчесності організаторами олімпіади та учителями у членів журі не виникало. Відзначаємо якісну організацію процесу олімпіади і дякуємо відповідальним особам на місцях.

Результати роботи з виконання комплексного завдання (практичний тур) із технічних видів праці у переважній більшості були творчими та практичними, демонстрували вміння учнів самостійно виготовляти вироби. Перші 20 хвилин учасники мали змогу користуватися власним мобільним телефоном для пошуку зразків-аналогів виробу в мережі Інтернет. На їх основі учні проєктували та виготовляли виріб з визначеного переліку матеріалів. Учителі учнів були присутніми в навчальних майстернях і спостерігали за дотриманням правил безпеки праці своїх вихованців не втручаючись у їх діяльність.

Завдання теоретичного туру олімпіади були спрямовані на визначення рівня засвоєних знань відповідно до навчальних програм та на їх практичне застосування у конкретних життєвих ситуаціях. В загальному учні добре справилися із завданнями, але водночас продемонстрували недостатній рівень графічної підготовки (майже всі роботи учасників із виконання наочного зображення або технічного рисунка власної конструкції виробу були на низькому рівні). Також для учнів достатньо важкими виявилися завдання на виконання математичних обчислень з визначення розмірів виробів.

Учителям технічних видів праці під час підготовки учнів до олімпіади необхідно звертати особливу увагу на естетичну складову об'єктів праці, умінням доцільно оздоблювати вироби, обирати їх оптимальну конструкцію і форму, орієнтувати дітей на практичне застосування отриманих на уроках знань.

З обслуговуючих видів праці під час проведення олімпіади всі учасники добре справилися з завданнями. Роботи в переважній більшості були естетично оформленими, практичними, охайно виготовленими та демонстрували хорошу роботу учителів з формування практичних умінь і навичок у учениць.

Дівчата продемонстрували також хороший рівень теоретичної підготовки. Але і для них проблемними питаннями виявилися такі ж, як і в хлопців: конструювання власного виробу та його графічне зображення.

Учителям обслуговуючих видів праці рекомендується при підготовці учениць особливу увагу звертати на розв'язання компетентнісних завдань та на графічну підготовку дівчат. Звернути увагу також слід на якісне виготовлення внутрішньої частини виробу.

Олімпіада і в цьому році показала постійну проблему деяких відділів освіти з організації олімпіади – нечасна подача заявок на участь команд та помилки у поданих відомостях щодо учасників у них.

Переможцями змагань стали учні/учениці, які зайняли перші місця:

1. **Туркота Анна**, учениця 8 класу Чернобаївської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 1 Чернобаївської селищної ради Черкаської області;

2. **Цимбал Денис**, учень 9 класу Черкаської гімназії № 9 ім. О.М. Луценка Черкаської міської ради Черкаської області;

3. **Черуха Сергій**, учень 9 класу Канівської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 1 імені Т.Г. Шевченка Канівської міської ради в Черкаській області;

4. **Любчик Діана**, учениця 10 класу Смілянської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 7 Смілянської міської ради Черкаської області;

5. **Ішкова Софія**, учениця 11 класу Черкаської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 8 Черкаської міської ради Черкаської області.

Переглянути світлини усіх учнівських виробів III етапу Всеукраїнської учнівської олімпіади з трудового навчання, технологій можна за адресою:

- обслуговуючі види праці, URL: <https://is.gd/VAmCSE>;

- технічні види праці, URL: <https://is.gd/WdXIK4>;

- IV етап олімпіади з технологій (трудового навчання) не проводився (відповідно до листа МОН «Про проведення IV (фінального) етапу Всеукраїнських учнівських олімпіад з навчальних предметів у 2022/2023 н. р.» від 24.02.2023 р. № 1/2775-23).

Орієнтовні рекомендації щодо напрямків здійснення методичної роботи консультантами центрів професійного розвитку, методичними об'єднаннями учителів технологічної галузі освіти

1. Удосконалення знання методики викладання навчального предмета та особливостей розробки поурочного плану-конспекту (структура заняття, формулювання мети уроку, відображення діяльності учителя і учнів), стадії етапів виконання учнівського проекту.

2. Продовження наповнення чи розпочати створення методичного кейса об'єктів учнівських проєктів для виконання у 5-6 класах за новими модельними програмами.

3. Звернути увагу на покращення рівня підготовки вчителями своїх вихованців до участі у Всеукраїнській учнівській олімпіаді з трудового навчання, технологій. Рекомендується при підготовці учня/учениці до III (обласного) етапу олімпіади організувати творчу групу вчителів. Очікується, що кожен член групи працюватиме з дитиною за певним напрямком: конструювання оптимального виробу, його естетичне оформлення, виконання графічних зображень, здійснення ефективного пошуку в мережі Інтернет зразків-аналогів тощо.

4. Організація роботи над вдосконаленням навичок із застосування інформаційних технологій в професійній діяльності учителя:

- застосування вебсервісів для дистанційного навчання в синхронному і асинхронному режимах (інтерактивні дошки, тестування, обмін даними, використання сервісів для проведення занять в ігровій формі та активізації освітньої діяльності, використання можливостей мобільного телефону тощо);

- створення електронних матеріалів з застосуванням пакета офісних програм (звернути особливу увагу на правильне форматування контенту текстових документів і комп'ютерних презентацій, використання електронних таблиць для проведення не складних обчислень, використання додатків для ефективного виконання стандартних дій з інформацією: створення, копіювання, вирізання, вставлення, переміщення тощо);

- створення власного сайту-портфолію та банку ідей в електронній формі;

- запис відеоуроків, майстер-класів, відеодемонстрація окремих практичних дій з поясненням.

5. Мотивація педагогів до здійснення самоосвіти з технологій обробки матеріалів суміжного навчального предмета (обслуговуючих чи технічних видів праці), організація семінарів із проведенням майстер-класів.

6. Активізація участі учителів трудового навчання, технологій в обласних конкурсах, конкурсах місцевого і всеукраїнського рівнів, у роботі обласних творчих груп з трудового навчання, технологій.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ НА ДОПОМОГУ УЧИТЕЛЯМ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ

1. Сайт Міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua>

2. Сайт інституту модернізації змісту освіти. URL: <https://imzo.gov.ua/>

3. Сайт університету менеджменту освіти. URL: <http://umo.edu.ua/>

4. Сайт інституту педагогіки національної академії педагогічних наук України. URL: <http://undip.org.ua/>

5. Сайт державної служби якості освіти України. URL: <http://sge.gov.ua/index.php/uk-ua/>

6. Сайт «Освіта.ua». URL: <http://osvita.ua>

7. Сайт управління освіти і науки Черкаської обласної державної адміністрації. URL: <https://www.osvita-cherkasy.gov.ua/>

8. Сайт комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради». URL: <http://oipoppp.ed-sp.net/>

9. Сайт підвищення кваліфікації педагогічних працівників. URL: <https://sites.google.com/view/choipopkursy>

10. Відкрита група в соціальній мережі Фейсбук «Міністерство освіти і науки України». URL: <https://www.facebook.com/UAMON>

11. Відкрита група соціальної мережі Фейсбук «Трудове навчання в українській школі». URL: <https://www.facebook.com/groups/1775468302718754/?fref=ts>

12. Сайт КНЗ «ЧОІПОПП ЧОР» для дистанційного навчання учнів «Дистанційна школа для учнів». URL: <https://is.gd/d4SIKs>

13. Сайт інтернет-спільноти учителів трудового навчання, технологій «Віртуальна майстерня». URL: <https://virtualna-majsterna2.webnode.com.ua/>

14. Сайт «Учителю технологій НУШ». URL: <https://virtualna-majsterna.webnode.com.ua/>

15. Сайт «Дистанційна освіта з трудового навчання, технологій». URL:

<https://sites.google.com/view/videtrud/>

17. Канал YouTube «Трудове навчання» методиста інституту. URL: <https://www.youtube.com/@KonSerg/videos>

18. Сторінки для учителів трудового навчання. URL: <https://sites.google.com/view/trudvideo>

19. Відкрита група соціальної мережі Фейсбук «Світ творчості та ідей (лабораторія технологій)». URL: <https://www.facebook.com/groups/1873113212937463/>

20. Електронні версії підручників. 5-9 класи [Електронний ресурс]. URL: <https://imzo.gov.ua/pidruchniki/elektronni-versiyi-pidruchnikiv/>

21. Сайт Pinterest. URL: <https://www.pinterest.com/>

22. Інтерактивна дошка Padlet. URL: <https://padlet.com/>

23. Вебсервіс для створення вікторин «LearningApps». URL: <https://learningapps.org/>

24. Вебсервіс для створення анонімних опитувань «Mentimeter». URL: <https://www.mentimeter.com/>

25. Вебсервіс для створення тестів у ігровій формі «Kahoot!». URL: <https://kahoot.com/schools-u/>

26. Вебсервіс для активізації навчання «ClassTools». URL: <https://www.classools.net/>

27. Сайт для перевірки написання тексту «Мова – ДНК нації». URL: <https://ukr-mova.in.ua/perevirka-tekstu>

28. Рекомендації щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти (наказ МОН від 01.04.2022 №289). URL: <https://is.gd/214cS>

Н. А. Лемешева,

методист лабораторії виховної роботи предметів мистецької освітньої галузі комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

НОВІ ШЛЯХИ ПІЗНАННЯ МИСТЕЦТВА

Мистецтво – це час і простір, в якому живе людський дух.

Як гімнастика випрямляє тіло, так мистецтво випрямляє душу людини.

*Пізнаючи цінності мистецтва, людина пізнає людське в людині,
підносить себе до прекрасного, переживає насолоду.*

Василь СУХОМЛИНСЬКИЙ

Безмежний світ мистецтва ми пізнаємо все життя. Без нового кінофільму, прем'єри в театрі, модного шлягеру чи улюбленої музичної групи життя сучасної людини складно уявити. А ще до цього можна додати художні виставки, цікаві селфі, цифрові зображення в мережі інтернет. У мистецтві людина знаходить і відповіді на всі життєві запитання, і нові знання, і заспокоєння від викликів долі, отримує насолоду, радість і задоволення.

Емоційний світ людини збагачують саме зорові образи, візуалізовані мистецтвом. Вони легко запам'ятовуються, розширюють світогляд, учать яскравіше сприймати навколишній світ й залишаються в пам'яті надовго. Мистецька діяльність надає можливість доступними засобами самостійно створювати прекрасне, а також бачити його у творах мистецтва. Тому вчитель предметів та інтегрованих курсів мистецької освітньої галузі покликаний розвивати мистецькі вміння, тим самим виховувати важливу для людини якість – любов до мистецтва, до прекрасного.

Першочергове завдання під час опанування мистецтва у Новій українській школі — розкрити і розвинути потенційні творчі здібності, закладені в кожній дитині від народження, незалежно від того, в якому напрямку ці здібності розвиватимуться, коли дитина подорослішає. Творчість як засіб спілкування допомагає самовиражатися, вивільнитися підсвідомості дитини, багатогранно взаємодіяти з реальним фізичним світом та іншими людьми, а також є засобом висловлення почуттів, сприйняття і думок.

Початкова школа

Організація освітньої діяльності в 1-4-х класах закладів загальної середньої освіти у 2023/2024 навчальному році здійснюється відповідно до Державного стандарту (застосовується з 1 вересня 2018 р.) Виконання вимог зазначених державним стандартом є обов'язковими для всіх закладів загальної середньої освіти незалежно від підпорядкування, типів і форми власності. Основним нормативним документом, що визначає зміст та вимоги загальної мистецької освіти в закладі освіти є Типові освітні програми для початкової школи, розробленими під керівництвом Р. Б. Шияна та О. Я. Савченко, затвердженими Міністерством освіти і науки України.

У 2023/2024 навчальному році здобувачі освіти 1-го класу будуть опановувати зміст мистецької освітньої галузі по одному з електронних версій підручників «Мистецтво», які пройшли у 2023 році конкурсне випробування і рекомендовані до впровадження в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти, а саме видання таких авторів:

- Арістова Л., Н.Чен. Український освітянський видавничий центр «Оріон»;
- Калініченко О. В. Видавництво «Видавничий дім «Освіта»;
- Кізілова Г. О., Шулько О. А. Видавництво «Астон»;
- Кондратова Л. Г. Видавництво «Навчальна книга – Богдан»;

- Лемешева Н. А. Видавництво «Абетка»;
- Лобова О. В. Видавництво «Школяр»;
- Масол Л. М., Гайдамака О. В., Колотило О. М. Видавництво «Генеза»;
- Рубля Т. Є., Мед І. Л., Щеглова Т. Л. Видавництво «Ранок»;
- Стеценко І. Б., Остапенко Г. С. Видавництво «Світич».

Кожен з підручників, відповідаючи вимогам типових освітніх програм, представляє авторську модель інтегрованої мистецької освіти (тематизм, твори для сприймання і творення, система завдань тощо). Для реалізації педагогічних завдань вчитель може використовувати різний мистецький контент та методичний інструментарій, зокрема такий, який не охоплено змістом підручника.

Основні види діяльності учнів/учениць на уроках мистецтва у 1-2-му та 3-4-х класах – це **сприймання** (аналіз-інтерпретація) і **творення** мистецтва.

У процесі сприймання-інтерпретації творів мистецтва потрібно вчити дітей визначати, висловлювати власні враження та описувати емоційні стани, викликані почутим, побаченим, а, отже, формувати культуру емоційного сприймання й реагування на твір мистецтва; розширювати словниковий запас учнів/учениць для характеристики мистецьких творів, шукати зміст, розуміти, яким чином він розкривається (через характеристику художньої мови). Водночас, у процесі обговорення рекомендуємо застосовувати різні методичні прийоми та методи для зацікавлення учнів/учениць та їх занурення у зміст твору, а не вдаватися до суто мистецтвознавчого аналізу. Поступово під час сприймання та інтерпретації творів мистецтва і власної практичної діяльності опановувати сенс мистецьких понять. З метою закріплення та узагальнення періодично згадувати навчальний матеріал, твори мистецтва, які учні вивчали раніше.

У художньо-творчій діяльності учні мають системно і послідовно опановувати секрети мови мистецтва, зокрема в образотворчій діяльності – різні живописні і графічні техніки, способи ліплення, деякі техніки декоративно-ужиткового мистецтва, знайомитися з елементарними законами композиції, перспективи, основами кольорознавства, способами стилізації тощо. Для досягнення поставлених завдань педагогу необхідно не тільки запропонувати відтворити за зразком, а й сприяти розвитку творчості дитини: показати варіативність виконання завдання в межах поставленої навчальної цілі; запропонувати можливість додавання елементів (відмінних від запропонованого зразка) у власну композицію тощо.

Набуття елементарних умінь з театрального та хореографічного мистецтва **має відбуватися** природно у тісному зв'язку з іншими видами діяльності: рухи під музику, інсценізація творів мистецтва тощо.

Окрім того, важливо привчати дітей презентувати результати власної творчості, брати участь у шкільних

мистецьких заходах (виставках, конкурсах дитячої художньої творчості), спілкуватися з друзями та знайомими про мистецтво.

Звертаємо увагу педагогічних працівників на те, що відповідно до вимог Державного стандарту початкової освіти, в навчальних програмах з усіх предметів і курсів передбачено 20% резервного часу. При складанні календарно-тематичного планування учитель може використовувати його на свій розсуд, наприклад, для вдосконалення вмінь, дослідження місцевого середовища (довкілля), у якому мешкають діти, краєзнавчих розвідок, дослідницько-пізнавальних проєктів та екскурсій, зокрема з ініціативи дітей. Крім того, пропонується наприкінці кожної чверті планувати корекційно-рефлексійний тиждень для подолання розбіжностей у навчальних досягненнях учнів/учениць. Ознайомитися із особливостями оцінювання мистецьких досягнень здобувачів освіти можна у нормативному документі « Наказ МОН від 13.07.2021 № 813 “Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання результатів навчання учнів 1-4 класів закладів загальної середньої освіти”. URL: <http://surf.li/hbwpj>.

Звертаємо увагу учителів мистецької галузі, що на сайті КНЗ «ЧОІПОПП ЧОР» розміщено методично-дидактичне забезпечення «Мистецтво. 1-4 класи до підручника Н.Лемешеві щодо здійснення компенсаторного навчання з мистецтва у 1-4 класах. URL: <https://sites.google.com/view/art-posibnik>

Основна і старша школа

У 2022/2023 навчальному році продовжується впровадження нового Державного стандарту базової середньої освіти, в якому окреслено мету, вимоги до результатів навчання здобувачів освіти на кожному циклі навчання в межах освітньої галузі, зокрема, мистецької освітньої галузі.

У 5-6 класах (адаптаційний цикл) навчання здійснюється за однією з чотирьох модельних навчальних програм інтегрованого курсу «Мистецтво» та міжгалузевого інтегрованого курсу «Драматургія і театр». Програми розміщено на офіційному вебсайті Міністерства освіти і науки України (<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/>) та сайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalnaserednya-osvita/navchalni-programi/>).

Зазначимо, що кожна з модельних навчальних програм інтегрованого курсу «Мистецтво» повною мірою охоплює результати навчання, зазначені в Державному стандарті базової середньої освіти. Модельна навчальна програма міжгалузевого інтегрованого курсу «Драматургія і театр» результати навчання двох освітніх галузей – мовно-літературної та мистецької – реалізує частково. Тому цей міжгалузевий інтегрований курс може впроваджуватися у закладі освіти одночасно з інтегрованим курсом «Мистецтво», а не замість нього – для поглиблення і поширення внутрішньогалузевих і міжгалузевих зав'язків, більш детального ознайомлення учнів з одним із видів мистецтва – театрального. Саме тому у навчальному плані закладу освіти не рекомендовано заміщувати інтегрований курс «Мистецтво» міжгалузевим інтегрованим курсом «Драматургія і театр».

Наголошуємо, що Типовою освітньою програмою на реалізацію мистецької освітньої галузі та, відповідно, інтегрованого курсу «Мистецтво» рекомендовано дві години на тиждень. Усі модельні навчальні програми інтегрованого курсу «Мистецтво» розраховано на рекомендовану кількість годин. Тож для повноцінної реалізації освітньої галузі і досягнення обов'язкових результатів навчання, визначених Державним стандартом базової середньої освіти, в навчальному плані закладу освіти рекомендовано виділяти 2 навчальні години на тиждень.

Звертаємо увагу, що для формування в учнів мистецьких компетентностей та реалізації практико-

орієнтованого компоненту змісту програм предмети мистецької освітньої галузі мають викладати вчителі зі спеціальною мистецько-педагогічною освітою (вчитель музичного мистецтва, вчитель образотворчого мистецтва).

Враховуючи те, що програма інтегрованого курсу представляє органічне поєднання змісту різних видів мистецтва з домінантністю музичного і образотворчого, цей курс може викладати як один, так і два вчителі (вчитель музичного мистецтва; вчитель образотворчого мистецтва), які мають співпрацювати у команді, узгоджуючи планування своїх уроків. У разі викладання цього курсу двома вчителями заклад освіти створює на основі модельної навчальної програми навчальну програму закладу освіти, де виокремлюється дві складові за видами мистецтва із зазначенням відповідної кількості годин «Мистецтво: музичне мистецтво» (1 година на тиждень), «Мистецтво: образотворче мистецтво» (1 година на тиждень). Відповідно у класному журналі для кожної складової відводяться окремі сторінки, на яких після назви інтегрованого курсу через двокрапку прописується уточнення: «**МИСТЕЦТВО: МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО**», «**МИСТЕЦТВО: ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО**».

Водночас наголошуємо, що необхідною умовою реалізації завдань мистецької освітньої галузі є дотримання інтегративного підходу через узгодження програмового змісту і результатів навчання з різних видів мистецтва. Тому необхідною умовою є упровадження інтегрованого курсу «Мистецтво» протягом навчального року, без виокремлення його складових (музична, образотворча) в окремі навчальні періоди (семестри).

Вагомою методичною допомогою вчителю під час підготовки до уроку і його конструюванні є підручники та інше навчально-методичне забезпечення.

Акцентуємо, що **підручник** – це, зокрема, зокрема, навчальне видання для учнів. Водночас, кожен з підручників – це відібраний і системно викладений мистецький контент, збагачений різноманітними методичними (система запитань) і дидактичними (різні види навчальних завдань) матеріалами. Для учнів 5-6-х класів різними авторськими колективами створено підручники інтегрованого курсу «Мистецтво», що мають гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України». Їх електронні версії розміщено в електронній бібліотеці Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://lib.imzo.gov.ua/>).

Сучасне покоління дітей потребує пошуку **нових шляхів пізнання мистецтва**, тому ефективним є педагогічно доцільне поєднання традиційних методів та прийомів із сучасними, зокрема інтерактивними, дослідницькими та іншими. Головне – максимально залучати різноманітні форми і види діяльності. На уроках мистецтва у 5 – 6-х класах вчителю необхідно створювати психологічні умови для гармонійного розвитку дитини: атмосферу любові, довіри, уваги до потреб та інтересів; надання права учням на свободу і самостійність; формувати та розвивати у них ціннісне і естетичне ставлення до життя. Урок мистецтва повинен торкатися емоцій учнів; розвивати художнє сприймання, здатності отримувати естетичну насолоду від творів образотворчого мистецтва, краси навколишнього світу; будити творчі здібності кожного школяра. У розвитку художніх здібностей важливу роль відіграє і зацікавлення учнів матеріалом, що вивчається. Захоплена робота дітей додає урокам мистецтва свою специфіку.

Актуальною проблемою залишається реформатування методів і прийомів навчання, які спрямовані на активне навчання школярів, розвитку в них критичного мислення та емоційного інтелекту, креативності та творчих здібностей; розвитку умінь опрацювання та аналізу необхідної мистецької інформації, виявлення і обґрунтування власного ставлення до твору мистецтва чи мистецького явища та набуття

досвіду художньо-творчої діяльності тощо. Плануючи навчальну діяльність підлітків, учитель має враховувати те, що кращому осмисленню учнями мети та результатів своєї діяльності, усвідомлення, що вони є не об'єктом, а суб'єктом освітньої діяльності, сприяє надання їм більшої самостійності і відповідальності. Таким чином, відбувається переорієнтація учнів від пасивного навчання («вчитель мене навчить») до активного учіння («я прагну багато чого навчитися»). Адже тільки в активній мистецькій діяльності підлітки зрозуміють власну причетність до мистецького середовища, що оточує їх повсякденно, його впливу і можливостей використання у власному житті.

З метою створення умов для проєктної діяльності учнів/учениць, здійснення спостережень, досліджень, виконання практико орієнтованих завдань протягом навчального року **пропонується виділити час** на проведення навчально-пізнавальної практики, екскурсій. Вибір змісту і форм організації такої навчально-пізнавальної практики навчальний заклад визначає самостійно.

У 2023/2024 навчальному році вивчення предметів мистецької освітньої галузі в 7-9-х класах і 10-11 класах здійснюватиметься за такими програмами: «Мистецтво. 5-9 класи» (оновлена); «Мистецтво. Рівень стандарту. 10-11 класи», «Мистецтво. Профільний рівень. 10-11 класи» Програми розміщені на офіційному вебсайті МОН: <https://cutt.ly/2yPNerA>; <https://cutt.ly/7yPNtrD>

У 7-му класі реалізується або через інтегрований курс «Мистецтво», або через окремі предмети за такими видами мистецтва: «Образотворче мистецтво» і «Музичне мистецтво. У 8-9 класах та в старшій школі (10-11 класи) зміст освітньої галузі «Мистецтво» реалізується через інтегрований курс «Мистецтво».

Звертаємо увагу, що вивчення мистецтва у закладах загальної середньої освіти спрямовано на цілісний розвиток особистості учня у процесі освоєння мистецьких надбань людства, прилучення до скарбів художньої культури різних народів світу, що дає можливість відкрити українським учням широкий світ крізь призму творів різних видів мистецтва авторів з різних країн і континентів. Однак трагічні події, які тривають внаслідок російського вторгнення в Україну з 24 лютого 2022 р., зумовили необхідність перегляду місця російського мистецтва в контексті вивчення предметів та інтегрованих курсів мистецької освітньої галузі. Зрозуміло, що не російські митці – композитори, художники, з творами яких знайомляться учні на уроках мистецтва, здійснюють військову агресію щодо України. Проте загарбники зневажили гуманістичні основи як російської класики, так і світового мистецтва. І тому все «російське» сьогодні викликає глибокий біль і закономірний спротив у серцях українців.

Наголошуємо, що у навчальних програмах зазначено, що *«програма передбачає творче ставлення вчителя до змісту і технологій навчання, поурочного розподілу навчального художнього матеріалу. Учитель самостійно визначає обсяг годин на вивчення окремої теми навчальної програми, за необхідності має право змінювати порядок вивчення тем у межах навчального року. Він має можливість обирати мистецькі твори для сприймання та співу, орієнтуючись на навчальну тематику й критерій їх високої художньої якості, а також розробляти художньо-практичні й ігрові завдання для учнів, враховуючи програмні вимоги, мету уроку, дбаючи про цілісну драматургію уроку».* У період воєнної агресії і трагедії, які так болісно переживає населення України, вважаємо за необхідне **вилучити з використання в освітньому процесі твори російських, а також білоруських (через позицію Білорусі щодо російського вторгнення в Україну) митців.** Вивільнений навчальний час

доцільно використати на ознайомлення учнів з творами регіональних українських митців.

Навчальна та методична література з мистецької освітньої галузі зазначена у «Переліках навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України», що розміщені на офіційному вебсайті МОН. Під час підготовки вчителів до уроків рекомендовано використовувати періодичні фахові видання, зокрема науково-методичний журнал «Мистецтво та освіта».

ЗВЕРТАЄМО УВАГУ, ЩО під час навчання предметів мистецької освітньої галузі на основі застосування технології дистанційного навчання, у межах академічної автономії, питання організації освітнього процесу, виконання освітньої програми, навчального плану є внутрішніми питаннями кожного закладу загальної середньої освіти, його педагогічної ради та завданням педагогічних працівників. Отже, під час дистанційного навчання, вчителі мають вжити заходів щодо виконання календарно-тематичних планів із додержанням вимог державних стандартів освіти шляхом використання технологій дистанційного навчання та, за потреби, ущільнення відповідного матеріалу (на розсуд учителя) з організацією повторення окремих тем на початку очного навчання. На допомогу вчителям розроблено методичні рекомендації «Організація дистанційного навчання в школі», розміщені ось тут, URL: <http://surl.li/gmphh>

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249613934> (дата звернення: 27.05.22)
2. Державний стандарт початкової освіти (МОН України). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF> (дата звернення: 12.05.21).
3. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti> (дата звернення: 12.05.21).
4. Державний стандарт повної загальної середньої освіти. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/ (дата звернення: 12.05.22).
5. Типові освітні програми (МОН України). URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi> (дата звернення: 12.05.22).
6. Модельні навчальні програми. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/>
7. Навчальні програми: «Мистецтво. 6-9 класи» (2017, оновлені); «Мистецтво. Рівень стандарту. 10-11 класи», «Мистецтво. Профільний рівень. 10-11 класи» URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas> (дата звернення: 12.05.22).
8. Електронні версії підручників URL: <https://lib.imzo.gov.ua/> (дата звернення: 12.05.22).
9. Методичні рекомендації щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти, затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 01.04.2022 № 289 URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-metodichnih-rekomendacij-shodo-okremih-pitan-zavershennya-20212022-navchalnogo-roku> (дата звернення: 12.05.23).
10. Організація дистанційного навчання в школі», розміщені за посиланням. URL: <https://nus.org.ua/news/yak-nalagodyty-dystantsijne-navchannya-posibnyk-dyashkil-vid-go-smart-osvita-ta-mon/>.

С. В. Гловацький,

методист предметів мистецької освітньої галузі лабораторії виховної роботи комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ВИВЧЕННЯ ПРЕДМЕТІВ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ: ПРОГРАМИ, ПІДРУЧНИКИ, ОЦІНЮВАННЯ

Організація освітньої діяльності з дисциплін освітньої галузі «Мистецтво» у закладах загальної середньої освіти у 2023/2024 навчальному році здійснюватиметься відповідно до законів України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року (схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 № 988-р - <https://cutt.ly/OyA9z5p>), Державного стандарту початкової загальної освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20.04.2011 № 462; Державного стандарту базової середньої освіти затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898, наказу Міністерства освіти і науки України 19 лютого 2021 року № 235 «Про затвердження типової освітньої програми для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти».

Із урахуванням поетапного переходу закладів освіти на здійснення діяльності за новими Державними стандартами у 2023/2024 навчальному році освітня програма закладу освіти може розроблятися на основі:

- **для 1-4 класів** - Державного стандарту початкової освіти (2018), типових освітніх програм (наказ МОН від 08.10.2019 № 1273).

- **для 5х – 6х класах** - Державного стандарту базової середньої освіти затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898, наказу Міністерства освіти і науки України 19 лютого 2021 року № 235 «Про затвердження типової освітньої програми для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти», Модельних освітніх програм, рекомендованих МОН України відповідно наказу МОН від 12.07.2021 № 795 "Про надання грифу "Рекомендовано Міністерством освіти і науки України" модельним навчальним програмам для закладів загальної середньої освіти".

- **У 7 -11 класах** закладів загальної середньої освіти освітній процес здійснюватиметься відповідно до таких типових освітніх програм: «Типова освітня програма закладів загальної середньої освіти II ступеня», затверджена наказом МОН від 20.04.2018 № 405; «Типова освітня програма закладів загальної середньої освіти III ступеня», затверджена наказом МОН від 20.04.2018 № 408 (у редакції наказу МОН від 28.11.2019 №1493 зі змінами, внесеними наказом МОН від 31.03.2020 № 464).

Організація освітнього процесу в умовах воєнного стану відбувається відповідно до статті 57, Закону України «Про освіту», пунктів 1 та 2 пункту, пункту 3 наказу МОН України від 28 березня 2022 р. № 274 «Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні» та пункту 8 Положення МОН України, затвердженого постановою КМ України від 16 жовтня 2014 року № 630.

Згідно з положеннями Закону «Про освіту» та в процесі реалізації концепції Нової української школи в новому навчальному році розпочинається **упровадження нового змісту мистецької освіти в основній школі в 6 класах.**

Звертаємо увагу, що в 5 та 6 класах викладання мистецтва ведеться відповідно до обраних *модельних навчальних програм*, переліку десяти освітніх галузей (наказ МОН від 12.07.2021 № 795 "Про надання грифу "Рекомендовано Міністерством освіти і науки України" модельним навчальним програмам для закладів загальної середньої освіти") та відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України.

До переліку модельних програм, які мають гриф МОН України увійшли модельні навчальні програми інтегрованого курсу «Мистецтво» та 1 програма міжгалузевого інтегрованого курсу «Драматургія і театр». Програми розміщено на офіційному вебсайті Міністерства освіти і науки України (<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/>) та сайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalnaserednya-osvita/navchalni-programi/>).

Кожна із запропонованих модельних навчальних програм стала основою для розроблення нової навчальної та навчально-методичної літератури для учнів 6 класів для використання в новому 2023-2024 навчальному році.

Усі модельні навчальні програми інтегрованого курсу «Мистецтво» розраховано на рекомендовану кількість годин. Тож для повноцінної реалізації освітньої галузі і досягнення обов'язкових результатів навчання, визначених Державним стандартом базової середньої освіти, в навчальному плані закладу освіти рекомендовано виділяти 2 навчальні години на тиждень. Звертаємо увагу, що для формування в учнів мистецьких компетентностей та реалізації практико-орієнтованого компоненту змісту програм предмети мистецької освітньої галузі мають викладати вчителі зі спеціальною мистецько-педагогічною освітою (вчитель музичного мистецтва, вчитель образотворчого мистецтва, вчитель художньої культури).

Враховуючи те, що програма інтегрованого курсу представляє органічне поєднання змісту різних видів мистецтва з домінантністю музичного і образотворчого, цей курс може викладати як один, так і два вчителі (вчитель музичного мистецтва; вчитель образотворчого мистецтва), які мають співпрацювати у команді, узгоджуючи планування своїх уроків.

У разі викладання цього курсу двома вчителями заклад освіти створює на основі модельної навчальної програми навчальну програму закладу освіти, де виокремлюється дві складові за видами мистецтва із зазначенням відповідної кількості годин «МИСТЕЦТВО: МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО» (1 ГОДИНА

НА ТИЖДЕНЬ), «МИСТЕЦТВО: ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО» (1 ГОДИНА НА ТИЖДЕНЬ). Відповідно у класному журналі для кожної складової відводяться окремі сторінки, на яких після назви інтегрованого курсу через двокрапку прописується уточнення: «Мистецтво: музичне мистецтво», «Мистецтво: образотворче мистецтво». Водночас наголошуємо, що необхідною умовою реалізації завдань мистецької освітньої галузі є дотримання інтегративного підходу через узгодження програмового змісту і результатів навчання з різних видів мистецтва. Тому необхідною умовою є упровадження інтегрованого курсу «Мистецтво» протягом усього навчального року, не виокремлюючи його складові (музичну, образотворчу) в окремі навчальні періоди (семестри).

У 2023-2024 навчальному році зміст мистецької освітньої галузі може реалізовуватися як через інтегрований курс «Мистецтво» (1-4, 5-9 класи), так і через окремі предмети за видами мистецтва: образотворче мистецтво і музичне мистецтво (в початковій школі 1-4 класи та базовій основній школі 5-6, 7-9 класах) та інтегрований навчальний курс за вибором «Мистецтво» (в старшій школі 10-11 класи).

Зважаючи на обставини, що склалися в країні у зв'язку з російською агресією, навчання дітей у попередньому семестрі могло відбуватися в різних умовах. Ймовірно, що умови взагалі були відсутні. Тому педагогам слід максимально лояльно на початку навчального року на основі діагностики спостереження здійснювати повторення (або вивчення) навчального матеріалу, який діти мали опанувати у попередньому навчальному семестрі. І тільки на основі дитячого мистецького досвіду конструювати подальший освітній процес.

«Нова українська школа» проголосила домінування в освіті компетентного і діяльсного підходів у навчанні. Адже сьогодні недостатньо просто засвоїти окремі знання, набути певні уміння, важливо навчитись їх застосовувати як у типових, так і в нестандартних, нових для дитини ситуаціях. Це дає змогу сформувати ціннісне ставлення до цих знань, навчитись адаптуватись та шукати шляхи ухвалення рішень у різноманітних ситуаціях. Тобто, навчання мистецтву не має окреслюватися в межах уроку, мистецький досвід, який дитина набуває, має поширюватися і застосовуватися в різних її життєвих ситуаціях.

Зазначимо, що для реалізації цих завдань у дитини мають системно і послідовно формуватися предметні мистецькі (музичні, образотворчі тощо) компетентності – мистецькі знання, уміння і ставлення, які дитина вільно могла би застосовувати у житті.

Предмети освітньої галузі «Мистецтво» спрямовані на розвиток емоційно-почуттєвої сфери учнів, формування їх художньо-образного, асоціативного, критичного мислення; створення сприятливих умов для продукування креативних ідей, реалізацію власних творчих потреб у художній діяльності та пізнанні. Водночас, через образний зміст творів мистецтва, відкриваються широкі можливості ефективно впливати на виховання патріотизму, моралі та інших цінностей.

Мета викладання інтегрованого курсу «Мистецтво» реалізується в таких завданнях:

- збагачення духовного світу й виховання цінностей учнів у процесі освоєння мистецьких надбань людства;
- виховання пошани до культурних надбань духовної і матеріальної спадщини;
- розвиток загальних і спеціальних мистецьких здібностей, художньо-образного мислення й художніх інтересів;

- сприяння творчому самовияву та розвитку індивідуального стилю учня / учениці через мистецтво;

- поглиблення знань про види мистецтва, особливості їхньої художньо-образної мови;
- формування передбачених Державним стандартом базової середньої освіти мистецьких умінь і ставлень;
- розвиток умінь сприймати мистецтво в соціальному та культурному контексті;
- навчитись застосовувати мистецтво для саморефлексії та самопізнання.

Викладання предметів освітньої галузі «Мистецтво» в 5-6 класах адаптаційного циклу реалізує визначені в Державному стандарті ціннісні орієнтири та ключові компетентності, а саме: вільне володіння державною мовою, здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами; математична компетентність; компетентності у галузі природничих наук, техніки й технологій; інноваційність; екологічна й інформаційно-комунікаційна компетентності; навчання впродовж життя; громадянські та соціальні компетентності; підприємливість і фінансова грамотність, а також пріоритетна для мистецької галузі культурна компетентність.

Всі уроки мистецтва повинні будуватись на основі компетентнісного, інтегративного, особистісно орієнтованого, діяльсного та культурологічного підходів, які зумовлюють дидактично доцільне визначення змісту навчання мистецтва і широку палітру методичного інструментарію вчителя.

УПРОВАДЖЕННЯ НОВОГО ЗМІСТУ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ В 6 КЛАСАХ В НОВОМУ 2023-2024 Н.Р.

Новизною навчального року є упровадження нового змісту мистецької освіти в 6 класах. Викладання мистецтва в новому 2023-2024 н.р. ведеться відповідно до навчальної програми закладу освіти, в якій визначено загальний обсяг навчального навантаження на адаптаційному циклі (5-6 класи); на основі якої створюється навчальний план, відбувається розподіл годин для викладання мистецтва (1 варіант – 70 годин на рік – дві години на тиждень або 2 варіант – 35 годин на рік – одна година на тиждень) та обираються відповідні форми і методи організації освітнього процесу, обирається відповідний інструментарій оцінювання.

Вагомою методичною допомогою вчителю під час підготовки до уроку і його конструюванні є підручники та інше навчально-методичне забезпечення. Для учнів 6 класу різними авторськими колективами створено підручники інтегрованого курсу «Мистецтво», що мають гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України». Їх електронні версії розміщено в електронній бібліотеці Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://lib.imzo.gov.ua/>).

Для упровадження нового змісту мистецької освіти в 6 класах рекомендовано наступні підручники:

1. «Мистецтво», підручник інтегрованого курсу для 6 класів закладів загальної середньої освіти (авт. Гайдамака О.В., Лемешева Н.А.);
2. «Мистецтво», підручник інтегрованого курсу для 6 класів закладів загальної середньої освіти (авт. Кізілова О.Г., Гринишина Л.М.);
3. «Мистецтво», підручник інтегрованого курсу для 6 класів закладів загальної середньої освіти (авт. Аристова Л.С., Чен Н.В.);
4. «Мистецтво», підручник інтегрованого курсу для 6 класів закладів загальної середньої освіти (авт. Масол Л.М.);

5. «Мистецтво», підручник інтегрованого курсу для 6 класів закладів загальної середньої освіти (авт. Кондратова Л.Г.);

6. «Мистецтво», підручник інтегрованого курсу для 6 класів закладів загальної середньої освіти (авт. Рубля Т.Є., Мед І.Л., Наземнова Т.О., Щеглова Т.Л.).

Зазначаємо, що вибір варіантів викладання мистецтва здійснюється з урахуванням фахової підготовки кадрового складу педагогічних працівників школи та погоджується педагогічною радою. За умови обрання закладом загальної середньої освіти окремого викладання через окремі предмети, в освітній програмі школи зазначаються окремі навчальні предмети автономного викладання: «Мистецтво: образотворче мистецтво», «Мистецтво: музичне мистецтво», - на які відводиться по 1 годині на тиждень.

У 6 класі, коли здійснюється поступовий перехід наступної ланки базової освіти, універсальною суперпозицією інтеграції змісту стає поняття «жанри мистецтв». Цей зміст розкривається на матеріалі музичного, образотворчого мистецтва, хореографії, театрального мистецтва, кіномистецтва, мистецтва мультимедіації, а також через їхню взаємодію.

ПЛАНУВАННЯ МИСТЕЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В НОВОМУ НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Засадничим нормативним документом для закладів загальної середньої освіти є *Типові освітні програми та модельні навчальні програми*, які через очікувані результати навчання конкретизують, чого саме мають навчитися здобувачі освіти на певному циклі навчання.

Вчитель мистецьких дисциплін задля досягнення визначених програмами освітніх результатів навчання може самостійно визначати тематику навчання, мистецький контент (художній матеріал), обсяг годин на вивчення окремої теми, поурочний розподіл планування кожної теми, технології навчання тощо. Мистецькі твори для сприймання та виконання учнями мають відповідати критеріям їх високої художньої якості, цікавості для учнів і відповідності їх віку.

Вчитель самостійно складає календарно-тематичний план (та відповідно за ним поурочні плани для кожного класу) за обраним підручником, відповідно до якого він здійснює навчання здобувачів освіти.

Необхідною умовою реалізації завдань мистецької освітньої галузі є дотримання **інтегративного підходу** у навчанні. Для якісної реалізації інтегрованого підходу у навчанні мистецтву на допомогу вчителю можуть бути підручники. Кожен із підручників, відповідаючи типовим освітнім програмам, представляє авторську модель інтегрованої мистецької освіти (тематизм, твори для сприймання і творення, система завдань тощо). Втім, підручник - це навчальне видання для учня, інструмент для оптимізації його (її) навчання. Педагогу він може слугувати орієнтиром для конструювання уроків у частині визначення тематизму, добору мистецького матеріалу та методичного інструментарію. Для реалізації педагогічних завдань на кожному уроці вчитель має право додатково використовувати різний мистецький контент та методичний інструментарій, який не охоплено змістом підручника.

Зокрема, опанування учнями особливостей мови різних видів мистецтва у 6 класі (ця ідея є наскрізною в усіх модельних навчальних програмах інтегрованого курсу «Мистецтво») може здійснюватися в межах тематичної інтеграції, коли певна світоглядна тема розкривається через сприймання інтерпретацію творів різних видів мистецтва, художньо-творчу діяльність дітей і знайомство з особливостями мови

мистецтва. Водночас, дослідження мови різних мистецтв, сприятиме опануванню і порівнянню багатьох суголосих мистецтвознавчих понять (наприклад, ритм, контраст, штрих тощо), що є ознакою мистецтвознавчої інтеграції. Інтегрований підхід – не має бути самоціллю.

В освітньому процесі це має бути збалансовано і педагогічно доцільно. Багаторічний досвід упровадження інтегрованого підходу в загальній мистецькій освіті засвідчив, що під час конструювання уроку мистецтва для розкриття, емоційного посилення певної світоглядної теми навколо домінантного виду мистецтва (зазвичай, це - музичне і образотворче мистецтво) «залучаються» твори інших видів мистецтва. Таким чином, на уроці певна тема, щонайперше розкривається завдяки мові одного (домінантного) виду мистецтва, а твори (або види діяльності) з інших видів доповнюють і збагачують загальне сприйняття.

Слід пам'ятати, що основним нормативним документом, що визначає зміст та вимоги освіти в закладі освіти є типова освітня програма, а підручник - один із педагогічних засобів, що допомагає розв'язувати освітні завдання, визначені програмою.

ОЦІНЮВАННЯ МИСТЕЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ

Оцінювання досягнень учнів в галузі мистецької освіти необхідно здійснювати у площині формувального та підсумкового видів оцінювання. Ураховуючи провідний принцип Нової української школи – дитиноцентризм, оцінювання має бути, щонайперше, особистісно орієнтованим, і віддзеркалювати динаміку розвитку дитини, визначати її особисті переваги, досягнення у пізнавальній, художньо-творчій, іншій діяльності. Саме на це спрямовує формувальне оцінювання, яке орієнтує вчителя на спостереження за навчальним поступом кожного учня/учениці. Такий вид оцінювання триває постійно упродовж навчання дитини у школі. При цьому особливості дитини можуть впливати на темп навчання, внаслідок чого вона може досягати вказаних результатів раніше або пізніше від завершення зазначеного циклу чи рівня. Тобто по суті, формувальне оцінювання – це один з педагогічних інструментів у реалізації особистісно орієнтованого підходу в освіті. Оцінювання результатів навчання в мистецькій освітній галузі визначено за критеріями: пізнання та аналіз інтерпретація творів мистецтва; практична мистецька діяльність; емоційне ставлення до мистецтва, показники яких узгоджено з результатами навчання Державного стандарту базової середньої освіти.

У разі визначення закладом освіти бальної системи оцінювання, необхідно враховувати відповідність рівнів до визначених балів оцінювання навчальних досягнень учнів:

- ⇒ П (початковий рівень) – від 1 до 3 балів;
- ⇒ С (середній рівень) – від 4 до 6 балів;
- ⇒ Д (достатній рівень) – від 7 до 9 балів;
- ⇒ В (високий рівень) – від 10 до 12 балів.

Оцінювання результатів навчання учнів 6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти, будуть здійснюватися на основі методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти (наказ МОН № 289 від 01.04.2022 року). Основними видами оцінювання результатів навчання учнів, що проводяться закладом, є формувальне, поточне та підсумкове: тематичне, семестрове, річне. За вибором закладу оцінювання може здійснюватися за системою оцінювання,

визначеною законодавством, або за власною шкалою.

На підставі нормативних документів, педагоги мають здійснювати оцінювання мистецьких досягнень на підставі нормативних документів, а також кожний учитель, кожен освітній заклад обирають власні правила процедури оцінювання, що повинні бути схваленими педагогічною радою закладу. Педагог може використовувати різні підходи до оцінювання, враховуючи свободу вибору вчителя. Вчитель відстежує особистий розвиток кожного учня або учениці, який досвід набуває художньо-мистецький для того, щоб побудувати розвиток за індивідуальною траєкторією подальшого розвитку.

Відповідно нормативних правил кожен учень отримує свідоцтво досягнень, що відображає результати навчальних досягнень учня/учениці 6 класу. Рекомендовано у класних журналах і в Свідоцтві перед виставленням підсумкової оцінки у відповідних графах результатів навчання зазначити першу літеру («В», «Д», «С», «П»), що відповідає назві рівня досягнень орієнтовних критеріїв оцінювання результатів навчання з предметів (Високий, Достатній, Середній, Початковий) або за допомогою виставлення відповідних балів. Звертаємо увагу, що система оцінювання результатів навчання в *освітній галузі «Мистецтво»* здійснюється на позитивному ставленні до кожного учня, і враховувати не рівень недоліків та прорахунків а рівень особистих досягнень. Визначення досягнень учнів у рівнях (Високий, Достатній, Середній, Початковий) з мистецтва нададуть змогу вчителю об'єктивно, але водночас, не пригнічуючи особистість, оцінити тих, хто не має яскраво виражених художніх чи фізичних здібностей, проте характеризується сумлінним ставленням до навчання, активністю, ініціативністю. За рішенням педагогічної ради заклад освіти може відмовитись від оцінювання навчальних досягнень учнів з предметів освітньої галузі «Мистецтво».

Особливу увагу акцентовано на тому, що заклади освіти мають право на свободу вибору форм, змісту та способів оцінювання за рішенням педагогічної ради. У разі викладання інтегрованого курсу «Мистецтво» двома вчителями і наявності відмінності рівнів очікуваних результатів навчання зі складових інтегрованого курсу, під час підсумкового оцінювання обидва вчителі мають враховувати динаміку особистих навчальних досягнень учня / учениці з різних видів мистецтва та узгоджено встановлювати підсумковий рівень досягнень очікуваних результатів навчання на користь учня.

Загальна підсумкова оцінка з інтегрованого курсу, узгоджена між двома вчителями, має виставлятися на кожній із двох відповідних сторінок журналу.

ВИКЛАДАННЯ МИСТЕЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ 1-4 КЛАСИ В НОВОМУ НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

До нормативних документів початкової ланки належать Державний стандарт початкової освіти (2018 р.); Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти, розроблена під керівництвом О. Я. Савченко (2018р.); Типова освітня програма початкової освіти, розроблена під керівництвом Р. Б. Шияна (2018 р.).

Державний стандарт початкової освіти (2018 р.) визначає завданнями освітньої галузі «Мистецтво»: розвиток художньо-образного, асоціативного мислення у процесі художньо-творчої діяльності через образотворче, музичне та інші види мистецтва, пізнання мистецтва, інтерпретація художніх образів, досвід емоційних переживань, ціннісне ставлення до мистецтва, пізнання себе через художньо-творчу діяльність та мистецтво.

Викладання мистецьких дисциплін в основній школі 7-9 класи та старшій школі 10-11 класи

Вивчення предметів освітньої галузі «Мистецтво» в основній та старшій школі здійснюватиметься за такими програмами:

1. «Мистецтво. 5-9 класи» (оновлена).
2. «Мистецтво. 10-11 класи» (рівень стандарту).
3. «Мистецтво. 10-11 класи» (профільний рівень).

Програми розміщені на офіційному вебсайті МОН за покликаннями:

[https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalniprogrami/navchalni-programi-5-9-klas;](https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalniprogrami/navchalni-programi-5-9-klas)

[https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalniprogrami/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv.](https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalniprogrami/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv)

Особливості впровадження змісту загальної мистецької освіти в основній та старшій школі, зокрема впровадження компетентнісного підходу окреслено в методичних рекомендаціях попередніх років (листи МОН від 17.08.2016 № 1/9- 437; від 09.08.2017 № 1/9-436; від 03.07.2018 № 1/9-415; від 01.07.2019 № 1/11- 5966. від 11.08. 2020 № 1/9-430 та від 22.09.21 № 1/9-482).

В основній школі (у 7 класах) зміст освітньої галузі «Мистецтво» (у відповідності до навчальної програми) може реалізовуватися як через інтегрований курс «Мистецтво», так і через окремі предмети за видами мистецтва: «Образотворче мистецтво» і «Музичне мистецтво». Вибір здійснюється з урахуванням фахової підготовки кадрового складу педагогічних працівників школи та погоджується педагогічною радою. У 8-9 класах зміст освітньої галузі «Мистецтво» реалізується через інтегрований курс «Мистецтво».

Характерною особливістю навчальних програм для основної та старшої школи є варіативність художнього наповнення змісту: учитель самостійно може обирати різноманітні твори мистецтва для реалізації завдань програми, розкриття теми уроку та набуття учнями ключових і предметних компетентностей, визначених програмою.

На допомогу вчителю, як орієнтир для конструювання уроків у частині добору мистецького матеріалу, методичного інструментарію тощо, можуть бути підручники, розроблені різними авторськими колективами для різних моделей викладання мистецьких дисциплін («Музичне мистецтво», «Образотворче мистецтво», «Мистецтво»).

Вивчення мистецтва в 10-11 класі базується на основі Державного стандарту базової основної загальної середньої освіти (2017 р) та оновлених типових освітніх програм (2016 р.) – рівень стандарту та профільний рівень.

Навчальні програми «Мистецтво» для 10-11 класів логічно продовжують ознайомлення учнів з мистецтвом на прикладі мистецтва культурних регіонів світу (європейського, далекосхідного, арабо мусульманського, індійського, африканського, американського). Програми розміщено на офіційному сайті: «Мистецтво. *Рівень стандарту*. 10-11 класи», «Мистецтво. *Профільний рівень*. 10-11 класи», URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalniprogrami/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>

Основними видами діяльності учнів у процесі опанування мистецтва у старшій школі є сприймання, інтерпретація й оцінювання художніх творів; пізнання явищ мистецтва, художньо-творче самовираження, які мають бути збалансованими між собою.

Провідними видами діяльності на уроках мистецтва в 10-11 класі є пізнання мистецтва, яке відбувається через сприймання, інтерпретацію і оцінювання художніх творів з акцентом на культурологічний контекст та *творче самовираження* здобувача освіти, що реалізується через виконання мистецьких проектів (індивідуальних, колективних)

та задоволення потреб учнів у співі, образотворчій діяльності, конструюванні, фото- та відеозйомці тощо, що сприятиме ефективному формуванню компетентностей, визначених навчальною програмою.

Важливо збалансувати різні види діяльності учнів під час навчання і не перевантажувати учнів зайвою інформацією, а наповнити його завданнями художньо-практичного спрямування. Інформації для засвоєння учнями має бути небагато, не варто її нагромаджувати, зокрема, історичним, світоглядним та іншими контекстами, переліками імен митців, назвами творів, дат тощо, адже наперед відомо, така інформація засвоюється тимчасово. Доцільно зосередити увагу на найголовнішому - на видах мистецтва, їх специфічних унікальних особливостях, які презентують саме той чи той культурний регіон світу.

У процесі планування освітньої діяльності вчитель має використовувати різноманітний методичний інструментарій, діалогічні форми подачі матеріалу. Серед методів навчання мистецтву слід звертатися до словесних, наочних, діяльнісних, проблемних, методів, методами і прийомами стимулювання асоціативно-образного мислення, виявлення міжвидових мистецьких аналогій, порівнянь тощо), що зумовлено спільним тематизмом, який об'єднує навчальний матеріал різних видів мистецтва тощо.

Рекомендації щодо вивчення мистецтва в умовах воєнного стану

Заклади загальної середньої освіти, незалежно від обраної форми навчання, продовжують реалізувати ті освітні програми, які були обрані і затверджені для організації навчання в новому навчальному році.

Для тимчасово переміщених учнів, які навчалися за освітніми програмами, які відмінні від тієї, яку реалізують у закладі освіти, у тому числі працювали за іншими підручниками, учитель адаптує навчальний матеріал з урахуванням того, що вже опановано учнем.

З метою індивідуалізації навчання рекомендуємо учителю у зручній для нього і методично доцільній формі (під час спостережень за роботою учня на перших уроках/заняттях, під час співбесіди в позаурочний час тощо) визначити готовність учня до подальшого опанування освітньої програми.

Для вирішення проблеми забезпечення тимчасово переміщених учнів підручниками (за умови, якщо паперових підручників не вистачає) рекомендуємо користуватися електронними версіями чинних підручників для учнів 1-4 та 5-6, 7-9, 10-11 класів, доступ до яких відкритий за покликаннями:

1. Підручники для 1 класу. URL: <https://lib.imzo.gov.ua/yelektronn-vers-pdruchnikv/1-klas/>;
2. Підручники для 2 класу. URL: <https://lib.imzo.gov.ua/yelektronn-vers-pdruchnikv/2-klas/>;
3. Підручники для 3 класу. URL: <https://lib.imzo.gov.ua/yelektronn-vers-pdruchnikv/3-klas/>;
4. Підручники для 4 - 11 класів. URL: <https://uahistory.co/pidruchniki/art.php>

Ураховуючи, що в умовах воєнного часу інтернет може працювати нестабільно, електронні версії підручників можна завантажити на носій інформації. Дистанційне навчання учитель може здійснювати в синхронному й асинхронному режимах з використанням електронних освітніх платформ (Google Workspace, Google Classroom, Нові Знання, HUMAN.UA) і комунікаційних онлайн сервісів та інструментів (Zoom, Skype, Team, базові сервіси Google: Gmail, Календар, Meet, Jamboard, Chat, Hangouts, YouTube та інші). В умовах воєнного часу під час дистанційного навчання є ймовірність під

час онлайн-зустрічей ситуацій вмикання сигналу «Увага всім! Повітряна тривога». У таких випадках рекомендуємо під час онлайн уроку спокійно повідомити учням, що оголошено сигнал «Увага всім! Повітряна тривога», зацентрувати увагу учнів фразою «Ви йдете в безпечне місце, яке встановлено вашою родиною», пропонуєте учням натиснути кнопку «вийти з конференції» та кнопку «вимкнення комп'ютера»; дочекатись, щоб усі учні вийшли з онлайн конференції. Звертаємо увагу, що учні мають можливість дистанційно навчатись у приватних закладах освіти, які в період воєнного часу надають безкоштовно доступ до навчальних матеріалів на своїх платформах. Інформацію про організацію навчання у таких закладах розміщено на їхніх сайтах (до прикладу: <https://www.atschool.com.ua/>; <https://optima.school/> тощо). Для учнів, які з певних обставин не можуть долучитися до навчання під керівництвом педагогів підготовлено Всеукраїнський єдиний розклад (<https://mon.gov.ua/ua/vseukrayinskij-rozklad>), у якому систематизовано навчальні загально-розвивальні матеріали для самостійного опрацювання.

На допомогу вчителю мистецтва знадобляться конспекти уроків мистецтва до підручників, електронна база даних ІМЗО, навчальні і методичні матеріали, посібники електронної платформи «Нової української школи», майстер-класи платформи все освіта та ін.

- Електронна платформа «Нова українська школа», www.nus.inf.ua
- Електронна платформа «Весосвіта», <https://vseosvita.ua/>
- Електронна база даних ДНУ ІМЗО МОН України (електронні версії підручників <https://imzo.gov.ua/>).

СПИСОК ДЕРЖАВНИХ ДОКУМЕНТІВ ЩОДО НОВОЇ МИСТЕЦЬКОЇ ШКОЛИ

1. Концепція Нової української школи. URL: <http://mon.gov.ua/konczepczija.pdf> <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>
2. Програми для початкової школи – «Музичне мистецтво», «Образотворче мистецтво», «Мистецтво» 1-4 класи. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi>
3. Типові освітні програми «Мистецтво» для 1-4 класи, 5-9, 10-11 класи (<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi>). URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>
4. Методичні рекомендації закладам освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/metodichni-rekomendaciyi>
5. Модельні навчальні програми. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoyi-ukrayinskoyi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>
6. Модельні навчальні програми Мистецтво. URL: <https://imzo.gov.ua/model-ni-navchalni-programy/mystets-ka-osvitnia-haluz/>
7. Державні стандарти. URL: (<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednovyi-osviti>);
8. Оновлені програми для основної школи освітньої галузі «Мистецтво». URL: <https://artmon59-new.ed-era.com/>.
9. Програма «Мистецтво» профільний рівень та рівень стандарту. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>.

М. Г. Глоба,

завідувач відділу фізичної культури, військово-патріотичного виховання та основ здоров'я комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ТА ВИКЛАДАННЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У 2023/2024 навчальному році на вивчення предмета «Фізична культура» в інваріантній складовій передбачено 3 год. Години фізичної культури передбачені усіма варіантами базових навчальних планів і повинні фінансуватися та використовуватися в повному обсязі. Вони зазначаються в розкладі уроків, урахуються в педагогічному навантаженні вчителів. Розклад уроків повинен враховувати оптимальне співвідношення навчального навантаження протягом тижня, а також доцільне чергування протягом дня і тижня предметів природничого і гуманітарного циклів з уроками мистецтва, технологій і фізичної культури. Під час складання розкладу навчальних занять не рекомендується здвоювати уроки фізичної культури або проводити їх два дні поспіль. Під час уроку фізичної культури у спортивній залі повинні перебувати учні одного класу. У разі крайньої необхідності планувати у розкладі уроки фізичної культури у двох і більше класах одночасно, для забезпечення безпеки учнів та учениць, в одній спортивній залі чи майданчику мають перебувати учні/учениці, які відносяться до однієї вікової групи. Більшість уроків фізичної культури доцільно проводити на відкритому повітрі.

5-6 клас

Наступність між початковою і базовою освітою, гнучкий перехід учнів від молодшого шкільного віку до підліткового, реалізацію визначених в стандарті ціннісних орієнтирів, ключових компетентностей та наскрізних умінь учнів/учениць може забезпечити **Модельна навчальна програма «Фізична культура» для 5-6 класів**. Це комплексна програма для адаптаційного циклу навчання, що має відповідний гриф Міністерства освіти і науки України. Структура програми є максимально інформативною для вчителя.

У шостому класі навчання продовжується відповідно до концепції модельної навчальної програми і поглиблюється опрацювання учнями концептуальних програмних засад для 5 класу. Наступність у навчанні фізичної культури зберігається також у вимогах програми до очікуваних результатів навчання.

Логіка навчального матеріалу структурована таким чином, щоб зберегти наступність і послідовність вивчення тем від 5 до 6 класу.

Навчальна програма побудована за модульною системою. Вона містить **інваріантну (обов'язкову) та варіативну складову**. До інваріантної частини належать **модуль**: теоретико-методичні знання та загальна фізична підготовка, тобто підвищення функціональних можливостей організму і забезпечення гармонійного фізичного розвитку, зміст якого реалізовується упродовж кожного уроку. Програма кожного варіативного модуля містить методичні вказівки, щодо використання його засобів. Тобто варіативні модулі структурують засоби фізичної

культури і не являються окремими темами для вивчення.

Змістове наповнення варіативної складової освітній заклад добирає самостійно із модулів, запропонованих модельною програмою. На вибір учнів упродовж року має бути запропоновано 12-16 варіативних модулів. Повна зміна варіативних модулів відбувається кожної чверті/триместра. Вибір варіативного модулю учнем/ученицею відбувається завчасно до початку кожної чверті/триместра із 3-5 модулів, запропонованих освітнім закладом, після попереднього ознайомлення з їх особливостями. Для викладання протягом чверті/триместру визначаються 3-4 варіативні модулі, які набрали найбільшу кількість вподобань учнів.

Відповідно до Інструкції про розподіл учнів на групи для занять на уроках фізичної культури, затвердженої наказом МОЗ та МОН від 20.07.2009 р. за № 518/674 учні/учениці розподіляються на основну, підготовчу та спеціальну медичні групи.

Для основної медичної групи навчання проводиться в повному обсязі згідно з навчальними програмами з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку дитини.

Учні/учениці, які за станом здоров'я віднесені до підготовчої медичної групи, відвідують обов'язкові уроки фізичної культури та опановують навчальний матеріал відповідно до вимог цієї модельної навчальної програми. Участь у змаганнях – за додатковим дозволом лікаря.

Учні/учениці, які за станом здоров'я віднесені до спеціальної медичної групи, відвідують обов'язкові уроки фізичної культури, але виконують корегувальні вправи і вправи для загального фізичного розвитку, які їм не протипоказані.

Учні/учениці, незалежно від рівня фізичного розвитку та медичної групи, а також тимчасово звільнені від фізичних навантажень, повинні бути обов'язково присутніми на уроках фізичної культури. Допустиме навантаження для учнів/учениць, які за станом здоров'я належать до підготовчої та спеціальної медичних груп, встановлює учитель фізичної культури.

Всеукраїнські учнівські ліги

Наприкінці кожної чверті/триместра в закладі освіти проводяться фізкультурно-оздоровчі масові заходи за програмою Всеукраїнської учнівської ліги «Здорова Україна» (ігри, змагання, челенджі, квести тощо), які охоплюють усіх учнів/учениць закладу освіти і спрямовані на закріплення і вдосконалення вивчених варіативних модулів.

Основу фізкультурно-оздоровчої діяльності учнів та учениць складають заходи «Всеукраїнської учнівської ліги «Здорова Україна» (далі – Ліга), які передбачають проведення ігор, показових виступів з варіативних модулів, які щойно вивчалися на

уроках. Заходи Ліги враховують сезонні особливості застосування видів фізичної активності і варіативних модулів і діляться на сезони: осінь, зима, весна. При цьому види фізичної активності (варіативні модулі) мають змінюватися відповідно до вподобань учнів та учениць.

Перший етап - «Ліга дружніх». Заходи Ліги проводиться в кожному класі закладу або декількох класах одного віку. Команди - учасники об'єднуються самими учнями, їх склади не можуть змінюватися на наступних етапах Ліги.

Другий етап - «Ліга сміливих». Заходи Ліги організуються спільно колективами двох не надто віддалених один від одного закладів освіти (партнерів - суперників). В іграх та показових виступах цього етапу Ліги залучаються усі учні та учениці обох закладів освіти.

Третій етап - «Перша ліга». Заходи Ліги організуються в територіальній громаді, районі, місті. У заходах «Першої ліги» беруть участь усі команди, які взяли участь у «Лізі сміливих» з усіх шкіл району/міста з визначених видів фізичної активності (варіативних модулів).

Четвертий етап - «Вища ліга» (обласний етап). Фізкультурно-оздоровчі заходи «Вищої ліги» проводяться між усіма командами, які пройшли відбір «Першої ліги» з усіх територіальних громад/районів/міст області з визначених видів фізичної активності (варіативних модулів).

П'ятий етап - «Супер ліга». Змагання «Суперліги» проводяться між усіма командами, які отримали право представляти свою область і заклад освіти у «Вищій лізі» з усіх областей з визначених видів фізичної активності (варіативних модулів). Переможець «Суперліги» визначається за олімпійською системою (play off). Більше про особливості організації фізкультурно-оздоровчих заходів «Всеукраїнської учнівської ліги «Здорова Україна» дивись в модельній навчальній програмі.

Основними видами оцінювання результатів навчання учнів, що проводяться закладом, є формувальне, поточне та підсумкове: тематичне, семестрове, річне.

Семестрове та підсумкове (річне) оцінювання результатів навчання здійснюють за 12-бальною системою (шкалою), а його результати позначають цифрами від 1 до 12.

Свідоцтво досягнень відображає результати навчальних досягнень учня/учениці 5-6 класу з фізичної культури та інших предметів, визначених освітньою програмою закладу освіти.

Рекомендується у класних журналах і у Свідоцтві перед виставленням підсумкової оцінки у відповідних графах результатів навчання зазначати першу літеру («В», «Д», «С», «П»), що відповідає назві рівня досягнень орієнтовних критеріїв оцінювання результатів навчання з предметів (Високий, Достатній, Середній, Початковий) або за допомогою виставлення відповідних балів.

Оцінка за семестр ставиться за результатами поточного (формуального) оцінювання та контролю загальних результатів. Річне оцінювання здійснюється на підставі загальної оцінки результатів навчання за I та II семестри.

При оцінюванні рівня сформованості компетентностей учнів з особливими освітніми потребами вилучають ті складові (знання, вміння, види діяльності та інше), опанування якими є утрудненим або неможливим для учня з огляду на труднощі функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я.

З метою визначення вихідних даних для формуального оцінювання динаміки фізичної підготовленості учнів/учениць у вересні-жовтні може

проводитися тестування рівня розвитку основних фізичних якостей, а саме:

- швидкість: біг 30 м (с) (залежно від віку і статі);
- витривалість: рівномірний біг без урахування часу (м) (залежно від віку і статі);
- гнучкість: нахил тулуба вперед із положення сидячи (см) (залежно від віку і статі);
- сила: згинання та розгинання рук в упорі лежачи (кількість разів) (залежно від віку і статі);
- спритність: човниковий біг 4×9 м (с) (залежно від віку і статі);
- швидкісно-силові: стрибок у довжину з місця (см) (залежно від віку і статі);
- метання малого м'яча на дальність (м) (залежно від віку і статі) тощо. Різновиди тестів можуть змінюватися в залежності від планів вчителя та потреб учнів/учениць.

Організація дистанційної роботи вчителя фізичної культури в умовах воєнного стану

Безпечні заходи воєнного стану, карантинні заходи обмежують людину в «живому» спілкуванні, звичному для себе способі життя. Але найвагомішою проблемою є обмеження рухової активності. Основною метою організації дистанційного навчання є досягнення вмотивованого, свідомого, відповідального виконання фізичних вправ учнями. Можливості онлайн спілкування та індивідуальна траєкторія навчання, дозволяють вчителю, через тісну комунікацію з учнями, досягнути цієї мети.

Кожен(на) учитель/вчителька, стикаючись із викликом організації дистанційного навчання, має скоригувати власні календарно-тематичні плани, оптимізувати матеріал та очікувані результати, заплановані на період дистанційного навчання.

Важливо забезпечити досягнення очікуваних результатів навчання, водночас пам'ятаючи, що деякі з них можуть бути недосяжними в нових умовах, деякі - потребуватимуть незначної корекції, а частина — залишаться незмінними.

Завдання вчителя співпрацювати з усіма учасниками освітнього процесу. Він має розуміти мету, план виконуваних завдань, інструментарій для праці, її обсяг та методику оцінювання виконаної роботи. Учні мають опрацювати навчальні матеріали для опанування відповідними компетентностями та досягнення передбачених результатів навчання і фізичного виховання, дотримуючись принципу академічної доброчесності.

Зі свого боку батьки зобов'язані забезпечити належні умови для навчання, сприяти виконанню дитиною завдань та досягненню передбачених результатів.

В умовах дистанційного навчання особливо важливо хвалити учнів, відзначати їхні досягнення й успіхи, навіть невеликі.

Використовуючи відео учнів, для додаткової мотивації, можна організувати челенджі (учні самостійно можуть запропонувати ідею і реалізувати челендж) та онлайн змагання за методикою Juniper (методика передбачає, розподіл учнів на групи складності, рівням підготовленості, номінаціям тощо). Головна мета уникнути приниження перед однолітками і підвищити мотивацію займатися й надалі.

Під час організації дистанційного навчання вчителю необхідно врахувати наступне:

1. Особистий приклад вчителя!
2. План роботи вчителя фізкультури на період карантину чи воєнного стану.
3. Знання учнями правил самостійних занять фізичними вправами.
4. Правила самоконтролю під час виконання практичних завдань.

5. Виконання фізичних вправ протягом дня (ранкова руханка, фізкультурні паузи під час роботи за комп'ютером, смартфоном тощо). Робота з батьками щодо організації дистанційної роботи з фізичної культури.

6. Виконання фізичних вправ тільки за умови гарного самопочуття, дотримуючись усіх вимог карантинних заходів.

7. Врахування місця проживання учнів (квартира, будинок, наявність власного подвір'я тощо).

8. Використання нестандартного обладнання для занять в домашніх умовах.

9. Забезпечення зворотного зв'язку з учнями та батьками.

До основних форм самостійних занять відносять:

- ранкову гігієнічну гімнастику;
- фізичні вправи протягом дня;
- виконання елементів спеціальної фізичної підготовки варіативних модулів навчальної програми «Фізична культура»

Під час самостійних занять фізичними вправами учням необхідно слідкувати за самопочуттям. У разі виникнення симптомів простудних захворювань заняття потрібно негайно припинити, повідомити про погіршення самопочуття їхнім батькам і звернутися до закладу охорони здоров'я.

7-11 класи

Фізичне виховання – могутній засіб активного впливу на розвиток організму і вдосконалення його функцій.

Інваріантна складова Типових навчальних планів, до якої входить навчальний предмет «Фізична культура», сформована на державному рівні і є однаковою для всіх закладів загальної середньої освіти незалежно від підпорядкування та форми власності.

Типовими освітніми програмами для закладів загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році на вивчення предмета «Фізична культура» в інваріантній складовій передбачено:

- 6-9 класи – 3 год;
- 10 клас – 3 год;
- 11 клас – 3 год.
- Профільний рівень:
- 10 клас - 6 год;
- 11 клас - 6 год.

Години фізичної культури передбачені усіма варіантами Типових навчальних планів і повинні фінансуватися та використовуватися в повному обсязі. Вони зазначаються в розкладі уроків, ураховуються в педагогічному навантаженні вчителів. Розклад уроків повинен враховувати оптимальне співвідношення навчального навантаження протягом тижня, а також доцільне чергування протягом дня і тижня предметів природничого і гуманітарного циклів з уроками мистецтва, технологій і фізичної культури. Під час складання розкладу навчальних занять не рекомендується здвоювати уроки фізичної культури або проводити їх два дні поспіль. У разі необхідності планувати у розкладі уроки з фізичної культури у двох і більше класах одночасно, в одній спортивній залі чи майданчику мають перебувати учні/учениці, які відносяться до однієї вікової групи. Більшість уроків фізичної культури доцільно проводити на відкритому повітрі.

Заняття з фізичної культури в освітніх закладах проводяться вчителем фізичної культури або особою, яка має спеціальну освіту та кваліфікацію: вчитель, тренер, керівник гуртка, групи, спортивної секції тощо. Фізичне виховання сьогодення потребує орієнтації на:

- вироблення і реалізацію якісно нової, особистісної і компетентісної обґрунтованої основи до підходу збереження і підтримки інтелектуальної та фізичної індивідуальності учнів/учениць та молоді

на всіх етапах навчання врахуванням особливостей їх рухового і психофізичного розвитку;

- створення освітнього середовища, яке стимулює фізично рухову активність особистості та її організацію відповідно до вікової та психофізичної специфіки розвитку організму;

- інтенсивне включення в освітній процес школи можливостей для додаткових форм фізичного виховання;

- створення умов і механізмів фізичного виховання для занять різної спрямованості за інтересами;

- формування стійкості до асоціальних впливів щодо виникнення шкідливих звичок і неадекватних видів поведінки;

- формування фізичної готовності молоді до виконання в майбутньому громадського та конституційного обов'язку, щодо відстоювання національних інтересів та незалежності держави.

- формування високих моральних якостей.

Опанування змісту фізичної культури як базового навчального предмета здійснюється за навчальними програмами, що мають відповідний гриф Міністерства освіти і науки України. Структура оновлених програм є максимально інформативною для вчителя. Дана структура дозволяє вчителю більш об'єктивно оцінити досягнення учня.

У програмах чітко висвітлені знанняві, діяльнісний та ціннісний компоненти. Виокремлено такі наскрізні змістові лінії: «Екологічна безпека та сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість та фінансова грамотність».

Наскрізні змістові лінії відбивають провідні соціальні й особистісно значущі ідеї, що послідовно розкриваються у процесі навчання і виховання учнів, та є засобом інтеграції навчального змісту, корелюються з ключовими компетентностями, опанування яких забезпечує формування ціннісних і світоглядних орієнтацій учнів, що визначають їхню поведінку в життєвих ситуаціях, за потреби в умовах надзвичайних ситуацій, підготовку до виконання громадського та конституційного обов'язку щодо відстоювання національних інтересів та незалежності держави.

Очікувані результати навчальної діяльності учнів перенесені у ліву частину програми, вони є необхідними предметними компетентностями, і водночас відповідають змістовим наскрізним темам.

Навчальні програми побудовані за модульною системою і містять інваріантну (обов'язкову) (теоретико-методичні знання та загальна фізична підготовка) та варіативну складову яка складається з модулів. У зв'язку зі збільшенням кількості годин в 11 класі на викладання навчального предмета рекомендується збільшити кількість модулів для опанування учнями до 4.

Критеріями відбору варіативних модулів у навчальних програмах 7-9 та 10-11 класи є: наявність матеріально-технічної бази, регіональні спортивні традиції, кадрове забезпечення та бажання учнів. Бажання учнів визначається обов'язковим опитуванням. Перед початком навчального року шкільне методичне об'єднання розглядає вибір та розподіл варіативних модулів у кожному класі.

Змістове наповнення предмета «Фізична культура» навчальний заклад формує самостійно з варіативних модулів. На їх опанування відводиться приблизно однакова кількість годин. Не виключається можливість мотивованого збільшення чи зменшення кількості годин на вивчення окремих модулів.

Наявність матеріально-технічної бази, регіональні спортивні традиції, кадрове забезпечення та бажання учнів є критеріями відбору варіативних модулів навчальним закладом. Бажання учнів визначається

обов'язковим письмовим опитуванням. Результати опитування додаються до протоколу шкільного методичного об'єднання.

За потреби, у межах одного варіативного модуля можна освоїти навчальний матеріал, передбачений на два роки вивчення.

Інваріантний модуль «Загальна фізична підготовка» разом із спектром засобів і методів фізичної підготовки є основою реалізації концепції навчальної програми. Зростання рівня фізичної підготовленості учнів та учениць є провідним завданням вчителя на шляху до реалізації програми, виховання майбутніх захисників України, формування в учнів/учениць рухових вмінь, навичок та фізичних якостей, які необхідні для успішної підготовки до майбутнього захисту держави, збереження власного життя під час надзвичайних ситуацій, забезпечення наскрізного розвитку фізичних якостей, системно використовуючи доступні засоби та методи.

У попередні роки період з 01.09 до 01.10 кожного навчального року з метою адаптації учнів до навантажень на уроках фізичної культури прийом навчальних нормативів не здійснювався, а заняття мали рекреаційно-оздоровчий характер з помірними навантаженнями. Рекомендовано у 2023- 2024 навчальному році, враховуючи вплив на учнів/учениць умов воєнного стану, збільшити період адаптації учнів до фізичних навантажень за рішенням педагогічної ради та наказом директора школи.

Невиконання нормативів з причин, незалежних від учня/учениці, непропорційний фізичний розвиток, пропуски занять з поважних причин, не є підставою для зниження підсумкової оцінки успішності.

Для недопущення перевантаження учнів необхідно враховувати їхнє навчання в закладах освіти іншого типу (спортивних школах тощо). Так, у закладах загальної середньої освіти за рішенням педагогічної ради при оцінюванні учнів дозволяється враховувати результати їх навчання з відповідних видів спорту (легка атлетика, гімнастика та ін.) у позашкільних закладах.

Під час проведення занять із фізичної культури слід дотримуватись «Правил безпеки життєдіяльності під час проведення занять з фізичної культури і спорту в загальноосвітніх навчальних закладах» (наказ МОН України від 01.06.2010 №521, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 9 серпня 2010 року за № 651/17946).

Наприкінці кожної чверті в освітньому закладі рекомендується проводити фізкультурно-оздоровчі та спортивно-масові заходи (ігри, змагання, челенджі, квести тощо), які охоплюють усіх учнів/учениць і спрямовані на закріплення і вдосконалення вивчених варіативних модулів. Окремі заходи можуть проводитися в режимі уроку з фізичної культури (урок-змагання). Доцільно до проведення спортивно-масових заходів долучати батьків та жителів громади в ролі учасників і глядачів.

І. М. Литвин,

кандидат педагогічних наук, завідувач ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКІСНИХ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ДЛЯ ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ У СУЧАСНОМУ ІНКЛЮЗИВНОМУ ПРОСТОРИ

За останні десять років освіта осіб з особливими потребами України зазнала істотних трансформаційних змін, пов'язаних із визначенням нової ідеологічної суспільно-освітньої парадигми, яка ґрунтується на принципах людиноцентризму. Головним напрямом розвитку сучасної української освіти окреслено рівний доступ до якісної освіти всіх громадян, у тому числі й осіб з особливими потребами, тих, які мають інвалідність, порушення або особливості психофізичного розвитку. Нині в освіті триває динамічний процес кардинальних інноваційних змін у методологічних, змістових, технологічних та управлінських складових.

Протягом 2020-2023 років у зв'язку із пандемією, російсько-українською війною українська освіта зіткнулася з численними викликами: вимушеними перервами у навчанні, знищенням шкіл, відсутністю очного навчання та обмеженням

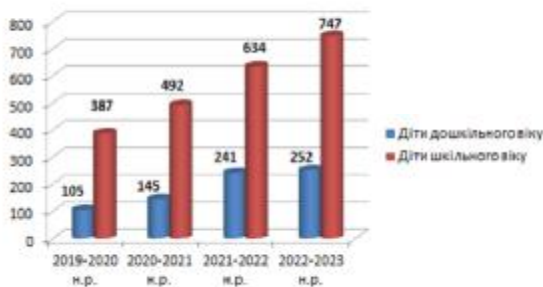
доступу до нього, значними обмеженнями для реалізації дистанційного навчання, викликаними перебоями з електроенергією та інтернетом. За цей час відбулася переоцінка цінностей, подолання усталених стереотипів, перегляд медичних та дефектологічних застарілих поглядів щодо освіти осіб з особливими потребами, що стало підґрунтям нового нормативно-правового, науково-методичного, організаційно-змістового забезпечення їхнього навчання.

За чотири роки значно зросла кількість дітей з особливими потребами, які здобувають освіту в інклюзивних класах та групах. Так у 2019-2020 н.р. інклюзивним навчанням було охоплено 492 дітей, з них – 105 дітей дошкільного віку та 387 осіб шкільного віку, у 2020-2021 н.р. – 637 дітей, з них 145 дошкільників, 492 школярі; у 2021-2022 н.р. – 875 дітей, з них 241 – дошкільного віку, 634 дитини

шкільного віку; у 2022-2023 н.р. – 999, з них 252 дошкільники та 747 школярів(дивіться діаграму1).

Діаграма 1

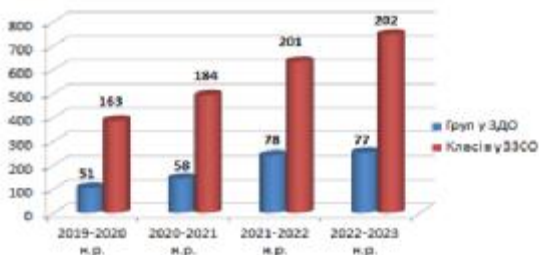
Динаміка охоплення дітей інклюзивною освітою

За цей час зросла і кількість закладів освіти, у яких створено інклюзивні групи та класи. У 2019-2020 н.р. – 214 закладів освіти, з них 51 – заклад дошкільної освіти та 163 заклади загальної середньої освіти; у 2020-2021 н.р. – 242 заклади, з них 58 закладів дошкільної освіти, 184 заклади загальної середньої освіти; у 2021-2022 н.р. – 279, з них 78 закладів дошкільної освіти, 201 заклад дошкільної освіти; у 2022-2023 н.р. – 279, з них 77 закладів дошкільної освіти, 202 заклади загальної середньої освіти(діаг.2)

Діаграма 2

Динаміка розвитку інклюзивної освіти у закладах області

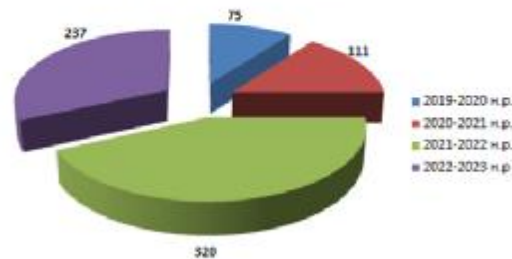
У постанові Кабінету Міністрів України від 15 вересня 2021 р. № 957 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти» зазначено, що «*особистісно орієнтоване спрямування навчально-виховного процесу забезпечує асистент вчителя, який бере участь у розробленні та виконанні індивідуальних навчальних планів та програм, адаптує навчальні матеріали з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності дітей з особливими потребами*» [2].

Основним завданням асистентів педагога на рівні дошкільної, початкової та середньої освіти є надання допомоги педагогу в організації, підтримці та здійсненні освітнього процесу. Така підтримка передбачає як загальну підтримку, так і більш спеціальну допомогу у роботі з окремими дітьми. Спеціальні вміння та навички асистент вчителя/вихователя набуває під час підвищення професійної компетентності на базі комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради» шляхом участі у навчально-методичних заходах, тренінгах, семінарах, вебінарах щодо навчання дітей з особливими потребами.

У 2019-2020 році курсами підвищення кваліфікації асистентів вихователів та асистентів вчителів було охоплено 75 педагогічних працівників, у 2020-2021 н.р. – 111 педагогічних працівників, 2021-2022 н.р. – 320 (для 80 осіб курси підвищення кваліфікації, а для 240 асистентів вчителів – курси згідно з Концепцією «Нова українська школа» за напрямом: організація інклюзивного навчання), у 2022-2023 н.р. - 237 осіб.

Аналіз результатів дослідження показав, що з 2019-2020 н.р. відбулося збільшення кількості дітей, які здобувають інклюзивну освіту у закладах дошкільної та загальної середньої освіти. Це призвело до збільшення асистентів вихователів та асистентів

Охоплення курсами підвищення кваліфікації асистентів вихователів та асистентів вчителів

вчителів, які працюють в інклюзивних групах та класах. Дана категорія педагогічних працівників не має відповідної фахової підготовки у закладі вищої освіти, тому фахівці ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради» надають консультативно-методичну підтримку, проводять інформаційно-просвітницьку роботу з питань розширення уявлень, формування знань про основні принципи організації і впровадження інклюзивної освіти, специфіку співпраці з вихователем/учителем, роль асистента вихователя/вчителя у діяльності команди психолого-педагогічного супроводу, у розробці та реалізації індивідуальної програми розвитку, диференціації та індивідуалізації освітнього процесу в інклюзивній групі/класі, налагодження ефективної співпраці з батьками.

Для підвищення кваліфікації педагогічних працівників ресурсним центром підтримки інклюзивної освіти запропонована така **тематика спеціальних курсів для педагогічних працівників:**

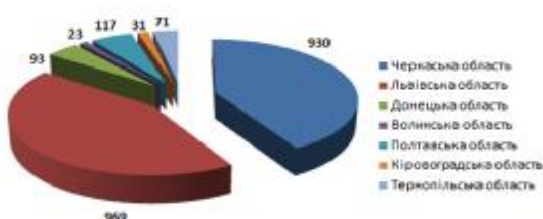
1. «Формування команди психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами».
2. «Психолого-педагогічний супровід дітей з інтелектуальними порушеннями в освітньому просторі».
3. «Організація освітнього процесу в умовах інклюзивної освіти».
4. «Психолого-педагогічний супровід дитини з особливими освітніми потребами в освітньому середовищі».
5. «Розвиток інфомедійної грамотності педагогічних працівників у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами».
6. «Готовність педагогічного працівника до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами».
7. «Основи спілкування педагогічних працівників, що працюють з дітьми з особливими освітніми потребами» і т.д.

Починаючи із 2020-2021 н.р. 1085 педагогічних працівників з різних куточків України пройшли курси

із зазначених тем (360 педагогів Черкаської області, 590 – Львівської області, 51 – Донецької області, 23 – Волинської області, 61 – Полтавської області); у 2021-2022 н.р. – 699 педагогічних працівників (316 педагогів Черкаської області, 313 – Львівської області, 42 – Донецької області, 31 – Кіровоградської області, 37 – Тернопільської області); у 2022-2023 н.р. – 410 педагогічних працівників (254 педагогічні працівники Черкаської області, 66 – Львівської області, 34 – Тернопільської області, 56 – Полтавської області).

За цей час 930 педагогічних працівників Черкаської області, 969 осіб Львівської області, 93 – Донецької області, 23 – Волинської області, 117 – Полтавської області, 31 – Кіровоградської області, 71 – Тернопільської області підвищили свою професійну компетентність щодо закономірностей та особливостей розвитку дітей

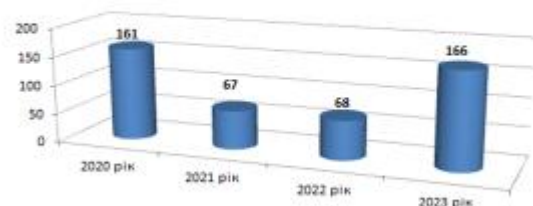
Підвищення професійної компетентності педагогів з інклюзивної освіти

з особливими потребами, набули умінь працювати в команді психолого-педагогічного супроводу дитини тощо.

На базі Інституту з 2020 року проводяться пролонговані курси підвищення кваліфікації за накопичувальною системою, з метою забезпечення індивідуальних освітніх потреб у професійному розвитку педагогічних працівників. У 2020 році 161 педагогічний працівник, що працює з дітьми з особливими потребами, пройшов такий вид навчання та отримав сертифікат з розвитку професійних компетентностей, у 2021 році –

Участь педагогів у пролонгованих курсах підвищення кваліфікації

67 осіб, у 2022 році – 68 осіб, у 2023 році проходили навчання 166 педагогічних працівників.

З метою оволодіння педагогічними працівниками компетентностями у сфері психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в освітньому середовищі Ресурсний центр підтримки інклюзивної освіти постійно удосконалює навчально-методичні програми. Особлива увага звертається на знання сутності психолого-педагогічного супроводу; розуміння комплексного підходу до організації освітнього процесу, що охоплює психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини, а також надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг дітям з

особливими потребами; уміння виявляти й усувати бар'єри у навчанні дітей з особливими потребами; знання сучасних методів інклюзивного навчання; знання способів адаптації та диференціації змісту навчальних програм; знання принципів створення інклюзивного освітнього середовища з вимог універсального дизайну, розумного пристосування; уміння розробляти індивідуальну програму розвитку дитини, враховуючи її фізичний, мовленнєвий, когнітивний, емоційний розвиток; володіння методами оцінювання, спираючись на сильні сторони дитини з особливими потребами тощо.

ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ НА НАСТУПНИЙ РІК

Зазначимо, що основними завданнями освітнього процесу для осіб з особливими потребами є:

- здобуття ними освіти відповідного рівня у середовищі здорових однолітків відповідно до Державного стандарту початкової освіти та Державного стандарту базової середньої освіти;
- забезпечення різнобічного розвитку здобувачів освіти, реалізація їх здібностей;
- створення психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг для задоволення освітніх потреб дітей із особливими освітніми потребами;
- створення позитивного мікроклімату в закладі освіти з формування активного міжособистісного спілкування дітей із особливими освітніми потребами з іншими учасниками освітнього процесу;
- забезпечення диференційованого психолого-педагогічного супроводу дітей із особливими освітніми потребами;
- надання консультативної допомоги сім'ям, які виховують дітей із особливими освітніми потребами, залучення батьків до розроблення індивідуальних планів та індивідуальних програм розвитку.

Для успішної реалізації даних завдань у Законі України «Про освіту» від 05.09.2017 №2145-VIII, у статті 51. «Підвищення кваліфікації педагогічних працівників», п.2 **зазначено** «...не менше 10 відсотків загальної кількості годин обов'язково повинні бути спрямовані на вдосконалення знань, вмінь і практичних навичок у частині роботи з учнями з особливими освітніми потребами» [2]. Це означає, що кожен педагогічний працівник за 5 років має набути професійних компетентностей з даного напрямку, беручи участь у сертифікаційних програмах, тренінгах, семінарах, семінарах-практикумах, семінарах-нарадах, семінарах-тренінгах, вебінарах, майстер-класах тощо, здійснюючи навчання за освітньою програмою, стажування.

Адже отримання якісних освітніх послуг потребує організації належного психолого-педагогічного супроводу усіх учасників освітнього процесу: дітей та дорослих (фахівців різних напрямків, батьків, адміністрації). Така робота має бути спрямована на створення умов, які забезпечуватимуть підвищення автономності і соціальної активності здобувачів освіти, розвиток інтелектуальних процесів, формування ціннісних установок, що відповідають їхнім психічним і фізичним можливостям. Базуючись на особистісному і системно-орієнтованому підході, такий супровід повинен являти собою комплексну систему всебічної, динамічної, корекційної і розвиткової допомоги у відповідності з віковими та індивідуальними потребами дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про освіту: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України. URL: <http://surl.li/gjfkfk>

С.М. Харитонова,

завідувач навчально-методичного центру психологічної служби комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Воєнне сьогодення та (сподіваємось) повоєнне завтра вимагає від педагогічних колективів чіткої злагодженої співпраці в основному напрямку: створити належні умови для розвитку та навчання здобувачів освіти, паралельно забезпечивши безпечне середовище для всіх учасників освітнього процесу. Завдання, що їх мають реалізувати в кожному закладі освіти, чітко означені в плані заходів із реалізації Національної стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі до 2024 року (Указ Президента України від 25.05.2020 №195/2020, Розпорядження Кабінету міністрів України від 24.02.2023 №174-р). Національна стратегія розроблена з урахуванням стратегічних документів Всесвітньої організації охорони здоров'я, зокрема Глобальної стратегії охорони здоров'я жінок, дітей та підлітків на 2016-2030 роки. Зокрема, у Національній стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі до 2024 року зазначено, що «...Учні та педагогічні працівники потребують такого стану освітнього середовища, в якому вони відчуватимуть фізичну, психологічну, інформаційну та соціальну безпеку, комфорт і благополуччя. Батьки учнів як учасники освітнього процесу, що зацікавлені в існуванні максимально безпечного освітнього середовища, здатного забезпечити належні і безпечні умови навчання, виховання, розвитку дітей, для досягнення цих цілей мають активно долучатися». [

Психічне здоров'я та благополуччя учнів є таким самим ключовим елементом стану благополуччя дитини, як і фізичне здоров'я. Порушення депресивного спектра, підвищений рівень тривожності та агресивності, самоушкоджувальна поведінка та суїцидальні спроби – одні з найпоширеніших проявів порушення психологічного благополуччя серед дітей та підлітків. Проблеми із психічним здоров'ям у дітей можуть призвести до погіршення результатів навчання, фізичного здоров'я, нестійких соціальних зв'язків та майбутніх перспектив самореалізації, а також різного роду девіантних форм поведінки. Відповідно додаткової уваги потребує профілактика психічних розладів, просвітницька робота з питань психо- та медіагігієни, розвитку та підвищення якості психологічних послуг у закладах освіти, підтримка психічного здоров'я дітей та інших учасників освітнього процесу. Проблемою, яка потребує розв'язання, є низький рівень культури безпечної, здорової поведінки та ненасильницької взаємодії у дітей та підлітків, дорослих, які забезпечують та супроводжують освітній процес.

Національна стратегія сьогодні, в умовах воєнного стану, ґрунтується на тому, що заклад освіти має:

- створити безпечні умови життя і діяльності в умовах надзвичайних ситуацій;
- забезпечити захист здоров'я та життя людини від небезпек, оцінки існуючих ризиків середовища;
- формувати навички відповідальної поведінки здобувачів освіти, що забезпечують психологічне благополуччя;

- наслідування педагогічними працівниками та школярами моделей безпечної та ненасильницької міжособистісної взаємодії між однолітками та дорослими;

- усвідомлення цінностей життя та здоров'я, власної відповідальності та спроможності зберегти та зміцнити здоров'я.

Отже, одним із головних аспектів у процесі розбудови безпечного освітнього середовища є ефективне психологічне забезпечення освітнього процесу, тобто створення в закладі освіти умов, які сприяють охороні психічного здоров'я учнів та педагогів, надання їм психологічної та соціально-педагогічної підтримки. Зупинимось на основних законодавчих документах, що регламентують означений напрям діяльності закладу освіти в умовах воєнного стану. Це такі як:

- Лист МОНУ від 29.03.2022 №1/3737-22 [«Про забезпечення психологічного супроводу учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні»](#)

- Лист МОНУ від 04.04.2022 №1/3872-22 [«Про методичні рекомендації «Перша психологічна допомога. Алгоритм дій»](#)

- Лист НАПНУ від 22.04.2022 №42 [«Про заходи з виконання Плану дій з координації діяльності психологічних служб системи освіти та ДСНС України»](#)

- Лист НАПНУ від 25.04.2022 №36 [«Про затвердження Плану дій з координації діяльності психологічних служб системи освіти та ДСНС України»](#)

- Лист МОНУ від 13.05.2022 №1/5119-22 [«Про здійснення превентивних заходів серед дітей та молоді в умовах воєнного стану в Україні»](#)

- Закон України від 01.12.2022 № 2806-IX [«Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо запобігання та протидії мобінгу \(цькуванню\)»](#)

- Методичні рекомендації щодо діяльності психологічної служби в системі освіти на 2023-2024 н.р. (серпень 2023 року)

Кожен із цих документів не втратив своєї актуальності сьогодні і має бути в активному доступі для кожного педагогічного працівника та спеціаліста психологічної служби закладу освіти різного рівня: дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої чи передвищої освіти.

Зазначена нормативна база забезпечує постановку основних завдань психологічного характеру перед закладами освіти, а саме: сприяти оволодінню знаннями, уміннями, навичками, способами мислення дітей та підлітків стосовно моделей безпечної та ненасильницької взаємодії з однолітками та дорослими у різних сферах суспільного життя; формувати усвідомлення цінності життя та здоров'я, власної відповідальності та спроможності зберегти та зміцнити здоров'я, підвищити якість свого життя.

Більш детально зупинитися на складових безпечного середовища для дитини. Дитина має почуватися безпечно вдома, що забезпечує родина.

Саме в сім'ї дитина може відновити власні ресурси для розвитку та руху вперед. Заклад освіти здійснює підтримку дитини через взаємодію з ровесниками та педагогічними працівниками. Педагоги, в свою чергу, повинні мати можливість підтримувати власний продуктивний стан, емоційний баланс та професійно вдосконалюватись. І варто віддати належне громаді, в якій дитина проживає, яка готова надати суспільну підтримку дитині та її близьким у складний період життя родини.

Склад команди психолого-педагогічного супроводу дитини у воєнний та післявоєнний період

Психолого-педагогічний супровід в кризовий для дитини період – це взаємоузгоджена комплексна діяльність команди фахівців закладу освіти, батьків дитини, працівників місцевої громади, спрямована на створення необхідних умов для мінімізації травмивного впливу, що сприяє психологічному, емоційному та особистісному відновленню дитини, її успішної адаптації та інтеграції в соціум. Наведемо типовий на сьогодні склад команди закладу освіти для супроводу дитини в складних життєвих обставинах, в умовах воєнних реалій та післявоєнного відновлення та розглянемо зони відповідальності та ризику кожного з учасників Команди супроводу.

1. У першу чергу – це батьки та рідні дитини. В чому їхня роль у процесі підтримки своєї дитини. Що вони мають зробити задля створення безпеки? З ким із команди супроводу мають співпрацювати? Як саме взаємодіяти?

Саме батьки ініціюють роботу з дитиною окремого фахівця закладу освіти чи команди в цілому. Вони надають дозвіл на проведення комплексного психолого-педагогічного супроводу дитини. Беруть участь в обговоренні напрямів допомоги дитині та роботі Команди психолого-педагогічного супроводу. Надають дозвіл на додаткові послуги, що їх може потребувати дитина. Обов'язком батьків є надання учасникам Команди психолого-педагогічного супроводу інформації про дитину, особливості її розвитку та окремі поведінкові прояви, на які має звернути увагу педагогічний колектив закладу в роботі з їхньою дитиною. Разом із цим батьки мають отримувати інформацію щодо навчання своєї дитини в школі, закладі професійної чи вищої освіти (виховання в закладі дошкільної освіти, розвитку в закладі позашкільної освіти), включаючи результати вивчення її психологічного стану. Основним обов'язком батьків є створення умов для навчання, виховання та розвитку власної дитини.

Варто звернути увагу на зони ризику в співпраці з батьками, що може завадити здійсненню поставлених перед Командою задач, зокрема, якщо батьки:

- Категорично відмовляються надавати дозвіл на здійснення комплексного супроводу дитини.
- Утаємничують інформацію щодо стану дитини від учасників Команди.
- Вважають роботу Команди супроводу недоречною або заперечують проти участі окремого спеціаліста.
- Відмовляються від додаткових послуг, що їх потребує дитина.
- Не вважають своїм обов'язком створення умов для навчання, виховання та розвитку дитини.
- Самі батьки перебувають у стані посттравматичного стресового розладу (ПТСР) або гострого стресу, що перешкоджає співпраці з Командою.
- Батьки не в змозі об'єктивно оцінити ступінь допомоги дитині в умовах війни.

У кожному із зазначених випадків спрацьовує принцип індивідуальної підтримуючої, інформативної, просвітницької роботи з батьками; відкрита комунікація між дорослими, які взаємодіють із дитиною, – запорука успішної адаптації дитини до нових умов життя та сприяння відновленню її психічного здоров'я.

2. Найближчими до дитини в закладі освіти є педагог-класний керівник або вихователь, майстер, куратор. Саме ці працівники найтісніше спілкуються з дитиною чи підлітком, встановлюють довірливі стосунки та реагують на потреби школяра/студента.

Зосередимося на основних зонах відповідальності педагога-вихователя в закладі освіти, які забезпечують благополуччя дитини в процесі навчання та виховання, як то: організація життєдіяльності дітей із урахуванням вікових та індивідуальних особливостей, сучасних тенденцій та освітніх технологій, побажань батьків, специфіки роботи та можливостей закладу освіти; створення комфортних умов для реалізації природних сил дітей та підлітків, збагачення їхнього практичного досвіду спілкування з навколишнім середовищем; реалізація диференційованого підходу до дітей та підлітків, виявлення, вивчення і врахування в своїй педагогічній діяльності їхніх індивідуальних особливостей, сприяння розвитку їх здібностей та талантів; забезпечення набуття дітьми та підлітками практичного досвіду, знань, умінь, навичок; формування в дітей фізичних та психологічних якостей, необхідних для подальшого життя. Класний керівник-вихователь співпрацює з батьками дітей або особами, які їх замінюють, надає їм консультативну педагогічну допомогу.

Які можуть виникнути складності в процесі виховної діяльності? Зважимо на те, що ми розглядаємо виховну діяльність педагогічних працівників із дітьми чи підлітками, які переживають або пережили травмивний досвід війни, знаходяться в процесі відновлення психічного здоров'я, тому потребують особливої підтримки.

- Поведінка дитини виходить за межі вікових стандартів, проявляються специфічні реакції на роботу педагога або дії ровесників.
- Дитина в силу пережитих травм не відчуває себе в безпеці в новому дитячому колективі.
- Педагогу-вихователю не вдається «підібрати ключик» до дитини та налагодити співпрацю з її батьками.
- Життєвий досвід війни дитини більш травматичний, ніж у педагога.
- Ступінь емпатії педагога нижчий за рівень переживань дитини.
- «Історія війни» педагога травматичніша за дитячу історію, він заглиблений в себе.

3. Важливе місце в процесі створення безпечного середовища в закладі освіти займають педагоги-вчителі, викладачі різних навчальних дисциплін. Яку роль відіграють ці працівники, за що вони несуть відповідальність? Це в основному таке:

- Забезпечують виконання навчальних завдань дітьми та підлітками під час освітнього процесу.
- Готують інформацію для учасників засідання Команди супроводу про особливості навчально-пізнавальної діяльності дитини, її сильні сторони та потреби, результати виконання нею освітнього плану.
- Розробляють індивідуально для школяра/студента додаткові завдання, які зменшують прогалини в знаннях у закладі освіти.
- Визначають спільно з іншими педагогічними працівниками прогрес у виконанні індивідуальних завдань.
- Створюють належний мікроклімат у дитячому колективі під час проведення уроків/занять.

Які перешкоди стоять на цьому шляху перед учителем/викладачем?

- Дитина відмовляється виконувати завдання педагога з різних причин.
- Інформація, яку надає педагог учасникам Команди, не розкриває повною мірою стан навчальної діяльності дитини.

- Педагог не пропонує дитині індивідуальні завдання, які б зменшили прогалини в знаннях та пізнавальному розвитку.

- Індивідуальні результати дитини мають дуже різний рівень, не вдається визначити певні закономірності її розвитку.

- Мікроклімат у дитячому колективі складний та потребує додаткових зусиль не тільки вчителя, а й інших спеціалістів Команди.

Такі випадки ускладнюють взаємодію педагога з дитиною, відтермінують процес відновлення психічного благополуччя та знижують ефективність роботи всієї Команди супроводу. Якщо педагог-вихователь потребує підтримки з боку колег та інших спеціалістів у сфері освіти, варто про це говорити, проходити супервізійні зустрічі з обміну досвідом. Не лишнім є також відверте обговорення складних ситуацій між педагогом та психологом закладу освіти, психологом Центру професійного розвитку педагогічних працівників своєї громади, психологами-методистами навчально-методичного центру психологічної служби інституту.

4. Особливе місце серед педагогів закладу та в Команді супроводу займає **соціальний педагог**. Його роль у процесі соціалізації та гармонізації сосунків між однолітками переоцінити важко!

Саме він здійснює соціально-педагогічний патронаж дитини, вивчає соціальні умови розвитку дитини; виявляє соціальні проблеми, які потребують негайного вирішення. Із його допомогою дитина чи підліток легше адаптується в новому колективі. Соціальний педагог у співпраці з педагогом-вихователем формує позитивний мікроклімат у дитячому колективі, сприяє подоланню особистісних, міжособистісних конфліктів серед ровесників, запобігає проявам насильства та булінгу в освітньому середовищі. Здійснює захист прав дитини, представляє її інтереси у відповідних органах та службах. Педагог сприяє залученню дитини/підлітка до участі у гуртках, секціях із урахуванням її можливостей. Під час діяльності Команди надає рекомендації учасникам освітнього процесу щодо шляхів ефективної інтеграції дитини в колектив однолітків.

У роботі соціального педагога з дитиною в стані психологічного стресу можуть виникнути такі **зони ризику**:

- Здійснення соціально-педагогічного супроводу утруднено важким психологічним станом дитини.

- Процес соціалізації ускладнено дистанційною формою навчання в закладі.

- Здійснення захисту прав дитини може завдати додаткової травматизації дитини.

- Батьки або рідні дитини перешкоджають здійсненню соціальним педагогом його професійних обов'язків.

- У населеному пункті відсутні заклади позашкільної освіти або ж не відповідають інтересам дитини.

5. У період найвищого емоційного напруження саме цей фахівець має сприяти мінімізації травмування психіки дитини. **Практичний психолог** сьогодні відіграє ключову роль в діяльності Команди супроводу, а саме:

- Здійснює вивчення та моніторинг психічного розвитку дитини відповідної категорії.

- Забезпечує психологічний супровід дитини в закладі освіти.

- Надає корекційно-розвиткові послуги дитині/підлітку.

- Надає рекомендації, консультує педагогічних працівників закладу освіти у роботі з дитиною.

- Консультує батьків дитини.

- Формує психологічну готовність в учасників освітнього процесу до взаємодії з дитиною в стані стресу чи травми.

- **Зони ризику**, які можуть завадити практичному психологу здійснювати свою діяльність, такі:

- Через онлайн навчання в закладі ускладнюється індивідуальне вивчення психічного розвитку дитини.

- Між дитиною та психологом не встановився контакт.

- Дитина пропускає індивідуальні корекційні та розвиткові заняття з психологом.

- Життєвий досвід спілкування дитини з дорослими не сприяє довірливим стосункам.

- Між психологом та батьками дитини не склалися довірливі стосунки, або ж психічний стан батьків не сприяє взаємодії з психологом.

У подібних ситуаціях психологу варто розібратися в причинах негараздів, змінити тактику взаємодії або ж проявити більшу делікатність у співпраці з іншими учасниками комунікації.

6. Організаційно-методичну роль у діяльності Команди супроводу посідають **керівник закладу та його заступник**. Наскільки вдало вони зможуть підібрати склад Команди, чітко розподілити ролі учасників, організувати системну підтримку дитини чи підлітка, настільки кращим буде результат спільної роботи закладу освіти. І тим самим буде створений безпечний осередок у закладі освіти для всіх його учасників. Отже, зони відповідальності для керівників є такими:

- Організують діяльність Команди психолого-педагогічного супроводу дитини в умовах війни (відповідної категорії).

- Здійснюють розподіл функціональних обов'язків між членами групи індивідуального супроводу дитини.

- Контролюють проведення індивідуальної роботи педагогічними працівниками з подолання прогалин у навчанні дитини внаслідок воєнних подій.

- Узгоджують з іншими учасниками Команди навантаження на дитину та запобігають перевантаженню навчального характеру.

- Інформують батьків дитини щодо особливостей компенсаторного навчання, цілей та завдань, переваг для дитини, яка має складності навчального та пізнавального характеру.

У цій роботі існують також **зони ризику**, які можуть погіршити процес навчання, виховання, розвитку та соціалізації школяра чи студента до нових реалій, наприклад,

- Розклад уроків у закладі освіти не дозволяє скласти додатковий розклад занять для дитини відповідної категорії.

- У закладі освіти відсутні окремі спеціалісти Команди супроводу.

- Стан здоров'я дитини не дозволяє їй відвідувати індивідуальні заняття з педагогами.

- Рівень знань дитини загалом не відповідає рівневій класу, потребує загальної корекції.

- Батьки дитини не зацікавлені у відновленні знань дитиною, значну увагу приділяють її психічному благополуччю та фізичному здоров'ю.

Таким чином, об'єднавши діяльність усіх учасників Команди психолого-педагогічного супроводу дитини/підлітка в складних життєвих обставинах, можна досягти головного завдання – створення найбільш сприятливих умов для навчання та виховання дитини війни.

Надзвичайно важливим завданням у сфері реалізації Національної стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі до 2024 року є підготовка педагогічних

працівників та спеціалістів психологічної служби закладів освіти з питань створення безпечних умов, збереження психічного здоров'я учнів і працівників; **здійснення інформаційно-освітніх заходів** із метою формування в учасників освітнього процесу ціннісних життєвих навичок та моделей поведінки, протидії булінгу; підвищення обізнаності педагогічних працівників із проявами стресу в дітей та підлітків; оволодіння навичками відновлення життєвих ресурсів та зміцнення стресостійкості. Сьогодні головним завданням на шляху забезпечення психологічно здорового освітнього середовища є психологічна підтримка вчителів через здійснення комплексного підтримуючого супроводу педагогічних працівників.

У цьому напрямку працівниками інституту проводяться корисні та практичні курси, підготовлені напрацювання, які стануть у нагоді кожному педагогові, який сьогодні працює з дітьми. Зокрема, цікавим та продуктивним є **міжнародний проєкт «SAFE SPACE – Невідкладна психосоціальна підтримка для учнів та шкільних вчителів»**, в рамках якого було проведено навчання з працівниками методичних служб психологічного спрямування України. Науковці та практики-психологи Києво-Могилянської академії підготували 15 тренерів. Методистами Центру реалізовано навчально-розвиткові тренінги, в яких взяли участь на сьогодні 265 педагогічних працівників із Луганської, Запорізької, Київської та 142 особи Черкаської областей.

Навчально-методичний центр психологічної служби отримав матеріали для проведення тренінгів із педагогами за програмою «Безпечний простір». Цікавою є форма реалізації проєкту: під час роботи психолог-тренери центру вводять учасників-педагогів у світ реалій війни та обговорюють стан людини (чи-то дитини, чи-то дорослого) в кризових, стресових ситуаціях. Особливо важливим є подальший розвиток ресурсів учасників для підвищення стресостійкості та життєстійкості.

Цінною є підтримка педагогів упродовж наступних 2 місяців після тренінгу: тренери проводить 2 супервізії для учасників кожної групи педагогів із досвіду застосування знань, навичок та прийомів, які вони отримали в ході тренінгу. Тим самим актуалізуються не тільки знання, але й навички життєвого психологічного балансу. Проєкт розкриває людські потенційні ресурси, які можна застосовувати в професійному та особистому житті, долати труднощі та відновлювати душевну рівновагу. Протягом тренінгу кожен учасник має змогу протреноувати вправи, застосовувати прийоми для підвищення стресостійкості. Ми, як тренери пропонуємо педагогам свої напрацювання з теми **«Кроки до розвитку життєстійкості (резильєнтності)»**. Крок за кроком, від простого до складного разом із учасниками тренінгу ми рухаємося до розуміння того, що кожна людина має величезні внутрішні ресурси! Важливо ними скористатися вчасно, відчувати той момент, коли психологічний баланс важко буде відновити.

Цінним досвідом є вивчення власної резильєнтності педагогами в ході тренінгу. Це можна зробити за допомогою бліц-тесту або більш глибокої діагностики. В процесі роботи учасники самостійно аналізують питання для вивчення, оцінюють та фіксують для себе результати. Ця робота є індивідуальною та конфіденційною, а от запитання щодо того, як здійснювати цю роботу з дітьми, якого віку, яким чином та як пояснювати хід діагностики, ми обговорюємо в колі.

Новий позитивний досвід здійснення психологічної підтримки педагогів дає проєкт **«Світ на межі змін: стратегії адаптації. Психологічна підтримка вчителів та дітей у часи війни»**, розроблений

громадською організацією GoGlobal» спільно з центром «Розвиток КСВ» та експертною платформою Career Hub у рамках програми «Мріємо та діємо». Проєкт є важливою складовою відновлення ментального здоров'я дітей та дорослих, які мають забезпечити підтримку здобувачів освіти в складний період для українського суспільства. Тренінги для педагогів працівники навчально-методичного центру психологічної служби інституту здійснюють очно, із застосуванням нових методів та прийомів подолання стресу та відновлення життєстійкості в дітей та дорослих.

Прекрасний навчальний проєкт для педагогів-класних керівників та працівників психологічних служб із оволодіння відновними практиками та дотриманням принципів ненасильницького спілкування **«Підготовка фахівців до впровадження відновного підходу, посередництва, медіації та практики функціонування служб порозуміння в закладах освіти»** запровадив у нашій області з червня 2023 року! Із педагогами закладів освіти ми провели перший 2-денний тренінг, який виявив, що означений напрям роботи актуальний, потребує розвитку та сприяє ненасильницькому розв'язанню конфліктів, допомагає дорослим та дітям будувати продуктивні стосунки, навчає принципам миротворення та миробудування!

У підсумку всі зазначені проєкти націлені на оволодіння знаннями, створення навичок та формування умінь щодо розбудови безпечного і здорового освітнього середовища в освітніх закладах.

Отже, основними напрямками діяльності педагогічних колективів закладів освіти в новому навчальному році є створення психологічної безпеки та здорового освітнього середовища для всіх учасників освітнього процесу. Співпраця працівників навчально-методичного центру психологічної служби інституту з педагогічними працівниками закладів освіти всіх типів та ступенів спрямована на забезпечення фахового супроводу педагогічних працівників та спеціалістів психологічних служб, які здійснюють психологічну підтримку дітей та підлітків, сприяють мінімізації травм війни в умовах воєнного сьогодення та мирного завтра.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Національній стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі до 2024 року. URL: [...](#)
2. Горбунова В., Карачевський А., Климчук В., Нетлюх., Романчук О. Соціально-психологічна підтримка адаптації ветеранів АТО: посібник для ведучих груп: навчальний посібник. Львів: Інститут психічного здоров'я Українського католицького університету, 2016. 96 с. URL: <https://er.ucu.edu.ua/handle/1/1067>
3. Гриньова М. В. Наукова школа «Саморегуляція як основа успішної професійної діяльності». *Імідж сучасного педагога*. 2017. № 4(2). С. 5–10. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/isp_2017_4\(2\)_3](http://nbuv.gov.ua/UJRN/isp_2017_4(2)_3)
4. Коли світ на межі змін: стратегії адаптації. Психологічна підтримка вчителів та дітей у часи війни: посібник для вчителів закладів загальної середньої освіти. / Упорядники: Акцимеєва Д., Голотенко А., Терентьева Г., Чуйкр О.; під загальною редакцією Залюбовської Л. 2022. 65 с. URL: <https://cutt.ly/17U9PQi>
5. Андрєєнкова Л.В., Войцях Т.В., Ковальчук Л.Г., Лунченко Н.В. Правила безпеки та можливості отримання допомоги в період конфлікту в Україні: методичні рекомендації. Київ: Агенство «Україна». 2014. 48 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/106565/1/411.pdf>
6. Прайтлер Б. На їхньому боці. Психосоціальна робота з травмованими біженцями / Переклад з німецьк. мови Д.Мелашенко, Т.Супрун. Львів: ВНТЛ-Класика. 2022. 156 с.

Т. Б. Артеменко,

методист навчально-методичного центру психологічної служби комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ВІЙНА І МИ: ІСПИТ НА ПРОФЕСІЙНУ ЗРІЛІСТЬ

Військовий конфлікт на території нашої держави продовжує бути травмивним чинником для всього українського суспільства, а особливо для дітей та підлітків. Психічне і психологічне травмування, поряд із іншими екстремальними руйнівними впливами, спостерігається нині, коли в Україні триває активна фаза війни. З самого початку безпекової кризи і до сьогодні працівники психологічної служби системи освіти Черкаської області разом з фахівцями інших галузей надають психосоціальної допомоги учасникам освітнього процесу та населенню, що постраждало внаслідок військових дій, в т.ч. вимушеним переселенцям, родинам, у яких є важкопоранені учасники АТО/ООС/війни чи які втратили близьку людину, іншим категоріям.

Для здійснення навчально-методичного супроводу такої роботи працівники навчально-методичного центру психологічної служби інституту розробляють та проводять заходи щодо підготовки педагогічної спільноти до діяльності в умовах воєнної агресії.

Журнал вже писав про серію тематичних сертифікованих занять, що відбулися восени минулого року для практичних психологів закладів освіти міста Черкаси, Черкаського регіону, Тальнівської, Канівської та Уманської територіальних громад. У цьому році навчальні активності продовжилися. Працівники психологічної служби та педагоги області мали змогу здобувати фахові знання під час проходження комплексних, пролонгованих та інших курсів підвищення кваліфікації.

На заняттях були представлені відомі світові та вітчизняні підходи і напрямки соціально-психологічної кризи та посткризової підтримки й допомоги, розглядалася тема втрат, аналізувалися особливості проживання горя дорослими і дітьми, а також специфіка психологічної допомоги людям, що втратили своїх близьких. Однією з ведучих стала тема безпеки освітнього та життєвого середовища. Проблема міграції населення, освітніх втрат та пов'язаної з цим цілої низки соціальних та психологічних викликів знайшла своє відображення в системі лекцій, семінарів та практикумів.

Учасники навчань регулярно відпрацьовують навички надання психологічної допомоги дітям із травмивним досвідом, опановують програми індивідуальної та групової психологічної допомоги дітям та дорослим, що пережили або переживають стрес та кризу. В роботі застосовуються методи травмофокусованої, когнітивно-поведінкової, позитивної психотерапії, практичні інструменти корекційно-розвиткового та просвітницького спрямування. Значна увага продовжує бути зосереджена на загальних положеннях та принципах психологічної реабілітації, на використанні світових стратегій для створення вітчизняної системи психологічної допомоги в часи війни.

Психологи і соціальні педагоги і надалі практикують такі види колегіальної взаємодії, як інтерв'ю та супервізія. Ці методи дають можливість ефективно використовувати наявні знання і досвід професійної команди або експертів з різних команд фахівців, надають потрібну підтримку спеціалістам під час роботи в умовах кризи. Учасники таких навчань додатково «озброюються» методичними розробками працівників центру, матеріалами програм, електронними

посібниками, тематичними відеозаписами, практичними кейсами. Ведучими темами інтерв'ю та супервізійних зустрічей стали наступні: освітні втрати та розриви і їх подолання, апатія, депресивні стани дорослих і дітей, тривожність, obsesивно-компульсивні та постстресові розлади, самопошкоджуючі тенденції, відсутність мотивації до навчання, переживання горя внаслідок втрати значущих близьких, втрати майна, житла, усталених контактів та активностей, емоційне вигорання та професійна деформація спеціалістів, межові стани.

Поряд із навчальними активностями працівники психологічної служби створювали творчі продукти, які були презентовані на різних рівнях – на рівні місцевої громади, обласному та всеукраїнському рівнях.

Так, вже не перший рік проходить **Всеукраїнський конкурс авторських програм практичних психологів і соціальних педагогів «Нові технології у новій школі»**. Цьогоріч учасники змагалися у номінації «Профілактичні програми».

Назвемо кращі роботи, які перемогли на другому, обласному етапі конкурсу:

1. «Люблячі батьки – щасливі діти», автор Любов Похил, м.Сміла;
2. «Твої дії – ключ до власної безпеки», автори Валентина Кот, Катерина Русин, с.Хутори Червонослобідської сільської громади;
3. «Формування резильєнтної поведінки підлітків в цифровому та життєвому просторах», автори Юлія Битько, Інна Дорофій, м.Черкаси;
4. «Я в безпеці», автор Тетяна Іванова, м.Сміла;
5. «Впровадження технік майндфулнес для регуляції стресостійкості учнів підліткового віку», автор Віта Браславська, смт Цибулів Монастирищенської міської громади;
6. «Дорога пізнання», автор Ольга Дула, с.Чорнявка Леськівської сільської громади.

Інститутом також традиційно проводився **обласний конкурс на кращий електронний освітній ресурс. Серед робіт психологічного та соціально-педагогічного спрямування, які відібрало журі конкурсу, згадаємо наступні:**

1. «Інтерактивний підручник з психології. 5 клас НУШ», автор Оксана Михайленко, м.Ватутіне;
2. «Перші кроки до успіху», автор Леся Константинова, с.Мошни;
3. «Дидактичні ігри : на допомогу соціальним педагогам», автор Юлія Шахрай, с.Соколівочка Тальнівської територіальної громади;
4. «Психологічна служба Лукашівського НВК: вебсайт», автор Людмила Папушина, с.Лукашівка Чорнобаївської територіальної громади.

Також ми підготували **огляд матеріалів з практичної психології та соціальної педагогіки, представлених на обласній виставці-конкурсі «Нова українська школа Черкащини»**.

Учасники конкурсу доклали чимало зусиль та створили багато якісного і корисного продукту. Найважливіші роботи були відзначені, а авторські напрацювання взяті в роботу. Порадувало СЕЕН (соціально-емоційне навчання), антибулінгові практики, робота з внутрішньо переміщеними і, несподівано, розвиток фінансової грамотності. Було представлено чимало робіт по арттерапії, також цьогоріч учасники

потурбувались про покращення навчальної мотивації та налагодження продуктивних контактів між усіма освітніми суб'єктами.

Назвемо роботи, які вибороли призові місця:

- «Досвід надання психологічної підтримки внутрішньо переміщеним особам в закладі освіти», автори Ольга Орлова, Олена Козова, м.Сміла;
- «Енергія, яка змушує дитину діяти», автор Людмила Пехітова, с.Березняки;
- «Планета фінансових геніїв», автори Наталія Коваль, с.Руська Поляна, Валентина Кот, с.Хутори, Наталія Попович, с.Леськи, Вікторія Донець, с.Степанки;
- «Психологічна допомога учасникам освітнього процесу в умовах війни», автори Тамара Ткаліч, Ірина Прудченко, м.Канів;
- «Психологічна підтримка в умовах війни: думки, інструменти, практики», автори Леся Бойчук, Ірина Гичка, Любов Похил, м.Сміла;
- «Люблячі батьки – щасливі діти», автор Любов Похил, м.Сміла;
- «Твої дії – ключ до власної безпеки», автори Валентина Кот, Катерина Русин, с.Хутори;
- «Перші кроки до успіху», автор Леся Константинова, с.Мошни;
- «Тренінгові заняття з курсу «Здоров'я, безпека, добробут» для 5-го класу в рамках інтеграції Хібукі-терапії та програми СЕЕН», автор Дарія Гнатко, м.Сміла;
- «Булінг у школі. Робота психологічної служби з батьками», автори Людмила Козюра, Оксана Тараненко, с.Білозір'я.

Не обійшлося і без побажань щодо покращення змісту робіт, які надійшли на виставку-конкурс.

Науково-педагогічна спільнота домовилася, що через російську агресію у нас **припиняється цитування російських вчених** та історичних, культурних, літературних та інших постатей. Російські джерела не включаються до бібліографії. Так само не прийнято вживати в кейсах ворожі топоніми і інші означники приналежності до сср чи рф. Ми не згадуємо у навчальних чи виховних матеріалах річку Волгу чи героя Павку Корчагіна, не захоплюємось вченням Альфріда Ленгле чи Шалви Амонашвілі. Прикро, але мусимо визнати, що такі відомі психологи зі світовим іменем, як Ленгле чи Кернберг, зарекомендували себе на своїх останніх семінарах не з кращого боку, толеруючи військову агресію рф і порушуючи благополуччя навчального простору групи. Також вельми неоднозначною виглядає постать російського вченого Амонашвілі. Він є членом російської Академії освіти та людиною, яка після захоплення Сходу нашої країни та анексії Криму сказала - «Путін – особливий правитель. Я не можу щось погане про нього говорити. Те, що хоче Путін, чудове». Ми не можемо більше цитувати ворожі ідеологеми, подібні цій. Занадто дорого ціну платить наш народ зараз за право свого існування. Давайте знайдемо власні національні цінності, давайте звернемо на них увагу. У нас їх не бракує. Тому цитуємо наших науковців, наших літераторів. Якщо це іншомовне джерело, варто пильнувати цінності, які там пропагуються. Про це домовилась українська наукова спільнота, такою є сучасна дослідницька етика, ми - її частина, тож закликаю до осмисленого творення і розуміння свого внеску у загальну справу.

Далі пройдемося стежинами «народної психологічної творчості». Мова йтиме про **фахові ляпи, про етику і авторську етику**.

Перевірка робіт на наявність **плагіату** програмою Fastfine, на жаль, занадто часто закінчувалася рухом стрілки у бік сектору «плагіат, високий відсоток». Тож, до оцінювання подавалися лише ті роботи, які пройшли перевірку на оригінальність.

Наступний камінь спотикання спеціалістів - **гіпердіагностика**. Ми знаємо вислів про те, що якщо в першому акті на стіні висить рушниця, то в останньому

акті вона має вистрілити. Тому якщо спеціаліст наважився провести діагностику тривожності чи виявити випадки знущань у класі, то як потім ці результати «вистрілюють»? Якою була потреба такої діагностики? Яким чином результат доноситься дітям? Що робити з виявленими випадками насильства – у випадку, якщо дитина, скажімо, відкрито про це написала? Адже часто так виходить, що психолог чи соціальний педагог проводить діагностику заради діагностики. Але діагностика – це не область «чистого мистецтва», «мистецтво заради мистецтва». Опитування, тестування, анкетування та інші види діагностики ми застосовуємо як допоміжний, а не основний інструмент у своїй роботі.

Недопустимим є також **порушення етики під час опитувань**, коли спеціаліст спонукає дітей свідчити проти своєї сім'ї на предмет симпатії до оковитої, чи, приміром, проти сімей своїх друзів - на предмет насильства в родині. Тому часом діагностика виглядає не лише надлишковою, а й не вповні морально вивіреною.

Також в роботах було помічено таку **тривожну тенденцію, як схвалення, адвокація насильства і страждань**. Зацитую одну з робіт: "Всяка важка ситуація, яка приносить страждання, тільки тоді має сенс, коли вона робить людину кращою, тобто має розвиваюче і навчальне значення". Аж ніяк. Ні жодне страждання не має сенсу ні феноменологічно, ні з точки зору вторинних надбань. Апологетика страждань – це філософія невротика, і пояснюється вона звичайним захисним механізмом ідентифікації з агресором, або так званим стогольмським синдромом, який діє за принципом – «якщо не можу протистояти насильству, то мушу його прийняти і полюбити».

Перейдемо до аналізу **неграмотно сконструйованих, однак, вельми популярних у фаховому середовищі вправ**.

Вправа «Моделі безпечної поведінки». Учасники спочатку створюють поведінкові моделі, потім один у одного їх руйнують, а потім розповідають, що відчували, коли дивились на своє поруйноване дітище. Справді, коли руйнують твою працю, це завжди неприємно. Це аксіоматично. Тоді для чого такі експерименти? Який навчальний чи виховний зміст вони несуть? Відповідь – ніякого. Окрім стресу, який супроводжує вправу, ніяких інших психологічних феноменів ми не спостерігаємо. Натомість можна було би створити ці самі і моделі і поділитися між командами, чим моделі схожі і чим вони відрізняються.

Вправи «Але ж ти молодець» та «Не хочу хвалитися, але...». Ми нібито хвалимо учасника – і відразу ж поміщаємо його в «мінус». Тобто, застосовуємо емоційні гойдалки – такий прийом ніяк не стабілізує стан учасника, скоріше, навпаки. Поряд з цим гуманістично орієнтована роджеріанська позиція передбачає безумовне прийняття іншого, тож, якщо зробити цю вправу людиноорієнтованою, то вона звучатиме наступним чином - «Хочу похвалитися!...». Саме так, без різних «але».

Вправа «Фігура монстра». Вправа, яка кочує з року в рік з одного методичного посібника до іншого. Протагоніст «збирає» «фігуру монстра», яка складається «з усього поганого, злого, агресивного, що є в кожному учаснику гри». Для підсилення ефекту такого монстра ще можна, скажімо, запустити в космос, щоб «назавжди» його «позбавитися». Що ж відбувається насправді? Проводячи таку вправу, фахівець має розуміти, що він вдається до розщеплення психіки учасників і запускає руйнівні дезінтеграційні процеси. Замість такої «боротьби» з «неправильними рисами» набагато продуктивніше можна було б застосувати прийом позитивної реінтерпретації, взятий з позитивної психотерапії. Адже ми розуміємо, що будь-які прояви поведінки мають свій часто прихований

смысловий функціонал і спрямовані на відповідні потреби. Тож, дослідити корисну функцію так званої «негативної» риси буде набагато продуктивнішим, аніж символічно її «відтинати», знищувати. Адже тінювий потенціал особистості часто якраз і є тим невиявленим, неоприятним ресурсом, який надає енергію для змін.

Емоційний етюд «Левеня гнівається». Мавпи «постійно глузують, передражняють левеня, кидають у нього нестигли кокоси». Дітям по черзі пропонується побути «в шкурі» левеняти та погніватись у відповідь. Як бачимо, автори вправи пропонують змодельувати ситуацію наруги у групі. Вправа носить явний антигуманістичний зміст і її призначення загалом не зрозуміле.

Програма «роботи зі страхами». Включає п'ятнадцять занять. По ходу занять ніхто не вибуває, група продовжує працювати, навіть, якщо припустити, що хтось «подолав» свій страх вже на першому занятті, що цілком ймовірно. Діти мусують тему страху, знову й знову в нього занурюються, проживають заново, всіляко метафорично відтворюють та «мужньо» долають. Така штучна актуалізація дитячих страхів, та ще й в умовах групи, замість «долати» страх може цілком його «запустити» як актуальний процес. Тому при побудові подібних програм не варто забувати про баланс фрустрації і підтримки, а також зважити на природне різноманіття емоційних станів, які проживає людина, та потурбуватись про їх екологічне відтворення у форматі занять.

Вправи на «підглядання» - «Читання чужих листів» та «Дверна шпара». Очевидно, що вправління у підгляданні є прикладом кричуще неетичної поведінки і не може бути ніяк застосовано у роботі з дітьми.

Також деякі автори звернулися до **жанру професійної сповіді**. Це сміливий крок, і це про рефлексію. Однак, не у випадку, коли спеціаліст пише про свою неприязнь до клієнтів та свою недовіру до оточуючого світу. Це ніяк не може бути корисним ні для клієнтів, ні для спеціалістів. Такі речі мають виноситись автором на особисту психотерапію чи на супервізію.

І останнє - про **«знахідки» «авторського» правопису**. Наразі можна застосувати численну кількість IT-помічників, які приберуть з тексту ваші граматичні помилки. До прикладу, Grammarly - сервіс з поліпшення письмової комунікації. Перевіряє правопис, редагує тексти. Адже тексти з помилками правопису журі конкурсу не розглядає.

Отже, підсумуємо наші спостереження у вигляді **рекомендацій**.

1. Найперше - беремо до уваги вимоги дослідницької і професійної етики та не користуємось джерелами країни-агресорки, не цитуємо ворожих ідеологем, не застосовуємо топонімів та інших означників від наших сусідів. Натомість **віднаходимо належні вітчизняні чи іншомовні відповідники і у своїй роботі опираємось на них**.

2. Не діагностуємо та не робимо втручань за принципом «чим більше, тим краще». Діагностичний та прикладний інструментарій не може бути сконструйований чи застосований таким чином, що порушує принципи добровільності, конфіденційності, благополуччя та інші провідні принципи етики і деонтології у роботі психолога і соціального педагога. Застосування певних методик, методів і технологій є великою етичною проблемою, що породжує цілу низку інших: по-перше, часто відбувається застосування невалідизованих, неадаптованих методів і методик; по-друге, має місце неналежне інформування клієнта про результати проведеної роботи, тобто, воно або відсутнє, або подане некоректно, так, що клієнт не знає, що з такою інформацією робити, або навіть дані про проведену роботу надаються третім особам, що є неприпустимим. Разом з тим, вітчизняне законодавство не передбачає презумпції психологічної таємниці чи

анонімності, тому спеціаліст повідомляє правоохоронні органи про певні типи злочинів чи виступає експертом на вимогу судових інстанцій. Але навіть за таких умов працівник психологічної служби дбає про оптимальне вирішення дилеми стосовно конфронтуючих принципів законслухняності спеціаліста і благополуччя клієнта. Адже розголошення таємниці клієнта може спричинити непоправні наслідки для стану емоційного благополуччя людини чи навіть призвести до катастрофічних наслідків, як от суїцид чи інші непоправні дії. Тому будь-які рішення, які стосуються етичної складової професії, потребують неабиякої виваженості та чіткого розуміння наслідків професійних вчинків. Тож, **стежимо за дотриманням етичних норм і принципів у застосуванні робочого інструментарію, а також при взаємодії з замовниками послуг, керівництвом, державними органами влади, правоохоронними органами**.

3. Не використовуємо навчальних кейсів, під час реалізації яких моделюються ситуації із застосуванням насильства, газлайтингу, маніпулятивних транзакцій, дисоціюючих впливів, негативних «погладжуваль» та інших неекологічних прийомів. **Практичні завдання будемо за принципом актуалізації позитиву, довіри до досвіду клієнта, опори на ресурс**. При цьому **унікаємо ситуацій, що породжують сум'яття, фрустрацію, розщеплення та інші негативні наслідки**.

4. **Уважно дбаємо про благополуччя власного психічного простору**. Відслідковуємо базисні емоційні позиції на предмет «окейності», психологічного здоров'я, видів і способів психічних захистів. Особливої уваги потребують т.зв. низькоадаптивні психічні захисти – проєкція (приписування іншим речей, яких я не визнаю в собі), інтросекція (бездумне поглинання чужих настанов, почувань, світосприйняття), проєктивна ідентифікація (несвідоме примушування іншого до дій, на які я сам не наважуюся), ідентифікація з агресором (потурання насильству), тощо. Для підтримки психічного здоров'я звертаємось за супервізією чи психотерапевтичною допомогою, залучаємось до груп самодослідження чи інтервізійних груп. Нагадуємо, що **баланс теорії, практики під супервізією та особистого досвіду є заявленим принципом ЄвроПсі**.

У контексті загальнодержавної теми компенсації освітніх втрат інституту долучився до розроблення відповідних стратегій.

Готуючись до **концептуалізації соціально-емоційного аспекту відновлення освітніх втрат і розривів**, працівники навчально-методичного центру психологічної служби проаналізували, насамперед, освітні програми ЮНЕСКО, і, поряд з цим, специфіку власної методичної практики в області та потреби спеціалістів.

Звернемо увагу, насамперед, на психосоціальні наслідки освітніх втрат. Ми розуміємо, що війна завдала руйнівного впливу на освітній процес та похитнула емоційне благополуччя вчителів, учнів і батьків. Очевидно, що відновлення навчальних і емоційних втрат має будуватися на ефективних і доказових стратегіях.

Говорячи про кризу та пов'язані з нею шкільні складнощі, зазначимо, що вони впливають як на навчання, як це відмічають Vogel and Schwabe (2016) та Diamond (2013), так і на самосвідомість та соціальну обізнаність учасників освітнього процесу. В умовах кризи та стресу ми можемо спостерігати відсутність здатності будувати та підтримувати стосунки, бути ефективним та демонструвати адаптивну поведінку. Це стосується як дітей, так і дорослих. Щоб відновлення навчання було успішним, варто зробити акцент на соціальних уміннях, позитивній саморегуляції та ефективному застосуванні ментальних функцій.

Вчителі, так само, як і діти, переживають стрес через катастрофічні події в Україні. Тож, окрім підтримки

благополуччя своїх учнів, їм знадобляться підтримка та ресурси, щоб керувати власним психічним здоров'ям і благополуччям.

У зв'язку з цим зробимо акцент на соціально-емоційному навчанні.

Більшість вчителів потребуватимуть спеціалізованої підготовки щодо відповідного розвитку SEL та стратегій пом'якшення наслідків (ЮНЕСКО, 2021b).

Дослідження показують, що найефективніші програми SEL включають чотири елементи:

- 1) послідовні дії, які скоординовано та зв'язано ведуть до розвитку навичок;
- 2) активні форми навчання, які дозволяють практикуватися та оволодівати новими навичками;
- 3) спеціально виділений час, витрачений на розвиток соціальних та емоційних навичок;
- 4) чітке визначення та націлювання на конкретні навички.

Підтримка вчительських ініціатив і практичних спільнот призведе до ефективнішого реагування на кризу: вчителі в усьому світі підкреслюють важливість співпраці та професійних стосунків з колегами для покращення практики викладання. Наразі є багато прикладів, коли вчителі об'єднуються віртуально, щоб підтримувати один одного через професійну та психосоціальну підтримку, включаючи мобільний коучинг і наставництво (ЮНЕСКО, 2020).

У контексті реалій та викликів воєнного часу **постала необхідність підготувати педагогів до роботи з наслідками травмивного досвіду**. Зокрема, вчителі мають не лише вміти розпізнавати симптоми травми, але й надавати школярам підтримку за допомогою консультацій (на які діти можуть бути запрошені разом з батьками) та за допомогою практик у класі (Панок В., 2015; Богданов С., 2015, 2021; Ройз С., 2022; Арцимеева Д. та ін., 2022).

Тому актуальною виявляється **задача надання допомоги освітянам у налагодженні системи покрової та дієвої підтримки на робочому місці, створення умов розвитку педагогічних та соціально-емоційних навичок**. Завданнями з реалізації основної мети можуть бути такі:

- 1) отримання основних знань з теорії стресу та його психофізіологічного впливу;
- 2) опанування алгоритму дій і розвиток хелс-орієнтованих компетенцій у кризових ситуаціях;
- 3) створення професійно дружнього, сприятливого для зростання середовища (Богданов С., 2021).

Програма професійного зростання та емоційної підтримки, яка дозволяє втілити названі завдання, є навчальною програмою для викладачів закладів освіти з протидії емоційному вигоранню в освітньому процесі та набуття базових навичок для подолання стресу на робочому місці. Програма складається з чотирьох кроків: 1) навчитися долати стрес самостійно; 2) допомагати колезі долати стрес; 3) організувати обговорення у формі діалогів у закладі освіти; 4) звертатися за супервізією, інтервізією та професійним коучингом.

Як бачимо, робота за програмою побудована саме за таким принципом – підсилення горизонтальної професійної складової у закладі освіти, що дає змогу розв'язувати складні професійні питання безпосередньо у середовищі колег. Таким чином, ідея співпраці в освіті на противагу усталеній практиці підпорядкування має на меті знизити емоційне навантаження на вчителя й у без того непростий період його праці (Детярєва О., Дрожжина Т., Калужна Г. 2021). Така програма є дієвим інструментом для реалізації стратегії компенсації освітніх втрат педагогів саме в ключі соціально-емоційного навчання.

Прикладом застосування різних підходів та інструментів компенсації освітніх втрат слугують **державні та недержавні проєкти**, які наразі

набувають популярності у середовищі освітян та серед громадськості.

Варто зазначити, що педагоги Черкаської області, починаючи ще з 2015 року, а саме від початку агресії російської федерації, **активно залучаються до різних програм SEL** (Харитоновна С., Артеменко Т., Брайченко Т., Якухіна Н., 2022). Практика групових супервізій та інтервізій (Артеменко Т., 2022), започаткована навчально-методичним центром психологічної служби інституту, стала вже впізнаваним способом для вирішення складних професійних ситуацій. Вважаємо, що таку практику необхідно продовжувати, а також поглиблювати емоційну складову професійних активностей у вигляді самопідтримки (self care) та самопізнання (self discovery). Додамо, що для цієї мети працівниками центру були створені два сайти – один для школярів, інший – для педагогів (див. список джерел). На сайтах висвітлюється робота з практики подолання освітніх втрат та втрат саме через соціально-емоційне навчання для цих категорій.

Отже, висновки, які можуть слугувати основою для подальших роздумів і обговорень стосовно ефективної політики та практик для відновлення освітніх втрат, обертаються навколо чотирьох аспектів: здобуття знань, адаптація, формування психоемоційної стійкості та організація колеґальної взаємодії вчителів, що в цілому спрямоване на зміцнення системи освіти загалом.

Підсумовуючи викладене у статті, підкреслимо, що обласний центр продовжує роботу з навчання та супроводу практики спеціалістів психологічної служби, спільно вирішуючи складні задачі і кейси в роботі фахівців та формуючи зміст професійних активностей на майбутнє. Така робота має на меті максимально задовольнити потреби галузі у нинішній складний час.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Recovering lost learning: what can be done quickly and at scale? UNESCO COVID-19 Education Response. Education Sector issue notes. Issue note n° 7.4. June 2021. URL: <https://cutt.ly/C7gKo55>
2. Srinivasan Meena. Teach, Breathe, Learn: Mindfulness in and out of the Classroom. Parallax Press. Illustrated, August 10, 2014. 224 p.
3. Supporting teachers and education personnel during times of crisis. UNESCO COVID-19 Education Response. Education Sector issue notes. Issue note no. 2.2. April 2020. URL: <https://cutt.ly/W7gKqj8>
4. Богданов С. О., Залеська О. В., Федорець О. В., Ключко К. Є., Флярковська О. В. Професійне зростання та емоційна підтримка педагогів : навч.-метод. посіб. Київ : Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ. 2021. 54 с. : іл., табл. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/726816/1/psix71.pdf>
5. Детярєва О., Дрожжина Т., Калужна Г. та ін. Я (практикую) СЕЕН. Посібник для створення професійної спільноти: навч.-метод. посібник / за заг. ред. О. Елькіна, О. Марущенко, О. Масалітіної. Київ: Видавничий дім «Перше вересня», 2021. 48 с. URL: <https://cutt.ly/f7h9w13>
6. Дитина в часи війни: безпека, підтримка, допомога: СЕЕН. Компенсаторна освіта для педагогів. Сайт. 2023. URL: <https://cutt.ly/GwrWH0dx>
7. Зцілення травм війни: психосоціальний аспект / автор-упор. Т. Артеменко. Черкаси, КНЗ «ЧОІПОПП Черкаської обласної ради». 2022. 80 с. URL: <https://cutt.ly/47h3MOZ>
8. Керівництво з проведення інтервізій та супервізій / автор-упорядник Т. Артеменко. Черкаси: КНЗ ЧОІПОППЧОР, 2021. 42 с. URL: <https://cutt.ly/t7h8Ymv>
9. Моя психологічна стійкість. Кейс цифрових ресурсів для психологічної підтримки школяра. Сайт. 2023. URL: <https://cutt.ly/twrWKYJv>
10. Харитоновна С., Артеменко Т., Брайченко Т., Якухіна Н. Кризова підтримка учасників освітнього процесу: форми, методи роботи. Педагогічний вісник. 2022. № 4. С.8-10. URL: <https://cutt.ly/A7h3cYB>

Т.В. Брайченко, Н.О. Якухіна,

методисти навчально-методичного центру психологічної служби комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ ІЗ РОДИН ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Україна наразі перебуває в стані війни. Деякі території нашої держави незаконно анексовані та тимчасово окуповані, на інших – ведуться активні бойові дії. Ця ситуація спричинила масове переміщення громадян, які, в пошуках безпеки та захисту, змушені залишити свої помешкання, а це, відповідно, спричинило появу нової категорії населення – **внутрішньо переміщені особи (ВПО)**. Згідно зі статтею 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, який постійно проживає в Україні, якого змусили або який самостійно покинув місце свого проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру. [4].

Кількість офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб в країні постійно змінюється, за останніми даними вона досягає **4,9 млн осіб**. Зокрема, на Черкащині загальна кількість зареєстрованих переселенців складає **59 270 осіб**, з них – 6053 дітей (дані станом на березень 2023 року).

В сучасних умовах всі громадяни, і ті, які безпосередньо знаходились в зоні бойових дій, і всі ті, кого ці події стосуються опосередковано, відчувають вплив психотравмивних чинників, спричинених збройним конфліктом. Тому вкрай актуальним є **соціально замовлення на надання психологічної допомоги** дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій, надання допомоги в соціальній адаптації родині та дитині до нових умов життя, нового освітнього середовища. Проблеми родин зі статусом ВПО розглядаються як проблеми сімей в кризі. Термін «криза» стосується стресової ситуації, де попередній досвід людини та її звична стратегія виживання не є адекватними для розв'язання ситуації. Криза настає, коли під тиском життєвих обставин відмовляють звичайні механізми, щоб ефективно їм протистояти. Вона може бути раптовою та драматичною, але може розвиватися й поступово. Розрізняють *внутрішні та зовнішні кризи*. До внутрішніх можна віднести кризи змін (природні, викликані розвитком особистості) і кризи, що пов'язані з внутрішніми конфліктами. Зовнішні кризи пов'язані з дефіцитом оточення (фізична та емоційна депривація) та травматичними подіями.

Враховуючи значну кількість вимушених переселенців, перед фахівцями психологічної служби закладів та установ освіти постало завдання щодо надання кваліфікованої допомоги постраждалим в ситуації соціально-політичної кризи, організації діяльності щодо адаптації учнів до нових умов та інтеграції родин у соціальне середовище, сприянні успішній соціальній адаптації.

Для того, щоб надавати кваліфіковану допомогу родинам ВПО, слід більш детально розглянути проблеми, з якими вони стикаються, та сприяти їх вирішенню. В першу чергу, фахівець, що супроводжує внутрішньо переміщену особу чи сім'ю з дітьми, має

мотивувати їх зареєструватися, адже не всі внутрішньо переміщені особи є офіційно зареєстрованими. Це сприятиме усвідомленню та прийняттю їхнього статусу, а також буде підставою для отримання допомоги (соціальної, юридичної, матеріальної тощо) від державних органів та благодійних організацій, сприятиме доступу до соціальних, психологічних, медичних послуг та вирішенню першочергових проблем.

Важливу роль в процесі адаптації дитини та родини відіграє **тип поселення**, з якого та куди перемістилися сім'ї. При переміщенні міської сім'ї в сільську місцевість, родині бракуватиме мобільності, соціально-професійного спілкування, комерційних центрів дозвілля, вибору освітніх та дозвільних послуг для дітей і дорослих, до того ж у селах сильніший соціальний контроль за сім'ями, де всі переважно знають один одного, і важко зберігати приватність. Не менш складною є проблема адаптації для тих сімей, які переселилися із сіл та селищ до великих міст, адже вони відчувають «стрес великого міста». Окрім типу поселення важливим є **безпосереднє місце проживання** вимушено переміщених осіб. За цим критерієм умовно родини можна поділити на дві групи: **перша** – це ті, що проживають у центрах спільного проживання (гуртожитки, санаторії, табори, заклади соціального спрямування), розділяють побут і мають «спільне життя, проблеми та радощі»; **друга** – ті, що проживають у родичів, друзів, орендують житло або отримали можливість безкоштовно проживати у «порожніх» будинках і які розсіяні здебільшого у сільській місцевості.

Та де б не проживала сім'я, вона змушена адаптуватися до традицій нового середовища, нових порядків організації життя, загалом до нового соціокультурного простору. Все це ускладнюватиме процеси адаптації сім'ї до нових умов проживання, і ці обставини необхідно враховувати при обстеженні житлово-побутових умов проживання сім'ї.

Більшість внутрішньо переміщених осіб щодня зіштовхуються з побутовими та соціальними проблемами та труднощами, пов'язаними із задоволенням базових потреб – наявність безпечних й комфортних умов проживання, харчування; відновлення документів; виплата пенсій і державних соціальних допомог; доступ до соціальних та медичних послуг, особливо для тих, хто потребує спеціалізованої медичної допомоги, лікування, реабілітації; професійне перенавчання і працевлаштування; влаштування дітей до навчальних закладів; продовження (поновлення) навчання тощо. Слід враховувати, що серед внутрішньо переміщених осіб певну кількість становлять соціально уразливі категорії населення (люди з особливими потребами, похилого віку, самотні, малозабезпечені тощо), і обставини переселення посилюють фактори ризику для них. Окрім цього внутрішньо переміщені особи можуть відчувати ізоляваність і несприйняття зі сторони приймаючої громади, що є перешкодою для побудови нових стосунків, працевлаштування за місцем переселення. Більшості з них важко чи неможливо влаштуватися на новому місці відповідно до звичних умов життя та соціального статусу, тому їм доводиться

змінювати життєві орієнтири та набувати нових як професійних, так і соціальних навичок.

Проблеми вимушено переміщених осіб, сімей з дітьми, які їм доводиться долати щоденно для задоволення своїх базових потреб, є масовими, пов'язаними з порушенням їх багатьох прав унаслідок військового конфлікту, дистантністю сімей та майже повним розривом з минулим життям. Родинам необхідно адаптуватися до нових умов проживання практично з чистого аркуша, без необхідного майна для життя на фоні значних психологічних проблем, які навіть за умов розв'язання всіх першочергових соціальних проблем довго ще дають про себе знати й позначаються на самопочутті, поведінці, спілкуванні, стосунках переселенців. Вимушене переселення супроводжується не лише матеріальними труднощами, а й значними психологічними проблемами. Саме ці проблеми визначають вразливість внутрішньо переміщених осіб, сімей і дітей. Але ступінь їх вразливості різна й залежить від адаптаційного потенціалу сімей, їх ресурсів. Подолання цих проблем може приводити до суттєвих змін у структурі сім'ї, стосунках її членів між собою та стосунках сім'ї із середовищем, а також викликати проблеми соціалізації сім'ї, її адаптації та набуття автономності в нових умовах життя.

Все це вимагає організації соціально-педагогічної роботи з внутрішньо переміщеними особами у подоланні проблем соціалізації, соціальної адаптації та примирення до нових умов життя в суспільстві, збереженні цілісності родини, сімейних стосунків.

Соціальна адаптація школярів із внутрішньо переміщених сімей є процесом і одночасно результатом взаємодії індивіда з кардинально зміненим мікросередовищем. Цей процес вимагає від особистості інтенсивної практичної діяльності, основним змістом якої є її пристосування і звикання до змінених умов, форм та способів приватного та суспільного життя. Оскільки соціальна адаптація є процесом, за якого особистість пристосовується до соціального середовища і при цьому впливає на це середовище, що також спричинює зміни останнього, то варто говорити про тісний зв'язок адаптації з інтеграцією особистості в систему соціально-психологічних зв'язків та стосунків, що виникають у новому соціальному середовищі життєдіяльності. Разом із тим можна говорити, що інтеграція в групу є результатом успішної адаптації особистості.

Процес соціальної адаптації школярів

Розглядаючи процес соціальної адаптації школярів із сімей внутрішньо переміщених осіб, можна виокремити такі її види:

- *навчальна адаптація* – пристосування до характеру, змісту, умов і організації навчального процесу, формування навичок самостійності в навчальній роботі;
- *соціально-психологічна адаптація* – пристосування особистості до взаємодії з новим оточенням (дорослими та однолітками), психологічна захищеність.

Основні шляхи адаптації дітей ВПО здійснюються через родину та через освітній заклад. В ситуації міграції спостерігається зміна дитячо-батьківських стосунків в бік зниження підтримки, зростання нерозуміння, конфліктів, проявів насильства. Це обумовлено тим, що у силу вікових особливостей, діти швидше та легше адаптуються до нової ситуації, набагато швидше приймають існуючі в новій культурі норми та цінності, на відміну від батьків. Тут батьки дещо відстають від дітей, відчувають свою незатребуваність в новому соціальному просторі і компенсують цей стан владою над дітьми. Батькам стає складніше знайти спільну мову з дітьми, а діти-мігранти інтенсивніше, ніж діти-немігранти відчувають брак спілкування з однолітками та учителями, а особливо з батьками та родиною, вони болюче реагують на відторгненість батьками, ізольованість від них.

Проте трапляється й так, що батьки виявляють до дітей надмірну увагу та турботу, тривожність та

жалібність. Все це спричиняє формування у дитини образу жертви, який впливає на формування життєвих цілей в майбутньому.

Окрім цього, дослідники виокремлюють два вікових періоди, які обумовлюють адаптацію дітей. *Для дітей віком від 5 до 12 років* характерні труднощі в навчанні, вивченні та засвоєнні окремих предметів, невротичні реакції у формі фобій, порушення сну і апетиту, порушення поведінки у формі агресивності, реакцій протесту, ускладненість контактів з місцевим населенням, погане знання норм і правил місцевого населення, недостатня сформованість соціально-комунікативних навичок. *Для дітей віком від 13 до 16 років* характерні низька соціальна активність, страх перед майбутнім, відсутність або нереалістичність професійної орієнтації, недостатність комунікативних навичок для адекватних контактів з місцевим населенням. Також для дітей підліткового віку актуальні переживання, обумовлені обмеженою кількістю однолітків ідентичної культури; своєрідність свого становища та своєї сім'ї і близьких як жертв соціальної несправедливості, як постраждалої сторони [7].

Слід взяти до уваги, що діти, які пережили травмуючу подію, можуть фіксуватися на двох типах думок (переконань):

1. Втрата довіри до оточення («Важливі в моєму житті люди не можуть забезпечити мою безпеку»);
2. Втрата довіри до себе або негативний образ себе («Надбання нових знань і вмінь також не забезпечить мою безпеку»).

Наслідком цього стає небажання брати участь у соціальних контактах (родина, освітнє середовище), спілкуватися з людьми, дбати про здоров'я тощо.

Таким дітям необхідно надання психологічної допомоги за трьома напрямками роботи:

- з середовищем,
- з близькими людьми,
- з самою дитиною.

Робота з середовищем передбачає створення *відчуття безпеки, ритмічності та константності*. Почуття безпеки за пірамідою А. Маслоу є базовим для особистості, а для переселенців воно є надважливим та необхідним, адже будь-яке відчуття загрози може спричинити повторні переживання, що негативно позначається на їх відновленні [5, с.44]. Оскільки у дітей внаслідок травмувальних подій, пов'язаних із війною, порушено ряд потреб, зокрема: потреба у безпеці, потреби у їжі та сні, спілкуванні з однолітками тощо, необхідно в першу чергу на цьому сфокусувати увагу, а також важливо дотримуватися певного алгоритму у встановленні контакту з дитиною, що допоможе не порушувати її особистісні кордони та «відновити» відчуття безпеки.

Варто зауважити, що внутрішньо переміщені особи, а особливо діти, стали надзвичайно чутливими до гучних звуків, таких як, посилення шуму літака, різких звуків, збільшення частоти шуму, перегляду військових фільмів та телевізійних новин, великого скупчення людей та багато іншого. Задля покращення психологічного стану дітей необхідно, щоб їхні умови життя були безпечними та стабільними, важливо створити для переселених дітей постійність умов, щоб вони часто не змінювали місця проживання, повторювали одні й ті самі види діяльності, зустрічалися з одними й тими ж людьми – саме в цьому полягає константність. Ритмічність полягає у виконанні зрозумілих та простих дій, а саме, прогулянки, харчування, режим сну, ранкова зарядка. Всі ці умови допомагають швидше пережити стрес та адаптуватися до нових умов життя [1, с. 62].

Робота з близьким оточенням передбачає врівноваження стану батьків, адже між ними та дітьми існує психоемоційний зв'язок, який впливає на почуття як дорослих, так і дітей.

Робота з самою дитиною полягає в наданні психологічної допомоги і передбачає наступні *етапи*:

1. *Відновлення відчуття безпечності* – емоційної та тілесної рівноваги, зниження захисних механізмів, які виникають у кризових ситуаціях.

2. *Відновлення та зміцнення психологічних ресурсів* дитини полягає у сприянні активізації природних ресурсів психіки дитини, на тлі яких можливий вихід із кризових станів.

3. *Реакція на негативні переживання*, які пов'язані зі стресовими чинниками, полягає у створенні умов для прямого чи символічного прояву та копіювання сильних негативних переживань, які можуть впливати на розвиток ПТСР.

4. *Активізація природних механізмів самовдосконалення*, адаптація до нових обставин – характеризується заохоченням та зміцненням позитивних змін дитячих станів, підсилювання природного середовища (відвідування гуртків за інтересами, заняття творчістю, спілкування з однолітками) [7].

Під час спілкування з дитиною не рекомендується:

1. Розпитувати у дитини про військові дії, які вона могла побачити, про те, як вона себе почувала, коли лунав звук сирени або було чути вибухи та постріли.

2. Розпитувати дитину про її рідних та близьких, що залишилися у місцях ведення бойових дій та на тимчасово окупованих територіях.

3. Порушувати особистісні кордони дитини (перш ніж взяти її за руку чи обійняти, обов'язково потрібно запитати, чи можна це зробити).

4. Проявляти нещирі емоції (кожна людина має власні переживання, і якщо немає відповідного настрою, то не треба «натягувати» посмішку у спілкуванні з дитиною, адже діти добре відчують нещирість дорослих, і це може негативно вплинути на налагодження стосунків).

5. У присутності дитини обговорювати травматичні події, пов'язані із військовими діями.

6. Запитувати: «А як було у тебе вдома?», краще запитати: «А як тобі подобається?» або «Як би тобі хотілось?».

7. Використовувати ненормативну лексику у присутності дитини.

При наданні психологічної допомоги дітям значна роль належить батькам, адже від їхньої підтримки залежить, як швидко дитина стане відчувати себе безпечно та впевнено, адаптується до нового оточення в нових умовах життя. На адаптацію дитини також впливає її позитивний настрій та відчуття готовності долати можливі труднощі.

Варто зазначити, що травматичні події відбуваються на учнях, вчителів і на процесі навчання загалом. Це виявляється в тому, що у дітей, які зазнали травматичних подій, виникають труднощі з концентрацією, увагою та поведінкою. Деякі учні можуть бути занадто тихими та замкненими в собі, інші – надмірно активними. У багатьох дітей виникають труднощі з успішністю.

Процес адаптації до навчального процесу в нових умовах у кожної дитини відбуватиметься по-різному – залежно від рівня травматичного досвіду та його наслідків.

Важливою є роль кожного вчителя, вихователя, який працює з дитиною (дітьми) в цей період, зокрема їхня здатність бачити, розуміти та конструктивно ставитися до емоційних та поведінкових проявів дітей, що виникають внаслідок переживання ними стресових/травматичних ситуацій.

Полегшити процес адаптації до нових умов навчання також може внесення певних допустимих змін до навчального процесу. Наприклад, на певний час варто планувати коротші за тривалістю та менш інтенсивні уроки, зменшити обсяг домашнього завдання, змінити вимоги до перевірки рівня знань дитини, проводити більше заходів, спрямованих на нормалізацію життя закладу освіти та учнів, залучати дитину до активностей,

що дозволяють їй виявити свої сильні сторони, шукати можливості для проведення з дитиною та дитячими колективами необхідних додаткових занять (наприклад, корекційної роботи, профілактичних занять, психологічних тренінгів тощо). Це допоможе посилити здатність діяти фактори, що нагадують про травмуючу подію.

Важливою є також співпраця з батьками: можна почути їхні спостереження за дитиною та проаналізувати, які фактори мають значний вплив на дитину, і в такий спосіб краще розуміти причини змін в її поведінці та навчанні [6].

Шкільна адаптація тісно пов'язана із соціальною адаптацією, яка зумовлена змінами соціальної реальності та життєвими обставинами та потребує особливої мобілізації та оптимізації зусиль школяра у відповідь на ці зміни. На допомогу учням, у цьому складному для них процесі, мають прийти дорослі та спеціально підготовлені фахівці, зокрема, соціальні педагоги закладів та установ освіти. Вони мають свідомо втручатись в адаптивну ситуацію для школярів із внутрішньо переміщених сімей, яка полягає у їх «пристосуванні» до нового:

- місця проживання (міста, житла);
- порядку, правил та режиму навчання і відпочинку;
- шкільного і класного колективу (педагогів, учнів).
- Метою психологічної підтримки дітей з категорії

ВПО має бути допомога, що спрямована на подолання проблем розвитку, викликаних пережитим досвідом вимушеного внутрішнього переміщення. Така допомога передбачає:

1. Робота з усією сім'єю з метою забезпечення умов для оптимального розвитку дитини та можливостей для розкриття її здібностей: створення сприятливого соціально-психологічного клімату в закладі освіти (психологічна просвіта педагогічних працівників, батьків); застосування міжсекторальної взаємодії та мультидисциплінарного підходу до вирішення проблем, які виникають; залучення до надання психологічної допомоги висококваліфікованих фахівців: практичних психологів, соціальних педагогів, психотерапевтів.

2. Стимулювання розвитку через підтримку дитини: забезпечення індивідуальним психологічним супроводом дітей, вихованців, учнів, студентів зазначених категорій та надання їм необхідної корекційної, реабілітаційної і соціально-педагогічної допомоги; залучення постраждалих дітей до участі в діяльності позашкільних навчальних закладів з метою створення умов для їх самореалізації: проведення психологічної діагностики та корекційно-відновлювальної роботи з дітьми даної категорії; залучення вихованців, учнів, студентів зазначених категорій до активної виховної і розвивальної діяльності в позаурочний час.

3. Усунення перешкод для розвитку дитини: соціально-педагогічна допомога сім'ям вимушених переселенців у налагодженні соціальних зв'язків; надання соціально-педагогічної і психологічної допомоги студентам закладів вищої та передвищої освіти в адаптації до нових умов навчально-виховного процесу та налагодження побутових умов їх проживання і встановлення нових соціальних зв'язків у закладі освіти та за його межами; недопущення своїми діями чи бездіяльністю вторинної травматизації учасників навчально-виховного процесу та, у разі потреби, перенаправлення дітей, батьків і педагогів до інших спеціалістів.

Слід підкреслити, що соціальна адаптація одночасно виступає процесом і станом. Процес адаптації розглядається як входження особи в певну групу, засвоєння нею норм, відносин та займання певного місця у структурі відносин між членами групи. Стан соціальної адаптації – це характеристика відносин людини, групи із зовнішнім середовищем, яке слугує виразом успішності адаптації як процесу. Розглядаючи соціальну адаптацію як процес, спрямований на оптимізацію взаємовідносин людини і соціального

середовища, необхідно враховувати, що цей процес є двостороннім, а саме: з одного боку, людина корегує свою поведінку відносно вимог соціуму, тобто цей процес пов'язаний з активною зміною своєї особистості, корекцією своїх власних установок і стереотипів поведінки; з іншого – людина впливає на соціальне середовище, внаслідок чого воно також зазнає певних змін.

Важливим моментом здійснення процесу соціальної адаптації є визначення *показників та критеріїв її успішності* (див. таблицю 1). До них можна віднести: позитивний емоційний стан в адаптивній ситуації, яку переживає школяр; позитивне ретроспективне співставлення з попередньою життєвою ситуацією; позитивне суб'єктивне самооцінювання досягнутого ступеня адаптації; результати і досягнення в навчанні; задоволення взаєминами в сім'ї, школі; оптимізм, відсутність тривожності.

Таблиця 1
Зміст показників рівнів соціальної адаптації школярів з внутрішньо переміщених сімей

Рівень	Зміст показників рівнів соціальної адаптації школярів
<i>Високий</i>	Стойка задоволеність дітей становищем, яке вони займають у закладі освіти, відсутні труднощі у нових умовах навчання, високі і добрі показники успішності, активна участь у поза навчальних заняттях, громадському житті класу і школи. Притаманна впевненість в собі, комунікабельність, наявність широкого кола друзів. Відчуття цілковитої захищеності у сімейному середовищі
<i>Середній</i>	Діти задоволені своїм положенням у класному колективі, проте спостерігається низький статус у міжособистісних стосунках. Відчуття тривожності у нових умовах, очікування щодо перевірки і контролю знань. Наявне незадоволення результатами навчання, проте можливий вияв самостійності, зосередженості, змобілізованості власних зусиль та досягнення успіхів у діяльності, яка їм до вподоби. Відповідальність за власні дії та вчинки ситуативна. Прояви пасивності можуть змінюватись бажаннями активної діяльності
<i>Недостатній</i>	Школярі не мають особливих успіхів у вивченні основних предметів, болюче реагують на неуспіх у значимих сферах життєдіяльності, відчують високий рівень тривожності в нових умовах навчання, переживання, як буде сприйматись відповідь однокласниками і учителем, а відтак боязнь і сором відповідати під час уроків. Неузгодженість стосунків у школі та сім'ї, відсутність друзів, відчуття самотності, незахищеності; наявна неадекватна поведінка в шкільному та сімейному середовищі. Виявляють внутрішнє і зовнішнє негативне ставлення до норм і вимог навчання, мають низький рівень суб'єктивного контролю, можуть конфліктувати з однокласниками і учителями, емоційно нестабільні, через що не вміють знаходити продуктивного виходу з конфліктних ситуацій

Показниками успішної соціальної адаптації школярів з внутрішньо переміщених сімей виступає достатній соціальний статус індивіда в певному середовищі, його психологічне задоволення цим середовищем і його найбільш важливими елементами, зокрема, задоволення навчанням, спілкуванням, побутом, їх організацією, умовами, змістом, формами тощо. Показниками низької соціальної адаптації є прагнення суб'єкта переміститись в інше соціальне середовище, відхилення у поведінці [3].

Для успішної соціальної адаптації ВПО, як дітей, так і дорослих, важливо навчати й інформувати їх про шляхи розв'язання проблем, роз'яснювати алгоритм дій, переконувати, показувати зразки дій, наводити приклади, ілюстрації, демонстрації, аналізувати ситуації, виконувати вправи, перевіряти й корегувати дії. Це вимагає в соціальному супроводі досліджуваних сімей застосування таких форм соціально-педагогічної роботи, як лекції, індивідуальні просвітні бесіди для формування знань і переконань, мотивації до розв'язання власних проблем, а також для формування умінь – тренінги, групи підтримки тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бочкор Н., Дубровська В., Залеська О. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктний та постконфліктний період: метод. рек. Київ: МЖПЦ «Ла Страда-Україна». 2014. 84 с.
2. Групові форми роботи в системі психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій (досвід упровадження) / авт. кол. В. В. Байдик, Ю. С. Бондарук, Ю. П. Гопкало, Т. Б. Гніда, І. О. Корнієнко, Н. В. Лунченко, Ю. А. Луценко, Р. А. Мороз, І. І. Ткачук; заг. ред. В. Г. Панка, І. І. Ткачук. Київ: Ніка-Центр, 2020. 122 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/723324/1/posibnyk-grupovi-formy.pdf>
3. Корпач Н., Сидорук І. Соціальна робота з дослідження стану адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб до нового соціального середовища. *Педагогічний часопис Волині*. №1(8). 2018. С. 133-138.
4. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII. Редакція від 29.10.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення 31.05.2023)
5. Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України: посіб. для практиків соціальної сфери/ Мельник Л. А. та ін.; за ред. Волинець Л. С. Київ. ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2015. 72 с.
6. Психосоціальна підтримка учасників освітнього процесу. Навчально-методичний посібник. Андреевкова В. Л., Войцях Т. В., Гриців І. П., Мельничук В. О., Сабліна Н. О., Флярковська О. В., Харьковська Т. А. Київ. 2023. 149 с.
7. Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям з дітьми в період військового конфлікту: навчально-методичний посібник. Київ: Агентство «Україна». 2015. 176 с.
8. Трубавіна І. М. Проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні як основа соціально-педагогічної роботи з ними. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 8. С. 434-446. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2015_8_53

ЩИРО ВІТАЄМО ПЕРЕМОЖНИЦЮ КОНКУРСУ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ!

У цьогорічному конкурсі «Учитель року-2023» змагалися вчителі початкової школи та вчителі предметів «Захист України», «Основи здоров'я», «Фізична культура». Відповідно до рішення центрального організаційного комітету Всеукраїнського конкурсу «Учитель року – 2023» наказом Міністерства освіти і науки України від 20.06.2023 №767 затверджено список переможців конкурсу. Серед найкращих – учитель початкових класів НВК «Загальноосвітня школа I-III ступенів №3 – колегіум» Смілянської міської ради **Наталія МАЦЕНКО**.

Бажаємо Наталії і надалі плідної професійної діяльності, щасливого життя, міцного здоров'я, здійснення усіх задумів та мрій під мирним небом України.

На фото: Наталія МАЦЕНКО

Редакція часопису

КНЗ «ЧЕРКАСЬКИЙ
ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ
ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ
ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ»

вул. Бидгощська, 38/1
м. Черкаси
Україна 18003

тел. +380 (472) 64-21-78

e-mail: oiropp@ukr.net

сайт: <http://oiropp.ed-sp.net/>